

27 MAYIS 1960 DARBESİ RAPORU

BERK ERDEM, SENA DUMAN, PINAR PEHLİVAN
2014

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	4
GİRİŞ.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE VE DEMOKRASİYE GEÇİŞ SÜRECİ

I. Savaş Sonrası Dönemde Türkiye Panoraması.....	11
II. DP'nin Kuruluş Süreci.....	14
III. 1946 Seçimleri ve DP'nin Muhalefet Süreci.....	15
IV. 1946-1950 Döneminde DP-Basın İlişkileri.....	18

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN DEMOKRAT PARTİLİ YILLARI

I. 1950 Seçimleri ve DP'nin İktidara Gelişi.....	20
A. Seçim Öncesinde Basın ve Radyoda Durum.....	20
B. Seçim Öncesinde Ülkedeki Siyasi Durum.....	22
C. 14 Mayıs 1950 Seçimleri: Beyaz İhtilal.....	29
D. Seçim Sonrası Dönemde Ordu ve Darbe Söylentileri.....	30
E. Seçimler Sonuçlarının Türkiye'de ve Dünyada Yansıması.....	32
II. 1950-1954 DP Hükümeti İcraatları.....	35
A. İç Siyasi Durum.....	35
B. Kore Savaşı.....	37
III. 1954 Seçimleri ve Sonrası Dönem.....	37
A. 6-7 Eylül Olayları.....	38
IV. 1957 Seçimleri ve Sonrası Dönem.....	42
A. Türkiye'de Gizli Askeri-Darbeci Komitelerin Kurulması.....	43
B. Dokuz Subay Olayı.....	45
C. Darbeye Zemin Hazırlayan Olaylar.....	48
V. 1950-1960 Arası Dönemde DP- Basın İlişkisi.....	59
VI. 1950-1960 Arası Dönemde DP-CHP İlişkisi.....	62
VII. Diğer Partilerin İktidar Partisiyle İlişkileri.....	64
VIII. Sivil Bürokrasi-27 Mayıs İlişkileri.....	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

27 MAYIS 1960 DARBESİ VE TÜRK SİYASİ HAYATINDA YENİ BİR DÖNEMİN BAŞLANGICI

I. 27 Mayıs Darbesi	69
II. 27 Mayıs Dönemi Basın Politikaları	71
III. Yargının 27 Mayıs Öncesi ve Sonrası Dönemdeki Durumu	73
IV. 27 Mayıs-Üniversite İlişkisi	74
V. Sendikalar ve Çeşitli Meslek Kuruluşları ile 27 Mayıs Arasındaki İlişki.....	75
VI. Özel Sektör-27 Mayıs İlişkisi	77
A. Koç Grubuyla 27 Mayıs Arasındaki İlişki	77
B. Sabancı Grubuyla 27 Mayıs Arasındaki İlişki	79
C. Eczacıbaşı Grubuyla 27 Mayıs Arasındaki İlişki.....	80

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DARBE SONRASI DÖNEMDE TÜRK SİYASİ HAYATI

I. Milli Birlik Komitesi Dönemi	82
A. Milli Birlik Komitesi'nin Yapısal Analizi.....	82
B. Milli Birlik Komitesi ve Ordudaki Çatışmalar, Temizlik Harekatı ve On dörtler Olayı	89
C. Milli Birlik Komitesi'den Tabii Senatörlüğe Uzanan Süreç	94
II. Yassıada Yargılamaları	98
III. 1961 Anayasasının Hazırlanışı ve Kurucu Meclisin Teşekkülü	102
IV. Yeni Siyasi Partilerin Kurulması.....	104
V. 1961 Anayasasıyla Birlikte Türk Siyasi Hayatına Katılan Kurumlar	106
A. Anayasa Mahkemesi.....	106
B. Milli Güvenlik Kurulu ve OYAK.....	108
C. Cumhuriyet Senatosu.....	109
D. Yüksek Hakimler Kurulu ve Yüksek Savcılar Kurulu	110
II. 1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi	112
A. 1961 Seçimleri	112
B. 27 Mayıs Sonrası Dönemde Gizli Yapılanmalar ve Darbe Girişimleri	116
C. Demokrat Partililerin Af Sorunu	133
D. 147'likler Olayı.....	140
SONUÇ ve ÖNERİLER	150
KAYNAKÇA.....	150
EK 1 27 MAYIS KRONOLOJİSİ	150

KISALTMALAR

AP	Adalet Partisi
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.y.	Aynı Yer
bkz	Bakınız
BBYKP	Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
BM	Birleşmiş Milletler
CENTO	Merkezi Antlaşma Örgütü (Central Treaty Organization)
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP	Cumhuriyetçi Millet Partisi
çev.	Çeviren
DP	Demokrat Parti
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
HF	Halk Fırkası
IMF	International Money Fond
KİT	Kamu İktisadi Teşekkülleri
MBK	Milli Birlik Komitesi

MGK Milli Güvenlik Kurulu

MKP Milli Kalkınma Partisi

MP Millet Partisi

MSB Milli Savunma Bakanlığı

NATO Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (The North Atlantic Treaty Organization)

OECD Ekonomik İşbirliği ver Kalkınma Örgütü (Organization for Economic Cooperation and Development)

SCF Serbest Cumhuriyet Fırkası

SBK Silahlı Kuvvetler Birliği

TBMM Türkiye Büyük Millet Meclisi

TCF Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

TCK Türk Ceza Kanunu

TİP Türkiye İşçi Partisi

TMO Toprak Mahsulleri Ofisi

TSK Türk Silahlı Kuvvetler

YAD Yüksek Adalet Divanı

YSK Yüksek Soruşturma Kurulu

YTP Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

27 MAYIS VE KAVRAM KARGAŞASI

27 Mayıs'ı tarif için kullanılan kavramlar aynı zamanda mahiyete de işaret etmektedir. 27 Mayıs'ın aktörlerinin ve bu harekete menfi bakmayanların hemen hemen hepsinin kullandığı kavramlar çoğunlukla "devrim", "ihtilal", "inkılâp", bunlara nazaran daha az kullanılan kavram da "müdahale"dir. Darbe istisnaen yine de ihtilal manasında kullanılmaktadır. Ancak 27 Mayıs'a taraftar olmakla birlikte MBK'nin icraatlarına duydukları tepki sebebiyle "darbe" kavramına imanen menfi mana yüklediğine de şahit olunmaktadır. Prof. Reşat Kaynar'ın üniversitede tasfiye kararı sebebiyle yayınladığı kitabının adı "Üniversiteye Darbe"dir.

27 Mayıs'ın mağdurlarının ve bu harekete müspet yaklaşmayanların kullandığı kavramlar ise başta "darbe" olmak üzere "fiili durum", "hükümet darbesi" gibi kavramlardır.

Uğur Mumcu'ya göre "27 Mayıs da yine bir İttihatçılık ruhuyla yapılmıştır ve yine aynı siyasal çizgidedir".¹ 27 Mayıs'ın İttihatçılıkla ilişkisi ikinci bölümde incelenecek olmakla birlikte bu görüşün geniş bir kabule mazhar olduğu söylenebilir. Ancak darbe aktörleri ve destekçileri esas itibarıyla "ihtilal", "inkılab", "devrim" ve "müdahale" kavramlarını tercih etmektedirler. Bilhassa Komisyonumuzun dinlediği MBK üyeleri "darbe" kavramına itiraz etmiş, gerçekleştirdikleri hareketin "darbe" olarak tavsif ve tesmiye edilmesine itirazda bulunarak "ihtilal", "devrim" ya da "müdahale" kavramlarının kullanılmasını tercih ve hatta tavsiye etmişlerdir.

MBK üyesi Sami Küçük "27 Mayıs bir askeri müdahaledir. Sonradan getirdiği anayasa ilkeleriyle, bir darbeden çıkmış, bir ihtilal hüviyetine bürünmüştür" diyerek darbe ve ihtilal arasında bir ayırım yapmaya çalışmaktadır.² Mümtaz Soysal "Bürokrasinin temsil ettiği Kemalist yaklaşımı ikinci plana atmak isteyen bir iktidar karşısında, memur, öğrenci ve asker bütünleşmesi 27 Mayıs'a bir bürokratik hareket niteliğini veriyor" diyerek darbenin "bürokratik" yönüne dikkat çekmektedir.³ 27 Mayıs'ın aktörlerinden ve 14'ler olarak tasfiye edilen MBK üyelerinden Orhan Erkanlı, "27 Mayıs yalnız D.P. iktidarını yıkan ve yeni bir anayasa düzeni kuran bir hareket olarak değil, Türk Silahlı Kuvvetleri'ni politikaya sokan, sık sık sivil idareye müdahale arzu ve geleneğini yaratan bir olay olarak da incelenmelidir" demektedir.⁴ Numan Esin "devrim" kavramını tercih kabul etmektedir. "Biz kendimizi darbeci olarak değil, 27 Mayıs devrimcisi olarak görüyoruz. Biz halktan kopuk, halka karşı bir hareket içinde asla bulunmadık. Biz, demokrat insanlardık.

¹ Bedri Baykam, **27 Mayıs İlk Aşkımızdı**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1994, s.230.

² Baykam, **27 Mayıs İlk Aşkımızdı**, s.193.

³ Baykam, **27 Mayıs İlk Aşkımızdı**, s.278. Mümtaz Soysal, 1950 seçimlerinin kendilerine "bir çeşit Kemalist bürokrasiye karşı bir hareket olarak gözük"tüğünü söyleyerek "dilin eski dile dönüştürülmesi, ya da ezanın Arapça okunması bir çeşit irticanın belirmesi gibi şeyler oldu" diye ilave eder. Baykam, **27 Mayıs İlk Aşkımızdı**, s.272-273.

⁴ Orhan Erkanlı, **Anılar... Sorunlar... Sorumlular**, İstanbul, Baha Matbaası, 1972, s.3.

27 Mayıs devrimcilerinin büyük çoğunluğu, belki hepsi demokrat insanlardır. Demokrasi özlemine öne koymuşlardır... Biz, halkla bütünleşmeye halkı ikna ederek, ihtilal meclisinin dinamizmi içerisinde bir devrim yaratmaya çalışmışızdır”⁵. Esin, Komisyonumuzun değerli bir üyesinin sorduğu soruya verdiği cevapta da “**Milli Birlik Hareketi**” ve “**27 Mayıs İhtilali**” kavramlarını kullanmıştır. “*SELÇUK ÖZDAĞ (Manisa) – Efendim, darbe yapmasaydınız da ve ihtilal yapmasaydınız... NUMAN ESİN – İhtilal deyin şuna. Darbe lafını sevmiyorum. Ya Millî Birlik hareketi diyeceksiniz, ya 27 Mayıs ihtilali*”⁶ Komisyonumuzun bilgisine başvurduğu isimlerden TALAT TURHAN görüşme esnasında “... Ben zaten “darbe” demiyorum, “devrim” diyorum çünkü etimolojik olarak baktığımız vakit, devrimin tarifi “ani bir değişim” demektir. O ani değişim oldu çünkü bir parlamentoyu olduğu gibi kaldıran bir hareket, devrimdir. Artı, yüzde 62 kamuoyu desteğiyle bir Anayasa çıktı, 61 Anayasası. Ki o zamanki anayasa profesörlerinin kitaplarını okursak, hatta dünyadaki bütün kitapları okumuşsak, hatta bu konuda çok yetkin bir kitap var, Christian Rumpfun Almanca bir doktora tezi var. Orada Türkiye’de gelmiş geçmiş, hatta dünyada gelmiş geçmiş en iyi anayasa olarak 61 Anayasası gösterilir” şeklinde görüş beyan etmiştir.⁷ MBK üyelerinden Suphi Gürsoytrak’a göre 27 Mayıs bir halk hareketidir.⁸ MBK üyelerinden Haydar Tunçkanat 27 Mayıs’ın sebep ve mahiyeti hakkında izahta bulunurken ihtilal kavramını kullanmaktadır. “27 Mayıs İhtilali, diktaya ve keyfi idareye karşı insan haklarına dayalı, Batı anlamında demokratik, laik bir hukuk devletini bütün müesseseleriyle kurmak için yapılmıştı”⁹.

Komisyonumuzun dinlediği isimlerden biri olan MBK üyesi Mustafa Kaplan ise Komisyonumuzun “darbe” tabirini kullanarak sorduğu bir soruya ise yaşının ve tecrübesinin tezahürü bir latife ile şöyle cevap vermiştir: “*SELÇUK ÖZDAĞ (Manisa) - Siz ne zaman tanıştınız bu darbe yapmak isteyenlerle efendim? Şimdi darbeyi bize bir anlatır mısınız lütfen, darbe nedir efendim? MUSTAFA KAPLAN – Şimdi Sayın Vekilim, vallahi ben darbeyi bilmiyorum. Benim bildiğim darbe, sanatkârların tahtayı şey yapan, bir vurguyla çalışamazsa ona gelip keserle iki, üç tane güçlü vurmada bulunması bir darbedir ama...*”. İhtilal nedir, sorusuna verdiği cevap ise “Müdahale” şeklinde olmuştur: “*SELÇUK ÖZDAĞ (Manisa) - İhtilal nedir efendim? Sizin yaptığınız ihtilal miydi? MUSTAFA KAPLAN – Müdahale*”¹⁰.

27 Mayıs ile ilgili en ilginç kavramı kullanan ise MBK üyesi Kamil Karavelioğlu’dur. Yazdığı hatıratının başlığını “Bir Devrim İki Darbe” olarak takdir eden Karavelioğlu 27 Mayıs için “devrim” ve “ihtilal” kavramları yanında “karşı darbe” tabirini de

⁵ Numan Esin, **Devrim ve Demokrasi Bir 27 Mayısçının Anıları**, İstanbul, Doğan Kitap, 2005, s.156–157.

⁶ Numan Esin’in 26 Haziran 2012 Tarihli Dinleme Tutanağı, **TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı** [Saat:

⁷ Talat Turhan’ın 26 Haziran 2010 Tarihli Dinleme Tutanağı, **TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı** [Saat:

⁸ Baykam, **27 Mayıs İlk Aşkımızdı**, s.118; Suphi Gürsoytrak, “27 Mayıs Bir Halk Hareketidir”, **Tarih ve Toplum**, sayı:125.

⁹ Haydar Tunçkanat, **27 Mayıs 1960 Devrimi** (Diktadan Demokrasiye), İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1996, s.461.

¹⁰ Mustafa Kaplan’ın 26 Haziran 2012 Tarihli Dinleme Tutanağı, **TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı** [Saat:

kullanmaktadır: “Aslında 27 Mayıs ihtilâli var olan rejime bir darbe değildir ki; ortadan kaldırılan ve parti rejimine dönüşen bir devleti yeniden ihya etmek amacındadır. Özeti: Darbe değil; karşı darbedir. 27 Mayıs günlerinde devletten ne kalmıştı?... DP’li liderlerin saltanatına son verilmiştir. ‘Siz isterseniz saltanatı bile ihya edebilirsiniz’ zihniyetinin uygulamasına son verilmiştir”.¹¹

Yassıada Adalet Divanı tarafından idama mahkûm edilen ancak cezası MBK tarafından ömür boyu hapse tahvil edilen Cumhurbaşkanı Celal Bayar 27 Mayıs’ı “fiili bir durum” olarak tavsif etmektedir.¹² Buna rağmen DP’liler de zaman zaman ihtilal tabirini kullanmaktadırlar. Ancak onlar ihtilali ya “haksız bir ihtilal” ya da “askerî darbe” manasında kullanmaktadırlar. Yassıada’da mahkûm olan DP’lilerden Halil İmre haksızlık vurgusuna işaret etmektedir: “Halksız demokrasiler gibi Halksız ihtilaller de vardır. Ankara ve İstanbul’da, birkaç taburda hazırlanan ihtilal ile halk kitlelerinin hiçbir alakası yoktur. Bu alakasızlık, ihtilalcilerin de başlıca korkusu olmuştur. Bu yüzden her tarafta ordu birlik ve mensupları idareye el koyma, halkı susturma, gerekirse ve gerekenleri kamplara alma emri verilmiştir... Ve halkımız, istiklal savaşından beri, silahın, ancak düşmana çevrileceğini dedelerinden, babalarından öğrenmişlerdi. 700 milyona mal olsa bile 7000 subay, çocukluklarından beri hazırlanıp yetiştirildikleri mesleklerinden, bu halksız kalışın korkusu ile uzaklaştırılmışlardı. Ve halk, ancak, silahlar susup, silahlıların, bir kısmının ödülünü alıp, bir kısmının, yaptıkları işin, SONA ERMİŞ BİR ASKERÎ GÖREV anlayışıyla kışkalarına dönüp döndürüldükten sonra siyasî parti kadrolarında olan biteni düşünmeye başlamışlardır”.¹³

Yassıada’da mahkûm olan mülkiye hocası mebus Prof. Dr. Rıfki Salim Burçak bu durumu net olarak ifade etmektedir: “Biz 27 Mayıs için bazan hükûmet darbesi, bazı kere de ihtilâl terimini kullandık. İhtilâl, genel olarak, halk tarafından gerçekleştirilen bir hareketi ifade ediyor. Oysaki 27 Mayıs gerek hazırlanışı ve gerekse uygulanışı bakımından tam anlamı ile bir askeri darbe niteliğindedir. Böyle olmakla birlikte, yurdumuzda da, yabancı kaynaklarda da her iki isim birden kullanılmış, Türk fikir ve politika hayatında daha çok ihtilâl terimi üzerinde durulmuştur. Fakat 27 Mayıs’a ister ihtilâl, isterse hükûmet darbesi denilsin, önemli olan bu değildir. Önemli olan, 27 Mayıs’ın Türk milletinin tasvibine mazhar olup olmadığı keyfiyetidir. Nitekim, darbeyi yapanlar da böyle düşünmüş olacaklar ki, giriştikleri hareketin halkımızın arzu ve eğilimi doğrultusunda yapılmış olduğu fikrini toplumumuzda yaygın bir hale getirmek istemiş ve ihtilâli Türk milletinin benimsemiş olduğu yolundaki görüşü kabul ettirebilmek için yoğun bir çaba harcamışlardır”.¹⁴

¹¹ Kamil Karavelioğlu, **Bir Devrim İki Darbe** (27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül), İstanbul: Güner Yayınları, 2007, s.171.

¹² Celâl Bayar, (Anlatan), **Başvekilim Menderes**, Der. İsmet Bozdağ, İstanbul: Tercüman Yayınları, 1986, s. 13.

¹³ Halil İmre, **Bir Ömür Üç Kitap** (Çocukluğum, Yoluma Çıkan Politika, 27 Mayıs 1960–27 Kasım 1964), Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1976, s.286–287.

¹⁴ Rıfki Salim Burçak, **Yassıada ve Öncesi**, Ankara: Çam Matbaası, 1976, s.9.

Her ne kadar darbe ile ihtilal ve benzeri kavramların kullanılışı araştırma konumuzun esasına taalluk etmese de kavramların tarif ve mahiyeti ile meşruluk gerekçeleri arasında bir illiyet rabitası da gözlemlenmektedir. “İhtilal” ve “devrim” kavramlarının kullanıldığı yerlerde 27 Mayıs aynı zamanda meşru bir hareket olarak kabul ve takdim edilmekte, hareketin salt bir askerî darbe ya da müdahale olmadığı ihsas ettirilmeye çalışılmaktadır. Suphi Gürsoytrak “27 Mayıs’ta o gün eğer Türk ordusu duruma hâkim olmasaydı, Romanya’da gördüğümüz gibi halk ayaklanmak üzereydi. Aslında 27 Mayıs karşıtlarının bütün iddialarına rağmen tipik bir halk hareketidir. Gençlik başı çekiyordu. Gençliğin öncülüğünü yaptığı, haksızlığa tahammül edemeyen Türk halkının, işçisinin, köylüsünün, aydınlarının verdiği bir savaşın sonucu oluşan bir eylemdir. Ordu buna son safhada katıldı” demektedir.¹⁵ Uğur Mumcu’ya göre “27 Mayısın arkasında bir halk hareketi vardır. Halk hareketi de gençlik eliyle sokağa yansımıştır”¹⁶. 27 Mayıs öncesi DP’ye muhalif gazetecilerden Hilmi Yavuz ise 27 Mayıs’ın niçin ihtilal olamayacağını “gençlik hareketi”dir vurgusuyla şu şekilde ifade etmektedir. “Ne olursa olsun 27 Mayıs... bir halk ayaklanması değildir. Bu ihtilal değildir. Bir ‘coup d’eta’dır, kudetadır (darbe). Yalnız görüyoruz ki, bazı kudetalar ne olursa olsun çoğu kez değilse bile, zaman zaman arkalarında halk yığınlarının desteğini de bulmuştur. 27 Mayıs için böyle bir şey söylenebilir mi? O konuda da çok fazla bir şey söylemek istemiyorum. Çünkü çok emin değilim. 27 Mayıs sabahı yaşanan bir şenlikti. İnsanlar sokaklara bir karnaval coşkusuyla çıkmışlardır. Ama bu, o insanların 54-60 arasında, Menderes yönetimine itirazı olan, Menderes yönetimini onaylamayan ve bu yönetimin radikal bir şekilde değişmesini isteyen insanlar olduğu anlamına gelmez. Bizde genellikle böyle bir takım determinist bağlantılar kurulmuştur. ‘Halk sokaklara döküldü. Öyleyse ihtilali, 27 Mayısı destekliyorlardı’. Bence böyle determinist neden- sonuç ilişkileri kurulamaz. Çünkü kitle psikolojisi var. Dolayısıyla 27 Mayıs’tan önceki Türkiye’ye, halk çoğunluğu düzleminde değil de daha sınırlı bir muhalefet olayı içeriğinden bakmak daha doğru olur” demektedir.¹⁷

27 Mayıs’ın ne olduğu, ne olmadığı hususunda “Beyaz İhtilal”dir, “bir Kabakçı, bir Patrona isyanı değildir” diyen Dündar Seyhan ise ilginç bir yaklaşım sergilemektedir. Bu hareket fikir getiren, Atatürk’ü diriltiren, ihtilal vasfını biraz da hareket ertesi gelişmelerle tezahür ettiren bir vasıftadır: “ 27 Mayıs’ta koskoca bir vatan yerinden oynadı. Atatürk, Anıt-Kabirden kalkarak bütün haşmetiyle yeniden Türk milletinin başına dikiliyor... 1960 da Atatürk... Türk milleti, tarihinin hiçbir devrinde bu derece büyük bir ilahî lûtfı erişemedi. Evet, 27 Mayıs ihtilâli, Atatürk’ün 22 yıl sonra dirilerek Türkiye’nin kaderini ele alıyordu”.¹⁸

¹⁵ Baykam, **27 Mayıs İlk Aşkımızdı**, s.118; Suphi Gürsoytrak, “27 Mayıs Bir Halk Hareketidir”, **Tarih ve Toplum**, sayı:125.

¹⁶ Baykam, **27 Mayıs İlk Aşkımızdı**, s.230.

¹⁷ Baykam, **27 Mayıs İlk Aşkımızdı**, s.325. Hilmi Yavuz, 27 Mayıs için “halk hareketi olduğunu kesinlikle söyleyemem. Ama bunun bir gençlik hareketi olduğu rahatlıkla söylenebilir” demektedir. Baykam, **27 Mayıs İlk Aşkımızdı**, s.330.

¹⁸ Dündar Seyhan, **Gölgedeki Adam**, İstanbul: Nurettin Uycan Matbaası, 1966, s.78–80.

İlerleyen bölümlerde de görüleceği üzere “ihtilal” ve “devrim” kavramları 27 Mayıs’ın halktan kopuk askerî bir darbe olduğu gerçeğini etkilemektedir. 27 Mayıs’ın Türk siyasal hayatında başka hiçbir darbeye kıyaslanamayacak bir etki ve belirleyiciliğine sahip olması onu bir “halk hareketi” haline getirememektedir.

Başbakan Adnan Menderes de 27 Mayıs öncesi başta İsmet İnönü, muhaliflerden tarafından da kullanılan “ihtilal” kavramını tercih edenlerdendir. Ancak Menderes, ihtilali, salt iktidara karşı girişilen bir hareket olarak görmemektedir. Hükümete yönelik “halk desteği” ve ihtilale direniş de ihtilalidir: *“İhtilal yalnız iktidara karşı yapılan bir hareket değildir. İhtilal kanunları çiğneyenlere, milletin haklarına taarruz ve tecavüz edenlere karşı milletin bir kıyamı demektir. Bugün milletin haklarına tecavüz edenler, milletin iradesini yok etmek isteyenler, iktidarda olanlar değil, aksine olarak bugün kendilerinin millet haklarının koruyucusu olduklarını sahte bir eda ile ilan ederek, millet iradesini yok etmeye kıyam etmiş olanlardır. Binaenaleyh, ihtilal onların hakkı değil, milletin ana haklarını çiğnemek isteyenlere, onlara karşı milletçe durmak, bir milletin en tabii hakkı sayılmak icapedir. İhtilalin ne demek olduğunu bu sözde ihtilalciler elbette anlamakta gecikmiyeceklerdir”*.¹⁹ Ancak Menderes’in anladığı anlamda bir ihtilal vuku bulmamış, darbeye/ihtilale karşı direniş şeklinde bir ihtilale tesadüf edilmemiştir.

¹⁹ 27.5.1960 tarihli Havadis gazetesinden aktaran: Hasan Halis Sungur, **Anayasayı İhlal Suçları**, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1961, s.167.

BİRİNCİ BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE VE DEMOKRASİYE GEÇİŞ SÜRECİ

I. Savaş Sonrası Dönemde Türkiye Panoraması

II. Dünya Savaşı sona ermek üzereyken Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) yönetimi kendini yepyeni bir takım sorunlarla karşı karşıya bulmuştur. Bunlar bir bakıma, 1923'ten beri uygulanmakta olan siyasi modelin tıkanma noktasına geldiğini göstermektedir. Halkı daha fazla siyasetin dışında tutmak, rejimi işlemez hale sokabilirdi. Başta İsmet İnönü olmak üzere, devrin ileri gelenlerinin bunu idrak etmiş oldukları tahmin edilebilir. Üstelik II. Dünya Savaşı sonunda faşist totaliteriyenizmin yıkılmasıyla birlikte bütün dünyada “demokrasi rüzgarları” esmeye başlamış; hatta savaş sonu konjonktürü içinde Batı dünyasına yanaşmak zorunda kalan Türk politikasına bu yönde dış baskılar yoğunlaşmıştır. Türkiye'nin 1945'lerdeki iktisadi durumunun parlak olmayışı, yöneticileri -başta ABD olmak üzere- Batılı demokrasilerin anlayışına muhtaç hale getirmiştir. Buna bir de kuzey komşumuz Sovyetler Birliği'nin Boğazların statüsünde söz hakkı ve Türkiye'nin doğusundan toprak talebinde bulunmasını da eklenirse, ülkenin genel manzara tamamlanmış olur.²⁰ Böyle bir uluslararası ortam içinde özellikle “hür dünya” ülkelerinden anlayış bekleyen Türkiye'nin önce kendi “evinin içini” düzeltmeye başlaması, bu doğrultuda bazı adımlar atması kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu adımlardan biri de çok partili hayata geçiş süreci olacaktır.²¹

Türkiye 1923-1945 döneminde genel TCF ve SCF denemeleri hariç CHP iktidarında tek partili bir sistemle yönetilmiştir. Siyasi sistemde değişiklik yapılması yönündeki ilk önemli işaret, dönemin Milli Şefi, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'den

²⁰ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, C.I, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 472-473.

²¹ Mustafa Erdoğan, **Türk Demokrasininin Doğum Tarihi: 14 Mayıs**, Liberal Toplum Liberal Siyaset, Ankara, Siyasal Kitapevi, 1992, s. 253.

gelmiştir. Almanya'nın teslim olmasından çok kısa bir süre sonra, 19 Mayıs 1945'te yaptığı ünlü konuşmada, İnönü, savaş bittiğine göre artık demokrasi yolunda yeni adımlar atılabileceğini bildirmiştir.²² İkinci önemli adım, 17 Haziran 1945'te altı milletvekilliği için yapılan ara seçimlerde, iktidardaki tek parti olan CHP'nin (CHP) aday göstermemesi olmuştur. Resmi aday yokluğu, bu ara seçimlerin demokratik çekişme içinde geçmesine yol açmıştır. Bundan sonra, liberalleşme adımları büyük bir hızla birbirini izlemeye başlamıştır.²³

Bu arada Temmuz ayında yeni bir parti kurmak için işadamı Nuri Demirağ 18 Temmuz 1945'de valiliğe başvuruda bulunmuştur. Ancak tüm ilgilerin CHP içindeki muhalefete yöneldiği bu dönemde kurulan Milli Kalkınma Partisi (MKP) hem iktidar hem de basın tarafından ilgisizlikle karşılanmıştır. Nitekim MKP 27 Ekim'de resmen kurulduğu halde İnönü 1 Kasım'daki Büyük Millet Meclisi'ni açış konuşmasında bu partiyi adeta yok sayarak partiden ihraç edilen muhaliflere seslenmiştir.

*"...Bizim tek eksiğimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Tek dereceli olmasını istediğimiz 1947 seçiminde, milletin çoklukla vereceği oylar gelecek iktidarı tayin edecektir. O zamana kadar ayrı bir parti kurulabilip kurulamayacağını... bilemeyiz. Şunu biliriz ki, bir siyasi kurul içinde prensipte ve yürütmeye arkadaşlarına taraftar olmayanların hizip şeklinde çalışmalarından fazla, bunların, kanaatleri ve programları ile açıktan karşı durum almaları, siyasi hayatımızın geleceği için yapıcı bir tutumdur."*²⁴ Nitekim Nuri Demirağ'ın kurduğu Milli Kalkınma Partisi ²⁵ Türk siyasi hayatında fazla tutunamayarak kapanmıştır.

Bu dönemde İsmet İnönü'nün istediği ayarda kurulacak muhalefet partisi Demokrat Parti (DP) olacaktır. DP kurulmadan daha birkaç ay öncesine dek, dört kurucu Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü CHP üyesi idiler. Bayar'ın yeni partinin yakında kurulacağını açıklayan demeci Tan Matbaası olayının hemen öncesinde basında yer almış ve burada Bayar *"Kemalizm'den başka herhangi bir ideoloji ile alakam yoktur"*²⁶ diyerek aşırı akımlardan uzak duracağını belirtmiştir. Soğuk Savaş ortamının oluşmaya başladığı 1945 sonlarında, CHP iktidarının Sovyet yanlısı sol muhalefetle ilişkisi olan bir muhalefet partisine izin vermeyeceğinin bilinciyle hareket eden Bayar'ın belirtilen yasaklara uymak koşuluyla (irtica ve komünizm) iktidardan

²² **Cumhuriyet**, 20.5.1945, s.1.

²³ Cem Eroğul, "Çok Partili Düzenin Kuruluşu:1945-1971", **Geçiş Süresince Türkiye**, (der. Irvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak), İstanbul, Belge Yayınları, 1990, s. 112

²⁴ Nihal Kara İncioğlu, "Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları", **Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, (Editörler: Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay), İstanbul, Der Yayınları, t.y., s. 270.

²⁵ MKP çok partili siyasi hayata geçiş döneminde merkezi İstanbul'da olmak üzere Nuri Demirağ, Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rifat Atılhan tarafından kuruldu. Parti başkanı Nuri Demirağ idi. Tüzüğü muhafazakâr bir nitelik taşıyan MKP, 1946'dan itibaren katıldığı seçimlerde hiç başarı sağlayamadı, kurucularından Demirağ da 1954 seçimlerinde DP listesinden bağımsız olarak parlamentoya girebildi. Demirağ'ın ölümünden sonra, genel kurul toplantısını yapmamış olması sebebiyle parti 22 .5. 1958 tarihinde münfesi hale geldi. Bkz. Fatma Kılınçoğlu, , "Milli Kalkınma Partisi ve Nuri Demirağ", **Gaziantep Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gaziantep, 2003.

²⁶ **Cumhuriyet**, 1.12.1945, s.1.

şeklî olmayan bir güvence aldığı söylenebilir. Bayar'ın açıklaması üzerine CHP yanlısı gazeteciler yorumlarında CHP kökenli olan kadroların kuracağı yeni partiden duydukları memnuniyeti dile getirirken, bazıları da ne tür bir muhalefet partisinin öngörüldüğünü açıkça ifade etmişlerdir. Hüseyin Cahit Yalçın'ın deyimiyle DP bir "kontrol partisi" olacaktır. Yalçın, *"Bir demokraside en az iki parti olmazsa murakabe bulunamazdı. Bunun için en iyi çarenin mevcut fırka içindeki bazı zatlardan ayrılarak esas programda müttehit kalmakla beraber bir kontrol partisi vücuda getirmeleri olacağını söylemiştik"* diyerek bunu açıkça beyan etmiştir.²⁷

19 Mayıs 1945'te Cumhurbaşkanı İnönü'nün bayram mesajında, sistemin demokratikleştirilmek istendiğine ilişkin dolaylı bir ifadesi göze çarpmaktadır. İnönü bunu *"İleri bir insan cemiyeti olmanın maddi şartlarını hele manevi vasıtalarını mümkün olduğu kadar çabuk tamamlamak için durmadan hamleler yapmak zorundayız. Cumhuriyetle kurulan halk idaresi her istikamette ilerlemeleri ve şartlarıyla gelişmeye devam edecektir. Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıklar kalktıça memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir. En büyük demokrasi müessesemiz olan Büyük Millet Meclisi ilk günden itibaren idareyi ele almış ve memleketi demokrasi yolunda mütemediyen ilerletmiştir"* şeklinde ifade etmiştir.²⁸

Bu açıklamayı CHP milletvekili Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes'in imzalarıyla yayınlanan 7 Haziran tarihli "Dörtlü Takrir"i izlemiştir. Önergede halkın, Anayasa'nın sağladığı demokratik hak ve özgürlükleri kullanmasının önündeki engeller kaldırılması gerektiği belirtilmiştir. Ancak bu önerge sonucu doğacak tepki imzacıların beklediği seviyeyi aşmıştır. *"Bunlar düzenleme istemiyor, parti kurmak istiyorlar"* denilmiştir. İnönü, *"Bunu partide yapmayın, karşımıza geçin, teşkilatınızı kurun ve ayrı parti olarak mücadeleye girin"* deyince gelişmeler hem hızlandı hem de yönü belli olmuştur. 12 Haziran'da CHP Grubu önergeyi gizli oturumunda görüşülmüş ve imza sahiplerinin oyu dışında çoğunlukla reddetmiştir.

Dörtlü takrir belgesinin özeti şöyledir: *"Kuruluşundan beri Türkiye Cumhuriyeti'nin ve CHP'nin en temel ilkesi olan demokrasi prensiplerine inanmış Türk milletinin ancak bu prensiplerin uygulanmasıyla refah ve saadete ulaşacağı kanaatine bağlanmış olan vatandaşların bütün memlekette ve özellikle partimiz mensupları arasında büyük çoğunluk oluşturdukları şüphesizdir. Bu kanaatle milletçe arzulanan bu amacın gerçekleşmesi için gerekli gördüğümüz tedbirleri partimizin meclis grubuna arz ve teklif etmeyi borç bildik."*

Türkiye Cumhuriyeti Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'yla dünyanın belki de en demokratik anayasasını meydana getirmiş, gerek ferdi hürriyetleri gerekse milletin denetim hakkını en geniş şekilde sağlama imkanını vermiştir. Burada izahına lüzum görmediğimiz Serbest

²⁷ İncioğlu, a.g.e., s.270.

²⁸ **Cumhuriyet**, 20.5.1945, s.1.

Fırka tecrübesinin uyandırdığı tepkilerden dolayı siyasi hürriyetlerin kısıtlanmasına rağmen Cumhuriyet idaresinin demokratik gelişme yolunda ilerleme kararından geri döndüğü herhalde söylenemez. Keza II. Dünya Savaşı ile ortaya çıkan askeri tehdit bir kere daha siyasi hürriyetlerin kısılmasına yol açmış, dolayısıyla anayasanın demokratik ruhundan biraz daha uzaklaşmıştır.

Bütün dünyada hürriyet ve demokrasi cereyanlarının zafer kazandığı, devletlerin demokratik hürriyetlere uymasının güvence altına alınmak üzere olduğu şu günlerde, cumhurbaşkanından en küçük ferdine kadar bütün milletin demokratik ülküleri taşıdığından şüphe edilemez. Asırlardır bağımsız yaşayan halkımızın siyasi hürriyetleri bilinçli kullanacak seviyede olduğu inkar edilemez. Gerek iç gerekse dış şartlar anayasamıza hakim olan demokratik ruhu bugünkü siyasi hayat ve teşkilatımızda kuvvetle ortaya çıkarmak zamanının geldiği kanaatine bizi sevk etmiş bulunuyor. Bunun bir an önce gerçekleşmesi yönündeki düşüncelerimizi şöyle özetliyoruz

1- Milli hakimiyetin en tabii neticesi ve dayanağı olan meclis denetiminin, anayasamızın yalnız şekline değil ruhuna da uygun olarak yerine getirilebilmesini sağlayacak tedbirler alınmalıdır.

2-Bütün yurttaşlarımızın siyasi hak ve hürriyetlerini ilk anayasamızın imkan verdiği genişlikte kullanmasının imkanı sağlanmalıdır.

3-Bütün parti çalışmaları bu esaslara uygun olarak yeniden düzenlenmelidir.

Takririmizin Büyük Millet Meclisi'nde parti grubunun açık oturumunda müzakeresini rica ederiz.”²⁹

CHP takrirden dile getirilen demokrasi talebine karşı çıkmamış, imza sahiplerinin isteklerini kanun değişikliği teklifi hazırlayarak getirebileceklerini, parti tüzüğüyle ilgili talepleri karara bağlama merciinin kurultay olduğunu, dolayısıyla konunun grupta görüşülmesinin mümkün olmadığını söylemişlerdir.

II. DP'nin Kuruluş Süreci

Yeni partinin başkanı olan Celal Bayar, -İsmet İnönü'nün arka planda kaldığı bir dönemde- Atatürk'ün son başbakanıydı ve parti kuruluş süreci içinde İnönü ile sürekli ilişki içinde olmuş Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından demokratikleşme taleplerini içeren bir önergenin CHP meclis grubunca reddedilmesi üzerine, 7 Ocak 1946 tarihinde önerge sahiplerince DP kurulmuştur. DP'nin kuruluşu CHP yanlısı basın organlarında sevinçle karşılanmış ve istenilen tipte bir parti kurulmuş olmasından duyulan ferahlık dile getirilmiştir. New York Times ise

²⁹ Ayrıca tam metin için bkz. Mete Tunçay, “Dörtlü Takrir’in Tam Metni” **Tarih ve Toplum Dergisi**, No. 54, 1985, s. 15–18. Avni Özgürel, “Hâlâ Güncel Bir Manifesto”, **Radikal**, 8.5.2005.

yeni partinin “*Majestelerinin sadık muhalefeti*” gibi düşünülüğünü ileri sürmüştür. Bu durum “muvazaa” iddialarına yol açmış ve DP içindeki muhalefet, partinin kurucularını bu biçimde suçlamıştır.³⁰

DP'nin kuruluşunda rol oynayan Bayar ve Menderes gibi iki önemli isim ile kadrolar aslında Halk Partisi'nin milletvekili statüsünde olan kişilerdir. Özellikle Bayar, gerek İttihat-Terakki döneminde ve gerekse milli mücadele döneminde etkin faaliyetlerde bulunmuş ve hatta milli mücadelenin bazı bölgelerinde göstermiş olduğu faaliyetler ile yeni kurulacak olan Türk Devleti'nin temel yapı taşlarından biri olarak roller üstlenmiştir. Atatürk döneminde ise savunduğu liberal politikalar ile İsmet İnönü'nün devletçi modeline karşı Atatürk tarafından tercih edilen bir isim olmuş ve İş Bankası'nın kuruluşunda aktif olmuş ve hatta 1927 tarihinden itibaren başbakanlık koltuğunda iktidar kadrolarını idare etmiştir.³¹

Adnan Menderes'in politik hayatı ise 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası'nda başlamıştır. Bu partinin kapatılmasından sonra ise Menderes, Atatürk ile yaptığı -5 dakika olarak planlanan ama yaklaşık 4 saat süren- bir görüşmenin neticesinde 1931 yılında CHP Aydın milletvekili olarak meclise girdi ve siyasi faaliyetlerine bu partinin çatısı altında devam etmiştir.³²

Bu iki önemli isimle birlikte diğer arkadaşlarının Halk Partisi ile olan ilişkilerinin gerginleşme süreçleri, 1945 yılı içerisinde meclise sevk edilen ve toprak reformu amacını taşıyan “Köylüyü Topraklandırma Kanunu Tasarısı” ile başlamıştır. İktidar bu kanun tasarısını meclisten geçirerek büyük toprak sahiplerinin ellerindeki topraklardan bir kısmını alıp bunları ihtiyacı olan kimselere vermek istemiştir. Kendisi de büyük toprak sahibi olan Menderes ise bu kanun tasarısına karşılık yaptığı sert çıkışlar ile parti içerisinde sivrilmeye başlayınca artık dönüşü olmayan bir sonun da başlangıcına gelinmiştir.³³

III. 1946 Seçimleri ve DP'nin Muhalefet Süreci

İdeolojik olarak CHP'den farklı olmayan DP, daha az merkezîyetçi ve daha az bürokratik bir devlet öngörmüştür. Yinede bu model, İnönü'nün hesaplarına tümüyle uygun bir gelişim de göstermemiştir. Gerçi, tüm solu ve meşru olmayan sağı oyun dışında tutmada, model kendisinden bekleneni vermiştir. Ancak, muhalefetin beklenenden çok daha hızlı gelişmesi, yönetimin birçok umudunu da yıkmıştır. DP kurulur kurulmaz, basın, iş çevrelerinin, aydınların ve geniş halk kitlelerinin desteğini hızla kazanarak, tüm yurttan aniden her yana yayılmıştır.

³⁰ İncioğlu, a.g.e., 271.

³¹ Ayşe Trak, Liberalizm-Devletçilik Tartışması (1923-1939), *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.IV, İstanbul, İletişim Yayınları, 1984, s. 1085-1089.

³² Şükrü Apuhan, *Öteki Menderes*, İstanbul, Timaş Yayınevi, 1997, s. 87-89

³³ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, Afa Yayınları, 1986, s. 108-125.

Bu gelişimi yavaşlatmak için, CHP iki tür önleme başvurmuştur. Birinci türün amacı, halkın teveccühünü kazanıp DP'ye kaymayı durdurmaktır. Örneğin, Haziran 1946'da tek dereceli seçim usulü kabul edilmiş³⁴, yine Haziran'da basın yasasının hükümete gazete kapatma yetkisi veren hükmü kaldırılmış, üniversiteye özerklik tanınmıştır.³⁵ İkinci tür önlemin amacı ise muhalefetin güçlenmesini engellemektir. Bu tür önlemler içinde en göze batanı, 1947'de yapılması gereken genel seçimlerin aniden bir yıl öncesine alınması, böylece, henüz altı aylık geçmişi olan muhalefetin doğru dürüst örgütlenmesine fırsat bırakılmamasıdır. Bununla birlikte 21 Temmuz 1946 genel seçimleri, tam bir baskı içinde geçmiştir.

Seçimlerden önce 6 Haziran 1946'da hükümetin hazırladığı yeni bir seçim kanunu yayınlanmıştır. Artık seçimler tek dereceli ama yine çoğunluk esasına göre yapılacaktır. Türk siyasal yaşamında 1876 yılından beri uygulanan iki dereceli seçim sistemi terk edilmiştir. Basit çoğunluk esasına dayanan seçim sistemi 1960'a kadar siyasal bunalımın kaynaklarından biri olacaktır. DP erken seçim için tam hazırlıklı değildir. Kurulalı henüz 6 ay olmuştur. Kısa bir tereddüitten sonra seçime girmeye karar verdiler ve yoğun bir seçim kampanyası başlatmışlardır. Demokratların yaptığı mitinglere büyük kalabalıklar katılmaya başlamıştır. Bu durum, DP'ye yönelik baskıyı da beraberinde getirmiştir. Bazı DP'li yöneticiler yaralanmıştır. Ama en vahimi Adnan Menderes'in kahyasının öldürülmesi olayıdır.³⁶

1946 yılındaki ilk çok partili seçimlerde ilk kez bir siyasal rekabet yaşanmıştır. Seçimler büyük bir heyecan içinde yapılmıştır. DP 465 milletvekilliği için 273 aday göstermiş, bunun da ancak 62'si seçilebilmiştir. Ancak daha oy verme sırasında itirazlar başlamıştır. DP'nin seçim öncesinde ve sonrasında en çok eleştirdiği konu, seçim yasasının antidemokratik hükümleridir. Seçimlerin ardından da usulsüzlük yapıldığını öne sürerek eleştiri dozunu arttırmıştır. Bu amaçla İstanbul başta olmak üzere Bursa, Balıkesir, Adana, Konya ve Ankara'da büyük mitingler yapılmıştır. Seçim sonuçlarına itiraz ettiyse de bir sonuç çıkmamıştır. Gerçekten de Türkiye'nin birçok yerinde seçime hile karışmış ve usulsüzlükler yapılmıştır. CHP'nin uyguladığı bu usulsüzlükler nedeniyle bu seçimler "hileli seçimler" olarak anılacaktır. DP, seçim ve yargı güvencesinin sağlanmadığını, hükümet ile memurların tarafsız kalmadığını ve seçimlerin CHP'nin baskı ve müdahalesi altında geçtiğini ısrarla vurgulamıştır. CHP ise DP'yi halkı ayaklanmaya kışkırtmakla suçlamıştır. Sonbaharda yapılan il genel meclisi üyelik seçimi de benzer bir hava da geçmiş, gerilim tırmanmıştır. Türkiye alışık olmadığı muhalefetle tanışıyor, parlamentoda sert tartışmalar yapılmıştır. Çok partili siyasal yaşama geçeli neredeyse bir yıl olmuştu ki ilk ciddi siyasal kriz patlak vermiştir. CHP hükümeti, DP'yi gayrı meşru ilan etme noktasına kadar gelmiştir.³⁷

³⁴ Cumhuriyet, 31.5.1946.

³⁵ Cumhuriyet, 13.6.1946.

³⁶ Cumhuriyet, 19.7.1946.

³⁷ M. Ö. Alkan, a.g.e., s. 53-54.

İşte bu aşamada DP'nin takındığı tutum, Türkiye'de, sınırlı da olsa çok partili demokrasinin yerleşmesi bakımından, son derece önemli olmuştur. DP, meşruiyet sınırlarının dışına çıkmamaya özen göstermekle birlikte, bu sınırlar içinde olabilecek en cesur muhalefeti kararlılıkla sürdürmüştür. DP'nin baskıya karşı en etkili aracı, on binlerce insanın toplandığı büyük meydan gösterileri olmuştur. Türk siyasal yaşamında bunun ne denli büyük bir yenilik olduğu açıktır.³⁸

DP'nin demokrasi mücadelesi ilk önemli sonucunu 10-11 Mayıs 1946'da verdi: CHP'nin Olağanüstü Kurultayında "Milli Şef" ifadesi kaldırılmış ve "Değişmez Başkan" yerine "Genel Başkan"ın seçimiyle gelmesi esası kabul edilmiştir. Mücadelenin ikinci önemli sonucu 5 Haziran'da tek dereceli seçim kanununun kabul edilmesidir. Ertesi yıl Recep Peker'in 1 Nisan'da İstiklal Mahkemeleri'nin henüz kaldırılmamış olduğunu hatırlatan tehdidi bir yana bırakılırsa,³⁹ demokratik gelişme açısından daha ümit vericidir. DP'nin (7-11 Ocak 1947 tarihinde yapılan) Büyük Kongresinde Hürriyet Misakı karar altına alınmıştır. Buna göre, demokratikleşmenin tam ve gerçek anlamda sağlanabilmesi için:

a) *Anti-demokratik kanunların kaldırılması,*

b) *Seçimlerin yargı denetimi altında yapılması,*

c) *Cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının ayrılması gerekmektedir.*⁴⁰

Bu karar 7 ay sonra kısmen etkisini göstererek, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 12 Temmuz 1947'de, "12 Temmuz Beyannamesi" olarak anılan bir bildiri yayınlamak zorunda kalmıştır.⁴¹ İnönü yayınladığı bildiri ile tarafları sükunete davet etmiş, çatışmayı uzlaşmaya, kavgayı barışa çevirmiştir. Seçimle oluşan parlamentodaki muhalefet partisi olan DP'nin meşru olduğunu ısrarla belirtilmiştir. Çok partili demokrasinin yürüyeceğini vurgulaması ise Türkiye'yi rahatlatmıştır. Böylece çok partili siyasal yaşama geçişte son derece önemli bir rol oynayan İsmet İnönü, ilk krizin de atlatılmasını sağlamıştır.

CHP 1950'ye kadar geçen dönem içinde ılımlı politikalar takip etmeye çalışmıştır. Bürokratların tarafsızlaştırılması, gizli oy açık sayım gibi demokratikleşmeler sağlanmıştır. Recep Peker yönetimindeki uzlaşmaz, katı, merkezîyetçi hükümetin yerine Hasan Saka ve Şemsettin Günaltay gibi ılımlılardan kurulu hükümetler getirilmiştir. Kısacası CHP geçmiş yıllardaki baskıcı kimliğini halka unutturmaya çalışmıştır.

Sonuç olarak Türkiye'nin kısa vadede başından geçecek birçok olayın alt yapısı ve siyasi aktörlerin bilinçaltına yerleşen "biz" ve "öteki" kavramlarının daha da

³⁸ Eroğul, "Çok Partili...", s. 116.

³⁹ *Cumhuriyet*, 2.4.1947.

⁴⁰ *Vatan*, 12.1.1947.

⁴¹ *Cumhuriyet*, 13.7.1947.

belirginleştığı 1945–1950 döneminde, çok-partili bir sistemin işleyebilmesi için gerekli olan kurumsal düzenlemelerin yapılmamış olması 1950’de iktidarın el değiştirmesini önleyememiştir. Ancak, 1950 sonrası politik sistemin işleyişinde ortaya çıkan sorunların da kaynağı bu beş yıllık dönemdedir.

IV. 1946–1950 Döneminde DP-Basın İlişkileri

Bu evrede, tek partili yılların otoriter niteliğinden mülhem güdümlü bir basın ve son derece kısıtlı bir basın hürriyeti söz konusudur. Özellikle 1925 sonrasında *Takrir-i Sükûn Kanunu*yla,⁴² rejimin otoriter bir karakter kazanmasıyla birlikte, neyin yazılıp neyin yazılmayacağı noktasında *Matbuat Umum Müdürlüğü*nden yapılan telkinler katı yaptırımlara bağlanmıştır.⁴³ 1930’un sonlarında girilen ikinci bir parti vasıtasıyla murakabeli yönetime geçiş denemesinin başarısızlıkla sonuçlanması, bu parti etrafında yayın yapan gazetelerin de matbuat âleminde çekilmesiyle sonuçlanmış; rejim yeniden tek partili otoriter idarenin güdümündeki tek sesli karakterine geri dönmüştür.⁴⁴ Özellikle Atatürk’ün vefatının hemen ertesi günü başlayan *Milli Şef dönemi*, kendini birdenbire yeni bir dünya savaşının eşliğinde bulmuştur. Bir yıl sonra sıcak çatışmaya dönüşen milletlerarası ihtilaf, tam altı sene boyunca harbe girip girmeme noktasındaki tereddütlü bekleyişin de etkisiyle çok partili rejime geçişi, ancak harbin demokratik (*SSCB* hariç) cephe tarafından kazanılması neticesinde dış dinamiklerin dayattığı bir sürpriz olarak mümkün kılınmıştır.⁴⁵

İkinci Dünya Harbi ertesinde yeniden kurulmaya çalışılan dünya düzeninin içinde yer almaya gayret eden Türkiye’nin, tek partili, tek şefli ve güdümlü kamuoyu oluşturma mekanizmalarının varlığıyla birlikte yaşadığı uyum sorunlarından birisi de ülkenin fiilen bir diktatörlük rejimiyle yönetiliyor şeklindeki görüntüsüdür.⁴⁶ Anayasal herhangi bir engel olmamasına rağmen ülkede muhalif bir siyasi partinin kurulması, *Terakkiperver Cumhuriyet*⁴⁷ ve *Serbest Cumhuriyet*⁴⁸ *Firkalarının* başına gelenler bilindikçe ancak bir işaret; daha doğrusu bir icazetle mümkündür. İşaret merciinin *Milli Şef* olduğu hususu

⁴² Bu sürecin, basın açısından tam anlamıyla trajedi olduğu görülüyor. İlk kapatılan gazete ve dergiler, *Tevhid-i Efkâr*, *İstiklâl*, *Son Telgraf*, *Aydınlık*, *Orak Çekiç* ve *Sebilürreşat*’dı. Şeyh Said İsyanını dolaylı olarak kıskırttıkları gerekçesiyle tutuklanan bazı gazeteciler ise şunlardı: Eşref Edip, Velid Ebüzziya, Abdulkadir Kemali (Öğütçü), Fevzi Lütfi (Karaosmanoğlu), Sadri Ethem (Ertem), İlhami Safa, Gündüz Nadir, Ahmet Emin (Yalman), Ahmet Şükrü (Esmer), Suphi Nuri (İleri), İsmail Müştak (Mayakon). Bkz. Mete Tunçay, **T.C.’nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923–1931)**, İstanbul: Cem Yayınevi, 1992, ss.142–143.

⁴³ Ahmet Kabaklı, **Temellerin Duruşması**, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 1989, s.273 vd.

⁴⁴ Alpay Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999, s.142 vd.

⁴⁵ Ahmet Yeşil, **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001, s.54 vd.

⁴⁶ Konunun ayrıntıları şu çalışmadan takip edilebilir, Nilgün Gürkan, **Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın (1945–1950)**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.

⁴⁷ Geniş bilgi için bkz. Erik Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1992.

⁴⁸ Tafsilat için bkz. Abdülhamit Avşar, **Serbest Cumhuriyet Fırkası** (Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü), İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998.

ise yadsınamaz bir gerçeklik olarak belirlemektedir.⁴⁹ Nihayet 19 Mayıs 1945 ve 1 Kasım 1945 tarihleri, bu işaretlerin verildiği iki önemli gündür.⁵⁰ Birincisinin ardından *Milli Kalkınma Partisi*,⁵¹ ikincisinin ardından ise *DP'nin*, kurulan en önemli iki parti olduğu biliniyor.⁵² *DP'nin* kuruluşunun, diğerlerine nazaran kamuoyunda en ciddi beklentiyi yarattığı söylenebilir. Ülkenin, anayasanın vazettiği tarzda yönetilmesi, anayasaya aykırı anti demokratik kanunların ilgası talepli *takririn* parti grubuna verilmesinin yarattığı dar hizipleşmenin ilk belgesi olan *Dörtlü Takrir*, basının *Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü* isimlerini sütunlarına yerleştirip sempatiyle bahsetmesiyle başlayan bir *DP-Basın ilişkisini* de böylece başlatmış oluyordu.⁵³ Kamuoyunda sol çevreler olarak bilinen pek çok ismin bu evrede *DP* ile olan samimi yakınlığının, bir müddet sonra *CHP'liler* tarafından *DP'nin* komünizmle işbirliği içinde olduğuna yönelik suçlamalar yapmalarına neden olduğu düşünüldüğünde, ellili yıllarda, rollerin nasıl değişmiş olduğu açıkça görülebilir.⁵⁴ Zaten basının büyük bir kısmı da *DP'nin*, ellili yıllarda 1946–1950 arasındaki vaatlerini yerine getirmediği suçlamalarıyla muhalefete geçildiğini ifade edecektir.

⁴⁹ Osman Akandere, **Milli Şef Dönemi** (Çok-Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler 1938–1945), İstanbul: İz Yayıncılık, 1998, s.331 vd.

⁵⁰ Nihal Kara-İncioğlu, “**Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları**”, Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay (Ed.), **Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, İstanbul: Der Yayınları, ty. ss.265–278.

⁵¹ Partinin niteliğini ortaya koyması açısından bkz. **Milli Kalkınma Partisi Nizamnamesi–İzahları ve Köy Kalkınması**, İstanbul: Şaka Matbaası, 1950.

⁵² Cem Eroğul, **Demokrat Parti** (Tarihi ve İdeolojisi), Ankara: İmge Kitabevi, 1990, s.46 vd.

⁵³ *Takririn* tam metni için bkz. Yeşil, **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, ss.189–192.

⁵⁴ Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi** (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller), İstanbul: AFA Yayıncılık, 1996, s.154 vd.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN DEMOKRAT PARTİLİ YILLARI

I. 1950 Seçimleri ve DP'nin İktidara Gelişi

A. Seçim Öncesinde Basın ve Radyoda Durum

27 Mayıs'a giden süreci iyi anlamak demokrasi tarihinin miladı sayılan 14 Mayıs 1950 seçim sürecini iyi analiz etmek gerekmektedir. O dönem basını incelendiğinde göze çarpan ilk şey gazetelerin tarafsız bir tutum izlemediğidir. İncelediğimiz gazeteler açısından baktığımızda, her gazetenin kendisini yakın hissettiği ya da zaten o partinin yayın organı olduğu için doğal taraftar olduğu göze batan bir gerçektir. Bu yüzden kendine taraftar gazeteler bulmak ya da kurmak partiler için önemli bir seçim hareketi olacaktır.

DP'nin belki de en büyük seçim aracı basın olmuştur. Kurulduğundan beri hakkında her gün olumlu yazılar, makaleler yayınlayan gazeteler, halkın DP'ye yönelmesinde önemli bir etki göstermişlerdir. Özellikle Vatan Gazetesi ve Ahmet Emin Yalman DP'yi, tanıtmak ve halka benimsetmek adına ümit verici başmakaleler yazıyor, güven aşlamıştır. Parti kurulduğunda parti programını birçok yönden tahlil eden Yalman, objektif olmaya çalışsa da DP'nin yanında olduğunu göstermiştir. Bunun yanı sıra partinin kurulduğu günlerde Celal Bayar'ın torunlarıyla çekilmiş bir resmini koyan Vatan Gazetesi, Celal Bayar'ın siyasetçi yönüyle birlikte aile yapısının da kuvvetli olduğunu göstermeye çalışmıştır. Bir başka yöntem ise Celal Bayar'ın Atatürk'le çekilmiş resimlerini koymak ve Atatürk'le anılarını yayınlamaktır. Vatan ve Yeni Asır gazetelerinin sıklıkla izlediği bu yöntem, her ne kadar o günlerde kullanılan bir propaganda şekli olarak görülse de, halk üzerinde olumlu etkiler meydana getirmiştir. Vatan'ın yanında Tasvir de DP tarafında olmuştur.⁵⁵

⁵⁵ Hıfzı Topuz, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Gerçek Yayınevi,1973, s.172.

Dönemin gazeteleri incelendiğinde hemen her gün DP ile ilgili bir yazı bir haber bulmak mümkündür. DP'liler buna ayrı bir önem vermişler, başta Celal Bayar olmak üzere bütün kurucular çeşitli sebeplerden dolayı demeç verip, bu demeçlerin gazetelerin birinci sayfasından gösterilmesi için çalışmışlardır. DP gelişimini sağlamak için basın desteğine ihtiyaç duymuş ve bunun öneminin farkına varmıştır. O dönem içinde en etkili reklam, basındır. Gazete, hemen her eve girmese de halk ile siyasi partilerin iletişim aracı haline gelmiştir. 1950 Seçimleri'nden önce Türkiye yeni bir gelişme daha yaşamıştır. 16 Şubat 1950 itibariyle seçim konuşmaları ilk kez radyodan yayınlanmıştır. Bu kanuna göre radyolarda propaganda her siyasi parti için günde 10 dakika olarak belirlenmiştir. Yayın yapabilmek için en az beş seçim çevresinde aday gösterilmiş olması gerekmiş ve 20'den fazla seçim çevresinde aday gösterilmiş olan partilere günde 20 dakika konuşma hakkı verilmiştir. Konuşmalar seçimlerden 10 gün önce başlamış 3 gün kala ise son bulmuştur. Partilerin konuşma zamanı ve sırası için kura çekilmiştir.

CHP'nin seçim çalışmaları döneminde en önemli silahı aynı zamanda partinin gözü, kulağı ve sesi olan Ulus gazetesi olmuştur. Ulus gazetesi bir yandan partinin faaliyetlerini takip edip halka aktarırken; bir yandan da muhalefete yüklenmiştir. Özellikle DP'lilerin açıklarını gözler önüne sererek partisini değerini artırmıştır. Mesela 14 Şubat 1950'de yayınladığı bir haberi şu şekildedir:

"Seçimde hile yapan DP'li tutuldu. Edremit'in Camcı Köyünde yapılan muhtar seçimine DP'liler hile karıştırmış, İsmail Çelik adında bir demokrat sandığa fazla rey atarken suçüstü yakalanmıştır. Bu müessif hadiseyi müteakip köy halkından bazıları DP'den istifa ederek CHP'ye yazılmışlardır. Bu vatandaşlar Demokratların yarattığı baskı altında ve hileli bir şekilde cereyan eden bu seçimin iptal edilerek yeniden seçim yapılması hususunda...". "DP'nin yeni bir taktiği: Propagandacıları dükkân dükkân, ev ev dolaşarak şekerin vesikaya bineceğini söylüyorlarmış..."⁵⁶

Ulus gazetesi örneklerdeki gibi CHP'ye teşvik edici, muhalefeti sindirici haberlerle gündem oluşturmaktadır. Aynı zamanda CHP'nin ocakları, toplantıları, kongreleri adım adım takip edilmekte, CHP'nin saflarına geçenler manşetten duyurulmuştur.

1950 Seçimleri için propagandalar, Mayıs ayından itibaren başlamıştır. Buna göre ilk seçim konuşmasını saat 18.20'de MP, sonra 18.50'de DP, 19.20'de CHP ve son olarak 20.00'da da MKP yapacaktır. Konuşmalar 10 Mayıs'a kadar devam edecektir.⁵⁷ Daha köyler elektrik enerjisiyle tanışmamışken köylüler, siyasi söylemin değişmesinde önemli bir payı olan transistorlu radyoyla tanışmışlardır. Radyo sayesinde politikacılar okuma yazma bilmeyen seçmenlerine doğrudan doğruya ulaşabiliyor, bu seçmenler de seçim sürecine etkin biçimde katılmış olmuşlardır. Bu dönemde Türkiye'de radyo sayısında büyük bir artış olmuştur. Dönemin gazeteleri yarım boy Amerikan radyolarının

⁵⁶ Ulus, 14.2.1950.

⁵⁷ Cumhuriyet, 1.5.1950.

reklamları ile dolarken, Türk halkı yavaş yavaş siyasi hayata, dinleyici olarak da olsa, adım atmaya başlamıştır.

CHP listesinde de, DP listesinde de bazı gazete sahipleri, başyazarlar ve yazarlar yerlerini almışlardır. CHP'dekiler daha çoktur. Aralarında, Ulus başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın Ulus'un eski başyazar, Falih Rıfkı Atay, son telgrafın sahip ve başyazar, Etem İzzet Benice, Vakit'in sahiplerinde Hakkı Tarık Us, milletvekiliydiler. Yeniden aday göstermişlerdir. Onlara Cumhuriyetin yöneticisi Cevat Fehmi Başkut ile yazar Burhan Felek eklenmiştir. Ayrıca karikatür dergisi akbabanın iki "sahip ve başyazarı" da bir önceki dönemdeki gibi, CHP listesinde yer almıştır: Orhan Seyfi Orhon ve Yusuf Ziya Ortaç... Onlara, sağcılığıyla tanınmış olmakla birlikte, son sıralarda Ulus yazarlar arasına giren Peyami Safa'da bir yeni CHP'li olarak katılmıştır.

DP'de ise Tasvir başyazarı Cihat Baban ile Son Posta sahibi Selim Ragıp Emeç ve -bağımsız olarak- Cumhuriyet sahibi Nadir Nadi vardır. Çünkü DP bu seçimde de bazı adayların yanına parantez içinde bağımsız sıfatı eklemiştir. Bunun anlamı şudur: DP onları, partiye katılmamış olmalarına rağmen memlekete hizmet etme yeteneklerini göz önünde tutarak listesine almıştır. Onlarda bunu kabul ederek DP'yi onurlandırmışlardır. Bunlar arasında CHP'den son dakikada ayrılan Ali Fuat Cebesoy, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Sinan Tekelioğlu da vardır. Ancak CHP'lileri kızdıran biri vardı ki o da tarafsızlığına güvenerek seçim kanununu hazırlayan komisyonun başına getirilmiş olan Yargıtay Başkanı Halil Özyürük'tür.

B. Seçim Öncesinde Ülkedeki Siyasi Durum

1950 seçimlerinden önce, DP programınının 20. maddesine göre yılda iki kez toplanan istişare toplantısı, 7-8-9 Ocak tarihleri arasında Ankara'da yapılmış ve 153 delegenin katılımıyla gerçekleşmiştir. İstişare sonucunda yayınlanan tebliğde, DP, iktidarı seçim sistemi konusunda uyarılmış (o zaman seçim kanunu kesinleşmemiştir) ve bu durumun düzenlenmemesi halinde seçimlere girmeyebileceklerini açıklamışlardır: "*Umumi seçimlere doğru gittiğimiz şu sırada iktidarın haksız ve yersiz bir tecavüz ve tehdit politikası tatbikine kalkışmasını memleket hesabına çok zararlı gördüğünü açıklamak zorundadır. Seçimlerde böyle bir tehdit veya baskı havası içinde gitmeyi kendi hesabına muvaffakiyetli netice verecek bir usul zanneden iktidarın şimdiden bilmesi ve düşünmesi icap eder ki DP memleket hesabına çok ağız ve felaketli neticeler yaratabilecek böyle bir vaziyette vatanın selameti namına umumi seçimlere girmemek kararını vermek zorunda kalabilir. Yahut kötü ve hileli bir seçim neticesinde teşekkül edecek meclise iştirakken istinkafi (çekince) tek memleket menfaatine daha uygun bulabilir. İşte iktidar mevkiinde bulunanların bütün bu ihtimalleri şimdiden göz önünde bulundurmaları ve dar*

*düşüncelere küçük hesaplara kapılarak memleketi fena akıbetlere götürecektir bir hareket hattı takibinden ihtiraz etmeleri lazımdır kanaatindeyiz”.*⁵⁸

DP bu söylemiyle bir anlamda Milli Teminat Andı'nı tekrarlamıştır. Bu tebliğ cevap Nihat Erim'den gelmiştir: *“Milletin temsil vazifesinden, şu parti kaçarsa onun yerini başka bir parti elbette alacaktır”.*⁵⁹ CHP ile DP arasındaki bu karşılıklı söz atışmalar seçimlere kadar devam edecektir. Ulus gazetesi ise bu tebliğin partiyi bölünme aşamasına getirdiğini yazmış, bazı demokratların seçime girilmemesi durumunda partiden ayrılacağını yazmıştır.⁶⁰

Söz düelloları ve seçim kanunu kavgaları arasında, Seçim Kanunu henüz Meclisten çıkmadan ve henüz seçim tarihi belirlenmediği halde, Ocak ayı sonunda önce DP⁶¹, iki gün sonra da CHP seçim kampanyalarına başlamışlardır. Başbakan ise, seçimlerde huzur ve sakinliği bozacak, ülkenin asayişini tehlikeye düşürecek hiçbir harekete izin vermeyeceğini vatan borcu olarak gördüğünü söylüyordu. Her iki parti de seçim kampanyasına çok önem verdikleri Ege Bölgesinden başlamışlardır.⁶² Nadir Nadi, konuyla ilgili “Başlarken” başlıklı makalesinde, önce, Bayar'ın ve CHP Başkanvekili Hilmi Uran'ın aynı trenle İzmir'e gittikleri bilgisini vermiş, bu durumu, *“Seçim kampanyasına oldukça demokratik ve Avrupalı bir hava içinde giriyoruz”* sözleriyle yorumlamıştır. Nadi, aynı makalenin sonunda, CHP'nin dört yıldır oy kaygısıyla devletçilik ve lâiklik ilkelerini iyice zedelediğini, softalara tavizler verildiğini ve ekonomik politikalarda ileri gen bocaladığını belirterek, bu durumun seçimlerde bir zaaf olarak görüleceğini yazmıştır.⁶³

24 Nisan'da CHP seçim beyannameğini ilân etmiş, Nadir Nadi beyannameyi, içeriğinde "Geçen dört yıl içinde Halk Partisi hükümeti tarafından yurtda müsbet olarak neler başarıldığına dair hiçbir bilgiye rastlayamadığı gerekçesiyle eleştirmiştir. Nadi makalesinin sonunda, beyannameye sürekli olarak gelecekle ilgili vaatlerde bulunulmasından da yakınmıştır.⁶⁴ CHP seçim bildirgesini yayınlandığında 24 Nisan günü milletvekili adaylarını da ilan etmiş, bu listede eski milletvekillerinden 169'unun adlarına yer verilmemiştir. 26 Nisan'da ise DP listelerini kamuoyuna açıklanmıştır. Cumhuriyet gazetesi Yazı İşleri Müdürü Cevat Fehmi Başkut ve köşe yazarı Burhan Felek CHP'den aday olurken, Ömer Rıza Doğrul ve Nadir Nadi DP listelerinden aday gösterilmişlerdir.⁶⁵

1950 seçimlerinde CHP'nin en önemli çalışmalarından birisi de CHP danışma büroları idi. Halkın bütün müşküllerini cevaplandırarak olan bu bürolardan yedisi

⁵⁸ Cumhuriyet, 13.1.1950; Vatan, 14.1.1950.

⁵⁹ Cumhuriyet, 16.1.1950.

⁶⁰ Ulus, 19.1.1950.

⁶¹ Cumhuriyet, 28.1.1950

⁶² Cumhuriyet, 30.1.1950; Ulus, 25.3.1950.

⁶³ Cumhuriyet, 29.5.1950.

⁶⁴ Cumhuriyet, 25.5.1950.

⁶⁵ Cumhuriyet, 27.5.1950.

İstanbul'da açıldı. İlk olarak Kadıköy'de iki, Eminönü'nde üç, Üsküdar'da bir, Kasımpaşa'da bir danışma bürosu açılmıştı. Bu bürolara halk müracaat ettikleri zaman her türlü müşküllerini halledecek şekilde yol gösterilecek, kanuni ve idari malumat verilecektir. Öte yandan CHP Genel merkezinden gelen bir tamimde parti ile yakın ilgilerini devam ettiren üyeler tespit edilmekte ve yeni üye kaydedilmesi için faaliyete geçimli, iş bulunmaktadır. Bu faaliyet ilk hamlede verimli neticeler göstermektedir.

Seçim çalışmaları boyunca CHP'nin işlediği konuların başında dış politika gelmiştir. Başta İnönü olmak üzere CHP tarafından dış politika hususunda, vatanın büyük tehlikelerle karşı karşıya bulunduğu iktidarın bu konuda zamanında tedbir aldığı ve izlenen yolun bütün siyasi çevrelerin takdirini kazandığını, önümüzdeki senelerde de dış emniyet meselesinin başlıca kaygı olacağını, dış politikada gösterilen başarılı icraatların bundan sonrada ehil ellerle (yani CHP) devam ettirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.⁶⁶ İnönü seçim nutuklarında muhalefet partilerinin bünyesinde barındırdığı şiddet politikasını eleştirmiştir. İnönü'ye göre muhalefet partilerinin bünyesine arız olan şiddet politikaları yıkıcı neticelere sebep olmaktadır. Ayrıca seçim konuşmalarında üzerinde durulan önemli konulardan biri de anayasa değişikliği fikridir. İnönü demeçlerinde ülke hayatında demokratik şartları geliştirecek şekilde anayasanın değiştirileceğine söz vermiştir. Bu fikir CHP'nde ilk kez CHP meclis Grubu başkan vekili Hüseyin Cahit Yalçın tarafından dile getirilmiştir. "Anayasa meselesi" başlığı ile Ulus gazetesinde 20 Aralık 1948'de yayınlanmıştır. İnönü'nün anayasa değişikliği ile ilgili diğer bir yaklaşımı ise "altı okun" anayasadan çıkartılması ile alakalıdır. İnönü, Kırkkale konuşmasında ise "*altı temel ilkenin vatandaşa beğendirilmesini CHP kendisi yapacaktır*" diyordu.⁶⁷

Seçim çalışmaları esnasında CHP'nin işlediği diğer önemli konu ise demokrasi meselesidir. Buna göre "*ülkeye demokrasi getiren ve geliştiren CHP'dir. Bundan sonrada demokrasi için CHP şarttır. Demokratik hayata geçmede karar sahibi olan, iç ve dış politikada üstün başarı gösteren İnönü'nün etrafında birleşmek hem rejim hem de gelecek için tarihi bir görevdir. Yoksa memleketin geleceği rastgele insanlardan birine nasıl teslim edilebilir.*"⁶⁸ CHP'liler meydan ve salonlarda bu konular üzerinde dururken muhalefetin şiddet politikalarından da sık sık şikayet etmişlerdir. Şöyle ki, CHP'lilere göre muhalefet, iktidarın hoşgörüsüne ve iyi ilişkilere verdiği öneme rağmen vatandaşı birbirine düşürücü "husumet antları" ilan etmektedir.⁶⁹ Dikkat edilirse 27 Mayıs'ın en büyük argümanlarından birisi olan "bölücülük" imajı DP'liler daha iktidara gelmeden kendilerine iliştilmiştir.

CHP'de sadece İnönü yurt gezilerine toplantılarına gitmemiştir. CHP'li bakanlar milletvekilleri ve milletvekili adayları birçok yerde halkın ayağına kadar gidiyor,

⁶⁶ **Ulus**, 28.3.1950.

⁶⁷ **Ulus**, 26.3.1950.

⁶⁸ **Ulus**, 11.5.1950.

⁶⁹ **Ulus**, 7.5.1950.

mitinglerle, toplantılarla ve radyo konuşmaları ile halktan oy istemişlerdir. Çünkü bu ülkede tarihi bir genel seçim olacaktır. Başta Başbakan Şemsettin Günaltay olmak üzere, Tarım Bakanı Cavit Oral, CHP Genel Başkan Vekili Hilmi Uran, Çalışma Bakanı Reşat Şemsettin Sirer, Devlet Bakanı Cemil Sait Barlas, Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan, CHP Genel Sekreter Yardımcısı Cevat Dursunoğlu, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Nihat Erim gibi birçok CHP ileri geleni yurt gezileri, toplantıları, radyo konuşmaları ile yoğun seçim çalışmaları içerisinde olmuşlardır.

CHP'li ileri gelenlerin mitinglerde, toplantılarda gazetelerden elde ettiğimiz bilgilere dayanarak ortak olarak muhalefetin husumet verici tarzı eleştirilmekte, buna rağmen CHP'nin ne kadar hoşgörülü olduğu vurgulanmakla birlikte demokrasi ortamının inkişafında ve ülkenin içte ve dıştaki onurlu mücadelesinin tek sebebinin CHP olduğunu ve halka hizmet için var olduklarını dile getirdikleri görülmektedir. Aynı zamanda CHP'nin yaptıkları ile yapacaklarının teminatları verilmektedir. Mesela, Ulus gazetesinde yayınlanan bazı CHP'li ileri gelenlerin demeçleri ile ilgili haberlere bakmakta yarar vardır:

Şemsettin Günaltay: *"Vatandaşlar arasında sevginin esas olduğunu belirten başbakan, dar kafalı kimseler elinde bu rejimin bir felaket getirebileceğini işaret etti."*

CHP Genel Başkan Vekili Hilmi Uran: *"Bu memlekette ve bu rejimde bütün istekler hatta bütün ihtiraslar millet iradesini ifade eden kanunlar çerçevesi içinde yürürler ve onun dışına çıkınca ya susarlar yahut susturulurlar", "Ne iğfal ne tahrik ne tehdit bizim bugünde dünde iltifat etmediğimiz ve davamızın samimi inanı içinde iltifat etmeye de asla lüzum hissetmediğimiz vasıtalarıdır."*

Cavit Oral (Tarım Bakanı): *"Bir memleket programlarla kalkınır, boş istinatlarla değil."*

Kemal Satır(Ulaştırma Bakanı): *"İnsafsız bir muhalefetin terbiye hudutlarını aşan iftira ve istinatlarına aynı şekilde cevap vermemeyi bir memleket vazifesi sayıyoruz. Biz memlekette huzur ve sükûnu temine ve vatandaşlar arasında karşılıklı sevgi hislerinin artmasına çalışıyoruz..."*

Şevket Adalan(Bayındırlık Bakanı): *"Huzur ve sükûn bozan her fikir milletçe geri çevrilmektedir."*

Cevat Dursunoğlu (Genel Sekreter Yardımcısı): *"Biz propaganda yalanından kaçırız, CHP kendini böyle bir tenzih eder. Muhalefetin elindeki demagoji bayrağı hakikatin ışığı karşısında inmeğe başlamıştır."*

Cemil Sait Barlas (Devlet Bakanı): *"Bizim kan dökme ile elde ettiğimiz inkılâpları tehlikeye düşürecek propagandalar yaptılar. Askerlik kalkacak dediler, eski harfler*

dönecek dediler. Muhalefetin şuurlu insanlarından 1950 seçimlerinde bu yola gitmeyecekleri hususunda şimdiden ahdu peyman etmelerini beklemekteyim..”

Emin Sazak: *“Memleketin hayati menfaatleri CHP’nin iktidarda kalmasını icap ettiriyor, onun tuttuğu yol kurtuluş ve selamet yoludur.”*

Ülkenin ilk kez yaşadığı böylesi hareketli bir seçim döneminde artık halkı etkilemek, yönlendirmek çok önemlidir. İşte bunun o dönem için en etkili yöntemlerinden biride gazetelerdir. Partilerin gazetelerle sağladığı bu gücü yönlendiren ve makaleleriyle halkı etkileyen önemli yazarlar CHP içinde vazgeçilmezleri olmuştur. Bunlara örnek olarak Ulus gazetesinde başyazar olan Hüseyin Cahit Yalçın ve Peyami Safa gibi yazarlar gösterilebilir. Mesela, seçim mücadelesi döneminde Hüseyin Cahit Yalçın bir makalesinde şöyle demektedir:

“Halk Partisi’ne hücum etmeyi kendilerine meslek edinmiş olan bazı kalem sahipleri, DP’yi müdafaadan aciz bir duruma düştükleri zaman, ne denirse densin, halk hükümetten ve Halk Partisi’nden memnun değildir diyerek işin içinden çıkmak istiyorlar ve bunu söylemekle davalarını kazanmış olduklarını zannediyorlar. Mücerret bir iddianın hiçbir zaman delil teşkil etmediği bu zatların meçhulüdür, galiba. Kendilerinin memnun olmalarını bütün dünyanın da memnuniyetsizliklerine bir delil telakki etmekle yalnız kendilerini inandırmış olabilirler...”

Yine Hüseyin Cahit Yalçın başka bir makalesinde CHP’nin seçim beyannamesini takdirle değerlendirmektedir:

“Muhalif gazeteler bile CHP’nin beyannamesinde millete karşı alınan taahhütleri pek cazip bulmaktan kendilerini alamadılar ve bunların birden bire iyi bir tesir yaptığını tasdiğe mecbur kaldıktan sonra bu tesiri izale edecek çareler aramaya başladılar. Halk partisi, millet meclisi seçimlerine belediye seçimleri ile karıştıracak kadar dalgınlık gösteren DP şeflerinden Dr. Nihat Reşat gibi İstanbul’u suya kavuşturmak vaadi ile milletin karşısına çıkmıyor...”

Diğer bir önemli yazar Peyami Safa ise bir makalesinde muhalefeti şöyle eleştirmektedir.

“Milli husumet andının kardeş kavgası çıkarmak için değil rey hırsızlığına mani olmak için hazırlandığını iddia ediyorlar. Türkiye’de hiçbir namuslu emniyet ve adalet mercii yokmuş gibi bunlar kendi başlarına bir sandık polisi ve adliyesi mi kuracaklar?” DP’nin seçim beyannamesinin gecikmesini ise Peyami Safa şöyle değerlendirmiştir: “DP neden beyannamesini vaktinde çıkarmadı veya çıkarmayacak? Sebep meydandadır: Evvela DP’nin ana programı CHP’ninkinin kopyası olduğu için...”

8 Mayıs 1950’de ise “Niçin mi Halk Partisi?” isimli makalesinde Peyami Safa, halkın neden CHP’ne oy vermesi gerektiğini değerlendirmiştir:

“Çünkü: CHP iktidarının yıkılmasını bütün muhalif partilerimizden daha fazla isteyen kapıdaki düşman, gözünü anahtar deliğine uydurmuş aramızdaki çekişmeyi seyrediyor ve 14 Mayıs günü sandıklarımızdan çıkacağını umduğu yıkılış müjdesini bekliyor. Onu sevindirmemek lazım. Yarın bugünkünden fazla muhtaç olacağımız milli birliği ve yoğunluğu temelinden sarsacak bir değişiklikten sakınmamız lazım. Üçüncü bir dünya harbinin mümkün olduğu ve barışın muhakkak olmadığı bu karanlık ve sallantılı günlerde hiçbir iktidar stajı ve denemesi olmayan toy partilerce devlet binasını bir prova salonu gibi teslim etmemek lazım...”

Yine Peyami Safa “İkinci kaptan” başlıklı bir makalesinde DP lideri Celal Bayar’ı Atatürk’ün ve İnönü’nün ikinci kaptan’ı olarak nitelendirmekte ve seçmeni şöyle yönlendirmektedir: *“... Bakışlarını dünyanın simsiyah ufuklarına salmış, kopacak büyük fırtınayı sezen uyanık bir seçmen DP’li bile olsa bir şu oynak denize birde hala dış tehlike şuurundan mahrum ikinci kaptanın babacan ve sakin tipine bakar, devlet gemisini ona teslim etmenin ne tehlikeli bir hafiflik olacağını anlar...”*

Seçimler öncesi dönemde basın, özellikle de Ulus gazetesi iktidar lehine esmiş; DP’yi acemilikle suçlamış, muhalefete “Yaşını unutan muhalefet” gibi yakıştırmalar yapmıştır.

Sonuç olarak CHP’nin seçim çalışmaları 1946’dakine göre daha etkindi. CHP, geçmiş kampanyalara oranla daha olumlu bir hava sergilemiştir. Diğer muhalif partiler gibi, vatandaşlarla birebir yakınlaşmaya çalışılmış, bütün kadrosuyla halkın ayağına gitmiştir. CHP seçimler için parti ilkelerinden de taviz vermiştir. İlköğretime din derslerinin konulması, İmam Hatip okullarının açılması, cami yaptırma gibi laikliği ve cumhuriyetin temel ilkelerini sarsacak düzenlemelere gitmesi akıllarda soru işareti bırakmıştır. Başbakan Yardımcısı Nihat Erim’e bu gidişatı soran Nadir Nadi şu cevabı almıştır: *“Şimdi seçim kampanyasına girmek üzereyiz. Bu sırada devrim ilkelerini ele almak seçim taktiği bakımından doğru olmaz. Atatürk’ün kurduğu CHP elbette yürekten devrimlere bağlıdır. Bir kere şu seçimleri kazanalım, o zaman bütün gücümüzle büyük esere sarılacağız. Vatandaş oyunun bizi desteklediği anlaşıldıktan sonra devrimleri daha büyük bir güvenle koruyacağımıza inanmaz mısınız”*.⁷⁰ CHP, seçimi kazanmak için temel ilkelerinden bu sebeple vazgeçmiştir. Toprak Reformu da bu arada kabul edilmiştir. Ancak reformun en temel noktaları metinden çıkarılmıştır. Bu yasa, özellikle seçim zamanında köylerde nüfuzlu olan toprak sahiplerine, CHP’nin tanıdığı bir ayrıcalık olarak nitelendirilmiştir.

CHP’nin seçim çalışmaları boyunca öne sürdüğü çeşitli propaganda araçları şunlar olmuştur: *“Cumhuriyeti biz kurduk, ülkeyi düşmanlardan biz kurtardık. Dimyatta pirince giderken evdeki bulgurdan olmayın. DP, ülkeyi birbirine düşürmeye çalışıyor, hizipleşme yaratıyor. Köyler zenginleştirilecektir. Deneme zamanında değiliz”*. Tüm bu söylemlerle ülke mitingler düzenlemiş, halkın sevgisini tekrar kazanmaya çalışmıştır.

⁷⁰ Nadi, Nadir, **Perde Aralığından**, 3. Baskı, İstanbul Çağdaş Yayınları, 1979, s. 357.

9 Mayıs 1950'de DP seçim beyannamesini açıklarken, 10 Mayıs'ta İnönü İstanbul'da Taksim meydanında son konuşmasını yapmıştır. Celal Bayar ise Güneydoğu Anadolu'da bulunmuştur. Nihayet propaganda süresi bitmiş, 14 Mayıs 1950'de artık söz seçmene geçmiştir. Yeni Seçim Kanunu bütün ülkede hiç kimsenin şikayetine yer vermeyecek şekilde uygulanmıştır. Celal Bayar'ın İzmir'e geleceği haberi tüm İzmir'de heyecanla karşılanmıştır. Bursa'dan İzmir'e geçen Bayar, yol boyunca DP'li halkın ilgisiyle karşılaşmış bazı yerlerde küçük konuşmalar yapmıştır. 10 Mayıs sabahı birçok İzmirli Celal Bayar'ın konuşma yapacağı Cumhuriyet Meydanı'na toplanmaya başlamıştır. Bir Yeni Asır'ın muhabirinin görüşüne göre, kalabalık, İnönü'nün topladığı kalabalığın üç katıdır.⁷¹

Bayar, Cumhuriyet meydanını dolduran kalabalığa karşı uzun bir konuşma yapmıştır ve CHP'lilerin kendilerini sürekli olarak huzur bozmakla itham etmelerine değinmiştir. *"Biz her zaman olduğu gibi milletimizin asil ruhuna ve memlekette yalnız huzur ve sükûnun selâmet temin edeceği kanaatinde bulunduğuna inanmaktayız. Biz memleketimizi her şeyden fazla sevdiğimiz için memlekette istikrarı, sükûn ve huzuru bizzat müdafaa etmek azmindeyiz. Ama haksızlık edenlere karşı "haksızsınız" demeği de vicdan borcu, mukaddes vazife bileceğiz. ...Hâkimiyet ve millî irade ebedî olacaktır. Çünkü Türk milletinin saadetini başlı başına temin eden bir kaziyedir. Yaşasın Türk milleti".*⁷²

DP seçim propagandası boyunca CHP'ye yüklenmiştir. Ancak gizliden gizliye de parti ile bürokrasiyi ayırarak baskıyı daha az bürokrasiye yöneltmeye başlamışlardır. Çünkü kendisine cephe almış bir bürokrasinin, seçim sonuçlarını olumsuz etki etmesinde endişe edilmiştir. Bunun yanında DP'nin iktidara gelmesi durumunda ise programı üzerinde bir fren oluşturacaktı. Bu nedenle bürokrasi kazanılmalıdır. Bu nedenle *'devr-i sabık yaratmayacağız'* sözü bürokrasi açısından önemlidir. CHP'nin geçmişle ilgili yaptıkları hatalar bürokrasiden sorulmayacaktır. Demokratlar seçim beyannamesinde, bir iktidar değişikliği halinde ülkede maddi ve ruhi hiçbir sarsıntıya meydan vermeyeceklerini açıklamışlardır: *"Hiçbir vatandaş, hiçbir sınıf veya zümre iktidar değişmesinden zerre kadar yıkıntıya maruz kalmayacak aksine olarak, memleket, millet iradesine ve fikirlere dayanan bir iradenin nimetlerinden faydalanmaya başlayacaklardır"*⁷³. Bu hem bürokratlar için hem de halk için bir güvencedir.

Bu iki partinin yanında seçimlere katılan Millet Partisi kurulduğu günden itibaren hem CHP'ye, hem de parçalanarak geldiği DP'ne ağır eleştirilerde bulunmuştur. CHP'nin din ve laiklik anlayışına karşı çıkan parti DP'yi muvazaa parti olmakla suçlayıp gerçek muhalefeti kendisinin yaptığını ileri sürmüştür. Parti 1949 da meclisteki Müstakil Demokrat Grubu ile Öz Demokratlar Partisi'nin katılımıyla güçlense de pek fazla etkinlik oluşturamamıştır. Parti'nin en büyük kozu Mareşal Fevzi Çakmak'tır. Ancak Çakmak, seçimlerden önce vefat etmiştir ve yerine eşi İstanbul'dan aday olarak gösterilse de

⁷¹ Yeni Asır, 10.5.1950.

⁷² Zafer, 10.5.1950.

⁷³ Cumhuriyet, 9.5.1950.

kazanmamıştır. Millet Partisi'nin propagandasında genel olarak Milli Şef'e yönelttikleri eleştiriler ağırlık kazanmıştır. Partinin programında demokratik bir yönetim kurulması, Altı Ok'un Anayasa'dan çıkarılması, kişi özgürlüklerinin genişletilmesi, genel bir kalkınma programının hazırlanması ve liberal bir iktisat politikası izlenmesi gibi düşünceler ve görüşler yer alıyordu. Bunların yanı sıra parti, cumhurbaşkanının tek dönem için seçilmesi ve çift meclis sistemine geçilmesini de savunulmuştur.⁷⁴

C. 14 Mayıs 1950 Seçimleri: Beyaz İhtilal

1950 seçimleri öncesinde, 16 Şubat 1950'de Şemsettin Günaltay hükümeti, muhalefetteki DP'nin de eleştirilerini dikkate alarak demokratik bir seçim yasası hazırlamıştır. Bu yasaya göre seçimler tek dereceli, genel, eşit, gizli oy, açık tasnif esasına göre yapılacaktır. Seçimlerde propaganda serbest bırakılmış ve yargı güvencesi getirilmiştir. Artık bütün gözler seçim gününe çevrilmiştir. Mayıs başında partiler radyoda propaganda konuşmalarına başlamışlardır. DP, bu seçimde hala belleklerde olan çok çarpıcı bir afiş kullanmıştır. Afiş, Selçuk Milar tarafından bir gecede çizilmiş, ülkenin dört bir yanına asılmış ve çok yankı uyandırmıştır. Afişte bir "el" resmedilmiş ve şu yazı yer almıştı: "Yeter Söz Milletini!" Bu afiş, DP'nin seçimi kazanmasına önemli bir katkı yapmıştır. Afişten CHP'liler de etkilenmiştir. O kadar ki, Ankara'da Teknik Öğretim Müsteşarlığı'nda çalışan Milar'ın 20 gün sonra Urfa'ya tayini çıkmıştır.⁷⁵

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlere yedi parti katılmıştır: CHP bütün illerde, DP Hakkari hariç bütün illerde, Millet Partisi 22 ilde, Milli Kalkınma Partisi 3 ilde, Toprak Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi ve İşçi Çiftçi Partisi sadece İstanbul'da seçimlere girmiştir.⁷⁶

14 Mayıs 1950'deki seçimlerde DP 408, CHP 69 sandalye kazanmıştır. Bağımsız milletvekillerinin sayısı ise 9'dur. Beyaz ihtilal ya da afişli seçim: "Yeter Söz Milletini!" kelimeleriyle de özetlenecek bir durum arz eden 1950 seçimleri, Türk demokrasi tarihi açısından önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye'de ilk iktidar değişikliği son derece barışçı bir ortamda ve seçimle gerçekleşmiş ve çok partili siyasal hayat yeni bir boyut kazanmıştır. Meclis 22 Mayıs'ta toplanmıştır. Meclis başkanlığına Refik Koraltan, cumhurbaşkanlığına Celal Bayar seçilmiştir.⁷⁷ Hükümet, Adnan Menderes'in başbakanlığında kurulmuştur. Türkiye yeni bir iktidarla tanışmış ve CHP bu tarihten sonra siyaseti iktidarını -şeklen- yegane iktidarı olma gücünü kaybetmiştir. Adnan Menderes 3 Eylül 1950'de yapılan belediye seçimlerinden sonra "14 Mayıs'ta Türk milleti

⁷⁴ Daha geniş bilgi için bkz: Mithat, Atabay, **Çok Partili Dönemde Bir Muhalefet Partisi: Millet Partisi (20 Temmuz 1948-27 Ocak 1954)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1991.

⁷⁵ Mehmet Ö. Alkan, "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Seçimlerin Kısa Tarihi", **Görüş Dergisi**, .5. 1998, s.54.

⁷⁶ M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti Kongreleri**, Ankara, Emek Matbaası, 1997, s. 79.

⁷⁷ **Cumhuriyet**, 23.5.1950.

*Halk Partisi'ni iktidardan sildi; 3 Eylül'de de muhalefetten sildi*⁷⁸ şeklinde bunu dile getirmiştir.

Seçimleri kaybeden CHP bu dönemde “iktidarı gasbetmiş” olarak gördüğü DP'ye karşı adeta bir devlet partisi olarak muhalefet yürütmüştür. Denilebilir ki, 1950'li yıllar CHP'nin çoğulcu ve rekabetçi bir sistem içinde işlev gören ve toplumu temsil etme kaygısında olan bir parti olmakla devlet partisi geleneği arasında bocaladığı bir dönemdir. Buna karşılık seçimle iktidara gelen DP ise asker ve sivil bürokrasiyle özdeşleşmiş olan CHP karşısında başlangıçtan itibaren kendisini tehdit altında hissetmiş ve muhalefete karşı bir baskı politikası izlemiştir. Bunu yapabilmesi için gerekli mekanizmalar da vardır. Çünkü iktidarı kaybetmeyeceği varsayımıyla hareket eden CHP geçiş döneminde muhalefetin yaşaması için yeterli yasal güvenceyi sağlayacak değişiklikleri gerçekleştirmemiştir. Devlet partisi geleneğiyle halk adına konuşan muhalefet partisi karşısında, 1950 öncesinde daha liberal ve çoğulcu bir söyleme sahip olan DP liderleri, 1950 yılı ortalarında -milli irade- kavramına dayanarak azınlık haklarını hiçe sayan bir tutum almıştır. Seçimi kazanan mutlak çoğunluğun halk sayıldığı, buna karşılık kaybeden azınlığın ise hiç sayıldığı bu anlayış muhalefeti ortadan kaldırmaya kadar gidebilmiştir.⁷⁹

D. Seçim Sonrası Dönemde Ordu ve Darbe Söylentileri

Türk siyasi tarihinde yeni bir dönem açan 1950 seçimleriyle birlikte darbe söylentileri de Ankara kulislerinde yayılır olmuştur. 1950 seçimlerine müdahale edilmesi endişesinin tamamen boş olduğu söylenemez. Seçimlerden birkaç ay önce Birinci Ordu Komutanı General Asım Tınaztepe, Nihat Erim aracılığıyla İnönü'ye çok partili siyasete geçişten duyduğu endişeyi iletmiştir. İnönü de liberalleşmenin önemini anlatmak ve ordunun siyasetin dışında kalması gerektiğini vurgulamak için Ankara'dan İstanbul'a giderek⁸⁰ Tınaztepe ve diğer generallerle görüşmüştür. 9 Haziran 1950 tarihli Hürriyet gazetesindeki bir haberde komutanların 14 Mayıs akşamı Çankaya'ya çıkarak Cumhurbaşkanı İnönü'ye bir emri olup olmadığını sormaları bu operasyonun yapılmasında etkili olmuştur. Seçimlerden hemen sonra dört üst rütbeli komutan İnönü'ye gelerek sonuçların iptali için darbe yapmayı önermişler, İnönü ise öneriyi reddetmiştir.⁸¹ Genelkurmay Başkanı Abdurrahman Gürman'ın DP liderlerine ordunun seçim sonuçlarına saygılı olacağını söylemesi ortamı rahatlatmıştır. Hale'e göre, seçimlere müdahale edilmemesinin sebebi “kısmen ordunun tarafsızlığa tam

⁷⁸ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, Çeviren: Ahmet Fethi. İstanbul, Hil Yayınları, 1996, s. 51.

⁷⁹ İncioğlu, a.g.e., s. 274.

⁸⁰ Ahmad, “Demokrasi Sürecinde...”, s. 251.

⁸¹ İrfan Neziroğlu, “Çok Partili Türk Siyasi Hayatında Askeri Müdahaleler”, **Yeni Türkiye Dergisi**, No. 23–24, İstanbul, 1998, s. 1238; William Hale, **“Türkiye’de Ordu ve Siyaset**, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Hil Yayınları, 1996, s. 88.

sadakatinden çok, Menderes yanlıları ve karşıtları olarak bölünmüş olması”dır.⁸²

Bu olay ordudaki CHP ve DP yanlısı hizipler arasındaki bir hesaplaşmadan ibaret olacağı gibi DP’li eski başbakan yardımcısı Samet Ağaoğlu’na göre ordu içinde alt rütbedeki subayların bir kısmı Demokrat iktidardan geniş bir tasfiye ile beraber ordunun yalnız savaş zamanlarında değil, sulh zamanlarında da memleket idaresinde imtiyazlı bir yeri olmasını istemektedir. Yüksek rütbeli subaylar ise ordunun o güne kadar kabul edilmiş imtiyazlı mevkiine dokunulmaması gerektiği, çünkü subayların devlet teşkilatında memur sayılamayacağı inancındadırlar.⁸³

5 Haziran 1950’de bir albay, Başbakan Adnan Menderes’e 8-9 Haziran gecesi yeni hükümete karşı bir darbe yapılacağı ihbarında bulunmuştur. İhbar öncesinde Ankara-Erzurum arasında kurye görevi yapan bir grup askeri uçağın şehir ve köylerden geçerken halka İnönü etrafında mutlak surette toparlanılması gerektiği çağrısı yapan beyannameler atması⁸⁴ DP iktidarını tedirgin etmiştir. Menderes de Bayar’la görüşmesinin ardından 6 Haziran’da ordunun üst kademesinde Genelkurmay Başkanı Nafiz Gürman, Genelkurmay İkinci Başkanı, Deniz ve Hava Kuvvetleri komutanları ile ordu komutanlarını içeren geniş çaplı bir operasyon yapmıştır. Darbe söylentileri üzerine genelkurmay başkanı, kuvvet komutanları dahil 15 general ve 150 albayı emekliye ayrılmıştır.⁸⁵ Operasyonun ardından Menderes’in orduya hakim olduğu söylenebilir.

1952 yılında Seyfi Kurtbek’in Milli Savunma Bakanı olmasından sonra ivme kazanan ordu içindeki reformlar, eski ve otoriter generallerin etkisizleştirmesini dayatıyordu. 1953’te üst düzey gelenekçi generallerin tasfiyesi DP içinde Seyfi Kurtbek’e yönelik komplolarında başlangıcını oluşturdu. Seyfi Kurtbek’in, Enver Paşa’nın 1914’te yaptığı gibi, orduyu temizleyip ardından da Savunma Bakanlığını bütün iktidarı ele geçirmenin atlama tahtası olarak kullanacağı söylentileri çıktı.⁸⁶ Önceleri gelenekselci ve İnönü’ye sadık generalleri tasfiyesi nedeniyle destek alan Kurtbek’in bu söylentiler sonrasında istifaya zorlanması reform programını da kesintiye uğrattı. DP’nin iktidarını, gelenekçi CHP’nin ve onun kurumlarına karşı sevinçle karşılayan genç subaylar kuşağı , DP’nin devrim niteliği taşıyan kararlara imza atmasını beklerken, DP’nin gelenekselci tarzın devamından farklı bir görüşü ortaya koymadığını düşünmeye başladılar. Kurtbek’in istifası genç subayların 1950 öncesi DP’ye bakışını bir anda tersine çevirmişti.⁸⁷

1954 seçimlerinden sonra Menderes’in, halen İnönü’nün etkisinde olduğundan

⁸² Hale, “Türkiye’de Ordu...”, s. 88.

⁸³ Samet Ağaoğlu, **DP Doğu ve Yükseliş Sebepleri/ Bir Soru**, İstanbul, Baha Matbaası, 1972, s. 217-218.

⁸⁴ Osman Metin Öztürk, **Ordu ve Politika**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1993, s. 66.

⁸⁵ **Milliyet**, 7.6.1950. Gürman 27 Mayıs’tan sonra Kurucu Meclis Devlet Başkanı Temsilciliği (6 Ocak 1961 - 15 Ekim 1961) yapmıştır.

⁸⁶ Hale, a.g.e.,s.93

⁸⁷ Ahmad, a.g.e., s. 134.

kuşkulandığı ordu ve mensuplarına sırtını iyice döndüğünü görmek mümkündür. Özellikle *“Ben orduyu yedek subaylarla idare ederim, kravatlı şövalyelerin burunlarını kıracağım”* sözleri ordu içinde dalgalanmalara yol açarak subayların kızgınlığını arttırmıştır.⁸⁸ Bu olay bundan sonra kurulacak cuntaların da habercisi olmuştur.

E. Seçimler Sonuçlarının Türkiye’de ve Dünyada Yansıması

Gazeteler seçim sonuçlarını günün şartlarına göre vermişlerdir. Mesela seçim sonuçlarının netleşmeye başladığı gün 15 Mayıs sabahı Ulus gazetesi Altan Öymen’in yorumuyla devlet Radyosu gibi bir “geçiş günü” haberciliği yapmıştır. CHP yandaşı okurları gerçeğe alıştırmak manevrası içinde olmuşlardır. Başlığı şöyledir: *“Seçimler bütün yurttta sükûnetle sona erdi. Bazı illerde iştirak nispeti çok yüksek oldu. Kati neticelerin bugün alınması muhtemel.”*⁸⁹

DP’nin yayın organı Zafer, teknik zorluklar yüzünden erken basıldığı için ihtiyatlı bir manşet atmıştır. Sonucu kendi adına uygun olarak *“Zafer”* diye nitelemiş: *“DP Zafer Yolunda”*⁹⁰

16 Mayıs sabahı ise ikisinin de tavrı kesinleşmiştir. Zafer, *“Zafer”* kelimesini kullanırken Ulus, partisinin yenilgisini itiraf etmiştir: *“Milletimizin verdiği karar Pazar günü ki seçimde tecelli etti. CHP meclis içinde ve dışında tam bir muhalefet ve tenkit partisi olarak vazifesine devam edecektir.”*⁹¹

Ahmet Emin Yalman, Vatan gazetesindeki *“İsmet İnönü'ye tebrik”* mektubu başlıklı yazısında, İnönü'den övgü ile söz etmiştir: *“Sizin bu milli zaferin amilleri arasında yüksek bir mevkiiniz vardır. Bu sayededir ki; on iki seneden beri işgal ettiğiniz Cumhurbaşkanlığı mevkiinden ayrılırken küçülmeyeceksiniz, milletin nazarında yeni bir mertebeye yükseleceksiniz. Siyasi hayatınız bu memleket için kapanmamıştır. En tatlı, heyecanlı, en hayırlı ve verimli devriniz, bu saniyede muhalefet lideri sıfatıyla başlıyor.”*⁹²

Bu seçimler Tarık Zafer Tunaya’nın yorumu ile *“...sakin ve vakur bir İnkılap mahiyetini taşımaktadır.”*⁹³ Milletvekili olduktan sonra hapisten çıkan Zafer başyazarı Mümtaz Faik Fenik ise; *“Vazife büyük ve çetindir”* başlıklı 17 Mayıs 1950 tarihli yazısında; *“Bu eşsiz mücadelenin, kansız ve şuurlu bir ihtilal”* olduğunu belirtmiştir.⁹⁴ Kudret gazetesinden Nurettin Ardıçoğlu da *“Halk Partisi nasıl muhalefet yapabilir”* başlıklı yazısında: *“Yeni mecliste muhalefet, hem kemiyet hem de keyfiyet bakımından zayıf kalmıştır. Halk bütün gücü ile CHP tahakkümü ve diktatörlüğünü yıkmağa koşarken,*

⁸⁸ Orhan Erkanlı, **Anılar, Sorunlar, Sorumlular**, İstanbul, Baha Matbaası, 1972, s. 7.

⁸⁹ **Ulus**, 15 .5. 1950.

⁹⁰ **Zafer**, 15.5.1950.

⁹¹ **Ulus**, 16 .5. 1950; **Zafer**, 16 .5. 1950.

⁹² **Vatan**, 16.5.1950.

⁹³ **Vatan**, 26.5.1950.

⁹⁴ **Zafer**, 17.5.1950.

bu arada ölçü kaybolmuş ve karşımıza adeta tek bir partiden ibaret bir meclis çıkmıştır."⁹⁵ diyerek yine tek partili bir meclisin ortaya çıkaracağı sorunlara işaret etmek istemiştir.

Mümtaz Faik Fenik 23 Mayıs 1950 tarihli Zafer gazetesinde "İnönü'den Bayar'a" başlıklı yazısında İnönü'den övgüyle söz etmiştir: "*Tarih elbette ki, Sayın İnönü'nün bu memlekete yaptığı büyük hizmetleri unutmayacak Lozan'ın banisi değerli asker ve devlet adamını takdirle yadedecektir.*"⁹⁶

Seçimleri kaybeden Necmettin Sadak ise Akşam'daki "Eski işime başlarken" başlıklı yazısında şöyle demiştir: "*Hükümette bulunan bakanlardan hiçbiri seçimde kazanamadı. Bilmiyorum, böyle bir hadise herhangi bir memlekette bir partinin başına gelmiş midir? Bu halin Türkiye'de de bir daha görüleceğini sanmıyorum. Çünkü bu seçimler bir sel bir yabancı gazetenin yazdığı gibi bir heyelan gibi geldi. Millet iradesinin açıkça beliren çokluğu, CHP Partisini iktidardan bir hezimet halinde devirmeyi tek hedef edinmişti.*" Sadak bu yazısında DP'nin başa gelmesini olumlu karşılamış, yepyeni bir hükümetin Türk demokrasisi için eşsiz bir olay olarak ifade etmiştir.⁹⁷

Başbakan Şemsettin Günaltay, seçimin arifesinde Vatan'a verdiği mülakatta şu sözleri söylemiştir: "*Seçimin dürüst bir surette cereyan edeceği hakkında millete karşı verdiğimiz sözün tutulacağını ve- seçim imtihanını insanlık huzurunda mükemmel bir surette geçirmemiz için ne yapmak mümkünse yapılacağını hadiseler ispat edecektir. Millete güven verecek istikrarlı ve modern bir iradenin nesillerden beri bir türlü temeli atılamamasından dolayı milletimiz çok felaket görmüştür. Mazinin acı tecrübelerinden ders alarak, bu noksanı ortadan kaldırmak ve parti menfaatlerinden çok evvel memleketi düşünmek zorundayız. Hadiselerin iyi niyetimi isbat edeceğini bildiğim cihetle beni mi için önemli olan nokta, elli yıl sonra bu devrin tarihini yazacak bir tarihçinin "Türkiye'de hakiki demokrasi idaresinin temel tutması ve vatandaşların ruhuna huzur ve emniyet gelmesi için feragatla çalışmış adamlardan biridir" hükmünü vermesidir"*"⁹⁸

Hüseyin Cahit Yalçın Seçim sonuçları ile ilgili olarak "İsmet İnönü'nün Zaferi" başlıklı yazısında DP'nin iktidarı kazandığını, seçimlere iştirak nispetinin her türlü tahmin ve beklentinin üstünde olduğunu, bunun Türk Milletinin mukadderatını kendi eline almak azmini ispat ettiğini, DP'nin iktidara güç bir zamanda geldiğini bu güçlüğünde dış politikanın zorluğundan kaynaklandığını ettiğini yazmakta, iç politikada gelebilecek sarsıntının bir buhran şeklini almadan normal bir tarzda cereyan edeceğini ümit ettiklerini, irtica konusunda Halk Partisinin daima DP yanında yer alacağını belirtmiştir. Yalçın yazısına şu şekilde devam etmiştir: "*Seçimlerin gösterdiği umumi manzarayı bir tablo halinde temaşa ederken bundan çıkan manayı düşünürken bu sahnenin üzerinde İsmet İnönü'nün muhterem simasının ebediyet nurlarından vücuda*

⁹⁵ Kudret, 20.5.1950.

⁹⁶ Zafer, 23.5.1950.

⁹⁷ Akşam, 22.5.1950.

⁹⁸ Vatan, 16.5.1950.

gelmiş bir hale içinde yükseldiğini görüyoruz. Şu dakikada şahidi olduğumuz büyük İnkılap O'nun eseridir. Atatürk demokrasi inkılabının temelini attı, heykelini İnönü yükseltti. İsmet İnönü o heykele can verdi".⁹⁹

17 Mayıs 1950 Vatan Gazetesinde Nihat Erim "Seçimin Neticesi ve Otuzbeşler" adlı makalede; *"Millete faydalı olmak için çalışmaktan geri kalmayacağız. Tek Partili rejimin inkılapları yapmış partisinin kendi eliyle iktidarı devredecek şartları yarattığı artık tarihi bir hakikattir. Millet iradesinin bu şekilde tecelli etmesi karşısında CHP mensubu olarak saygı duymaktayım. Bugün dünya tarihinde bu şekilde bir iktidar devrine başka misal gösterilemez. Halk Partisinin meydana getirdiği seçim kanunu çok güzel işlemiştir..."* demiştir.¹⁰⁰ Nihat Erim'in burada CHP'nin demokrasi yolunda samimiyetle yürüyüp yürümeyeceği hususunda tereddüt gösterenlere seslendiği aşikardır.¹⁰¹

BBC Ankara muhabiri 1950 seçimlerini "DP'nin kafi bir zaferi" şeklindeki yorumunda bu seçimlerin Halk Partisi için önemli bir sürpriz olduğunu söylemiştir. Doğu Avrupa'daki memleketler tek parti sistemine dönerken ve demokratik hayatı kaybederken Türkiye Batı dünyasındaki yerini tayin etmektedir" sözleri ile Türkiye'nin 1950 seçimleri ile Batı demokrasisinde kendine yakışır bir statü elde ettiği belirtilmiştir.¹⁰²

Amerika Dışişleri Bakanlığının görüşü Türkiye'deki genel seçimler Amerika Dışişleri Bakanlığı resmi çevreleri tarafından *"demokrasinin Yakın Şarkta sıhhatli gelişmesinin bir nişanesi olarak mülahaza"* edilmiştir. Bakanlık resmi çevreleri hangi parti kazanırsa kazansın Amerika'nın askeri ve iktisadi yardımının devam edeceğini, Türkiye ve Amerika arasındaki samimi dostluk bağlarının eskiden olduğu gibi devam edeceğini belirtmişlerdir.

Zafer gazetesi 17 ve 18 Mayıs'ta dünya basınından verdiği örneklerle DP'nin seçim zaferinin yankılarını okuyucularıyla paylaşmıştır. Buna göre Amerikan gazeteleri Türkiye'nin Orta Doğu'da önemli bir rol oynayabileceğini ve yeni iktidarın özel sektör ve yabancı sermayeye karşı daha olumlu bir tavır alacağı konularında de durmuşlardır. Amerikan gazetelerinden New York Times, "Türkiye demokrasiye oy verdi" başlıklı yazıda; "Türk seçimlerinin hayret verici neticesinden yalnız Türkler değil, garp demokrasileri de hakkıyla gurur duysalar yeridir. Bir zamanlar Avrupa'nın hasta adamı adıyla anılan bu eski memleket, şimdi bizim inandığımız ve özlediğimiz cihana yeni bir kura efradı gibi katılmış bulunmaktadır." New York Herald Tribune de "Türkiye bir istihale geçiyor" başlıklı yorumda; Türkiye bir Cumhurbaşkanlığı diktatöryasından şimdi demokrasiye doğru planlı nizamlı ve emsalsiz süratle bir istihale geçirmektedir" denilmiştir. Yine kan dökülmeden gerçekleşen 1950 seçim ihtilalinin başarıcısı Halk

⁹⁹ **Ulus**, 17.5.1950.

¹⁰⁰ **Vatan**, 16.5.1950.

¹⁰¹ **Vatan**, 16.5.1950.

¹⁰² **Vatan**, 16.5.1950.

Partisi ve İnönü'nün kendilerinin kurban gittiği bunun da kaderin bir oyunu olduğu ifade edilmiştir.¹⁰³

II. 1950-1954 DP Hükümeti İcraatları

A. İç Siyasi Durum

DP seçimi kazandıktan sonraki dönemde halkı yücelten ve ona gerçek değerini atfetmeyi vadeden bir retoriği getirmiştir. Parti liderleri konuşmalarında ve beyanlarında sürekli olarak halk üzerine bir vurgu yapmışlardır. Örneğin Menderes bir röportajında Kemalist elite karşı reformların gerçek muhafızının Türk milleti olduğunu ilan etmiştir ¹⁰⁴ veya sık sık halkın aslında muhalefetin öngördüğü gibi cahil ve gerici olmadığı ifade etmiştir. Ancak DP popülizmini bu şekilde sadece halkın yüceltilmesi olarak yorumlayıp geçmek böyle bir söylemin siyasal açılımlarını göz ardı etmek olur. Nitekim DP'nin anti-elitist vurgusu siyasal elit karşısındaki her kesimin bir bütün olarak algılanmasıyla paralel bir gelişme göstermiş ve sonunda parti tüm milleti temsil eder bir hal almıştır. Öyle ki partinin önde gelenlerinden İhsan Yurdoğlu bir konuşmasında *“Bütün milleti etrafına toplayan DP'nin davası bir parti davası değil; bütün Türk milletinin müşterek hürriyet ve kurtuluş davasıdır”* demektedir. Bu bağlamda DP milli iradeyi temsil ettiğini iddia etmiş ve bu kavram partinin izlediği politikaları meşru bir zemine oturtması için sürekli başvurduğu bir savunma mekanizması haline gelmiştir.¹⁰⁵

DP ile başlayan süreci, bürokrasiden demokrasiye, başka bir deyişle “memurların iktidarı”ndan “halkın iktidarı”na geçiş olarak da tanımlanabilir. 14 Mayıs bürokratik diktatörlüğün sonu olmuş ama Türkiye’de hala bürokratik tutuculuğun etkisi tam olarak kırılmamıştır. Bürokratik iktidarın “transandantal” (müteal, aşkın) devletinin yerini “enstrümental” (araçsal) devlet almaya başlamış, böylece “kutsal” (kendi kendinin amacı olan) devlet kavramı etrafında örülmüş bulunan bürokratik ideoloji zayıflamaya başlamıştır. Bu ise devlet ağırlıklı bir yönetim modelinden toplum ağırlıklı bir siyasete geçiş demektir. Başka bir ifadeyle, DP ile birlikte toplum ağırlıklı siyasal sistem, soyut “devlet” aleyhine genişlemeye başlamış ve böylece vesayetçi demokrasi anlayışı temelsiz hale gelmiştir.

Türk demokrasisinin bir noktada doğum tarihi olan 14 Mayıs 1950’den itibaren siyasetin sosyolojik tabanı değişmeye başlarken, değişimin bazı kültürel uzantıları da ortaya çıkmıştır. Böylece, ta Osmanlı döneminden beri bir “seçkin” kültürü olarak halka yabancılaşmış olan “merkez”in değerler kadrosu ile “çevre”nin kültürü birbirine yakınlaşmaya başlamıştır. Bu yakınlaşmanın Türk siyasal kültürünün iki yönlü olarak demokratikleşmesine katkıda bulunduğu söylenebilir. İlk olarak, siyasal kadroların geleneksel seçkin kültürü halkın değerlerinden etkilenmeye başlamak suretiyle bir

¹⁰³ Zafer, 17-18.5.1950.

¹⁰⁴ Ahmad, “Demokrasi Sürecinde...”, s. 351

¹⁰⁵ Fulya Özkan, “1950’lerin Popülizm Açısından Bir İncelemesi”, *Journal of Historical Studies*, No.2, İstanbul, 2004, s. 32.

bakıma halkla bütünleşmenin yolu açılmış, bu ise siyasal kültürümüzdeki devlet merkezliğin yerini sivil toplum-merkezliğe bırakması eğilimini ortaya çıkarmıştır. İkinci yön, halk arasında vatandaşlık ve demokrasi bilincinin gelişmesinde kendini göstermektedir. Siyasete katılmanın kendisi açısından oldukça “fonksiyonel” olduğunu ve bu katılmada kendi değer ve beklentilerinin, kendi dilinin etkili olduğunu gören halk sisteme yabancılaşmadan kurtulmaya başlamıştır. Bu suretle oluşan yakınlaşma duygusu ve siyasal sistemi benimseme tutumu halkın geleneksel baskıcı devlet kavrayışını terk etme eğiliminin de başlangıcı olmuştur. Bu değişimin özünde saklı temel anlamı popüler kültürün demokratikleşmesi olarak adlandırabilir.¹⁰⁶

Bu çerçevede DP'nin ilk yıllarında yaptığı en önemli icraatların başında Türkçe okunan ezanın tekrar Arapça okunmasına dair kanunun Meclis'e sunulup kabul edilmesi olmuştur. Gazetecilerin bu konu hakkında sorduğu sorular üzerine Başbakan Menderes'in gazetelerde yayınlanan açıklaması şu şekildedir: *“Her taassup, cemiyet hayatı için zararlı neticeler doğurur. Cemiyet hayatında esas değişikliklerin yapılabilmesi evvela taassup zihniyetinin yıkılmasına bağlıdır. Bu hakikatin iyice kavranmış olması neticesidir ki, Büyük Atatürk birtakım hazırlayıcı ön inkılaplara başlarken taassup zihniyetiyle mücadele etmek lüzumunu hissetti. Ezanın Türkçe okunması mecburiyeti de böyle bir zaruretin neticesi olarak kabul edilmelidir. Zamanında çok lüzumlu olan bu mecburiyet ve tedbir, diğer tedbirlerle birlikte bugünün hür Türkiye'sine zemin hazırlamıştır. Ezanın Türkçe okunmasına mukabil camii içinde bütün ibadet ve dualarının din dilinde olması garip bir tezat teşkil eder gibi görünür. Bunun izahı arz ettiğim gibi, geçmişteki hadiselerin hatırlanmasına ve taassup zihniyetine karşı mücadele zaruretinin kabul olunmasına bağlıdır.”¹⁰⁷*

DP, iktidarının ilk bir kaç yılında hava şartlarının uygun olmasıyla hasadın bollaşması, ekonominin iyileşmesi DP için nüfusun büyük bir kısmının yaşadığı kırsal kesimin oylarını garantilemiştir. CHP'nin DP'ye yönelik klasik irtica söylemlerine karşı (o yıllarda Ticanilerin Atatürk heykel ve büstlerine yönelik saldırıları vardı) 25 Temmuz 1951'de Atatürk'ü Koruma Kanunu çıkarılmıştır. Dini istismar ediyor gerekçesiyle 8 Temmuz 1953'te Millet Partisi'ni kapatılmıştır.¹⁰⁸

1953 yılında CHP'nin tek-parti iktidarı sırasında edindiği malları hacedilmiş ve hazineye aktarılmıştır. Halkevleri kapatılmış ve Köy Enstitüleri Öğretmen Okullarına dönüştürülmüştür 1954 genel seçimlerinin arifesine gelindiğinde, ülkenin genel görünümü şöyle özetlenebilir: Türkiye Batı'nın en sadık dostlarından biridir; dışta ve içte azgın bir komünizm düşmanlığı egemendir. Halk, henüz enflasyon ve yokluğa dönüşmemiş olan iktisadi liberalizmin sağladığı genel canlanmadan, bürokrasinin

¹⁰⁶ Erdoğan, a.g.e., s.58.

¹⁰⁷ **Cumhuriyet**, 16.6.1950.

¹⁰⁸ **Cumhuriyet**, 8.7.1953, s.1.

gücünün kırılmış olmasından hoşnuttur. DP içinde Menderes'in kişisel yönetimi giderek yoğunlaşmıştır.¹⁰⁹

B. Kore Savaşı

DP Hükümeti 25 Temmuz 1950 günü Hükümet, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin talebi üzerine 4509 kişilik Türk Savaş Birliği'nin gönderilmesine karar vermiştir.¹¹⁰ Kore Savaşı'na katılma kararı, Türkiye'nin DP ile yeni bir dış politika belirlediğinin bir göstergesidir. İnönü, gazetecilere verdiği demeçte: "Karar, TBMM'den geçirilmemiş ve memleketi savaşa götürecektir böyle önemli bir konuda muhalefet partisiyle fikir teatisinde bulunulmamıştır" diyerek DP'nin kararını eleştirmiştir.¹¹¹

Millet Partisi Genel Başkanı Hikmet Bayur "Bugün Birleşik Amerika Kore'de savaşa atılmışsa bunu orada pek büyük Amerikan ideali olduğu için mi, Birleşmiş Milletler ülküsünü kurtarmak için mi yapmıştır" sözleriyle Kore'ye asker gönderilmesine karşı çıkmıştır. Yeni Sabah ve Ulus gibi gazeteler de "ihtiyatsızca" alınan bu kararı eleştiri bombardımanına tuttular. Öte yandan CHP'nin Kore Kararı'na ilişkin tavrı net değildir. Böyle bir konuda niçin kendisine danışılmadığını soruyor, ama kararı onaylayıp onaylamadığını açıklamıyordu. Kore Kararı TBMM tatilde iken alınmış olduğu için kararın TBMM'de onaylanması Kasım ayında gerçekleşebildi.

Bu, aslında Türkiye'nin Soğuk Savaş'ta Batı Bloğu tarafında yer aldığını göstermek için yaptığı bir siyasi manevradır. Bunun neticesinde, Türkiye 1952'de NATO'ya tam üye olarak kabul edilmiştir. Aynı yıl NATO'nun isteği üzerine komünizme karşı gayri-nizami harp yapacak Seferberlik Tetkik Kurulu, daha sonraki adıyla Özel Harp Dairesi kurulmuştur.¹¹²

III. 1954 Seçimleri ve Sonrası Dönem

2 Mayıs 1954 seçimlerinde DP 503, CHP sadece 31 sandalye kazanmıştır. DP ekonomideki gelişme sayesinde 1954 yılında yapılan seçimlerde de başarı gösteriyor ve seçimin galibi olmuştur. Seçim sistemi sayesinde %57'ye yakını oy almış ama milletvekilliklerinin %93'ünü kazanmıştı. CHP ise oyların %35'ini almış ama milletvekilliğinin ancak %6'sına sahip olmuştu. Köylü Partisi 5, bağımsızlar ise 10 milletvekili kazanmıştı. Parlamento aritmetiği, DP'ye geniş bir hareket alanı sağladı. DP, meclis çoğunluğu ile ulusal iradeyi özdeşleştirmiştir.

Menderes'in 1954 seçimlerinde oyunu arttırıp iktidarda kalması, 1950'den beri devlet aygıtları açısından duyduğu kuşku bir kenara atmasına neden olmuştur. DP üst yönetiminin 1950'de büyük bir başarı kazanmalarına rağmen güvensizlikleri çok

¹⁰⁹ Eroğul, "Çok Partili...", s. 124.

¹¹⁰ *Cumhuriyet*, 25.7.1950, s.1.

¹¹¹ *Cumhuriyet*, 29.7.1950, s.1.

¹¹² *Cumhuriyet*, 19.2.1952, s.1.

belirgindir. İsmet Paşa'ya sadakatinden kuşkulandıkları ordu sebebiyle bir tedirginlik vardır. Karizmatik bir görüntüsü olmamasına rağmen İnönü, Atatürk'ün sadık silah arkadaşı ve ülkenin en kıdemli devlet adamı olarak saygı görülmektedir. DP'liler "Paşa Faktörü" dedikleri şeyle, ordunun ve bürokrasinin önderlik ettiği "zinde kuvvetleri" temsil eden İnönü ile kendilerini karşı karşıya bulmuşlardır.¹¹³

1954 yılında ekonomik açıdan sıkıntılı bir dönem başlamıştır. Elverişli hava koşulları bitmiş, tarımsal üretim gerilemeye başlamıştır. Kore Savaşı bitmiş, dünya piyasalarındaki tarımsal ürün talebi de sona ermiştir. DP, seçim havasına girerek iktisadi kuralları bir kenara itmek durumunda kalmıştır. Daha az büyüme ve daha az harcama yapmayı tercih etmemiştir. Dünya piyasalarında tarımsal malların fiyatları hızla düşerken Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) devreye sokulmuştur. Buğday yüksek fiyatla alınmış, ama kentliye de ucuz ekmek yedirilmiştir. Aradaki fark TMO'nin zararı olarak görünmüştür. Bu sübvansiyon piyasadaki para miktarının artmasına neden olmuş ve döviz darboğazı gündeme gelmiştir. Dış kredi arayışı başlamıştır. Hükümetin başvurusu üzerine Ankara'ya ilk kez IMF heyeti gelmiştir. IMF klasik reçetesini önermiştir: *"Harcamaları kısın, KİT ürünlerine zam yapın ve dış ödemeler dengesini için yüksek oranlı bir devalüasyon gerçekleştirin."* Hükümet seçime giderken "kemer sıkmak" niyetinde değildir. Ekonomik sıkıntı, siyasal gerginliği de beraberinde getirmiştir. Siyasal ve toplumsal muhalefet güçlenmiştir. Bu nedenle ekonomik önlemler ertelenmiş, seçim tarihi ise bir yıl erkene yani 1957'ye alınmıştır.

A. 6-7 Eylül Olayları

6-7 Eylül Olayları olarak geçen süreç, Selanik'te Atatürk'ün doğduğu evin yanındaki Türk konsoloslğunun bahçesine atılan iki bombadan birinin patladığı, evin ve konsolosluk binasının camlarının kırıldığı haberi ile başta İstanbul, Ankara ve İzmir olmak üzere, üç büyük kentte halkın sokağa dökülmesi ile başlamıştır. 6-7 Eylül olayların bu şekilde hızlı ve yıkıcı gelişmesinde Selanik'te Atatürk'ün evinin Rumlar tarafından bombalandığı haberinin öğle ajansına saat; 13. 00'de ulaşış İstanbul Ekspres gazetesinin ikinci baskısını yaparak iki saat içerisinde İstanbul'da 1300 bin civarında satması etkili olmuştur.¹¹⁴

Bomba haberi üzerine Kıbrıs Türktür Derneği ve üniversite öğrencileri tarafından bir nümayiş düzenlenmiş ve gruplar halinde Taksim'e doğru yürüyüş başlamıştı. Taksim alanında saat 19.00'dan itibaren başlayan gösterilere katılanların sayısı gittikçe artmış, büyük bir galeyana kapılan halk; başta Beyoğlu olmak üzere, azınlıkların, çoğunlukta yaşadıkları semtlerde yangınlar çıkaracak, mağazaların vitrinlerini kırarak kiliselere ve

¹¹³ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1999, s. 34.

¹¹⁴ **İstanbul Ekspres**, 6.7.1955, s. 1 (2. baskı)

mezarlıklara saldırılarda bulunacaklardı. Zira olaylar da kısa bir süre sonra, adeta bir yağmaya dönüşecektir.¹¹⁵

DP iktidarı olayların ağır bir komünist tertip ve tahribatı olduğunu beyan ederek şöyle bir tebliğ sunmuştur:

“Kıbrıs meselesi etrafında cereyan eden hadiseler dolayısıyla aylardan beri umumi efkârda hâsıl olan şiddetli heyezana inzimamen Selanik’te aziz Atatürk’ün evine ve konsolosluğumuza karşı tertiplenen suikast; kısmen maksatlı ve hainane kısmen de idrak ve şuurdan mahrum tahrikçilerin de tesiriyle büyük kitlelerin vücuda getirdikleri nümayiş hareketlerine sebep olmuş ve bu hal bilhassa İstanbul’da gecenin geç saatlerine kadar devam etmiştir. Bu esnada büyük ekseriyeti Rum vatandaşlarımıza ait olmak üzere dükkân ve mağazalara girilmek suretiyle büyük tahribat yapılmış olduğunu en derin teessür ve teessülerimizle ifade etmek isteriz. Denilebilir ki dün gece İstanbul ve memleket esas itibariyle ağır bir komünist tertip ve tahrikler ve ağır bir darbeye maruz kalmıştır. Bu şuursuz ve memleketin yüksek menfaatlerine kastedici hareket, bir kısım milli serveti yok etmekle beraber, bütün hakları Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzun teminatı altında bulunan Türk Vatandaşlarından bir kısmını da telafisi ağır zararlara uğratmış ve büyük bir felaket halini almış bulunuyor. Bu vatandaşlarımızın maruz kaldıkları zararları süratle telafi ve tazmin hiç şüphe yok ki, devletlik vasfının icaplarındandır ve bu icap yerine getirilecektir. Bu hadiselerin şiddete ihlal ettiği amme huzur ve asayişini yeniden ve derhal tesis için bütün gerekli tedbirler alınmış ve alınacaktır. Hadiselerin cereyanı sırasında en acil bir tedbir olmak üzere İstanbul ve İzmir’de fevkalade halin mevcudiyeti ilan edilmiş ve fakat, hükümet kuvvetlerinin vaziyete hakim olmaları üzerine kaldırılmıştır. Maksatlı ve şuursuz tahriklerin de büyük tesiri bulunan bu çok acıklı hadisenin doğrudan doğruya alet ve failleriyle bunu tertip ve tahrik edenler mutlaka ve süratle cezalandırılacaktır. Şimdiye kadar birçok tahrikçiler yakalanmış ve bunlar hakkında kanuni takibata başlanmıştır. Şuur ve idrak sahibi memleketin yüksek menfaatlerine hürmetle bağlı bütün vatandaşlarımızın hükümet icraatına yardımcı olmaları bugün en mühim vatan vazifesidir.”¹¹⁶

10 Eylül 1955 tarihinde TBMM Yüksek Reisliğine verilen dilekçe çerçevesinde başlayan görüşmelere muhalefet partisi adına CHP Malatya milletvekili İsmet İnönü şunları söyleyerek başlamıştır:

“...6-7 Eylül hadiselerinde kayıplarımız, asıl manevi cihetten pek ağırdır. Vatandaşın el sürülmez hakları kanun himayesi, hukuk devleti gibi mefhumlar da ağır sarsıntılar geçirdi. Bu hareketler, vatani cehennem kılan, Türk milletini medeniyet ailesinde lekelemek isteyen teşebbüslerdir. Her manasıyla milli bir felakete uğradık. Tecavüzleri büyük, alicenap, masum milletimiz bir baştan öbür başa ret ve tel’in eder. Tecavüzlere TBMM asla müsamaha etmeyecektir... Hadiselerin her tarafı karanlıktır. Bu kadar tertipli ve teçhizatlı

¹¹⁵ Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Ankara, Phoenix Yayınları, 2004, s.33.

¹¹⁶ **Akşam**, 7.7.1955, s.1

bir tecavüz ne vakitten beri, nasıl hazırlanmıştır? 6 Eylül saat, öğleden sonra, 5-6'dan itibaren vahim tabiatta başlayan tecavüzler serbestçe nasıl geliyor? Nihayet askeri kuvvetler, sivil idarenin talebiyle derhal yardıma gelebilirlerdi... Hadise yerleri de büyük askeri merkezlerdir. Hep bildiğimiz hicap ve elem verici tereddüt mevzularını tekrarlamayacağım. Hadiselerin hazırlanışı ilerleyiş seyrinin mutlaka meydana çıkmasını isteriz. Tecavüzlerin karakteri de tetkik edilmeye değerdir..."¹¹⁷ Bu konuşmadan anlaşılacağı üzere bu olayın karanlık odaklar tarafından tertip edildiği İnönü tarafından dillendirilmiştir. DP'nin İstanbul milletvekili Aleksandros Hacopulos ise Hacopulos olaylarla ilgili şunları söylemiştir:

"...Bu hadiselerin vukuu anından itibaren pek muhterem Hükümet Reisimiz Adnan Menderes ve kıymetli vekillerimizin sarf etmiş oldukları ve sarf etmekte devam ettikleri muazzam gayret ve gösterdikleri hakiki ve kardeşane alakadan dolayı kendilerine ne kadar teşekkür etsem azdır. Ellerinden geldiğini yapacaklarına da eminim. Dinin Hristiyan olması hasebiyle değil, bir Türk Vatandaşı ve bu milletin mümessili olarak medeniyetimize ve tarihimize vurulmuş olan bu darbe beni son derece üzmüştür, üzmemesine de imkan yoktur... Rum vatandaşlarımızın maddi zararlardan ziyade memleketimizin düşer olduğu manevi zarardan dolayı daha ziyade müteessir olduklarını burada kati olarak ifade etmek isterim. Asil Türk milleti bu hareketleri cezasız bırakmayacaktır. Türk milletinin alnına ve tarihine kara leke sürmek isteyenlerin bu alçakça hareketlerinin tekerrürüne meydan verilmeyeceği aşikârdır. Bunlar medeni ve hür milletler camiası içindeki şeref ve haysiyet ve itibarımızı rencide etmek istemişlerdir. Bütün medeni dünyanın gözleri bize çevrilmiştir. Bunun maddi ve manevi zararlarını kısmen dahi olsun muhakkak ki telafi edeceğiz. Hepinizden bunu beklerim"¹¹⁸

Başbakan Adnan Menderes ise olayların arkasında farklı odakların olabileceğinden bahsetmiştir:

"Talebe Cemiyetleri, Kıbrıs Cemiyeti, daha başka ve bu kabil teşekküller gibi, mevcut kanunlarımızın himayesi altında kurulmuş olan Cemiyetler, bir takım muzır eşhasın, muzır faaliyetlerin meşrutiyet kisvesini ve siperini teşkil etmiş oldular. Hadise nasıl başladı? Hadise bir gençlik, bir talebe grubunun harekete geçmesiyle başladı. Bu bir anda İstanbul'un her tarafında hazırlanmış olan ruhların ve insanların birden harekete geçmesiyle bütün İstanbul'u sarmış oldu. Şimdi bunun teferruatına ve bir takım sebeplerine girmek sizin şu kadarını söylemek lazımdır. Polis, emniyet memuru, emniyet amiri hiç vazife görmedi bu üç bin kişiyi birkaç saat içinde karakollara hapsedenler kimlerdir? Emniyet Teşkilatının 1000-1500 kişilik kadrosu, hadisenin cereyanı esnasında üçbin kişilik bir suçlu grubunu tevfiğ etmiş bulunuyordu. Bununla emniyet teşkilatının tam kudretiyle vazife görmüş olduğunu söylemek istiyorum. Asla, Mesuller vardır ama hadisede tarif ve tasvir edildiği gibi de değildir... Hadiseler başladığında tamamıyla nezih bir talebe ve gençlik topluluğu şeklinde cereyan etti. Haberimiz yok mu idi? Vardı. Neden

¹¹⁷ TBMMZC, C:8, İ:1, 10.7.1955, s.668-669.

¹¹⁸ TBMMZC, C:8, İ:1, 10.7.1955, s.675-678.

önlemediniz, diyeceksiniz, önlemek için kafi kuvvetlerimiz mevcuttu. Fakat hadise bir anda öylesine imbisat etti ve yaratılmış olan psikoz o derece müessir bir şekilde bütün zabıta kuvvetlerini ilk anda hareketsiz bıraktı ki, milletçe milli bir felakete maruz kalındığını, hakikaten baskına uğranıldığını kabul etmek lazımdır... ”¹¹⁹

İstanbul’da meydana gelen olaylar, parti içi muhalefeti harekete geçirmiştir. Ancak parti disiplini ve başbakanın siyasal ağırlığı sonucunda gelen ihraç ve istifalar, DP’nin aynı doğrultuda siyasetini sürdürmesine engel olamamıştır. Olaylardan bir ay sonra, DP IV. Büyük Kongre hazırlıklarının yoğunlaştığı günlerde, DP’li 11 milletvekili “ispat hakkı” konusunu gündeme getirmişlerdir. Basına “ispat hakkı” tanınmasını, böylelikle yayın organlarının kolayca sansür edilmesinin önüne geçilmesini isteyen milletvekilleri bazı önemli isimleri de yanlarına çekerek genişlemişlerdir. Ancak DP, bu milletvekillerinin bir kısmını ihraç etmiş, kalanlar da DP’den istifa etmiştir. Ayrılan milletvekilleri 20 Aralık 1955’te Hürriyet Partisi isimli bir parti kurmuşlardır.¹²⁰

6-7 Eylül olaylarında ortaya çıkan aşırı milliyetçi grupların yanı sıra komünist oluşumların varlığı, hatta olayların komünistlerle ilintili hale getirilmeye çalışılması Türkiye’nin yakın tarihinde ortaya çıkacak sağ – sol, milliyetçi, islamcı kavgasının da aslında bir yönüyle alt yapısını hazırlamıştır.

Bu olay Yassıada duruşmalarında da gündeme gelmiştir. Yüksek Soruşturma Kurulu sanık olarak; Celal Bayar, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Fuat Köprülü, Fahrettin Kerim Gökay (İstanbul Valisi), Alaaddin Eriş (İstanbul Emniyet Müdürü), Kemal Hadımlı (İzmir Valisi), Mehmet Ali Balin (Selanik Başkonsolosu), Mehmet Tekinalp (Selanik Başkonsolos Muavini), Hasan Uçar (Selanik Konsolosluğu Kavası) ve bomba attığı iddia edilen Oktay Engin’i (öğrenci) yargılamıştır.¹²¹ Bunlardan Adnan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu 6’şar yıl, Kemal Hadımlı ise 4,5 yıl hapis cezasına çarptırılmış diğer sanıklar beraat etmiştir. Burada değinilmesi gereken nokta şudur. Yunan tezine göre, bombayı diplomatik çanta içinde Türkiye”den getiren kişi Selanik Başkonsolos Yardımcısı Mehmet Ali Tekinalp’tir. Bombayı evin bahçesine atan kişi de Türk Başkonsolosluğu’nda kavas olarak çalışan Hasan Uçar’dır. Onu azmettiren kişi ise Selanik Hukuk Fakültesi 2. sınıf öğrencisi ve aynı zamanda Milli İstihbarat Teşkilatı’nın bir elemanı olan Oktay Engin’dir. Yunan mahkemesi olaydan sonra Hasan Uçar ve Oktay Engin’i tutuklamıştır.¹²² Oktay Engin’e üç yıl altı ay, Hasan Uçar’a ise 2 yıl hapis cezası verilmiştir. Dokuz ay Selanik cezaevindeki hücrede yatan Oktay Engin, tahliye edildikten sonra Türkiye’ye sığınmıştır.¹²³ Engin, İstanbul’da hukuk eğitimine kaldığı yerden devam etmiş sonra kaymakam olmuştur. Çankaya, Marmaris”te de bir yıl kaymakamlık yaptıktan sonra Kastamonu”nun bir ilçesine atandığı yıl, Emniyet Genel Müdürü Hayrettin Nakipoğlu’nun (Nakipoğlu 6-7 Eylül olaylarının yaşandığı dönemde Beyoğlu

¹¹⁹ TBMMZC, C:8, İ:1, 10.7.1955, s.689-690

¹²⁰ Cumhuriyet, 21.12.1955, s.1.

¹²¹

¹²² Milliyet, 6.1.1961, s.1.

¹²³ Milliyet, 24.9.1956, s.1.

Kaymakamıdır) isteği ile Emniyet'e geçmiştir. Emniyet Genel Müdürlüğü Siyasi İşler Şube Müdürü olmuştur. Oktay Engin bir röportajında bu durumu şöyle ve hızla yükselişini şöyle açıklamıştır: *"O zamanki sisteme göre Siyasi Şube Müdürlüğü benim için 15, 20 senelik bir terfiydi. Beşinci sınıf kaymakamım. Beni davet ettikleri kadro öyle. Böylece Emniyetçi oldum. 1967'den 71'e kadar dört sene Siyasi İşler Şube Müdürlüğü yaptım. 1971'de Güvenlik Dairesi Başkanı oldum. Yedi buçuk sene Güvenlik Dairesi Başkanlığı yaptım. Ondan sonra da siyasi işlerden sorumlu genel müdür yardımcısı oldum. 1980'e kadar. Ondan sonra kenara çekildim. Nihayet 1991'de bir kararname ile Nevşehir'e vali oldum"*¹²⁴

Sonuç olarak 6-7 Eylül Olayları hala açıklanmaya muhtaç bölümleriyle yakın dönem siyasi tarihin karanlık noktalarından birisini teşkil etmektedir.

IV. 1957 Seçimleri ve Sonrası Dönem

1957 seçimlerinde DP'nin oyları öncekilere göre azalmış, ancak seçim sistemi sayesinde 419 sandalye kazanmıştır. CHP 173, CMP 4 ve Hürriyet Partisi ise 4 milletvekili çıkardı, 2 de bağımsız milletvekili vardır. CHP %41 oranında oy alırken milletvekilliği oranı %29 da kalmıştır. DP ise %47 oranında oy almasına rağmen milletvekilliğinin %70'ine sahip olmuştur. CHP birçok yerde usulsüzlük yapıldığı iddiasıyla sonuçlara itiraz etmiştir.¹²⁵

CHP, 1957 seçimleri sonrasında muhalefette kalmış olmasına rağmen önceki dönemlere göre Meclis içinde daha güçlü bir konuma gelmişti. Bu dönemde iki partinin birbirlerine olan bakışları keskin bir çizgiye oturmuş ve giderek sertleşmiştir. DP, CHP'yi iktidarı seçim yoluyla teslim etmekten hoşlanmayan ve bu yüzden kargaşa çıkarmaya çalışan bir zihniyet olarak görürken, CHP'nin algılaması ise cahil halkın DP tarafından kandırıldığı yönündeydi. Bu bakış açısı iki tarafın birbirlerine karşı son derece hoşgörüsüz tavırlar içerisine girmelerine neden olmuştur. CHP'nin ordu, basın ve üniversiteler gibi güçleri arkasında bulundurması, hala geniş bir halk kitlesinin desteğine sahip olan DP'yi daha da öfkelenmiştir.¹²⁶

Bununla birlikte 1950 yılından sonra birden girişilen enflasyonist yatırımların ve altın karşılığı kağıt para sisteminden uzaklaşarak, karşılığında altın stoku bulunmayan dinamik kağıt para sistemi uygulamasının doğurduğu fiyat yükselmeleri, devalüasyon operasyonundan sonraki yıllarda da devam etmiştir. Sabit ve dar gelirli vatandaşın geçim sıkıntısı, her geçen artmıştır. Özellikle, Türk parasının dış piyasalardaki değerinin sürekli olarak düşmesi, ülke ekonomisinin itibarını sarsmıştır. Bütün bunların yanında, 1958 yılı devalüasyonu, ödemeler bilançosundaki bazı önemli boşlukları kapatmış, fakat beklenen ekonomik dengeyi sağlayamamıştır. Seçimlerin ardından 4 Ağustos 1958

¹²⁴ "Bombacı da, mit elemanı da değildim", **Aksiyon**, 19 - 25 Kasım 2012, No: 937.

¹²⁵ Eroğul, "Çok Partili...", s.125.

¹²⁶ Serap Yazıcı, **Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri**, Ankara, Yetkin Yayınları, 1997, s. 62.

tarihinde “İktisadi İstikrar Tedbirleri” adı altında yapılan bu devalüasyonda, Türk Lirası %220 değer kaybederek; bir dolar, 900 kuruş yani 9 TL olmuştur. Devlet harcamaları kısılmış, KİT ürünlerine zam yapılmıştır.¹²⁷ Ekonomik ve siyasal bunalım gittikçe derinleşmiştir. İlk askeri darbeye giden yolun siyasal taşları da döşenmeye başlamıştır. Tahkikat Komisyonu ise sonun başlangıcı olmuştur.¹²⁸

A. Türkiye’de Gizli Askeri-Darbeci Komitelerin Kurulması

Türkiye’de 1950’li yıllardan itibaren ordu içinde birtakım farklı gruplaşmalar olduğu görülmektedir. Bu gruplar yeri geldiğinde bir hükümeti devirebilecek kadar güçlenmişlerdir. 1960’da bir darbe yapılmış, bunu takiben 1962 ve 63’de yönetim sivillerin eline geçer geçmez kurulan CHP-AP koalisyon hükümetini de derinden sarsacak iki darbe teşebbüsü daha ortaya çıkmıştır.

1954’den sonra yeniden darbe amaçlı teşekküllere başlanmıştır Kurulan gizli örgütlerin miladı konusunda bir netlik yoktur. 27 Mayıs 1960 İhtilali’ni yapan askerlerin anıları incelendiğinde üç ana örgütün varlığı göze çarpar. Bunlardan birincisi 1954 yılı sonbaharında, bir pazar gecesi Tuzla Uçaksavar Topçu Okulu’nda Dünder Seyhan ve Orhan Kabibay’ın kurdukları örgüttür. Seyhan “... bir gizli cemiyet en az iki kişiden kurulur. Neden seninle ben, bu cemiyeti teşkil eden iki kişi olmuyoruz”¹²⁹ sözleri sonrasında yaptıkları yemini başlangıç noktası olarak kabul ediyor. Ardından sırasıyla Yüzbaşı Süreyya Yüksel, Yüzbaşı Turan Okan ve Yüzbaşı Nejat Kumaşoğlu teşkilata katıldı. Beş kişilik örgütün Süreyya Yüksel’in Fenerbahçe’deki evinde yapılan toplantısında Seyhan, genel sekreterliğe seçildi.

Seyhan, bir komite de Kara Harp Akademisi’nde okurken sınıfın en kıdemlisi, o zamanki rütbesiyle Binbaşı Faruk Güventürk’le birlikte kurmuştur. Seyhan eski komitesinin yemin metnini yeniden hazırlıyormuş gibi el yazısı ile tekrar yazmıştır. Güventürk’le birlikte teşkilatın ana esaslarını belirlemişlerdir. Ardından Orhan Kabibay’ın bu yeni komiteye katılmasını sağlamıştır. Kabibay, yeniden komiteye giriyormuşçasına yemin etti. Üç kişilik bu komitenin başkanı Güventürk, genel sekreteri de Seyhan’dır.

Bir başka gizli örgüt Ankara’da Talat Aydemir tarafından kurulmuştur. İstanbul’da örgütlenmenin ciddi boyutlara geldiği anlarda Ankara’da da DP iktidarına karşı cunta hareketlerinin kurulması ve DP iktidarına son verilmesi için örgütlenme modelleri tartışılmaktadır. Bunlardan biri de Ankara’da görevli olan Talat Aydemir ve ekibidir. Çevresinde bulunan yeni nesil subaylarla yaptığı tartışmalar sonucunda, 1956 yılında fikir birliğine ulaştığı arkadaşları Sezai Okan ve Osman Köksal ile birlikte ordu içinde yapılacak çalışmalarını genişletmenin yollarını aramıştır. 1956 yılının ekiminde buradaki

¹²⁷ Çelebi, a.g.e., s. 60.

¹²⁸ M. Ö. Alkan, a.g.e., s. 55.

¹²⁹ Dünder Seyhan, **Gölgedeki Adam**, İstanbul, Nurettin Uycan Matbaası,1966, s. 44, Neziroğlu, a.g.e., s. 1240;

ortamın ve subayların bürünmüş oldukları karamsarlıktan bahsederek, fikri yakınlık kurmakta zorlandığından yakındır.¹³⁰

Ankara’da oluşan bir diğer ekip ise Sadi Koçaş ve Kenan Esengil’in oluşturduğu ekipti. Bu ekipte yer alan Sadi Koçaş’ı 27 Mayıs öncesi ve sonrasında kilit noktalarda görmek mümkün olacaktır.

1957 yılında İstanbul’a gelen Sezai Okan ve Adnan Çelikoğlu ile çalışmalarını hızlandıran Aydemir ekibi kısa sürede Seyhan grubu ile bağlantı kurup ekiplerini birleştirme kararı aldı. Birleşme 1957 yazında Üsküdar’da tarihi birleşmelere uygun bir evde, Jön Türk Devrimi’nin 1909’da ki kurtarıcısı Mahmut Şevket Paşa’nın bir zamanlar işgal etmiş olduğu evde törenle kutlandı¹³¹. Talat Aydemir, Sezai Okan, Rafet Aksoyoğlu, Fahrettin Ermutlu, Rauf Gökçe, Ahmet Yıldız, Dündar Seyhan ve Orhan Kabibay katılmış ve silah üzerine yemin etmişlerdir.¹³² Yeni başkan Talat Aydemir toplantıya Osman Köksal ve Alparslan Türkeş’in vekaletini alarak gelmişti. Kendisi başkan, genel sekreter ise Ahmet Yıldız oluyordu.¹³³

Gizli örgütün yapılandırılması, genişlemesi, üye sistemi, örgütlenme modeli gibi konularda anlaşma sağlanmakla birlikte temel konuda farklı düşüncelerin ortaya çıktığı anlaşılıyor. Özellikle Talat Aydemir ve Dündar Seyhan gibi radikaller hemen bir devrimden, daha ihtiyatlı komplocular ise darbeyi son çare olarak görmekten ve ilk adım olarak ordu içinde reformları öne çıkarma üzerine yoğunlaşmaktan yanaydılar. Bu saflaşma Dündar Seyhan’ın kendi grubu içinde yaptığı konuşmada net biçimde ortaya çıkıyor. Seyhan *“Ordu da ıslahat yapacağız diyoruz. Bunun için çalışıyoruz, hazırlanıyoruz. Ama dava ordudaki ıslahatla halledilemez. Memleketi ıslah etmek, kurtarmak lazım. Politikacıların tutumu ortada. Onların bir şey yapacağı yok. Bu bakımdan yakında hükümeti bertaraf etmemiz bahis konusu olabilir. Hazırlıklarımızı bir ihtilale göre geliştirmeliyiz. Bunun için gerekirse kan dökmekten çekinmemeliyiz. Kan dökülecekse dökülür, başka çare yoksa hem de çok dökülür...”* derken ilk defa ihtilal kelimesini telaffuz etmiştir.¹³⁴

Örgütün toplantılar sonucu ortaya koyduğu stratejiye de değinmek gerekiyor. Stratejik noktaları sıralarsak;

“a) Komitenin genişletilmesi. Komiteye alınacakların güven telkin edip etmediklerine dikkat etmek.

b) Komiteye ordudan albay rütbesinden fazla bir rütbeye sahip hiç kimse alınmayacak. (Bu madde ile 1959 yılına kadar örgüte general dahil edilmemiştir. Albay ve

¹³⁰ Talat Aydemir, **Talat Aydemir’in Hatıraları**, İstanbul, May yayınları, 1968, s. 27.

¹³¹ Hale, “Türkiye’de Ordu...”, s. 96.

¹³² Abdi İpekçi, Ömer Sami Coşkun, **İhtilalin İçyüzü**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1962, s. 44.

¹³³ Örsan Öymen, **Bir İhtilal Daha Var**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1986, s. 168.

¹³⁴ İpekçi, a.g.e., s. 40.

altı rütbede ki yoğunlaşmalar daha sonra emir komuta zincirinde sorunlar doğuracaktır.)

c) Komiteye dahil edileceklerde aranılan vasıfların belirlenmesi.

d) Ordu içinde kilit noktaların tespit edilmesi

e) Komitenin genel prensiplerinin belirlenmesi.

f) Ordunun kalkınması için gerekli olan konuların tespitinin yapılması ve etüt edilmesi

g) Komite içinde yardımlaşma ve haberleşme usullerinin belirlenmesi.

h) İhanette bulunanların infaz edilmesi.”¹³⁵

Komitenin ana hatları ile yukarıdaki maddeleri temel alması artık ordu içinde genişlemenin izlerini verirken, geçmişte var olan ve kendiliğinden gelişen muhalif izlerin örgütlenmeye başladığını görmekteyiz. Cunta eğilimlerine giren ekip gelecekteki darbenin tohumlarını atarken stratejiyi de belirlemiş oluyordu. Aslolan ordu da reform değil, iktidarı ele alabilecek bir darbe girişimi olduğu artık netleşmiştir.

Aydemir'in anılarından Muzaffer Özdağ'ın da ilk komiteyi sahiplendiği anlaşılıyor. Aydemir komiteyi 1956 yılında kurduklarını söyleyince Özdağ gülerken biz daha önce (1952) kurduk demiş. Yüzbaşı rütbesindeki Özdağ, o tarihte Harp Okulunda öğrenci idi. “Kanlarını akıtarak bir mendil üzerine Türkiye haritası yapmışlar ve 1960'da MBK üyesi olarak Meclis'te ettikleri yeminin aynısını tekrarlamışlardı.”¹³⁶

Bu örgütlerin amaçları başlangıçta “orduyu ıslah etmektir.”¹³⁷ Ancak gizli örgütlenmelerle birlikte darbeden sonra ne yapılacağı konusunda da çalışmalar yapılmıştır. Yıldız bu konuda bir görev bölümü yaptıklarını yazmıştır. Yıldız'a göre o dönemde görüştükleri “seçkin insanlar” kendilerine iyi bir anayasa ile seçim yasasının hazırlanıp yürürlüğe konmasının sorunların çözümü için yeterli olacağını söylemiştir.¹³⁸ Buradan da anlaşılacağı üzere ordudaki örgütlenmelerin her ne kadar seçimlerin dürüst yapılmasını sağlamak gibi meşru bir amaç için başladığı iddia edilse de daha sonra iktidara yönelik hazırlıklar ihmal edilmemiştir.

B. Dokuz Subay Olayı

Seçimlerden sonra kurulan Beşinci Menderes hükümeti, 1950–1960 Döneminin son hükümeti olmuştur. Bu hükümet göreve gelir gelmez yaşanan “Dokuz Subay Olayı”

¹³⁵ Aydemir, **a.g.e.**, s. 35.

¹³⁶ Öymen, **a.g.e.**, s. 209.

¹³⁷ Erkanlı, **a.g.e.**, s.9-10.

¹³⁸ Sadık Göksu, **Darbeler Demirkıratlar ve 27 Mayıs**, İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1999, s.30

1958 Türkiyesinin önemli gündem maddelerinden biridir.

Bu olayın gelişimi şu şekilde anlatılabilir. Yukarıda bahsi geçen komiteler yoğun bir örgütlenme içindeyken kendilerine baş olabilecek kişilere ulaşmaya çalışmaktadır. Bu çerçevede temasa geçilenlerden birisi de Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin'dir. Yaveri olan Birleşik Komite üyesi Adnan Çelikoğlu vasıtasıyla temasa geçen Faruk Güvertürk, Şemi Ergin'e darbenin lideri olmasını teklif etmesine rağmen Şemi Ergin *"Ben bir basit avukatım, bir ihtilale liderlik edecek adam değilim, böyle bir şeyle uğraşamam"* yanıtı vermiştir.¹³⁹ Milli Savunma Bakanı'nın kendine bağlı bir subayın teklifini soğukkanlılıkla dinlemesi ve herhangi bir işlemde bulunmaması Türkiye'de sivil otoritenin yapısı konusunda ciddi ipuçları ve soru işaretini de beraberinde getirmektedir. Milli Savunma Bakanı'nın harekete geçiremediği mekanizmayı hemen bir gün sonra komiteye girmeye çalışan Binbaşı Samet Kuşçu'nun ihbarı ile Menderes harekete geçirilmiştir. Samet Kuşçu'nun adını verdiği isimlerin kendisini öldürebileceklerini zannetmesi, yaptığı ihbarın güvenilirliğini azaltmıştır ama yine de soruşturma başlatılmıştır. Haklarında soruşturma açılan subaylar şunlardır: Albay İlhami Barut, Yüzbaşı Kazım Özfirat ve Binbaşı Ahmet Dalkılıç. Albay İlhami Barut'un başını çektiği bu grup Harp Akademisi grubundan ayrı bağımsız bir komitedir ve Samet Kuşçu ile tesadüfen ilişkiye geçmişlerdir. Binbaşı Asım Ural, Albay Naci Aşkın, Binbaşı Ata Tan ve Yüzbaşı Hasan Sabuncu ekibi ise Güvertürk'e bağlı hücrelerinden biriydi. Dokuzuncu kişi ise olaylardan habersiz olan emekli Albay Cemal Yıldırım'dır.

Cumhurbaşkanı Bayar bu olay hakkında geniş bir soruşturma yapıp başka örgütlenmelere meydan vermeyecek şekilde her ne varsa açığa çıkartılmasını isteyerek, olaya adeta hükümetten daha fazla önem vermiştir. Ordu üst yönetimi bu dönemde sessiz kalmış, Şemi Ergin istifa etmek zorunda bırakılmış ve yerine Ethem Menderes atanmıştır. Soruşturmalar sürerken bakanlığa gönderilen bir ihbar mektubu ile Birleşik Komite üyesi Suphi Gürsoytrak, Orhan Erkanlı ve Rıza Akaydın'da tutuklanmış, daha sonra serbest bırakılmışlardır.¹⁴⁰ Askeri mahkemede ordu içinde gizli bir ihtilal hazırlamak suçlamasıyla yargılanan dokuz subay altı ay sonra beraat etmişlerdir. İhbarda bulunan Samet Kuşçu ise orduyu isyana teşvik suçundan iki yıl hapis cezasına mahkum olmuştur.

Dokuz Subay Olayı'nın orduya yansıması oldukça ilginçtir. Gizli örgütlenmeler bu olaydan güçlenerek çıkmışlardır. Harp Akademisi'nde kurulan Birleşik Komite ise faaliyetlerini 1959 yılına kadar asgari düzeye indirmiş ve Güvertürk'ün deşifre olması nedeniyle kendi içinde yapamadığı tasfiyeyi hükümete yaptırmıştır. Çünkü Güvertürk aşırı davranışları ile komitenin emniyetini tehlikeye atmıştır.¹⁴¹

Sadi Koçaş grubu ise Dokuz Subay Olayı'ndan en az etkilenen gruptu. Koçaş'a göre

¹³⁹ İpekçi, a.g.e., s.65

¹⁴⁰ Akyaz, a.g.e., s.101.

¹⁴¹ Akyaz, a.g.e., s.102

ordu müdahalesinin resmi lideri gibi davranmaya razı olacak en azından bir tane üst rütbeli general bulmak zorunludur. Bu bir bakıma ordu içindeki hiyerarşiyi de ihtilal yönünde aktif hale getirebilecektir. Dolayısıyla ilk önce Üçüncü Ordu Komutanı Necati Tacan ile irtibata geçmiştir. Fakat Tacan'ın 1958 yazında kalp krizi geçirmesi nedeniyle Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na atanan Orgeneral Cemal Gürsel'e yaklaşmaya karar vermiştir.¹⁴²

Dokuz Subay Olayı sonrasında faaliyetlerini durdurma kararı alan Birleşik Komite 1959 yılında Koçaş grubu ile irtibata geçerek daha geniş bir yapılanmanın yanında fiilen daha geniş bir alanı kontrol etme şansını da yakalamıştır. Osman Köksal ve Sadi Koçaş'ın birlikteliği ile gerçekleşen bu ittifak bu ittifak, ana komitenin çatısını çizerek hücre tipi örgütlenmeyi temel almıştır. Komite içinde "Faik Bey" parolası ile anılan Cemal Gürsel ise fiilen olmasa bile komitenin resmi lideri olmuştur. Cemal Gürsel'in "Eğer müdahaleye mecbur kalırsak kesinlikle kan dökmemeliyiz. Askeri diktatoryada ben yokum. Sandalyeler bize tatlı gelmemeli, ihtilali yapar yapmaz profesörlere yeni bir anayasa ve seçim kanunu hazırlatıp en geç üç ay içinde seçime gitmeliyiz." diye özetlediği darbe stratejisi darbeden sonra kabuk değiştirecektir.

Osman Köksal'ın Cumhurbaşkanlık Muhafız Alayı'na atanması ve Suphi Karaman'ın da Personel Atama Dairesi'nin başına gelmesi ile darbeci subayların atamalarının kritik birliklerle, İstanbul ve Ankara'da ki birliklere yapılması eşzamanlı olmuştur. 1959 yılının sonuna doğru komitenin önemli isimlerinden Sadi Koçaş Londra, Dünder Seyhan ise Washington Ateşemiliterliği görevine atanmıştır. Böylece Türkiye'de ihtilalci sıfatıyla anılan üç önemli isim 27 Mayıs yaklaşırken Türkiye'den uzakta kalmışlardır. Aydemir Kore'den, Koçaş Londra'dan, Seyhan ise Washington'dan gelişmeleri takip etmek zorunda kalmıştır. Osman Köksal'ın Muhafız Alay Komutanlığı'na geçmesi ve Koçaş'ın da Londra'ya atanması ile birlikte Komite'de toplantılarda başkanlık yapma işi en kıdemli olmak sıfatıyla Albay Alparslan Türkeş'e kalmıştı.¹⁴³

Komite'de tartışmaları artık darbenin yapılıp yapılmayacağı üzerine değil, darbe sonrası üzerine yapılıyordu. Ortaya üç fikir çıkmıştır:

a) *Askeri idare kurmak*

b) *İktidarı CHP'ye devretmek*

c) *Geçici bir meclis kurup idareyi yeni seçimler yapılincaya kadar bu meclise bırakmak.*

İkinci şık baştan elenmiştir. Türkeş askeri idare ile Türkiye'nin bir müddet idare edilmesini isterken Vehbi Ersü ise üçüncü şıkkın savunucusu olmuştur. Daha sonra

¹⁴² Hale, a.g.e., s.98

¹⁴³ İpekçi, a.g.e., s.128

komiteye katılan Sami Küçük ise Türkeş'in doğrudan doğruya askeri diktatörlük istediğini savunarak böyle bir teşebbüsün içinde bulunamayacağını belirtmiştir.

C. Darbeye Zemin Hazırlayan Olaylar

DP'nin halk katmanlarını politikaya sokması, CHP'nin malvarlığının kaynağını araştırmak için Tahkikat Komisyonu kurması ordu içinde de rahatsızlıklara yol açmıştır. DP giderek kendini daha güvensiz hissediyor, gittikçe de muhalefet üzerindeki baskılarını artırmıştır.

Ayrıca 1950'lerin ortasında başlayan ekonomik yavaşlama, durgunluk ve giderek ortaya çıkan kriz belirtileri, DP iktidarını sarsmaya başlamıştır. Özellikle kentlerin sabit gelirli çalışanları için enflasyon ciddi bir sorun oluşturmuştur. Gerçek ücretlerin düşmesiyle işçi, memur, subay, üniversite öğretim üyesi gibi sabit gelirli meslek grupları bu gelişmeden olumsuz etkilenmiştir. Sanayiciler de tarıma çok fazla kaynak aktarıldığını ileri sürüyorlar, plansız ve programsız ekonomiden şikayet etmişlerdir. Örnek olarak İstanbul'da 333 temel maddenin fiyatı 1955'de 174,6 lira iken 1956'da 228,7 lira olmuştur.¹⁴⁴

1960 yılına girerken toplumsal gerginlik belirgin olarak dışa vurulmaya başlamıştır. Adana'da meydana gelen CHP ve DP üyelerinin kavgasında 10 kişinin yaralanması, 1959 sonlarında Uşak'ta İnönü'nün başına taş atılarak yaralanmasıyla başlayan sürecin yoğunlaşması anlamına gelmektedir. Gazetecilerin seri halde hapsedilmesi hızlanmıştır. Ahmet Emin Yalman gibi Menderes'in yıllarca yanında yer alıp danışmanlığını yapan bir gazeteci dahi tutuklanıyordu. Üniversitelerde öğrencilerin iktidara karşı başlattıkları eylemlere, iktidarın tepkisi çok sert olmuştur. Şubat ayında İnönü'nün Konya mitinginde olaylar oluyor ve arbede sırasında çok sayıda kişi yaralanmıştır. Kayseri'de yaşanan DP-CHP çatışmasının nedenlerini yerinde görmek isteyen İnönü Kayseri'ye sokulmuyor bu nedenle Kayseri'de sıkıyönetim ilan edilerek engellenmeye çalışılmıştır. Tüm çabalara rağmen İnönü Kayseri'ye girmiştir. Önünü kesen birlik komutanları İnönü'nün Kayseri'ye girebilmesi için izin verdikten sonra istifa ederlerken aslında DP iktidarının orduya yönelik güvensizliklerini de ispatlamışlardır. Menderes yönetimi İnönü'nün Kayseri'ye girmesinden Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'i sorumlu tutarak emekliliğine altı ay kala izinli olarak Gürsel'i İzmir'e göndermiştir. Tüm bunların yaşandığı sırada İnönü Meclis'te ünlü sözlerini söylemiştir. "Şartlar mecbur ettiğinde ihtilal milletlerin meşru hakkıdır." 27 Nisan'da ki öğrenci gösterileri ve polisin öğrencilerin üzerine şiddetle gitmesi sonucunda İnönü Meclis'te DP iktidarını uyarayan son noktayı koymuştur: "Böyle giderse sizi ben bile kurtaramam."

28-29 Nisan'da meydana gelen öğrenci olaylarında öğrencilere müdahale için gönderilen subay ve askerlerinde öğrencilere katılması artık üniversite ve ordunun hükümetten açıkça koptuğunu gösteriyordu. Yaklaşık 1 ay sonra gerçekleşecek 27 Mayıs

¹⁴⁴ Cumhuriyet, 2 .5. 1956, s. 1.

1960 ihtilalinin en önemli destek kaynaklarından birisi üniversite olmuştur. Dönemin darbecilerine danışmanlık yapmakta olan İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar, askerlerin bir an evvel seçime gitme isteğine karşı çıkmış, askeri yönetimin uzamasından yana tavır koymuştur. Darbecilerden General Cemal Madanoğlu, anayasa yapmak için çağrılan akademisyenlere “Meclisi feshetmemeyi, kapısında durup, CHP’lilerle, masum DP’lileri almayı” önerdiğinde, akademisyenlerden, “Olur mu Paşam, meclisi kapatmazsanız, siz meşrulaşamazsınız” şeklinde cevap almıştır.¹⁴⁵ 1960’daki 147 öğretim üyesinin tasfiyesinde, tasfiye edilenler içinde Yavuz Abadan gibi 27 Mayısçıların düşüncelerine yakın, CHP sempatanları bile vardı. Tasfiye listesi dokuz “akademisyen” tarafından hazırlanmıştı. Tıp fakültelerinde “önleri açılmayan bir kısım doçentler yükselmelerini sağlama almak için askerlerle işbirliğine itmişlerdir.”¹⁴⁶

a. Zile Olayları

18 Ekim 1958 tarihli gazetelerin çoğunda 17 Ekim’de Zile’ye gelen İsmet İnönü’yü karşılamaya gelenlere aynı zamanda Yassıada’da Anayasayı ihlal suçu kapsamında değerlendirilen 27.6.1956 tarih ve 6761 No’lu Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu’na muhalefet ettikleri gerekçesiyle müdahalede bulunduğu, cop ve gaz bombası kullanıldığı, havaya ateş edildiği, İnönü ve bazı milletvekillerinin itfaiyenin hortumla sıktığı sularla ıslandığı, kendilerine saldırıldığı yazılıdır. Ancak yazılan haberlerin tamamen yalan olduğu, bir gazeteci hariç Zile’ye kimsenin gitmediği, o giden gazetecinin de düzmece haberini herkesin kullandığı yine Yerdeş’in hatıratında şöyle anlatılmaktadır: “ Tokat’tan vakitlice çıkılacak, Zile’ye gidilecek ve akşam da yine dönülecekti. İtibarlı ağabeyimiz dedi ki: -Siz oturun oturduğunuz yerde, ben takip eder, gelir yazar ve sizlere veririm... Bir o gidip geldi Zile’ye. Daktilosunun taktığı sayfaların arasına kopya kâğıtlarını yerleştirip, galiba iki A4’ü dolduracak tespitleri önümüze koyarak, buyurun, geçin gazetelerinize demişti... Eh, vasita yok veya son derece kısıtlı, bir de aklı eren ve kendini o şekilde inandırmış kıdemli ve üstelik en önde bir meslektaşımız, sizler zahmet buyurmayın, ben dönünce yazarım dediyse, ne vardı ki bunda... Ne mi vardı ki onda... Çok şey olduğunu sonradan duyup anladık... Gazetelerimize geçtiğimiz haberlerde Tokat ahalisinin tamamının bizlerden duyup önceden öğrendikleri Zile’de neler olmamıştı, neler. Paşanın üstüne arazözlerle sular mı sıkılmamıştı, arabaların lastikleri mi kesilmemişti, kafa ve gözler mi yarılmamıştı... Zile için kendisine güvenip bel bağladığımız yakın çevre gazeteci ağabeyimiz kolumuzu kanadımızı kırmıştı. Sonradan öğrendiğimize göre öyle hortum-mortum da pek kesilmemişti. Demokrat Parti’yi böylesine karalayıp gözden düşürmek, yazık günah ve ayıp değil miydi? Etraf böyle diyordu. Yani İsmet Paşa, pek paşa paşa da gidip gelmemişti Zile’ye ama, elimize tutuşturulan çoğaltılmış sözde haber neyin nesiydi...”¹⁴⁷

¹⁴⁵ Nurşen Mazıcı, **Türkiye’de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri**, İstanbul, Gür Yayınları, 1989, s. 200.

¹⁴⁶ Nermin Abadan-Unat, **Kum Saatini İzlerken**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996, s. 190.

¹⁴⁷ Yerdeş, **Başkentte Önemli Olaylar ve Yazamadıklarım**, s.38–40.

b. Afyon'un Emirdağ ve Hatay'ın Kırıkhan İlçelerinde Yeşil Bayrak Açıldığı İddiası

19 Ekim 1958'te Adnan Menderes'in Afyon/Emirdağ'ı ziyareti esnasında Nurcular tarafından yeşil bayrak açıldığı iddia yazılmış, bu haber de gündemi meşgul etmiştir. GÜNGÖR YERDEŞ bu haberlerle ilgili de şunları yazmaktadır: *"İçimizden yine bir ağabeyimiz 'Ben hepinizin adına takip eder, sizlere de yazarım' deyince sanki dünyalar genç meslektaşların oldu. Ankara-Afyon arasını bir toz yumağı halinde tamamlayan gazetecileri, tali köy ve kasaba yollarında kim bilir neler bekliyordu! Cumhuriyet'in kıdemli Ankara muhabirinin bu teklifi hepimizi memnun ve mes'ut kılmıştı... Evet, Emirdağ ve diğer yerlerdeki karşılaşmalarda neler olmuştu... Neler mi olmuştu? Kıdemli ağabeyimize göre neler olmamıştı ki... Laik bir memleketin gazetecilerine başbakanın tekbirli, tespihli, Arapça yazılı bayraklar açılarak, develer, mandalar kurban edilip sureler okunarak karşılama yapıldığını söylerseniz, üstelik o gazeteciler muhalefetin borazancılığını da yapıyorlarsa, o habere dört elle nasıl sarılmazlar... Bu kitap yazdırılmayanlarla, tahrif edilmişleri bir araya toplayacağını daha başından vaat etti. Cumhuriyet muhabiri ağabeyimizin elindeki çoğaltılmışları âdeta kapıştık ve sırası gelen geçti İstanbul'a... Ankara dönüşü masamda bir not buldum. Emniyet Genel Müdürü Kemal Aygün beni aramıştı ve hemen makamına gelmemi istiyordu... Beni makama aldıklarında rahmetli Kemal Aygün'ün arkası dönüktü. 'Gel GÜNGÖR evladım, otur şöyle' dedi... Heyecan ve korkudan titrediğimi itiraf edeyim... 'Ne imiş bu yeşil bayraklar, nerede kimler tekbir getirmiş?' diye pek sakin, pek babacan bir şekilde sordu... Ben susmaya devam ettim, o hep konuştu:-Böyle bir şeyin katresi olmamıştır. Biliyorum, sizler Afyon'da kaldınız, sizin adınıza malûm arkadaşınız takip etti ve hepinizi kandırıp maalesef âlet etti... Senden bundan sonraki hadiseler için bir isteğim var. Görmediğine, duymadığına inanma... Özeti böyle idi rahmetli Kemal Aygün'ün sözlerinin. Sonra zile basıp ne içmek istediğimi sordu, teşekkür ettim, peki dedi ve sözlerimi lütfen unutma tembihiyle elimi sıkarak beni yolladı... İlk intibaım şuydu: Kurtulmuştum... Ben sanıyordum ki bağırıp çağırarak, atın şunu içeriye diye polisleri odasına dolduracak filan... Hep kandırılacak mıydık? Bu soruyu şimdi bile soruyorum. İyi niyet ve güven hissi, insanları bundan sonra da sıkıntıya sokacak mıydı?"¹⁴⁸*

Kırıkhan'da böyle bir olay olmadığı da İlhami Soysal tarafından ifade edilmiştir: *"Bir Güneydoğu seyahati oldu Menderes'le. Ben de o zaman çok belirgin muhalif gazeteciyim. Öyle bir kombinezon kurulmuştu ki, o geziye katılacak gazeteciler içinde Demokrat Parti iktidarının bütün yağcıları vardı... Bir de bizim gibi Milliyet, Akis, Kim, Vatan, Akşam gazetelerinin gazetecileri var, biz de muhalefetleriyiz seyahatin. Bu seyahatte Kırıkhan civarında bir yerde yeşil bayrak açıldı diye bir hikâye çıktı. Daha önce de Afyon'un bir kazasında da yeşil bayrak çekmişlerdi camiye, yani irtica alarmı. Ben Kırıkhan'da Menderes'in yeşil bayraklarla karşılandığını görmedim, çünkü biraz daha geride kalmıştım. Gazeteci arkadaşlarımızdan genç birisi "Ben yeşil bayrak gördüm" dedi. Akşam kendi aramızda konuşuyoruz, haber olarak gazetelerimize yazdıracağız. Ben dedim ki "Dikkat edin, duygusal hareket etmeyin, başımıza iş çıkartırsınız sonra, Menderes'le*

¹⁴⁸ Yerdeş, **Başkentte Önemli Olaylar ve Yazamadıklarım**, s. 52-54.

aramız bozulur, seyahatte kök söktürür". Buna rağmen bu haber yazıldı. Ben vermedim böyle bir haberi, görmedim çünkü. Ertesi sabah Menderes uyandığında ateş püskürüyor etrafındakilere. Ben çok uzak mesafelerde takip ediyorum Menderes'i. En yağcıların dışında pek kimse yanıma yanaşmıyor. Ateş püskürüyor, çıktı bir konuşma yaptı, basına verdi veristirdi ve biz takip edenlere, isimlerimiz vermese bile ne alçaklığımızı, ne ikiyüzlülüğümüzü, ne yalancılığımızı, ne Halk Partisinin uşakları olduğumuzu bıraktı. Halkı galeyana getirecek şekilde konuşmasını yaptı ve "yeşil bayrak yoktu" diye de iddia etti. Olmayabilir de, ben de emin değilim".¹⁴⁹

27 Mayıs darbesine doğru DP Hükümetinin ve Menderes'in hataları birçok kez tekrarlanmasına rağmen İnönü'nün muhalefet anlayışı basın tarafından eleştiri konusu yapılmamıştır. Basın, DP İktidarına karşı, tutuklamalara karşı CHP'yi destekçisi olarak görmektedir. DP iktidarına karşı yaptığı yayından dolayı cezaevine giren ve İnönü'nün kendisini ziyaret ettiği gazetecilerden Cüneyt Arcayürek yıllar sonra şunları yazmıştır: "Evet, Menderes, rejimi çığrından çıkaran çeşitli yöntemler uygulamıştı. Ama, Menderes'in bu çılgınlıklarına karşı, genelde İsmet Paşa muhalefetinin de kışkırtıcı bir rolü zaman zaman üstlendiği de gerçektir. Muhalefetin içinde-küçük de olsa- görev yapmış olanlar, biz, çılgınlıklara karşı kışkırtmaların da tezgâhlandığını görmüştük".¹⁵⁰

Özellikle Tahkikat Komisyonu aşamasında gazetecilerin karşılaştığı muamele darbe ertesi yazılan haber ve yorumlara da sirayet etmiştir. Görüldüğü kadarıyla sadece darbe ertesi değil, darbeye takaddüm eden günlerde de basının hemen hemen tamamı DP muhalifi bir tavır içindedir. Komisyonumuzun bilgisine müracaat ettiği Bedii Faik Akın ve Kurtul Altuğ'un yaptığı açıklamalar çok nettir. "BEDİİ FAİK - Şimdi, efendim, önce bir şeyi belirtmek istiyorum: 27 Mayıs'ta başlamıştır iş bildiğiniz gibi ama öyle bir hava estiriliyor ki, sanki 27 Mayıs üç beş tane subayın oturdukları yerde şu seçilmişleri bir devirelim diye karar vermişler ve birdenbire devirmişler havası yayılmak isteniyor çok, öyle bir şey yok. Bir defa o günkü havayı bilmekte fayda vardır. Şimdi, bakınız, siz bir Komisyonsunuz, Millet Meclisi Komisyonunuz. Demokrat Partinin kurduğu bir tahkikat komisyonu var, o da Millet Meclisi Komisyonuydu. Siz bütün bu havanın içerisinde büyük nezaketle, bana hatta siz diyorsunuz, ben o komisyona da gittim, o komisyon da beni çağırды, o komisyon beni nasıl götürdü biliyor musunuz? Matbaamı mühürlediler, arkadaşlarımı dışarı attılar, sokakta bir kamyonetin üzerinde ben maaş verdirmek zorunda kaldım çünkü ay başıydı ve beni tevkif edip Ankara'ya götürdüler ve eski Meclis binasının bir yerine koydular, ondan sonra boyuna ifademi aldılar. Siz de komisyonsunuz, onlar da komisyon. Birdenbire bazı yazılar okuyorum. Efendim, Millet Meclisi komisyonu kurulmuş da, bu komisyona niye isyan edilmişmiş... Sizin Komisyonunuz gibi komisyon olursa kimse isyan etmez ama insanları toparlayıp da, böyle... Bunu şunun için anlatıyorum: İyi bilmek lazım o devri, o devri iyi yaşamak lazım. Genç insanlarsınız, o devri yaşamınıza imkân yoktu, ancak okuduklarınızla iktifa etmek mecburiyetindediniz veya size anlatılanlarla iktifa etmek mecburiyetindediniz. Lütfedin, size anlatılanların -benimki

¹⁴⁹ Baykam, **27 Mayıs İlk Aşkımızdı**, s.264-265.

¹⁵⁰ Cüneyt Arcayürek, **Bir İktidar Bir İhtilal (1955-1960)**, Ankara: 1984, s.241.

de dâhil- ne kadar samimi ne kadarı gayrisamimi ne kadarı uydurma bunları iyi ayıklayın, lütfen... Çünkü çok yalan söylenmektedir, eskiden çok söylendi, hâlâ da yalan söylemektedir. **BEDİİ FAİK AKIN** – Benim söylemek istediğim şudur: Evvela sizlere teşekkür ederim. Çünkü, ben üç defa tahkikat komisyonlarının karşısına çıktım, o büyük tahkikat komisyonuna bir hafta çıktım, ilk defa güler yüzle ayrılıyorum. Ankara'daki tahkikat komisyonuna, onu da hiç saklamadan söyleyeyim size, gittiğim zaman aynı sualleri o kadar fazla soruyorlardı ki, bu bir soru taktiği herhâlde, insanı bunaltıyordu, isyan hâline getiriyordu. Karşılarında bir oda vardı, odada arkalıksız bir iskemle vardı "Git orada istirahat et." diyorlardı, ben orada oturuyordum. En sonunda artık yere oturmaya başlamıştım, çünkü arkamı dayamak istiyordum. Bu bir haftalık işkenceyi -ben işkence sayıyorum- bu sorgu işkencesini atlatırken bir akşamüzeri ezan sesi duydum Beyefendi, uzaktan, derinden bir ezan sesi duydum. Hiç saklamıyorum "Allah'ım, asıldıklarını göster bana." dedim, o hâle geldim, hiç saklamıyorum. O kadar canıma tak etmiştir. Asılmalarını istedim manasında söylemiyorum ama o hâle geliyor ki insan, bunu insan haletiruhiyesini size göstermek için söylüyorum. İnsan ölümlerini hiçbir zaman tırnağının ucuna dahi değdirecek şekilde benimsememiştir. Ben ne hâle girmişim Beyefendi? Ben sonra bunu nasıl yaptım, bunu nasıl söyledim diye şey yaptım. Rahmetli annem sağ idi, çok müteveyyin bir insandı, Allah rahmet eylesin. Anneme kavuştuğum zaman dedim ki "Böyle böyle yaptım anneciğim." "Ziyan yok, infial ile söylenen şeyleri Allah hesaba katmaz." dedi. Böylelikle beni teselli etti. Yani o hâle gelebiliyorsunuz. Bunu, inanınız, hep tüylerim ürpererek hatırlarım. Yani insanı... Şunun için söylüyorum: Bir tahkikat komisyonunuz, bir darbeleri inceleme komisyonunuz, meseleleri ele alırken lütfen, bir yaşlı ağabey deyin, adam deyin, ne diyorsanız benimi için söyleyin, bir yaşlı insan olarak size söyleyeceğim şey, o günü yaşamaya çalışarak mutlaka çözün işleri, çözmeye çalışın, o günü anlamaya çalışarak yapın. Bugünden bilemezsiniz. Bugün siz, bakın, bana evvela Ankara'dan çok nazik bir zat telefon etti, hanginizsiniz bilmiyorum. Böyle böyle... Ben icabet edemeyeceğimi, İstanbul'a bağlı kalmak zorunda hastam olduğunu, yaşımı vesairesiyle... Ne dedi biliyor musunuz Beyefendi? "O zaman biz İstanbul'da sizi dinleyelim." dedi. **BAŞKAN** – Benden bahsediyor arkadaşlar. **BEDİİ FAİK AKIN** – "Peki" dedim. Siz miydiniz, teşekkür ederim, çok teşekkür ederim. Sonra İstanbul'da, gene telefondaki bir ses bana "Salı günü şu olacak, bu olacak..." Ben "On birde gelebilirim." dedim vesaire, geldim. Sizden ikramlar gördüm, güler yüzler gördüm. Bilir misiniz ki... Çok kolay yazıyorlar şimdi "Efendim, Parlamentodaki bir tahkikat komisyonu... Bahane edilerek ihtilal yapılır mı?" Siz böyle düşünebilirsiniz, çünkü siz tahkikat komisyonunuz ama siz insansınız. Ben öyle bir tahkikat komisyonundan geliyorum ki sizinle mukayese edemem ben onu. Onu anlamanız lazım, onları görmeniz lazım".¹⁵¹

Kurtul Altuğ ile yapılan görüşme kaydı da şöyledir: " **BAŞKAN** - Şöyle açalım mı biraz? Akis dergisinin yazılarını sizden önce dinlediğimiz Millî Birlik Komitesi üyelerinden bir tanesi de söyledi. Akis dergisinin yayınlanmasını beklerdik. Akis dergisi, askerlerin duygularına, hislerine tercüman olurdu. Kısmen darbenin gerekçelerinin altyapısını

¹⁵¹ Bedii Faik Akın'la 13 Haziran 2012'de Yapılan Görüşme Tutanağı,

hazırlayan, gerekli imiş gibi bir imaj oluşmuştu. KURTUL ALTUĞ - Şimdi, orada imajı size anlatayım mı? O imaj neden oluştu? Askerlerle o zaman şeyin hiçbir alakası yok. Ben hapse girdiğim zaman benim ağabeyim, zaman zaman İsmet Paşa'ya giderdi, İsmet Paşa'nın zaman zaman yanında Ecevit olurdu veya Orhan Birgit olurdu. Orhan Birgit'i de dinleyecekseniz, o da anlatır bunları size. İsmet Paşa'ya "555 K" olayı cereyan ettiği zaman yani 5 Mayıs... AHMET TOPTAŞ (Afyonkarahisar) - 5'inci ayın 5'inci günü saat 5'te Kızılay'da... KURTUL ALTUĞ - Tartakladılar Adnan Bey'i. Adnan Bey zorlukla, -bu kitapta var, Bir Numaralı Tanık'ı tavsiye ederim- Emin Karataş'ın bir volkswagen arabası vardı, ona zor attı kendisini. Hatta şunu söyledi: "Ne yapmak istiyorsunuz, beni öldürmek mi istiyorsunuz? Öldürün o zaman." Şimdi, bütün bunlar olurken... ÖZCAN YENİÇERİ (Ankara) - Siz orada mıydınız efendim? KURTUL ALTUĞ - Hayır ben hapisteydim. Ben onları tabii sonradan öğreniyorum. Ben o zaman cezaevindeydim, Tahkikat Komisyonu tarafından tevkif edilmişim. Tabii, konudan konuya girdiğimiz için pey şey yapamıyorum, insicamım bozuluyor. Şimdi, isterseniz, evvela Tahkikat Komisyonunu anlatayım size. Neden Türkiye girdi 1 Mayıs'a? Asıl oraya gelmek istiyorum. Bu Tahkikat Komisyonu demin isimlerini zikrettiğim 2 kişi tarafından verildi ve o komisyon hemen Meclise getirdi, Mecliste geçerken İsmet Paşa kürsüye çıktı ve bir konuşma yaptı, "Tarihin önünde konuşuyorum. Yanlış yapıyorsunuz. Bu kanun yargıya müdahale anlamına gelir. Eğer bunu yaparsanız çok kötü sonuçları olur." deyince, önde oturan aşırı partililer "Paşa, Paşa, Battal Gazi'ne ihtilal mi yapacaksınız?" aynen laflar bunlar. İsmet Paşa onun üzerine şu tarihî sözleri söyledi, dedi ki: "Biz ihtilal yapmayız. Biz ihtilalin ne olduğunu biliriz çünkü içinden geldik. İhtilal iyi bir şey değildir. Ben size demokrasi adına bunları söylüyorum. Eğer siz bunları yapmaya devam ederseniz, o zaman ben dahi sizi kurtaramam." Bunu söyledikten sonra Türkiye'de çok şey değişti. Şimdi, bunu, isterseniz, askerlerin bir mesaj aldıklarını zannedebilirsiniz. Nitekim şimdi, milletvekili olan Nur Serter'in babası Emin Aytekin bana geldiğinde "Sen niye yoksun?" bunu söyledi. "Yahu, İsmet Paşa'yla irtibatınız oldu mu?" Gazeteci olarak, benim işim bu. "Katiyen. Aslında arkadaşlarımızın düşündükleri onu alıp oraya oturtmak ama yapmaz." dedi. Aradan zaman geçti, İsmet Paşa'ya gittiler, onu biliyorum, ben hapisten çıkmıştım o zaman, ihtilal olmuştu. Kimi "ihtilal" diyor, kimi "devrim" diyor, kimi "darbe" diyor. Aslında bunun bir askerî hareket olduğunu ve genç subay hareketi olduğunu kabul ediyorum. Çünkü kimseye haber vermeden yapılan bir hareket. O zaman Genelkurmay Millî Savunma Bakanlığına bağlıydı. Kara Kuvvetleri Komutanı mesela, Cemal Gürsel, Genelkurmay Başkanını atlıyor doğrudan Ethem Menderes'e mektup yazıyor. O mektup da var o şeyin içerisinde. O mektupta birtakım şartlar ileri sürüyor ve Cumhurbaşkanı'nın istifa etmesini, işte Hükümetin istifa etmesini, şunun olmasını, bunun olmasını falan filan anlatıyor. Tabii bu mektup bizde yayınlanmadı, nerede yayınlandı? Kim'de yayınlandı. Benden sonra zannediyorum Orhan Birgit gelecek. Ona sorarsanız bunu, o size teferruatıyla anlatır. Başarılı bir gazeteciktir. Tabii biz orada atlamışız. Ama bu hareketi bizim durdurmamıza yahut tekrar imkân vermiyor çünkü zaten kurulmuş olan Tahkikat Komisyonu o gün, 28 Nisan günü, hiç unutmuyorum aradılar. Ama sizden arayan arkadaşlar gayet nazik, kibar ve bir soruşturmayı yürütmek üzere aradıklarını belirttiler ve gelip gelemeyeceğimi sordular. Ben de onlara mazeretim olduğunu, ama eğer İstanbul'da buluşmak mümkün olursa, herhâlde oraya gelirim dedim. Böyle oldu. Şimdi,

onlar, telefon eden komisyonun en önemli adamlarından biri, Kemal Özer. Şimdi nere milletvekili olduğunu hatırlamıyorum. Kemal Biber ortalarda, o Çorum Milletvekilidir ama. O telefon etti, dedi ki: "Sizi buraya istiyoruz." dedi. "Nereye efendim?" dedim. O zaman da Örsan Öğmen var rahmetli, hepsi var. Bu tarzda şakalaşyoruz, yahu, seni de çağıracaklar Tahkikat Komisyonuna, beni de çağıracaklar. Ben şaka yapıyor zannettim birisi. Yani hep birbirimize şaka yapıyoruz, her gün telefon ediyoruz birbirimize haydi Tahkikat Komisyonuna diye. Meğerse iş ciddiymiş, dedi ki: "Ne biçim konuşuyorsunuz Beyefendi? Ben Tahkikat Komisyonunun üyesiyim. Benim sizi alıp götürmeye bile hakkım var." "O zaman polis gönderin, alın yahut yazılı bir şey gönderin." D6edim. Sizin yazınız burada, gayet kibarca yazılmış, insanın gelesini getirten, yani mutlaka buraya bu davete icabet edip bildiklerini söylemesini gerektiren bir yazı. Şimdi, böyle bir yazıyı değil, hakaretimiz yani küçük gören, gazeteciyi rezil edici, rezil etmeye kararlı birisi. Kalktık, gittik biz. Hiç unutmuyorum yanımda Yusuf Ziya Ademhan var. O da sonra bir garip cinayetle, ormanlarda kayboldu, öldü gitti. O da çok acı çekmiştir. Akis'e girenler hep üçer ay, beşer ay yatar yatar çıkarlardı. Ben kalktım gittim Tahkikat Komisyonuna. 5 kişilik bir Tahkikat Komisyonu. Bir tanesi il başkanı Cemal Yıldırım'ı sorguya çekiyor, bir tanesi beni sorguya çekiyor. Sayın Başkanın sorduğu soruya yanıt anlamında söylüyorum. Biz bunlardan hiç haberdar değiliz olup bitenlerden. Yalnız bizim İstanbul temsilcimiz...(Ses kaydı olmadığı için bu bölüm tutanaklara geçmedi) KURTUL ALTUĞ - Cemal Yıldırım il başkanı, emekli albay kendisi. Kendisi 9 subay olayının içerisinde gelme. Hepiniz biliyorsunuz 9 subay olaylarında o. O da korkunç bir hatadır. Subaylarımız da beraat ettiler, mahkeme kararıyla...ama orada gördüğüm manzara, bizim ikimizin sadece cipe bindirilirken tanışmış olması. İkimiz de birbirimizi tanımıyoruz. O bana "Sen misin o yahu, Kurtul Altuğ?", ben de ona "Sen misin Albay Kocabay?" diyoruz. O kadar birbirimizden habersiniz ama, Egemen Bostancı bir yazı kaleme almış, diyor ki: "Halk Partisi il başkanlığı..." Basına sansür konmuş, sıkıyönetim ilan edilmiş 28 Nisan sonunda. Şimdi, böyle bir şey olunca biz telaşa düştük. Birbirimizin kulağına fısıldayarak bir gazete çıkardık. Yani konuşurmuyorlar, sokakta 5 kişiden fazla insan yürütmüyorlar. Bu şartlar altında ne yapalım? Bu işi nasıl yapacağız? Başka çare kalmadı, bunu yaptık. Bunu da Egemen Bostancı yazmış, bize göndermiş...Biz buna bu görevi vermişiz. O zaman Kore'de bir ihtilal oluyor. Syngman Rhee devriliyor. Syngman Rhee devrildiği zaman Akis bunu birinci haber yapmış. Tahkikat Komisyonunda en çok sorulan soru bu oldu. Şimdi Akis'in yazılarının hepsini ben yazmıyorum. Ben Akis'in yöneticisiyim, genel yayın yönetmeniyim. Orada bir yayın kurulu var. Bir tane siyasi adam yok. Doğan Avcıoğlu bile yok. Şimdi, bunun üzerine, bana şeyin başkanlığını, tıpkı sizin oturduğunuz gibi bir yerde, Nusret Kirişçioğlu yapıyor komisyonu, Kemal Özçoban var orada, ondan sonra, Osman Kavuncu var. Öbür büyük komisyonda, aslında, 11 kişilik komisyon bayağı büyüktü. O komisyona, aynı gün, 28 Nisan günü, olağanüstü yetkilerle bir yasa çıkarttıkları günde sorguya çekiliyoruz. O olağanüstü yetki, işte, Türkiye Büyük Millet Meclisinde kuvvetler ayrılığı prensibini ortadan kaldırıyor ve sorgu yargıcı görevini bir komisyona veriyor. Yani düşünün ki sizin komisyona yarın sorgu yargıcı görevi verilecek, ben de burada size geleceğim, kemali ciddiyetle meselelerimi anlatacağım, siz de beni buradan doğru hapishaneye göndereceksiniz, böyle bir yetki. Bu, işte, bardağı taşıran damla olmuştur bence. İşte ondan sonra Türkiye'de herkesin bir

beklentisi başladı. Bizi tevkif ettiler, götürdüler. Ne sıkıntılarla, 15 kişilik heyetin önüne çıkardılar bizi. 15 kişilik heyette... Bu Nusret Kirişçioğlu da benim Zonguldak'tan tanıdığım, çok sevdiğim bir ağabeyim. Kendisiyle Meclise gideriz. Meclise de sokmuyorlar ama ben alt taraflarda falan çağırıyorum Nusret ağabeyi. Nusret ağabey geliyor, benimle konuşuyor. Bir gün böyle toplantı hâlindeyiz, bana dedi ki: "Yahu, siz niye muhalefet yapıyorsunuz? İşte, millet iradesidir." "Millet iradesi ama kardeşim senin millet tarafından seçildikten sonra bütün Türkiye'nin milletvekilisin." dedim. "Hayır, böyle bir şey yok." dedi. "Ben Adnan Bey'in milletvekiliyim, Adnan Bey beni seçti, ben ona bakarım." "Olmaz, böyle olursa olmaz. Anayasa böyle diyor. Anayasa'ya aykırı olur." falan dedik. İşte bütün bunlar üst üste geldi, geldi, geldi, bir sabah biz hapishanede uyandığımızda ihtilal oldu. Ama hapishaneye daha evvelden böyle bir haber geldi. Nasıl geldi bilmiyorum, kim getirdi bilmiyorum ama hapishanenin içerisinde "Yarın darbe olacak, ihtilal olacak." lafları dolaşmaya başlamıştı. Biz de merakla bekliyoruz. 27 Mayıs sabahı saat üçte, hatta beşte. Biz o zaman revirde yatıyoruz, hastalık dolayısıyla revire gitmişiz. Hatta İsmet Paşa benim hapishanede kalmamam için hastaneye rica etmiş, hastalığı olabilir, onu hastaneye nakil edin, çocuk eziyet görmesin diye. Ben "Hayır." Yirmi üç-yirmi dört yaşında adamım, ne olacak bana o yaşta. Bu yaşta olsa, tehlikeli. Onu deyince revire geçtim. Revirde yatıyoruz. Ne olmuş? "İhtilal olmuş." Biz zannettik ki hemen bizi alıp götürcekler. Hayır, bir şey olmadı. Bir subay geldi, içeri girdi. Albay, giyindi, tıraş oldu, çıktı dışarıya, avluya. Subay buna bir selam verdi, bir de tabanca çıkardı elinden, uzattı yani bunlar ihtilalin koreograf hâlleri, size anlattığım, renk olsun diye. Tabancayı uzattı, dedi ki: "Buyurun komutanım, size lazım olur." O da dedi ki: "Çek onu, benim artık silahla ilgim yok." Bu kadar. O Cemal Yıldırım sonra senatör oldu. Ondan sonra dışarıdan yazdıklarını öğreniyoruz. Hapishaneden ayrılış şeyine şöyle bir not düşmüş: "Adnan Menderes'in gayrimeşru Tahkikat Komisyonu tarafları tevkif edildi ve Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından kurtarıldım." Şimdi, bu suçsa, suç değil Cemal Yıldırım'a. Çünkü adam duygularını söylemiş. Bizi bir gün sonra çıkardılar. Burada da şunu ifade etmek istiyorum: Bazı askerler siyasetten daha hukuka bağlı oluyorlar. Şimdi, bizi, bir hukuki statü içerisinde içeri aldıkları için, içeri koydukları için, yine, onun bir hukuki statüye bağlanmasını istiyorlar ve bir gün geciktiriyorlar. Zannediyorum 1 veya 2 sayılı Kanun, bizim dışarıya tahliye edilmemize dair bir af kanunudur. Şimdi, ben bunu gördüğüm andan itibaren, açıkçası şunu söyleyeyim: Askerlere sempati duydum. Şimdi, bunu herkes duyar. Sizi hapse atmış bir iktidar var, oradan sizi kurtaran bir asker var. Şimdi, "asker-millet el ele" şeyi buradan çıkmıştır, bugün de devam ediyor".¹⁵²

Ancak bilhassa Bedii Faik'in 27 Mayıs öncesi yazılarının bir kısmı eleştiri sınırlarında olmadığı gibi darbe sonrası hakarete aşırı gidenlerin de başında gelmektedir. Komisyonumuzun kendisine Bayar ve Menderes'i köpekten daha aşağı gösterdiği yazısını sormuş, Akın bu soruyla ilgisiz bir cevap vermiştir: "CENGİZ YAVİLİOĞLU (Erzurum) – Yani, yargılamadan önceki bu soruşturma dosyaları. Bir de yine 15 Haziran 60 tarihli gazetenizin nüshasında "Protesto" diye bir makaleniz var, herhâlde

¹⁵² Kurtul Altuğ ile 11 Ekim 2012'de Yapılan Görüşme Tutanağı.

köşe yazınız bu sizin. Orada "İstanbul Üniversitesi gençlerinin hazırladıkları bir pankartta Bayar ve Menderes'in köpeğe benzetildiklerini gördük. İnsanlara daima sadakatle hizmet eden hemcinslerimiz adına bir hakaret kabul ettiğimiz bu benzetmeyi protesto eder, duyurulmasını isteriz. Cümle köpekler yerine kıtmir." -aynen naklediyorum- şeklinde bir şeyiniz var. Şöyle de bir durumla karşı karşıyayız, şunu da herhâlde söylüyorsunuz siz: Gazetecilerin ve gazete sahiplerinin yalnızca gazetecilikle ilgilenmesi gerektiğine dair de bir herhâlde kanaatiniz var. BEDİİ FAİK AKIN – Tabii, hâlâ öyle. CENGİZ YAVİLİOĞLU (Erzurum) – Bunu hangi tecrübelerinize dayanarak... Yani bu şekilde içine girmiş bir gazeteci ama aynı zamanda da bütün bunlardan sonra da böyle bir tecrübe sonucu var. BEDİİ FAİK AKIN – Şimdi, bakın, bu gazetecilik başlı başına bir iştir ve ne kadar müstakil olursa, ne kadar tek başına olursa o kadar tesirli olabilir. Eğer gazeteciliğe başka şeyleri de ekler de giderseniz bu gazeteciliği yapamaz olursunuz. Binaenaleyh gazete sahibinin sadece gazeteci olmasını ben evleviyetle isterim ve onun savunurum. Şimdi, bugün tutarsız bir alay gazete var. Daha bir şey söyleyeyim size: Türkiye 24 milyon nüfuslu iken ne gazete tirajı varsa, 75 milyon nüfuslu Türkiye'de de o gazete tirajı var. Öyle bir hadise dünya gazeteciliğinde görülmuş değildir. Bunda computer'lerin, twitter'lerin şunların bunların payı vardır, o payı kabul ediyorum. Ama bütün dünyada da var onlar, yalnız bize ait değil ki. Bütün dünyada da gazetelerin rakipleri var, televizyonlar vesaireler, orada niye olmuyor da bizde oluyor? Çünkü inandırıcılığını kaybetmiştir Beyefendi. İnandırıcılığını gazetenin kaybetmesini ben gazetenin sahibine atfetmeyeceğim de kime atfedeceğim? Onun tutumuyla olur o iş".¹⁵³

c. Uşak Olayları

DP'nin yıkılışına giden yol, 29 Nisan 1959'da, 48 milletvekili, partililer ve gazetecilerden oluşan büyük bir kalabalığın başında, kendi deyimleriyle "Büyük Taarruz"u başlatan İsmet İnönü tarafından açılmıştır. CHP gezisinin ilk durağı Uşak'tır. Olaylar burada başlamıştır. İktidar ve muhalefet yandaşları birbirlerine girmişlerdir. Sonraki duraklarda da olaylar hep birbirini izlemiştir. İnönü Ankara'ya dönünce, yine olaylar çıkmıştır, 11 Mayıs 1959 günü, Mecliste CHP'lilerle DP'liler birbirlerine girmişler, karşılıklı küfürleşmeler ve yumruklaşmalar içinde camlar kırılmış, yaralananlar olmuştur.

Büyük Taarruzu'nu başlatan İnönü'ye Uşak'ta taş atıldığı ve başının hafifçe kanadığı olay DP'nin tahammülsüzlüğünün ve diktacı rejim arzusunun bir delili olarak lanse edilmiştir. Bu olayda DP ve DP'lilerin de kabahatinin bulunduğu aşikâr olmakla birlikte olayın içyüzünün anlatılandan farklı olduğu da yenilerde yazılmıştır. Güngör Yerdeş, bu olayın İnönü'yle beraber gezide bulunan bir gazetecinin eliyle DP'lilere 'nah' işareti çektikten sonra vuku bulduğunu yazmıştır. " Tren yavaş yavaş hızlanıyor. Paşanın bulunduğu koridordayız. Pencereilerin camını indirip âdeta üst üste yığılmış şekilde perondaki Demokrat Partilileri seyrediyoruz. İçimizden biri sağını solunu dirsekleyip bir pencereyi aniden kaplıyor ve sol elinin avcunu açıp uzatarak, sağ elinin başparmağını

¹⁵³ Bedii Faik'in 26 Haziran 2012 Tarihli Görüşme Tutanağı.

işaret parmağı ile yüzük parmağının arasından geçirip tokmak şeklinde uzattığı sağ bileğini o sol avcunun içine yerleştirip sıkarak seyretmekte olan Demokratlara 'Naaa!' diye bağırp başlıyor sallamaya... Aman yarabbi, ne için bu çılgınlık... Bu işareti, terk etmekte olduğumuz perondaki Demokratlara yapıyor. CHP'liler ise, uzaklaşan treni alkışlayarak Paşalarına bağlılıklarını göstermekteler. Ama bizim arkadaşımızın maksadı ne? Bizimki ne için yapıyor bunu? Ve işte bundan sonra başlıyor taşlama... Gelelim bizim çılgın meslektaşımıza... Hayatı komplolar üzerine kurulmuştur desem yalan olmayacak. Aldırmıyormuş gibi görünüp, inceden inceye araştırıp provokasyonunu öyle hazırlayan bir hadise yaratıcısı... Paşayı uğurlamaya gelen CHP'liler bizim meslektaşı trene bindirmeden önce âdeta öpücük yağmuruna tutmuşlardı. Sırtını sıvazlayıp kucaklayarak âdeta teşekkür ediyorlardı. DP'liler de o sırada sadece homurdanıyorlardı diyebilirim".¹⁵⁴

Komisyonumuz GÜNGÖR YERDEŞ'in hatıratını yazmasından sonra vefat etmesi sebebiyle kendisinin bilgisine başvuramamıştır. Ancak Uşak Olayları esnasında Kim Dergisi adına geziyi takip eden ve taş atıldığında İsmet İnönü'nün yanında bulunan Orhan Birgit'e bu husus sorulmuş, kendisi şu cevabı vermiştir: "BAŞKAN - Rahmetli İnönü'nün Uşak gezisinde -bir gazetecinin- istasyondaki Demokrat Partililere eliyle bir işaret yaptığı, olayların da bu hareket neticesinde alevlendiği, başladığı ve İnönü'nün başına atılan bir taşla yaralandığı söylenir. Bu haberi yapan gazeteciyi biliyor musunuz? ORHAN BİRGİT - Hayır, bu haber yapılmadı ki. Demokrat Partili vatandaşlar Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanını uğurlamaya gelmemişlerdir herhâlde yani hoş-âmedî yapar gibi "Hayırlı yolculuklar." demeye gelmemişler. Onlar oraya gelmişler, o Uşak Polis Müdürü de onlarla beraber İsmet Paşa'ya taş atıldı, taşlardan bir tanesi Paşa'nın başına isabet etti, bir tanesi de yanındaydı... BAŞKAN - "Bahsedilen o hareketi yapan gazeteciyi biliyor musunuz?" diyorum. ORHAN BİRGİT - Öyle bir hareket yapıldığını bilmiyorum. Savunma babında konmuş şeyler olabilir. BAŞKAN - Yani o esnada orada bulunan gazeteciden birisinin anısında yazıyor, o gazeteciyi de gerekirse verebiliriz. ORHAN BİRGİT - Bilmiyorum ben kimse. BAŞKAN - GÜNGÖR YERDEŞ. ORHAN BİRGİT - Evet, GÜNGÖR YERDEŞ... BAŞKAN - Okuduğum gibi yazdı GÜNGÖR YERDEŞ. ORHAN BİRGİT - Yok, hayır yani Hamdi Avcıoğlu vardı, ben vardım; ikimizin de başı yarıldı o tarihte".¹⁵⁵

d. 28-29 Nisan Olayları ve Üniversitenin Tutumu

İstanbul Üniversitesi olaylarında rektörün izni olmaksızın yapılan polis müdahalesi esnasında rektörün tartaklandığı iddiaları, kimi öğretim üyeleriyle polisler arasındaki arbede, 27 Mayıs sabahı neredeyse üniversitenin intikamcı bir tutumla hadiseye yaklaşmasına neden olmuştur. Darbenin hemen ardından, bir daha asla diktacı bir yönetimin iktidara gelmesine, laiklikten ödün verilmesine mani olacak anayasanın yapılması için davet edilen öğretim üyelerinin işe önce hukuki manada yapılanın adı bir hükümet darbesi sayılmayacağını içeren fetvayla başlamaları, DP iktidarına karşı

¹⁵⁴ GÜNGÖR YERDEŞ, *Başkentte Önemli Olaylar ve Yazamadıklarım*, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2006, s.24-27.

¹⁵⁵ Orhan Birgit'le 11 Ekim 2012 Tarihli Görüşme Tutanağı.

duyulan husumet hiyerarşisinde ilk sırada olduklarını göstermektedir.¹⁵⁶ Hele, önde gelen darbecilerin yapılacak tutuklamaların dar bir kitleyi kapsaması gerektiği yönündeki eylem planına karşı dile getirdikleri itiraz, akıllara durgunluk verecek niteliktedir.¹⁵⁷

Sonradan tamamen yalan olduğu, bizzat *MBK*'nin, kendisinden haber alınamayan öğrencilerin velilerini müracaata davetine rağmen hiçbir başvuru olmamasıyla sonuçlanan, öldürülen gençler meselesinde, üniversitenin kışkırtıcılıkta fısıltı gazetesiyle yarıştığını göstermektedir. Özellikle *Onar*, başına *Doç. Dr. Kemal Oğuzman*'ı geçirdiği bir komisyon marifetiyle *DP*'nin şehit (!) ettiği gençleri araştırmaya bile başlamıştır.¹⁵⁸ O dönem içinde gerçekmiş gibi algılanan bu tür haberlere göre, demokratik çerçevede itirazlarını dile getiren masum üniversite gençliğine mensup yüzlerce öğrenci öldürülmüş; cesetleri kıyma makinelerinde öğütülerek hayvan yemi haline getirilmiştir. Bir kısmının asfalt yollar boyu gömüldüğü; yaralıların ise ölüme terk edilerek bilinmeyen yerlerde hapsedildiği şeklindeki yalanların subay kitlesi üzerindeki tesiri hiç de yabana atılamayacak seviyededir.

Oysa gösteriler esnasında doğrudan polis kurşunuyla hayatına kaybeden yalnızca *Turan Emeksiz* isimli öğrencidir. O bile hedef alınarak edilen bir ateşle değil, seken bir kurşunun başına isabet etmesiyle ölmüştür. *Nedim Özpulat* isimli öğrenci ise ordu birliklerinin müdahalesinin hafif tertip gelişmesi karşısında kapıldığı coşkuyu frenleyemeyerek tırmanmaya çalıştığı hareket halindeki bir tankın paletleri altında kalmak suretiyle canından olmuştur. Daha önce değinildiği üzere bir *Harbiyeli* olan *Gültekin Sökmen* ile *Teğmen Ali İhsan Kalmaz* yanlışlıkla 27 Mayıs sabahı askerler tarafından; *Ersan Özey* isimli 11 yaşındaki bir çocuk ise babası *Dündar Özey*'in, coşkuyla *Ankara* sokaklarında tur atarken dur emrine riayetsizliği sonucu arabasına açılan ateşin isabet etmesi sonucu vefat etmiştir.¹⁵⁹ 27 Mayısçıların bile tespit ettikleri ölümlü vakalar bundan ibarettir. Netice itibarıyla üniversite, gerek darbenin yapılmasındaki teşvikiyle olsun; gerekse dar bir kadroya inhisar ettirilmeye meyyal tutuklamaların kapsamını genişletmekle olsun, 27 Mayıs'ın müsebbiplerinden biriymiş gibi gözükmektedir.

Toplumun en dinamik kesimi ile en güçlü kesimini karşısına alan iktidarın simgesel olarak bitişi 5 Mayıs'ta Kızılay'da Menderes'in darp edilmesidir. Fakat yaklaşan ihtilalin

¹⁵⁶ Fetvanın tam metni için bkz. "*Anayasa Komisyonunun Raporu*", **Ak Devrim**, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1960, ss.64–66.

¹⁵⁷ Profesörler, masumiyet karinesini tersine çevirerek, yapılan tahliyelerin yersiz ve yanlış olduğunu belirtiyorlardı. Devrilen hükümet mensuplarının hepsinde suç karinesi mevcuttu ve buna binaen: "*Aksi ispat edilene kadar hepsi suçludurlar*" demektedirler. İpekçi ve Coşar, **İhtilalin İcyüzü**, s.276. Nitekim tahliye edilenler yeniden toplandılar.

¹⁵⁸ Ergun Göze'nin şu satırlarına dikkat: "*İhtilalden iki-üç gün sonra bu hukuk imparatorunun, bu soğukkanlılık timsalinin üniversite bahçesinde 'Şehitlerimiz bu kadar değildir, daha çok şehitlerimiz var' dediğini ve bu şehitleri aratmak için başında Profesör [Doçent olacak C.S.] Kemal Oğuzman'ın bulunduğu bir komisyon seçtiğini gördük.*" Bkz. Ergun Göze, **Profesörler Geçiyor** (Üniversite Dosyası), İstanbul: Bedir Yayınevi, 1975, s.39.

¹⁵⁹ Ali İhsan Kalmaz'ın, ölümünün dramatik bir anlatımla hikâyesi için bkz. "*Harbiye*", **Akis**, Yıl 9 Haziran 1960 Sayı 303, s.18 vd. . Oysa MBK üyelerinden Şefik Soyuyüce bir türlü kimlikleri tespit edilemeyen, yakınlarının kayıp başvurusu yapmadıkları devrim şehitlerinden (!) 11'nin öldürüldüğüne bizzat tanık olduğunu söylüyordu. **Milliyet**, 23 Eylül 1960.

başlangıcının en keskin işareti Kara Harp Okulu öğrencilerinin yürüyüşüdür. Bu yürüyüş harp okulu öğrencisi yürüyüşünden çıkıp subay yürüyüşü halini almıştır.¹⁶⁰

Orgeneral Cemal Gürsel'in İzmir'e gitmesi ile bu süreçte darbe planlayan komitenin geçici bir lider bulma zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Adaylardan ilki İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Fahri Özdilek'tir. Özdilek Menderes iktidarına karşıydı fakat yapılan teklifi reddetti. Bunun üzerine ikinci aday Cemal Madanoğlu'na teklif götürülerek general açığı kapatılmaya çalışılmıştır. Cemal Madanoğlu başta "Ben bu işe gelmem arkadaşlar, benden büyük rütbe lazım" diyerek tereddüdünü belirtse de daha sonra komiteye girmeye razı olmuştur.¹⁶¹ Artık komite ve darbeciler generalsiz değillerdir. Darbecilerin general rütbesine sahip kişilerle irtibatta olması ve generalsiz yapamayacaklarını bilmeleri komitenin eksikliğinden değil, hiyerarşiye olan bağlılıkları ve ordudaki hiyerarşiyi karşılıklarına almak istememeleri önemli etkidir.

Darbeye adım adım yaklaşırken ihbarların yoğunlaşması ve ihtilal beklentisi artıyordu. Menderes ve kabine bunlardan etkilenmiş olacak ki o ana kadar pek dikkate almadıkları ordu mensuplarının ekonomik durumlarını iyileştirme kararı alır. Maaş arttırılması dahi ordu mensupları tarafından rüşvet olarak algılanır. Subayların ağzından aynı cümle dökülmüştü; "Bizi para ile satın alacaklarını sanıyorlar".¹⁶²

Genelkurmay Başkanı Erdelhun'un hükümete ordudan bir hareketin gelmeyeceği konusunda güvence vermesine rağmen Harp Okulu yürüyüşü hemen herkeste ordunun iktidarı ele almasının artık gün meselesi olduğu, Harbiye'nin boşuna yürümeyeceği inancını doğurmuştur. Hatta Samet Ağaoğlu gibi bazı DP'liler Menderes'i müdahale konusunda açıkça uyarılmışlardır. Fakat Ağaoğlu'nun uyarılarına rağmen Menderes, Kara Harp Okulu öğrencilerinin tahrik edildiğini, Harp Okulu Komutanı General Sıtkı Ulay'ın kendisine teminat verdiğini söylemiştir. Hatta o kadar ki Mükerrerem Sarol, Harp Okulu'nun hükümete karşı hazırlık içinde olduğunu söyleyince buna çok sinirlenen Başbakan, Okul Komutanı Sıtkı Ulay için "Yalnız okul komutanı değil, hayatımı korumak üzere bir çeşit fedai olarak düşünülmüş ve o mevkiye getirilmiştir" diyordu.¹⁶³

Menderes ve DP'liler, generallerin kendilerine verdikleri teminatı dikkate almış, ordu içindeki çekirdek hücrelerin zamanı gelince bu kadar büyüyeceğini hesaplamamışlardı. Alttan gelen baskı ile yukarıda yer alan üst rütbeli subayların dahi yüksek bir debi ile akan ihtilal kararlılığına kendilerini kaptırmaları bürokrasi tarafından kolay kolay algılanmamış, son noktaya giderken eski tutumunda değişikliğe gitmekte gecikmiştir.

V. 1950-1960 Arası Dönemde DP- Basın İlişkisi

⁷² Doğan Akyaz, **Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine, İstanbul**, İletişim Yayınları, 2002, s. 125.

¹⁶¹ İpekçi, a.g.e., s. 39.

¹⁶² İpekçi, a.g.e., s. 62.

¹⁶³ Samet Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes**, İstanbul, Remzi Yayınevi, s. 166.

1950–1954 yılları arasındaki iktidar-basın ilişkilerinin niteliği, kesin gerginlik aşamasına dönüşme evresi olarak nitelendirilebilir. Uzun yıllar gazeteci-milletvekili kimliğiyle siyasi sahnede rol oynamış olan birçok ismin eski iktidar partisiyle olan ilişkilerini, milletvekili kimlikleri sona ermesine rağmen bağımsız ve tarafsız gazeteci kimliğine dönüştürememiş olmaları, basın-iktidar ilişkilerinin bozulma sebeplerinden sadece biriymiş gibi gözükmektedir.¹⁶⁴ Matbuatın geniş bir kesiminin eski iktidar partisiyle olan ırsiyeti, *CHP*'nin muhalefete geçmesiyle birlikte ona tâbi basın da kendiliğinden muhalefete geçmesini gerektiriyormuş gibi bir tutum takınılmasına sebep olmuştur denilebilir.¹⁶⁵ Henüz üç ayını bile doldurmamış bir iktidara karşı hücumla geçen ana muhalefet partisi liderinin çizgisini takip etme kararlılığı, *DP*'nin basına tıpkı bir muhalefet partisiymiş gibi tavır almasının da nedeniymiş gibi görünüyor. Eski iktidar partisinin seçim neticelerinin aleyhine sonuçlanmasını *DP*'lilerin halkı aldatmış olmalarına bağlayarak bunu hemen her mahfilde tekrarlaması ve bu beyanların basında sıkça dillendirilmesi¹⁶⁶ *DP*'nin, sonraları *CHP*'liler tarafından *besleme basın* olarak adlandırılan, kendi ekseninde bir basın grubunu kurmaya itmiştir, denilebilir.¹⁶⁷ Sektörde ayakta kalmanın tirajdan çok kamu ilanlarını ücreti mukabili yayınlamaya bağlı olduğu ortamda, *DP*'nin bu ilanları kendisine muhalif duran basına vermemiş olması bu yönüyle anlaşılabilir gibi durmaktadır.¹⁶⁸ Özellikle 1953'de *CHP*'nin *Haksız İktisaplarının Hazineye Devrini* sağlayan kanunun,¹⁶⁹ partinin yayın organı mevkiindeki *Ulus* gazetesinin de önce kapanıp, sonra *Yeni Ulus* ismiyle yeniden faal hale gelmesi, diğer basın nezdinde de açık bir saldırı olarak nitelenmiş ve *DP* ile aralarında olan mesafenin açılmasına neden olmuş gibi durmaktadır.¹⁷⁰

1954–1957 yılları *DP*'nin ikinci iktidar dönemidir ve bu dönemde artık iktidar-basın ilişkileri, hükümeti bunaltan bir evreden basını bunaltan bir evreye doğru tekâmül etmektedir. İlan kozunu başarıyla uygulayan iktidar kimi muhalif çizgideki gazete patronları arasından bazılarını kendi yanına doğru çekmeyi başarmıştır.¹⁷¹ İlan kozunun yanı sıra kâğıt tahsisleri noktasındaki sıkıştırma, basında baş gösteren direnci kırma yönünde, önemli bir hamledir. Yine de basının en etkin gazete ve dergileri hâlâ ana muhalefet partisi çizgisindedir.¹⁷² Kamuoyu nezdinde kendisine karşı yapılan muhalefetin yazılı basında bulunduğu yankıyı dengelemeye çalışan iktidar partisi, bu kez

¹⁶⁴ O yıllarda Nihat Erim'in yönettiği *Ulus* gazetesinin tutumu için bkz. Metin Toker, *DP'nin Altın Yılları* (Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944–1973), Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991, s.116 vd.

¹⁶⁵ Aslında bir anlayışın kavgasını veren kimi yazarların münakaşası Türk Basınında sıkça gündeme gelmiştir. Bu tip atışmaların hikâyesi için bkz. Tekin Erer, *Basında Kavgalar*, İstanbul: Rek–Tur Kitap Servisi, 1965.

¹⁶⁶ Tekin Erer, *On Yılın Mücadelesi*, İstanbul: Ticaret Postası Matbaası, ty. s.52.

¹⁶⁷ Dr. Mükerrerem Sarol'un *Türk Sesi* isimli bir gazete çıkarıp tahsisler ve resmi ilanlarla beslenmesi; üstelik resmi kurumlar, hatta ilkokulların bile bu gazeteye abone yapılması hususu için bkz. Metin Toker, *DP Yokuş Aşağı* (Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944–1973), Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991, s.106.

¹⁶⁸ Erer, aslında ilk etapta muhalefete taviz politikası güden Menderes'in, muhalefet ettikçe kazandıklarını gören basını sürekli beslediğini yazıyor. Bkz. Erer, *On Yılın Mücadelesi*, s.135.

¹⁶⁹ Esat Arsebük, "*CHP'nin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkındaki Kanuna Dair*", *AÜHF Dergisi*, Yıl 1953 Cilt 10 Sayı 1–4, 426–432.

¹⁷⁰ Cüneyt Arcayürek, *Yeni İktidar Yeni Dönem 1951–1954* (Cüneyt Arcayürek Açıklıyor–2), Ankara: Bilgi Yayınevi, 1985, s.109 vd.

¹⁷¹ Altan Öymen, *Öfkeli Yıllar*, İstanbul: Doğan Kitap, 2009, s.457 vd.

¹⁷² Orhan Birgit, *Evvel Zaman İçinde*, İstanbul: Doğan Kitap, 2005, s.299.

radıoyu muhalefetin istifadesinden arındırma politikasına yönelmeye başlamıştır.¹⁷³ İktidar partisi içindeki ilk bölünme de yine bu tarihler arasındaki bir hadise neticesinde ortaya çıkmaya başlamıştır.

Kıbrıs meselesinin hararetli bir biçimde dış politikanın gündemine oturduğu bir esnada meydana gelen 6-7 Eylül Hadiseleri dönemin basınında açık bir hükümet tertibi olarak ele alınmış; nitekim *Yassıada* duruşmalarında bu iddiayı *Yüksek Soruşturma Kurulu Başkanı Altay Ömer Egesel* de basını mehoz göstererek bolca işlemiştir.¹⁷⁴ Basında kimi bakanlar hakkında dile getirilen yolsuzluk ve nüfuz suiistimali iddialarının yargıya taşınması, bir tartışmayı da gündeme getirmiştir. *İspat Hakkı* olarak tesmiye edilen bu tartışmalar, herhangi bir bakan hakkında bu tip suçlamaları kaleme alan gazeteciye, yaptığı bir iftira değil gerçek olduğu yönünde mahkemeye kanıt getirme hakkını tanımayan bir uygulamanın haksızlık olduğu kanaatine katılan on dokuz DP'li milletvekilinin partiden koparak *Hürriyet Partisi*'ni kurmalarıyla sonuçlanmıştır.¹⁷⁵ Gazetecilerin basın kanununa getirilen kimi hükümler uyarınca tutuklanmaları da yine bu tarihlerdedir. Yalnız şunu belirtmek gerekiyor ki, yazılan ve çizilenlerin önemli bir kısmı makul eleştiri sınırlarını aşan hakaretler içeren tarzda kaleme alınmıştır.¹⁷⁶

1957-1960, basının artık iyiden iyiye iktidar partisiyle köprüleri attığı dönemdir. Özellikle son seçimlerde usulsüzlükler yapıldığı; kimi vilayet, kaza ve nahiyelerin sırf muhalefet partilerini destekledikleri gerekçesiyle daha küçük idari birimlere dönüştürüldüğü yollu yazılar sütunlarda bolca gözükmektedir. Öğrenci hareketlerinin başladığı 1960 yılının ilk yarısında, basında bu kez, kolluk güçleri tarafından inanılmaz yöntemlerin uygulandığı dile getirilir olmuştur.¹⁷⁷ Özellikle *Kim* ve *Akis* dergilerinde, muhalefetin iktidar aleyhinde ortaya attığı iddialar kati gerçekler olarak takdim edilmiş; ikincisinin sahibinin *Ana Muhalefet Partisi* liderinin damadı oluşu, bu dergiyi neredeyse partinin yarı resmi yayın organı haline dönüştürmüştür.¹⁷⁸ Eleştiri sınırlarının ötesinde yapılan hakaretleri içeren kimi yazıların sahibi ve yayınlandığı dergi ya da gazetenin sorumlu yazı işleri müdürlerinin birer ikişer gözaltına alındıkları; tutuklandıkları veya mahkûm oldukları bu dönem, gerçekten de artık bir şeylerin olabileceğine delalet edecek manzarayı gözler önüne sermektedir.¹⁷⁹ O dönemde basın kanununa muhalefetten hürriyeti sınırlananların gönderildiği cezaevinin adı *Ankara Hilton'a* çıkarılmıştır.¹⁸⁰ Ancak bu mahkûm olan gazetecilerin çoğu hakarettten ceza almıştır ve yazdıkları yazılar kabul edilebilir sınırlarda değildir. Tüm bunlara rağmen cezaevinin

¹⁷³ Ayrıntılar için bkz. [Muammer Aksoy, Partizan Radyo ve D.P. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1960.](#)

¹⁷⁴ Aynı Egesel'in, 1954'te DP'den milletvekili seçilebilmek için çalmadığı kapının kalmadığı yönündeki Celal Yardımcı'nın iddialarını aktaran Ağaoğlu'nun şu eserine bkz. Samet Ağaoğlu, *Marmara'da Bir Ada*, İstanbul: Baha Matbaası, 1972, s.190. Ayrıca bkz. M. Hulusi Dosdoğru, *6/7 Eylül Olayları*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1993.

¹⁷⁵ Toker, *DP Yokuş Aşağı* (Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944-1973), s.154 vd.

¹⁷⁶ Bunlara bir örnek olması açısından Ratip Tahir Burak'ın EK- 1'deki karikatürlerine bkz.

¹⁷⁷ *Tercüman*, 31 Mayıs 1960.

¹⁷⁸ Erkanlı'dan yazan; Nazlı İlicak, *15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor*, c.1, İstanbul: Kervan Yayınları, 1975, s.13.

¹⁷⁹ 27 Mayıs'ta basının tavrını örneklerle analiz eden şu çalışma çok önemlidir: İsmail Küçükılınç, "27 Mayıs ve Basın", *Türkiye Günlüğü*, Sayı 101, BAHAR, 2010, 23-41.

¹⁸⁰ Cüneyt Arcayürek, *Bir İktidar Bir İhtilâl 1955-1960* (Cüneyt Arcayürek Açıklıyor-3), Ankara: Bilgi Yayınevi, 1984, s.89 vd.

Ankara Hilton diye tesmiyesi edilmesi de bunlara gösterilen nazik tavra işaret eder. Çoğu rapor olarak cezaevine bile girmemektedir. Bu dönem basının tavrı, muhalif bir parti gibidir; yalan ve iftira haberlerin faş edilmesi içinse bazen 40-50 yıl geçmesi gerekecektir. Bunların bir kısmının incelenmesi zaruri görülmüştür.

VI. 1950-1960 Arası Dönemde DP-CHP İlişkisi

14 Mayıs 1950 seçimleri, dört yıllık süre içinde muhalefet kanadından gelen şikâyetleri geniş ölçüde giderecek yasal düzenlemeler eşliğinde yapıldı ve DP iktidara geldi. Söz konusu seçimlerin DP tarafından kazanılacağı beklentisi kuşkusuz birçok kesimde vardı ama asıl şaşırtıcı olan: CHP'nin 27 yıllık iktidar yıpranmışlığına rağmen öyle tarumar olmuş bir parti hüviyetiyle seçimlerden çıkmamış olmasıydı. CHP'nin geçerli oyların neredeyse % 39'unu alması bunu kanıtlar niteliktedir.¹⁸¹

Fiilen 22 Mayıs 1950'de iktidarı devralan DP'ye karşı CHP'nin alacağı tavır hiç de öyle *bekle ve gör* tarzında cereyan etmedi. CHP'liler, başta liderleri olmak üzere, DP'nin halkı aldatarak iktidar olduğunu; gerçekleştirilmesi imkânsız vaatlerle *kandırma siyaseti* izlediklerini tekrarlayıp durdular. CHP, elde imkân varken seçim sistemini değiştirmemesinin vebalini, diğer iki seçimde de çekti; 1950 seçimlerinde aldığı oylar yaklaşık olarak % 39 olmasına rağmen kazandığı milletvekilliklerinin 69 olması bunu sergiler niteliktedir.¹⁸²

Yıkıcı muhalefetin en bariz örneklerinin sergilenmeye başlanacağı bu şekilde gösterilmesi karşısında DP'nin tavrı da tabii ki hiç öyle mülayim bir tutum olmamıştır. 1953'te çıkarılan 6195 sayılı kanunla CHP'nin tek partili yıllarda devşirdiğini iddia ettiği malları *haksız iktisap* şeklinde niteleyerek hazineye intikalini sağladı.¹⁸³ CHP'nin bu kanun karşısında, muhalefeti daha da sertleştirdi ve 1954 seçimleri öncesinde yapılan bu düzenlemeyle DP'nin siyasi arenada rakipsiz kalmaya tevessül ettiği; bunun da açıkça diktaya gitme niyetinin göstergesi olduğu, dillendirilir olmaya başlamıştır. Yine de 1954 seçimleri CHP açısından yeni bir umut olarak görünüyordu lakin seçim neticeleri 1950 seçimleriyle kıyaslandığında iktidarın gücünü perçinlediği; muhalefetin ise erimeye başladığını gösterir nitelikte olunca derin bir hayal kırıklığının yaşandığını söylemek mümkün. CHP bu seçimler sonrasında geçerli oyların yaklaşık % 35'ini alırken, kazandığı milletvekili sayısı ise 31'e iniyordu.¹⁸⁴ 1954 seçim neticeleri CHP içinde partinin son iktidar yılında başvekili olan *Şemsettin Günaltay* tarafından, kısa süreli de olsa bir lider tartışmasının yapılmasına neden oldu. *Günaltay*, başında *İnönü*'nün bulunduğu bir CHP'nin asla iktidar olamayacağını beyan eden cümleler sarf etmektedir.¹⁸⁵

1954-1957 yılları ise bir anlamda DP'nin gösterdiği performansın geniş kitleler nezdinde sorgulanır olduğu bir dönem olarak göze çarpmaktadır. Bürokrasinin asker ve sivil kanadının var olan geleneksel muhalefetine, iktisadi darboğazın olumsuz etkileriyle

¹⁸¹ Ayşe Güneş Ayata, *CHP (Örgüt ve İdeoloji)*, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1992, s.76.

¹⁸² Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi* (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller), s.202.

¹⁸³ Turan Güneş, "CHP'nin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkında 6595 Sayılı Kanunu İptal Eden Anayasa Mahkemesi Kararı Üzerine", *AÜSBF Dergisi*, Yıl 1963 Cilt 18 Sayı 3, 345-361.

¹⁸⁴ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, s.49 vd.

¹⁸⁵ Toker, *DP Yokuş Aşağı* (Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944-1973), ss.42-45.

bunalan kitlelerin hoşnutsuzluğu da eklenince zaten parti içi hizipleşmelerin neredeyse zirve yaptığı DP'nin bölünme sürecine gireceği; bunun da Hürriyet Partisi'yle somutlaştığı ifade edilebilir.¹⁸⁶ HP'nin 1957 seçimlerinde aldığı oya bakıldığında pek varlık gösteremediği vakiiyken; yaptığı tahribatın asıl etkisi: seçmenin DP karşısında kurulacak cephenin merkezi olarak CHP'yi gördüğünü ortaya koymuş olmasıdır. Nitekim 1957 seçimlerinin ortaya koyduğu tablo DP için tehlike çanlarının çalmasıyla muhalefet açısından durum, umut vericidir.¹⁸⁷ Bu seçimin neticesinde DP üçüncü dönemine, önceki dönemlerin aksine seçmenin yarısının tasvibini alamamış bir parti olarak giriyordu. CHP, aldığı yaklaşık % 41'lik oy oranıyla parlamentoda 178 kişilik bir temsil gücüne kavuşmakta; DP'nin toparlanmasına fırsat vermediği takdirde gelecek seçimlerde yeniden iktidar yolunun açılacağını hesap etmektedir.¹⁸⁸

1957 sonrasında, bir sonraki seçime kadar olacak iktidar yürüyüşünün rotası tespit edilirken tek hedefli lakin farklı kollardan hücumla geçileceğinin emareleri görülmeye başlandı. *Ana Muhalefet* lideri nezdinde seçim sonrasında her gün bir sonraki seçim yarın yapılacakmışçasına yoğun bir propaganda faaliyetlerine konu edilmeliydi. Basının gedikli kalemleri yurt gezilerine çıkararak iktidarı topa tutacak İnönü'yü *İstiklal Savaşının* muzaffer kumandanı olarak selamlayacak; propaganda gezileri manşetlere militarist öğeler içeren tarzda taşınacaktı; *Trakya Çıkarması*, *Ege Taarruzu* gibi isimler verilen geziler, iktidar partisini tahrik edecek hareketler eşliğinde yürütülecektir.¹⁸⁹ Bu gezilerin sorunsuz geçmeyeceği gün gibi aşikârdı nitekim geçmedi de. *Kayseri*, *Topkapı*, *Yeşilhisar* olayları olarak Türk siyasi hayatına geçecek olan hadiseler bu süreçte meydana geldi.¹⁹⁰ Hele, neredeyse geliyorum diyen darbenin ilk emaresi olan 9 Subay Olayı ve bu olayla irtibatlı olduğu iddia edilen kimi kıdemli CHP'linin bu isimlerle irtibatlı oldukları savları 27 Mayıs sonrasında sıkça dile getirilmiştir.¹⁹¹ 9 Subay Hadisesi, DP iktidarı tarafından gereği kadar incelenememiş, 27 Mayıs darbesinden sonra darbe teşebbüsüne iştirak ettiklerini itiraf eden bu subaylar yapılan yargılama neticesinde beraat etmişlerdir.

¹⁸⁶ Konu hakkında yapılmış güzel bir yüksek lisans tezi için bkz. Sibel Demirci, **Hürriyet Partisi'nin Türk Siyasal Hayatındaki Yeri**, Danışman: Doç. Dr. Gökhan Çetinsaya, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002).

¹⁸⁷ Sarol, 30 Ekim'de seçimin, resmi sonuçlarının açıklanmasından sonra şu yorumu yapıyordu: "*Gerçekten çoğunluk sistemi hâkim olmasaydı muhalefetin aldığı oylar karşısında, belki de Demokrat Parti iktidarı kaybedecekti.*" Bkz. Mükerrrem Sarol, **Bilinmeyen Menderes-II**, İstanbul: Kervan Yayınları, 1983, s.784.

¹⁸⁸ Cüneyt Arcayürek, **Bir İktidar Bir İhtilâl 1955-1960** (Cüneyt Arcayürek Açıklıyor-3), Ankara: Bilgi Yayınevi, 1984, s.257 vd.

¹⁸⁹ Erer, **On Yılın Mücadelesi**, ss.360-365.

¹⁹⁰ Uşak'ta, İnönü'nün treninin taşlanmasına, trenin içindeki birinin perondaki DP'lilere doğru elle yapılan o malum hareketin sebep olduğu hakkında bkz. Güngör Yerdeş, **Başkentte Önemli Olaylar ve Yazamadıklarım**, Ankara: Ümit Yayıncılık, 2006, s.24.

¹⁹¹ 9 Subay hadisesinde gözaltına alınanlar şu isimlerden müteşekkildi: Kazım Özfırat, İlhami Barut, Ahmet Dalkılıç, Ata Tan, Hasan Sabuncu, Cemal Yıldırım, Naci Aşkun, Faruk Güventürk ve Asım Ural. İhbarı yapan Samet Kuşçu'nun hüküm giymesiyle sonuçlanan olay hakkında tek mütereddit isim ise Celal Bayar'dı. Abdi İpekçi ve Ömer Sami Coşar, **İhtilalin İçyüzü**, İstanbul: Uygun Yayınevi, 1965, s.69 vd.

VII. Diğer Partilerin İktidar Partisiyle İlişkileri

Kuşkusuz *CHP*, *DP*'ye karşı muhalefette yalnız kalmış bir parti değildir. Karizmatik kişiliğinin önemli bir parçasını oluşturan güçlü hatipliğiyle *Osman Bölükbaşı* ve partisi *Cumhuriyetçi Millet Partisi*; *Tahsin Demiray*'ın *Türkiye Köylü Partisi*; ispat hakkı tartışmaları içinde *DP*'den koparak kurulmuş olan *Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu*'nun *HP*'si de partileşmiş muhalefetin diğer unsurlarıydılar. Buna rağmen 1950-1960 arası dönemin asıl mücadelesi *DP* ve *CHP* arasındadır. Diğer partiler, *CHP*'nin kaybettiği iktidara biran evvel yeniden kavuşmak amacıyla yıkıcı muhalefet yapan muhteris bir parti olmadığını; ancak rahatsızlığın hemen her kesimden geldiğini ispatlar konumlarıyla önem taşımaktadırlar. *CMP* siyaset bilimcilerinin tabiriyle bir *kişi partisi*¹⁹² mevkiindeydi ve yurt genelinde tabanı olmaktan çok liderinin memleketi olan *Kırşehir*'de bloklanmış bir oy potansiyeline sahipti. *HP* ise adeta bir liderler topluluğuydu; *Ekrem Hayri Üstündağ*, *Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu*, *Raif Aybar*, *Turan Güneş*, *Fethi Çelikbaş*, *Ekrem Alican*, *Aydın Yalçın* gibi isimlerden müteşekkil olan parti, *İnönü* ve *Menderes* gibi geniş kitleleri peşinden sürükleyecek yapıda kurulmamıştır.

Netice olarak, 27 Mayıs ile partiler arasındaki mesafeye konu olabilecek belli başlı iki parti vardır: *DP* ve *CHP*. *CHP*'nin 27 Mayıs öncesinde basını, üniversiteyi, yargıyı, ordunun bir kesimini ve gençliği bir hedef etrafında topladığı; *DP*'yi diktaya giden tutum ve uygulamalarıyla sonraki yıllarda *zinde güçler* olarak tesmiye edilen bu kesimlere jurnalleyerek askeri bir darbeyi tahrik ve teşvik ettiği söylenir olmuştur.¹⁹³ Özellikle kendi gençlik teşkilatı eliyle, 27 Mayıs'a takaddüm eden günlerin iki önemli durağı olan *28 Nisan İstanbul*; *29 Nisan Ankara Üniversitesi*'ndeki gençlik eylemleriyle; *555K* rumuzlu gösterilerle; *21 Mayıs Harbiye* yürüyüşüyle 27 Mayıs'ın tertipçisi olduğu iddiaları varittir.¹⁹⁴ *Yassıada*'da kurulu mahkemeyi etkilemek amacıyla yürütülen ihbar kampanyasında; kimilerine göre yalan beyan vermeyi alışkanlık haline getirmiş mahkemede dinlenen tanıklarıyla, darbenin hemen ardından *27 Mayıs'ın ne içindeyiz ne de dışında* beyanıyla darbenin sivil teşvikçilerinin temerküz ettiği başat müessese olduğu hususundaki iddialar bugüne dek dillendirilir olmuştur.¹⁹⁵

VIII. Sivil Bürokrasi-27 Mayıs İlişkileri

Türk modernleşmesinin yukarıdan aşağıya doğru takip edilen yol haritasının başlıca üç durağından biri *ordu*, diğeri *bürokrasiye*, ötekisi de *yargıdır*. *Tanzimat* döneminde iyiden iyiye tebarüz eden yönetimde modernleşme hamlesinin mazisi *Yunan İsyanı*yla birlikte anlayış ve kadro değiştiren hariciye bürokrasisi olmuştur. İsyan esnasında

¹⁹² İlter Turan, *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, İstanbul: Der Yayınları, 1996, s.120.

¹⁹³ Celâl Bayar, *Kayseri Cezaevi Günlüğü*, Haz. Yücel A. Demirel, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 1999, s.68 vd.

¹⁹⁴ İhsan Yalçın, *"555K Olayında En Öndeydik"*, Bkz. Bedri Baykam, *27 Mayıs İlk Aşkımızdı*, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1994, s.316.

¹⁹⁵ Hasan Bülent Kahraman, *"İhtilal İsmet İnönü ve CHP'si İçin Yapılmıştır"*, Bedri Baykam, *27 Mayıs İlk Aşkımızdı*, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1994, s.145.

sergiledikleri işbirlikçi tutum nedeniyle, Osmanlı hariciye bürokrasisinin çok önemli bir kesimini oluşturan yerli Rum Osmanlı yurttaşlarından mürekkep bürokratik sınıfın, tasfiyesiyle sonuçlanmıştır.¹⁹⁶

Neredeyse ismi *Tanzimat*'la özdeşleşen *Koca Mustafa Reşid Paşa*, devletin bir dönemine damgasını vurmakla kalmamış; böylesine kritik bir dönemde aldığı inisiyatifle iktidarın merkezini padişahın elinden, kendi yetiştirmesi olan *Âli ve Fuad Paşalar* silsilesiyle yeni tip bürokrasiye devretmiştir.¹⁹⁷ *Tercüme Odası* ise yabancı lisanla teçhiz edilmiş bu yeni tip bürokratik sınıfın membaı olmuş; seküler zihniyete sahip cumhuriyet dönemine de intikal eden bürokrasi bu damardan doğup gelişir olmuştur.¹⁹⁸ Nitekim *Sultan İkinci Mahmud*'un vefatından hemen sonra 3 Kasım 1839'da ilan edilen *Tanzimat Fermanı*yla birlikte; *Sultan İkinci Abdülhamid*'in tahta çıkıp *Meclis-i Mebusan*'ı tatil ettiği 13 Şubat 1978'e kadar ülkeyi fiilen bu sınıf yönetmiştir denilebilir.¹⁹⁹ Osmanlı bürokrasisinin neredeyse 39 yıl süren mutlak egemenliğine karşı direnç göstermeye, padişahın bile gücünün yetmediğine şahit olunmaktadır.

Cumhuriyetin kurucu kadrosunun tevarüs ettiği idari yapının bünyesinde yer alan bürokratik sınıfın kökleri de işte bu gelenekten beslenir. Ülkenin modernleşme serüveni içinde, tepeden inmeciliğe cevaz veren siyasi ve toplumsal yapıyı dönüştürmek sadece uzak bir ülkü olarak kalır. Bu hedefe varma ile hedefe giden yolda kılavuzluk etme misyonuyla kendini vazifeli sayan bu sınıfın önünde, kendi sınıfsal menfaatleriyle çelişen açmazları bulunmaktadır. Şöyle ki; tarihsel olarak en aydın, en donanımlı ve en kabiliyetli sınıf oluşu itibarıyla öncülük etmede rakipsizdir; bu doğrultuda modern bir toplumu niteleyen en önemli özelliklerden biri olan katılımcı demokrasiyi ıskalamaktadır. Çünkü kullandığı araç, büyük ölçüde amacı da yozlaştırmakta, yönetme tutkusuna gem vuramamaktadır.²⁰⁰ Ülkeyi gelişme yönü doğrultusuna soktukça bu sürecin tabii sonucu olarak yeni güç odaklarının ortaya çıkacağını; bu şekilde meydana gelecek farklılaşmanın çatışmaya dönüşebileceğini ancak tecrübe ettikçe öğrenebilmektedir. Bu istikamette tabandan gelen katılım taleplerini nihai hedef bakımından özlenen, beklenen bir gelişme olarak değil, *karşı devrim* yaftasıyla takbih etmektedir.

Bilinen kronoloji takip edildiğinde, *14 Mayıs 1950* öncesinde seçilmişliğin sadece kâğıt üzerinde olduğu bir sistemden sandığın yegâne belirleyici olduğu aşamaya geçiş,

¹⁹⁶ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Hil Yayını, 1983.

¹⁹⁷ Taner Timur, *Osmanlı Çalışmaları*, Ankara: Verso Yayınları, 1988.

¹⁹⁸ İlber, Ortaylı "A Young Ottoman General and The Emergence of a National Leader", Ankara: **The Turkish Yearbook Of International Relations, Vol: XX.** 1980–1981, ss.229–234.

¹⁹⁹ Carter Findley, *Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform*, çev. Latif Boyacı ve İzzet Akyol, İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.

²⁰⁰ Parla, tek partili otoriterizm bahsinde, amaç ile araç arasındaki ilişkiyi şöyle özetliyor: "Kültürel reformizm uğruna siyasal anti-demokratikliğin kaçınılmaz bir yöntem olduğu, hatta 'vesayetçi demokratik' bir erdem olduğu yolundaki hâlâ yaygın görüş şunu unutmuyor; siyasal yaşamın biçimi ve niteliği bir araçtan ibaret değildir, kendi içinde bir değerdir; anti-demokratik bir ideoloji ve kurumlaşma da kolay kolay geçmez, derin izler bırakır ve ağır bedelleri olur. Hele içinde söylendiğinin tersine, demokratikleşme yönünde ciddi değişim, niyet ve potansiyeli taşıyamıyorsa ve ancak dışsal etmenlerin baskısı altında zoraki bir değişim zahmetine girmişse (1947'den itibaren)". Taha Parla, *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, Cilt: 3* (Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Oku), İstanbul: İletişim Yayınları, 1990, s.325.

nüfusunun dörtte üçü hâlâ tarımla meşgul olan kitlelere büyük bir kudret bahşediyor; DP de bunun şuurunda, ekonomi politikalarında bu kesimi kollayıcı değer aktarımlarını gerçekleştiriyordu. Toplumsal maddi birikimden pay alan kesimlerin içinde başat mevkide bulunan bürokrasi aleyhine tatbik edilmeye başlanan bu siyaset, henüz seçimlerin üzerinden üç ay geçmişken, yeni muhalefet eski iktidar partisinin hücumlarının amansızca başlamasına da neden olduğu gözlenmektedir. DP döneminde yapılan büyük yatırımlara karşı takınılan müstehzi tutum, zaman içinde adeta söz konusu tutumu takınanları tekzip ettikçe gerilim de artmaktaydı.²⁰¹

Ülkenin kalkınmasıyla finans sorununun birbiriyle ayrılmaz birliktelik içinde olduğu düşünüldüğünde, bu hızlı kalkınmanın bir zaman sonra fire vermeye başlayacağını tahmin etmek de zor değildi. Tarımda verimin artmasıyla birlikte ihraca konu olan mal miktarının, dolayısıyla gelirin artışı, en çok tarım sektöründeki hane halklarını müreffeh kılarken; enflasyonun yükselerek parayı değersizleştirmesinin gadrine ise ücretli kesim uğruyordu.²⁰² Sorunun maddi boyutu bu yöndeyken bir de manevi yönü bahis konusu olmaya başlamıştır. Bir dönem modern Türkiye'nin vitrini olarak ülkedeki yabancılara teşhir edilen genç cumhuriyetin başkentinde, *Ulus Meydanında*, günün belirli saatlerinde gezip dolaşmaları zabıta gücüyle önlenen köylüler, DP döneminde artık en muteber vatandaş muamelesi görmeye başlamıştır. Üstelik cumhuriyetin kuruluş felsefesinin en simgesel yönlerinden biri olan ezan, yeniden aslı gibi okunmaya başlamıştı.²⁰³ Bir CHP'li bakanın gördüğü kâbus, yoksa gerçek mi oluyordu? *Artık Memolarla Hüsolar mı yönetiyor olacaktı?*²⁰⁴

27 Mayıs'a giden süreçte bürokrasinin, siyasetin merkezinden giderek uzaklaşmaya başladığını söylemek mümkün. Seçilmişlikle atanmışlık arasındaki çatışma, atanmışlar sathında yer alan bürokrasinin, bir şekilde geleneksel nüfuzunu muhafaza etme gayretleri içine girmesi de bir o kadar anlaşılabilir. 1924 Anayasasının meclis egemenliğine dayalı ruhu, uygulamada birçok mahzurlar eşliğinde yürümüş olsa da çok partili hayata geçişle birlikte bürokratik tasallutu kırmaya el verir nitelikteydi.²⁰⁵ Tek partili yıllarda egemen olan meclis, tabanın temsiline asla cevaz vermiyordu; bir kere milletvekilleri bizzat tek ve ikinci adam tarafından belirlenen adaylar olarak, yer aldıkları listelerin ikinci seçmenlere tasdik ettirilmesiyle meclisteki sandalyelerine oturuyorlardı.²⁰⁶

²⁰¹ Mehmet Arif Demirel, **Demokrat Parti** (Alparslan Türkeş'in Anıları Ve 27 Mayıs 1960), İstanbul: Demokrat Parti Yayınları, 1994, s.42 vd.

²⁰² Sabri Yirmibeşoğlu, **Askeri ve Siyasi Anılarım C-1**, İstanbul: Kastaş Yayınevi, 1999, s.16 vd.

²⁰³ TCK 526 maddedeki Türkçeden başka dilde ezan okumanın cezaî yaptırıma bağlanmasına ilişkin kanunun değiştirilmesi sonucunu yaratan 16 Haziran 1950 gün ve 5665 sayılı kanunla, ezanın Arapça okunmasına başlanmıştı. Bkz. İştah Tarhanlı, **Müslüman Toplum, "İlâik" Devlet** (Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı), İstanbul: AFA Yayınları, 1993, s.26. Basın, gelişmeyi '*mühim bir davanın halli*' olarak veriyordu. "*DP mühim bir davayı halletti: Ezan Arapça okunacak. Kanun Bugün Meclise veriliyor*", **Vakit**, 14 Haziran 1950.

²⁰⁴ ifade CHP'li, Cevdet Kerim İncedayı'ya aittir.

²⁰⁵ Celâl Bayar, (Anlatan), **Başvekilim Menderes**, Der. İsmet Bozdağ, İstanbul: Tercüman Yayınları, 1986, s.16 vd.

²⁰⁶ 1 Nisan 1931 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde yer alan şu haber bir fikir verebilir gibi gözüküyor: "*Kaç mebus alınacak? Hakikî vaziyeti kimse tahmin edemez. Katî vaziyet Gazi hazretleri umumî listeyi ilân edince anlaşılacak*" Fikret Başkaya, **Paradigmanı İflâsı** (Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş), İstanbul: Doz Yayınları, 1991, s.113.

Seçildiği ili hayatında hiç görmemiş mebuslar bile mevcuttu. Meclisin kabul ettiği bir yasanın anayasaya aykırı olduğunu iddia etmek bir yana bu yönde telmihte bulunmak bile düşünülemezdi. Bürokrasi de zaten yeknesak bir örgütün içinde kimi zaman mecliste seçilmiş (!) kimi zaman ise idari mekanizmada atanmış konumdadır. DP iktidara geldiğinde, idari mekanizmanın *parti-devlet özdeşliğinden* mülhem direnciyle karşılaşmıştır. Askeri ve sivil bürokrasinin 1946 seçimlerinde oynadığı rolü hatta 14 Mayıs seçimlerinin hemen ertesinde askeri bürokrasinin tepe noktalarında yer alan bir kısım generalin *İsmet Paşa'ya* müdahale fikrini açtıklarını biliyordu.²⁰⁷ Ordu komuta kademesindeki tasfiye, DP'ni ilk icraatlarından biri oldu²⁰⁸ lakin bürokrasinin ülkenin dört bir tarafını sarmış heybetinden kurtulmak mümkün değildir. Nitekim uyguladığı ekonomik politikanın ücretli kesime yönelik kötü etkileri bürokratik direnci arttırdı. Yargı bürokrasisinin etkinliğini kırma yönünde aldığı emekliye sevk yetkisi, bakanlık emrine alma uygulamaları aradaki köprülerin iyiden iyiye atılması sonucunu yarattı. Hele askerlerin yaşadıkları mesleki sorunların yanı sıra geçim sıkıntısı hadisesi içten içe kaynayan bürokratik muhalefeti açık bir isyana sürüklemiştir.²⁰⁹

27 Mayıs anayasası bir anlamda bürokrasinin rövanşıydı denilebilir. Bir kere meclis en yüce karar mercii olmaktan çıkarılmıştır. Türk milletinin egemenliği yetkili organlar eliyle kullanılacağı düsturu çerçevesinde, *Anayasa Mahkemesi* kanalıyla yasaların anayasaya uygunluğunun denetlenmesi sağlandı; *Danıştay*'ın idari kaza mercii olarak yetkileri arttırılmıştır. *Radyo ve üniversite* özerk hale getirildi; askeri bürokrasinin sistem içindeki etkinliği *Milli Güvenlik Kurulu* ile anayasal bir kaide haline getirilmiştir. Yasama ve yargı hem görev, hem de yetki olarak kabul edilirken; yürütme *sadece görev olarak* tanımlandı.²¹⁰ *Yassıada*'da kurulan *Yüksek Adalet Divanı*'nda yapılan muhakeme safahatı ve tasfiyeler neticesi oluşturulan yeni yapıyla bürokrasinin yargı kanadındaki tepkinin izlerini takip etmek mümkünmüş gibi gözükmektedir. *İstanbul Barosu* bile hiçbir üyesinin sanıkların müdafiliğini yapmaması yönünde temenni mahiyetinde de olsa bir karar çıkarttırmıştır.²¹¹ Netice itibarıyla; bürokrasi, 27 Mayıs'la birlikte yeniden eski mevzilerini tam anlamıyla kazanmıştır denilebilir.

²⁰⁷ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, çev. Yasemin Saner Gönen, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, s. 316.

²⁰⁸ Ümit Özdağ, **27 Mayıs İhtilâli** (Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkiler), İstanbul: Boyut Kitapları, 1997, s.23 vd.

²⁰⁹ Orduda Osmanlı ordusundan gelen bir düşük maaş sıkıntısı hâkimdir. Nitekim dönemin atmosferini iyi okuyanlardan biri olan Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç, Adnan Menderes'i bu nedenle uyarmak zorunda kalmış, Abdülhamit'in düşük subay maaşları yüzünden devrildiğini hatırlatmıştır, bkz. Öztuna ve Gökdemir, **Türkiye'de Askeri Müdahaleler**, s.29.

²¹⁰ Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara: Yetkin Yayınları, 2000, s.356. Ayrıntılar için bkz. Orhan Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, İstanbul: İÜ Yayınlarından No: 1850, Hukuk Fakültesi No: 413, Yenilik Matbaası, 1973.

²¹¹ İstanbul Barosu Başkanlığının 02.07.2012 tarih ve 37770 Gündem sayılı yazısı ekinde bulunan, Baro Yönetim Kurulu'nun 31.05.1960 tarih ve 21 Gündem Sıra, 3 Sıra, 1124 Dosya Numaralı Kararı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

27 MAYIS 1960 DARBESİ VE TÜRK SİYASİ HAYATINDA YENİ BİR DÖNEMİN BAŞLANGICI

I. 27 Mayıs Darbesi

Genelkurmay Başkanı, Başbakan'a orduyu elinde tuttuğunu söylediği sıralarda Birleşik Komite 23 Mayıs'ta bir toplantı yaparak 25-26 Mayıs gecesi müdahalenin yapılmasını kararlaştırmıştı. Toplantıda Cemal Madanoğlu müdahalenin silsile-i meratiple yani hiyerarşik düzen içinde yapılmasını teklif etmiş fakat kabul görmemiştir.²¹² Toplantı da 1. ve 2. Ordudan müdahaleye itiraz gelmeyeceği fakat Ragıp Gümüşpala'nın komutasındaki 3.Ordu'dan itiraz geleceği tahmini üstünde durulmuş, Cemal Madanoğlu'nun Ragıp Gümüşpala'ya müdahale sonrası edeceği telefonun Gümüşpala'yı kendi taraflarına çekeceği düşünülerek İstanbul ve Ankara içinde birlik tasnifine geçilmiştir²¹³.

Ankara içindeki bazı birlik komutanlarının harekete geçmek için bir generalin emrini talep etmeleri ve Menderes'in Eskişehir'e gitmesi nedeniyle müdahale 27 Mayıs'a ertelendi. Fakat Eskişehir'de komite ile bağlantısı olan herhangi bir kişinin olmaması nedeniyle Menderes'in ele geçirilmesi sorun olmaktadır. Havacılar arasına sızmakta zorlanan komite, son noktanın konulacağı Eskişehir'e İstanbul'dan Agasi Şen'i yollama kararı almıştır.

26 Mayıs'ı 27 Mayıs'a bağlayan gece saat 03.00'da İstanbul'da başlayan ihtilal bir saat içinde önemli ve kilit mevkilerin ele geçirilmesi ile tamamlanıyor ve Ankara'dan gelecek olan radyo yayınına odaklanmıştır. Fakat İstanbul ve Ankara ekipleri arasındaki saat anlaşmazlığı nedeniyle İstanbul ekibi operasyonu Ankara'dan 2.5 saat önce tamamlamıştır. Ankara'da yapılmayan radyo yayını nedeniyle Orhan Erkanlı'nın darbeyi İstanbul'dan duyurma önerisi makul bulunmuş ve saat 4.36'da Binbaşı Kenan Ersoy'un sesinden darbe duyurulmuştur.²¹⁴

Sabah saat 7.50'de Menderes Kütahya'da Silahlı Kuvvetler tarafından tutuklanırken, İzmir'den kalkan bir uçakta da sembolik lider Cemal Gürsel Ankara'ya doğru uçmuştur. Hükümet İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilan etmiştir. İhtilal söylentileri karşısında kendi konumunu güçlendirmek için Menderes halka dönmüştür. Güçlü olduğu Ege Bölgesi'nde mitingler düzenlemiştir. Ankara'ya döndüğünde harp okulu öğrencilerinin gösterisi hükümetin itibarına ağır darbe vurmuştur. Harp Okulu öğrencilerinin gösterisi üzerine hükümetin bir soruşturma başlatarak ihtilal planlarını ortaya çıkartacağından korkan cunta erken davranarak 27 Mayıs 1960'da darbeyi yapmıştır.

27 Mayıs'a giden yolu DP'nin ordu dahil öbür kurumlarla ilişkisine bağlamak yetersiz, bir bakıma yanlıştır. Çünkü bu dönemde antidemokratik tavır, DP dışındaki sivil kurum kuruluşlarda da görülmektedir. Tek parti döneminin iktidar-ordu ilişkilerini

²¹² Akyaz, a.g.e., s. 129.

²¹³ İpekçi, a.g.e., s. 179.

²¹⁴ İpekçi, a.g.e., s. 215.

gerginleştiren nedenlerden biri, 27 yıl iktidarda kalan CHP muhalefet partisi olmaya alışmamıştır. Ayrıca Türk Silahlı Kuvvetleri yeterince profesyonelleşmemiştir, basın dördüncü erk olmanın bilincinde değildir, üniversiteler siyasallaşmıştır.²¹⁵

Böyle bir ortamda yapılan 27 Mayıs 1960 hareketi ordunun bir ihtilalinden çok, DP iktidarının siyasi ihtilaline karşı yapılmış bir “karşı-darbe” niteliğindedir. Türkiye’de sosyo-ekonomik koşulların bir ara düzeldiği bir dönemden sonra, bir takım siyasi gerilimler yaşanmış ve nihayetinde Türkiye’de yaklaşık her on senede bir yapılacak darbeler dönemi başlayacaktır.

Cumhuriyetin başından beri, en bunalımlı dönemlerde dahi korunmaya çalışılan sivil yönetim kuralı, çok ağır bir yara almıştır. O günden sonra Türkiye’de askeri yönetim, daima akılda tutulması gereken bir olasılık olarak ortaya çıkmış, ülke yönetiminde derin bir bunalım belirdiği her sefer, artık gözlerin orduya çevrilmesi bir alışkanlık haline gelmiştir. Gerçi, Türk Silahlı Kuvvetleri, ülke yönetimini sürekli olarak üstlenme eğilimlerini kendi içinde bastırmayı başarmıştır ama bu tutum, ancak olağan dönemlerle sınırlı kalmıştır. Olağanüstü dönemlerde ise, kendini artık açıkça rejimin bekçisi sayan ordu, gerekli gördüğü her vesilede sivil yönetime karışmaktan geri kalmamıştır. 27 Mayıs 1960’tan sonra, bu müdahalelerin en önemlileri, 12 Mart 1971 ile 12 Eylül 1980’de gerçekleşmiştir. Bunların dışında, sonuca ulaşmayan birtakım askeri girişimler de olmuştur. Ayrıca olağan dönemlerde bile “ordu etkeni”, siyasal yaşamın değişmez verisi haline gelmiştir.²¹⁶

İktidarı ele geçiren subayların 27 Mayıs günkü radyo konuşması, eylem amaçlarını vurgulamaları açısından dikkate değerdir. Partileri çıkmazdan kurtarmak, partiler üstü bir yönetim kurmak, serbest seçimleri yapmak ve siyasi iktidarı tekrar kazanan partiye devretmek amaçlarını oluşturmuştur. Ülkede bir rahatlama havası oluşturmuştur. Çünkü siyasi partiler siyasi bir çıkmazda tuzağa düşmüştü ve bu müdahale kurtuluş sağlar gibi görünmüştür. DP’liler İnönü yanlısı bir ihtilalden korkmuştur fakat ilk bildiriye okuyan Alparslan Türkeş’in sesini tanıyanlar, İnönü yanlısı olmayacağını bilmektedirler. Zaman müdahalenin niteliğini gösterecektir.²¹⁷

27 Mayıs’ın dikkat çeken yönlerinden biri müdahaleyi gerçekleştirenlerin diğer birçok ülkedeki benzerlerinden farklı olarak kendilerini hemen generalliğe terfi ettirip silahlı kuvvetlerin yönetimini üzerlerine almamalarıdır.²¹⁸ Dündar Seyhan, Amerika dönüşü ziyaret ettiği arkadaşlarını şöyle anlatmaktadır: “Aldıkları rütbe maaşıyla çalışıyorlardı. Peynirli sandviç ve çay ile yetiniyorlardı. Yokluk bütün şiddetiyle devam ediyordu.”²¹⁹

²¹⁵ Nurşen Mazıcı, “Türkiye’de Ordu ve Siyaset..”, s. 51.

²¹⁶ Eroğul, a.y.

²¹⁷ Ahmad, “Demokrasi Sürecinde..”, s. 194.

²¹⁸ Hale, “Türkiye’de Ordu..”, s. 113.

²¹⁹ Seyhan, a.g.e., s. 85.

Celal Bayar'ın *"Bence, 27 Mayıs, bir fiili durumdur. Bence, askeri ihtilali Osmanlı'dan kalma geleneksel yönetimimizdeki ordu-medrese işbirliğinin, kanun yapma ve yürütme gücüne karşı direnişi, müdahalesidir"* tespiti ile Milli Birlik Komitesi'nden Orhan Erkanlı'nın 27 Mayıs'ın gerekçesi olarak I. Dünya Savaşı'ndan beri TSK'nin savaşa girmemesi sonucu, yapacak işlerinin olmadığını ve sıkıldıklarını belirtmesi, Türk ordusunun profesyonelleşme düzeyi hakkında derin kaygılar uyandırmaktadır. Cumhuriyet, Tercüman ve Hürriyet gazetelerinin "Kahraman Türk Ordusu idareyi ele aldı", "Büyük Türk Ordusuna ithaf desteğimiz", "...doğruya özlemlerimizi fiili halde gerçekleştirme şerefi kendine düşen ordu...", "Türk Ordusu vazife başında" haberleriyle 27 Mayıs'ı kucaklamaları, Abdi İpekçi, Çetin Altan, Refi Cefat Ulunay'ın sevinçten ağlayarak ihtilali öven yazıları, 27 Mayıs'la birlikte Türk toplumunda belirli kesimlerin ilk tepkileri olarak göze çarpmaktadır.²²⁰

Albay Alparslan Türkeş'in 27 Mayıs 1960 günü saat 15.00'de Genelkurmay Başkanlığı'nda yapılan basın toplantısında ihtilalin gerekçesini açıklamıştır. Bir gazetecinin *"Bu sabahki harekatı nasıl tavsif edebilirsiniz? Bir darbe-i hükümet mi olmuştur, yoksa Anayasa'ya dönüş mü bahis konusudur?"* sorusu üzerine, Alparslan Türkeş: *"Yürürlükteki Anayasa idare tarafından çiğnenirse o idarenin meşruiyeti şüpheye düşer. Onun için biz birkaç seneden beri memlekette Anayasa'nın ihlal edildiğine şahit olduk. Fakat sabırla bekledik ve içten temenni ettik ki bu yol parlamenter nizam içinde mecliste halledilsin. Son bir aylık hadiseler memlekette büyük üzüntüye sebep oldu ve demokrasi hayatımız bir çıkmaza girdi. Fakat bütün ümit ve beklememize rağmen parlamentoda bunun düzelmesine gidilmedi. Diktatörlüğe gidileceğinden bütün memleket endişeye düştü ve bu hal ayrı partilere mensup vatandaşların münasebetlerini de güç hale soktu. Bu durum karşısında memleketin ve milletin iç ve dış tehlikelerden korunması sorumluluğunu üzerinde taşıyan Türk Silahlı Kuvvetleri, kötü şekilde yürütülen bu iç mücadelenin memleketin dış emniyetini de tehlikeye soktuğunu gördü. Bunun hem Ortadoğu bölgesinde sulh ve sükunu temin, hem de Anayasa'nın her türlü tesirden azade bir hale getirilmesi maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri kendi sorumluluğu dahilinde düzeltmeye karar verdi"* diyerek cevap vermiştir.²²¹

Darbeden bir gün sonra düzenlediği bir basın toplantısında Cemal Gürsel, "idareye el koymanın amacı, Türkiye'de demokrasinin tekrar ortaya çıkarılmasıdır" dedi. Yeni seçim kanununun hazırlanmasından sonra yönetim, halkın serbest seçimine bırakılacaktı. Gürsel, DP de dahil olmak üzere, bütün partilerin genel seçimlere katılmaları için izin verileceğine söz verdi.²²²

II. 27 Mayıs Dönemi Basın Politikaları

²²⁰ Mazıcı, "Türkiye'de Askeri Darbeler ...", s. 13.

²²¹ Cumhuriyet, 28 .5. 1960, s.1.

²²² Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945–1971)**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1976, s. 216.

Yüzlerce öğrencinin öldürüldüğü, cesetlerin ortadan kaybedildiği, bir kısmının *Et ve Balık Kurumunun* makinelerinde öğütülerek hayvan yemine dönüştürüldüğü; bir kısmının ise bilinmeyen yerlere gömüldüğü haberlerinin çıkmaya başlamasından önce²²³ 27 Mayıs darbesinin hemen ardından yapılan ilk darbeci icraatlardan biri 28 Mayıs 1960 günü saat 03.00'dan itibaren, *MBK'nin 22 Numaralı Tebliğiyle* basın suçlarından dolayı gözaltında, tutuklu veya mahkûm olan herkesin tahliyesi olmuştur. Basının çok önemli bir kesiminin *DP'nin* alaşağı edilmesinden sonra takındığı tavır adeta bir kitaba konu olabilecek ehemmiyettedir.²²⁴ *Devr-i Sabık* yaratmayacağını vaat ederek iktidara gelen *DP'nin* akıbeti, adeta bir devr-i sabık mevkiindedir. Bir kere gözaltılar esnasında *DP'lilerin* başlarına getirilenler hakkında doğru dürüst bir habere tesadüf edilmemektedir; hiçbir kaçma teşebbüsü olmamasına rağmen kimi *DP'lilerin* hudut boylarında; kimilerinin ise yükte hafif pahada ağır neleri varsa toplayarak, temin ettikleri bir vasıtayla kaçarlarken yakalandıkları haberleri verilir olmuştur.²²⁵ Sonradan sadece beş kişi oldukları tespit edilen ve biri hariç, (o da seken bir kurşunun başına isabet emesi sonucu) kolluk kuvvetleri kurşunuyla ölmemişken, hayatlarını kaybedenler; dönemin basınında isimleri meçhul, lakin sayıları yüzleri bulduğu iddia edilen *Devrim Şehitleri(!)* kervanına, basın tarafından dâhil edilmişlerdir.²²⁶ Henüz *Yüksek Soruşturma Kurulu* tahkikatı devam etmekteyken basında, yolsuzluklar ve suiistimler iddia boyutundan arındırılarak unsurları tamamlanmış birer suç hüviyetine çabucak büründürülmüştür. Bu doğrultuda, gazete manşetlerine çekilen şu haberlerin hatırlatılması gerekmektedir:

*"Şehitleri tespit için komisyon kuruldu. Üniversitelileri öldürdükten sonra meçhul yerlere gömen polisler sorguya çekiliyor. Dikilecek abidenin istismar edilmemesi istendi".*²²⁷

*"Partizan valiler birer birer tevkif ediliyor. Ethem Yetkiner'in bankada 1 buçuk milyon lirası olduğu tespit edildi; Sarol otomobil kaçakçılığı ile meşgulmüş".*²²⁸

*"K. Aygün, belediye tahvillerini kırdırıp kendi hesabına toplamış. Bekçi aidatlarının da yenildiği anlaşılıyor".*²²⁹

*"Menderes 10 yılda 480 bin lira maaş ve tazminat almış. Sabık Başbakanın 1954 ve 1957 seçimlerinde yaptığı propaganda gezileri için de yolluk aldığı tespit edildi".*²³⁰

*"Bayar kahve ithali işinde de ortakmış".*²³¹

*"Sabık Cumhurbaşkanı 1500 Harbiyelinin imhasında hiç mahzur olmadığını söylemiş".*²³²

²²³ Henüz yargılamalar başlamadan, MBK İrtibat Bürosu tarafından hazırlanmış açık bir ithamname niteliğindeki şu broşüre bkz. [Yassıada Broşürü: Ekim – 1960, İstanbul: T. C. Millî Birlik Komitesi İrtibat Bürosu, 1960.](#)

²²⁴ Kurtul Altuğ, **27 Mayıs'tan 12 Mart'a**, İstanbul: Yılmaz Yayınları, 1991, s.39.

²²⁵ Mithat Perin, **Yassıada Faciası** Cilt 1 (27 Mayıs Darbesinden İdamlara Kadar İşkence Altında Ezilenlerin Dramı), İstanbul: Dem Yayınları, 1990, s.37.

²²⁶ Güneri Cıvaoğlu, *"CHP Vitrini Çok İyi Hazırlamıştı"*, Baykam, **27 Mayıs İlk Aşkımızdı**, s.80.

²²⁷ **Tercüman**, 31 Mayıs 1960.

²²⁸ **Tercüman**, 2 Haziran 1960.

²²⁹ **Akşam**, 12 Temmuz 1960.

²³⁰ **Milliyet**, 13 Temmuz 1960.

²³¹ **Akşam**, 27 Eylül 1960.

²³² **Milliyet**, 9 Haziran 1960.

Kısacası basının özellikle darbenin arifesinde ve sonrasındaki tavrı adeta bir *küfür edebiyatı*²³³ külliyyatına bolca malzeme verecek miktar ve niteliktedir. Dönemin fevkalade koşullarının bir gün değişip; hakikatler anlaşıldığında yazarlarını mahcup edecek olan kitap ve kitapçıkların birkaçından söz edilecek olursa: Son derece ağır hakaretler içeren ve adeta müthiş bir kindarlığın hâkim olduğu *Bürün* tarafından kaleme alınan *Kansız İhtilal* önemlidir.²³⁴ Bir Kurmay Binbaşı tarafından yazılan *Hürriyet İçin* bahse değer gözükmemektedir.²³⁵ Bir müddet DP içinde bulunduktan sonra, neredeyse kendisini aklamak için akla hayale gelmeyen ifşaatlarda bulunduğunu iddia eden bir kitapçık de söz edilmeyi hak etmektedir. Eski DP'li kimliğiyle; *Menderes*'le olan akrabalığının yaratacağı sui tefehhümleri bertaraf etmek için, bu doğrultuda gelecek suçlamalara: *çeteyi doğru yola getirmek için aralarındayım* diye cevap vermeyi deneyen *Evliyazade*'nin *Onları Anlatıyorum* isimli kitapçığı dikkat çekicidir.²³⁶ *Çulcu* tarafından yazılan, devrik iktidar mensuplarının Yassıada'daki durumlarını hayali ve alaycı bir üslupla anlatan kitapçık bir başka küfürname örneği olarak gözükmemektedir.²³⁷ Hele bir başka yayın vardır ki, edepte ve hayâda sınırları zorlamaktadır. Yazarı *Asım Neşet Sözmen* olan *Hicviyeler Arasından Yassıada'ya Kadar Panorama*.²³⁸

III. Yargının 27 Mayıs Öncesi ve Sonrası Dönemdeki Durumu

27 Mayıs öncesi DP-Yargı arasındaki çatışma basın ve üniversite düzeyinde değildir. Ancak darbe ertesi yapılan tasfiyeyle yargı sanki DP varmış gibi dizayn edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu'nun 39. Maddesiyle Yüksek yargı mensuplarının da 25 yılını doldurmuş olmaları kaydıyla resen emekliye sevkini hüküm altına düzenleme Yassıada'da Anayasayı ihlal suçu kapsamında değerlendirilmişti. Hükümet teklifi olarak meclise sunulan tasarıda yine 27 Mayıs darbesi esnasında CHP milletvekili sıfatını taşıyan Fethi Çelikbaş'ın imzası vardı.

DP Hükümetinin bu kanuna istinaden re'sen emekliye sevk ettiği hakim sayısı çok fazla olmadığı gibi 27 Mayıs darbesinden sonra Adalet Bakanlığı'na getirilen Amil Artus da bu hakimlerin göreve iadesinin doğru olmayacağını söylemiştir. Amil Artus MBK Genel Kurulu'nda DP iktidarı döneminde baskıyla görevinden ayrılan yargıçların göreve dönebileceklerini ifade etmiş; bu arada MBK üyesi Dünder Taşer'in Emekli Sandığı Kanunu'nun Değişik 39/B hükmü gereğince 1956 yılında re'sen emekliye sevk edilen yargıçların "asıl hışma uğrayanlar" olduğunu ve asıl bunların görevlerine dönmesi gerektiğini belirtmiştir, Amil Artus da buna karşı çıkarak o dönem emekliye sevk edilen

²³³ Cengiz Sunay, "27 Mayıs ve Küfür Edebiyatı", *Türkiye Günlüğü*, Sayı 101, BAHAR, 2010, 42-68.

²³⁴ Vecdi Bürün, *Kansız İhtilal* (Türk Ordusunun Zaferi), İstanbul: Ekicigil Yayınevi, 1960.

²³⁵ Avni Eleveli, *Hürriyet İçin* (27 Mayıs 1960 Devrimi), Ankara: Yeni Desen Matbaası, 1960.

²³⁶ M. Özdemir Evliyazade, *Onları Anlatıyorum* (Müthiş İfşaat), İstanbul: Yeni Doğu Matbaası, 1960.

²³⁷ Sadettin Çulcu, *Yassıada'dan Geliyoruz*, İstanbul: Dizerkonca Matbaası, 1960.

²³⁸ Asım Neşet Sözmen, *Hicviyeler Arasından Yassıada'ya Kadar Panorama*, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1960

16 yargıçtan sadece bir iki tanesi hariç hepsinin haklı olarak emekliye sevk edildiklerini ve mesleğe alınmamalarını sonuna kadar savunacağını söylemiştir.²³⁹ Komisyonumuz Adalet Bakanlığı'ndan 27 Mayıs ertesi re'sen emekliye sevk edilen yargıçların listesini istemiş, Bakanlığın daha önce 27 Mayıs'ın hukukî rejimi ile ilgili hayli kıymetli bilgi, tespit ve yorumları ihtiva eden "27 Mayıs Rejimi" isimli tezi hazırlayan akademisyen Osman Doğru'ya gönderdiği bilgileri, Doğru'nun dilekçeleriyle birlikte Komisyonumuza göndermiştir. Buna göre 27 Mayıs öncesi 16 yargıca karşılık, 27 Mayıs ertesinde 241 üyeli Yargıtay'dan 66, Teşkilattan 520, 54 üyeli Danıştay'dan ise 28 yargıç re'sen emekliye sevk edilmiştir. Bu durumda DP'liler sözkonusu kanunda yaptıkları değişiklik sebebiyle de Anayasayı ihlal suçundan idamla yargılanıp idama mahkûm olurlarken, 27 Mayıs darbesi ertesi aynı kanun darbeciler tarafından kullanılmıştır. Kaldı ki Amil Artus'un ifadelerine göre de bu yargıçlar haklı olarak re'sen emekliye sevk edilmişlerdir. Ancak darbeler haklılığın değil, gücün ve silahın belirleyici olduğu hareketler olduğu için darbeci güçlerin meşru sayarak uyguladıkları bir kanun bu kanunu çıkaranlar için idam fermanı olabilmıştır.

IV. 27 Mayıs-Üniversite İlişkisi

28-29 Nisan 1960 tarihli *İstanbul ve Ankara Üniversitelerindeki gösteriler* her ne kadar darbe öncesinde bir anlamda bardağı taşıran son damlalar olmuşsa da; iktidar-üniversite ilişkisinin yönü ve seyrinin hiç de iç açıcı olmadığını gösteren önemli bir hadise vardır. Dönemin Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi dekanı *Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun*, 1956-1957 öğretim yılında fakültenin açılış merasiminde iktidar aleyhinde yaptığı bir konuşma nedeniyle bakanlık emrine alınması. *Feyzioğlu* bu konuşmasında, üniversitenin asli vazifesinin hürriyet ortamı içinde hakikati arama, edinme ve açıklama olduğunu belirterek aksi takdirde *nabza göre şerbet veren* bir kurum olup çıkacağını belirtmiştir. Konuşmanın basına aksetmesinin ardından bakanlık emrine alınan *Feyzioğlu*, üniversiteden istifa etmiş ve *CHP* saflarında siyasi mücadeleye başlamıştır.²⁴⁰

DP ile yıldızı bir türlü barışmayan üniversitenin, adam akıllı muhalefete geçmesinin gerekçelerinden en önemlisi: *1933 Üniversite Reformu*²⁴¹ ile birlikte inkılâba hizmetle vazifeli üniversitenin, yüklendiği mesuliyetle birlikte kazandığı önemin, 1950'den itibaren gitgide azalması olmuştur denilebilir. *DP'nin* kendisine dayanak olarak seçtiği kesimleri tatmin noktasında daha bir istekli olması, nasıl *bürokrasi* ve

²³⁹ MBK Genel Kurul Toplantı Tutanakları, B.29, O.1., 27.10.1960,s.2 vd; aktaran: Osman Doğru, 27 Mayıs Rejimi, Ankara: İmge Kitabevi, 1998, s. 108.

²⁴⁰ Gürçan Bozkır, "Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun Siyasi Kişiliği", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 1996-1997 Cilt 2, Sayı:6-7, s.208. Feyzioğlu, siyasete girmeden önce kısa süreli bir tereddüt yaşadı. Acaba CHP'den mi, yoksa Hürriyet Partisi'nden mi siyasete girmeliydi? Yalçın Küçük'ün aktardığına göre bu hususta iki seçkin öğrencisinin görüşünü merak etmişti: Taner Timur ve Yalçın Küçük. Küçük'ün naklettiğine göre Timur, HP'yi tavsiye ederken, kendisi CHP'yi önermiştir. Feyzioğlu sonunda CHP'yi tercih etmiştir, bkz. Yalçın Küçük, *Aydın Üzerine Tezler-5* (1830-1980), İstanbul: Tekin Yayınevi, 1988, s.737.

²⁴¹ Nurşen Mazıcı, "Öncesi ve Sonrasıyla 1933 Üniversite Reformu", *Birikim*, Sayı:76, Ağustos 1995, ss.56-70.

ordunun geleneksel hâkimiyetini zedelediye, üniversite de bu yeni politikadan incinmiştir. Bayar'ın izahıyla: ananevi iktidar ortakları olan *ilmiye, kalemiye* ve *seyfiye* arasındaki ittifaka *reaya* lehine müdahil olan DP, bunun bedelini 27 Mayıs darbesiyle devrilerle ödemiştir.²⁴² Üniversite kürsülerinden iktidarın icraatını eleştiren öğretim üyelerinin bu tavrına karşı iktidarın tutumu da bir o kadar sert olmuştur. *Bakanlık emrine almanın yanı sıra, emekliye sevk etme, hakkında soruşturma* açma gibi tedbirler üniversiteyle iktidar arasındaki köprülerin adeta atılması sonucunu yaratmıştır.²⁴³ Özellikle yukarıda zikredilen tarihlerde ülkenin iki büyük üniversitesinde başlayan gösterilere hamilik yapan öğretim üyelerinin darbenin hemen ertesinde, devrik hükümet mensuplarına, darbeyi bizzat gerçekleştirenlerden daha sert tutum almalarına neden olmuştur.²⁴⁴

V. Sendikalar ve Çeşitli Meslek Kuruluşları ile 27 Mayıs Arasındaki İlişki

27 Mayıs darbesinin bizzat bir grup alt ve orta rütbeli subay grubu tarafından gerçekleştirildiği; darbeye zemin hazırlanmasında bir kısım basınla, dönemin ana muhalefet partisinin gerek parti yönetimi, gerekse tabanda *müteşekkil ocak, bucak* ve *gençlik kollarının* yoğun olarak faaliyette buldukları bilinmektedir.²⁴⁵ Bu kesimler haricindekilerin faaliyetleri genel olarak daha çok 27 Mayıs sonrasındaki tavır ve tutumlarıyla tebarüz etmektedir. Özellikle 14'lerin tasfiyesinden sonra hukuki dayanağı sağlanarak oluşturulan kurucu meclisin üye yapısı gözden geçirildiğinde, darbe sonrasındaki siyasi hava ve 1961 Anayasasının yapılmasındaki katkıları açısından bu meclisin oluşum tarzına bakmak gerekiyor.²⁴⁶ **Kurucu Meclisin Teşkilindeki Katkıları**

13 Aralık 1960 tarih ve 158 sayılı *Temsilciler Meclisi Seçimi Kanunu*²⁴⁷ ile: Kurucu Meclise, Devlet Başkanı 10; MBK 18 üye seçeceklerdir. MBK üyesi olan bakanlar hariç *Bakanlar Kurulunun* diğer üyeleri *Temsilciler Meclisinin* de üyesidirler. Ayrıca 75 il temsilcisi, mecliste yerlerini alacaklardır. Siyasi partiler arasında ise yalnızca CHP ve CKMP üye verme hakkını haizdirler. CHP 49; CKMP ise 25 üyeyle *Temsilciler Meclisinde* yer alacaklardır. Kimi kuruluşlar ve kurumların isimleri ve *Temsilciler Meclisindeki* mümessil sayıları ise şöyledir:

Barolar : 6

Basın : 12

²⁴² Celal Bayar (Anlatan), **Bir Darbenin Anatomisi** (27 Mayıs İhtilali), Yazan İsmet Bozdağ, İstanbul: Emre Yayınları, 1991, ss.12–13.

²⁴³ Sedef Bulut, *“Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957–1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”*, **Akademik Bakış**, Cilt 2, Sayı 4, Yaz 2009, s.139.

²⁴⁴ Ümit Özdağ, **27 Mayıs İhtilâli** (Menderes Döneminde Ordu–Siyaset İlişkileri), İstanbul: Boyut Kitapları, 1997, s.237.

²⁴⁵ Alev Coşkun, *“Topkapı’da İnönü’yü Öldürmek İstediler”*, bkz. Bedri Baykam, **27 Mayıs İlk Aşkımızdı**, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1994, s.96.

²⁴⁶ Kurucu Üyeleri gösterir liste için bkz. **TC Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi**, Birinci Birleşim (6.1.1961 Cuma), ss.2–5.

²⁴⁷ **4. Tertip Düstur**, cilt: 1; **Resmi Gazete**, 16.12.1960–10682.

Eski Muharipler Birliği : 2

Gençlik : 1

İşçi sendikaları: 6

Öğretmen Teşekkülleri: 6

Tarım Teşekkülleri : 6

Üniversite : 12

Yargı Organları : 12

Yukarıda görüldüğü gibi, *Barolar 6; Basın 12; Eski Muharipler Birliği 2; Gençlik 1; İşçi sendikaları 6; Odalar 10; Öğretmen ve Tarım Teşekkülleri 6'şar; Üniversite ve Yargı organları ise 12'şer üyeye temsil edileceklerdir (m.2). Devlet Başkanı ve MBK tarafından atanan temsilcilerin, bilim, sanat, eğitim, askerlik, diplomasi, siyaset, iktisat ve ticaret gibi alanlarda başarı göstermiş kimseler arasından seçilme zorunluluğu vardır (m.3). İllerin temsilci adedi ise nüfuslarına göre belirlenmektedir. Buna göre nüfusu 750 bine kadar olan iller 1; 750 bin 1 milyon 250 bin arası iller 2; 1 milyon 250 bin'den 1 milyon 750 bin arası iller 3; 1 milyon 750 binden fazla nüfusu olan iller ise 4 üyeye temsil edileceklerdir (m.5).*

Kanunun ayrıntılarında, *Temsilciler Meclisine üye verecek teşekküllerin bu üyeleri nasıl seçecekleri detaylandırılmış; sadece bir kişi ismi zikredilerek gençlik temsilcisi olarak belirlenmiştir. Bu isim: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi talebelerinden olup, 28 Nisan Öğrenci olaylarının önde gelenlerinden biri olan Hüseyin Onur'dur (m. 11).²⁴⁸ Seçilme yeterliliğine ilişkin olarak 25 yaş; tarım, işçi ve esnaf kurullarınca seçilenler hariç en az lise ve dengi okul mezunu olmak; 27 Mayıs Devrimine (!) kadar geçen süre içinde anayasaya ve insan haklarına aykırı ticaret ve siyasete bulaşmamak koşulları getirilmiştir (m.18). Seçimler (!) yapıp *Temsilciler Meclisi* nihayet 6 Ocak 1961'de açılmıştır. Açılış esnasında *Temsilciler Meclisine* eski bir gelenekle en yaşlı üye *Yusuf Kemal Tengirşenk* başkanlık eder. Kâtipliklere ise *Şevki Aysan* ile yine öğrenci hareketleri esnasında liderliğiyle temayüz eden *Alev Coşkun* memur edilmişler; alfabetik sıraya göre üyeler ant içmişler.²⁴⁹*

*MBK ve Kurucu Meclisin oluşturduğu *Temsilciler Meclisi* tarafından hazırlanan anayasanın içeriği bir tarafa, daha başlangıç kısmının okunması bile, söz konusu sendikalar ve çeşitli meslek kuruluşlarıyla 27 Mayıs arasındaki mesafenin boyutunu ortaya koymaktadır.*

Tarihi boyunca bağımsız yaşamış, hak ve hürriyetleri için savaşmış olan; Anayasa ve Hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 Devrimini yapan Türk Milleti; Bütün fertlerini, kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde, millî şuur ve ülküler etrafında toplayan ve milletimizi, dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir

²⁴⁸ Temsilciler Meclisinin 6 Ocak 1961'deki and içme merasiminde bulunamayan Onur, o esnada Londra'da tedavidedir. Sol bacağı kesilmiştir. Bkz. Birgit, **Evvel Zaman İçinde**, s. 284. Yeminini 22 Şubat 1961 tarihli birleşimde yapabilmıştır. Bkz. "BAŞKAN — Muhterem arkadaşlar İstanbul'daki Hürriyet Mücadelesi esnasında bir uzvunu kaybetmiş olan Hüseyin Onur arkadaşımız gelmiştir. Müsaade ederseniz 'evvelâ kendilerine yemin ettirelim ve bunu takiben Emniyet Umum Müdürlüğü bütçesinin bölümlerine geçelim. (Hüseyin Onur alkışlar arasında kürsüye geldi, yemin etti, alkışlar arasında kürsüden indi.)" **TC Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi**, Dördüncü Birleşim (22.2.1961 Çarşamba), s.187.

²⁴⁹ **TC Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi**, Birinci Birleşim (6.1.1961 Cuma), ss.2–5.

üyesi olarak millî birlik ruhu içinde daima yüceltmeyi amaç bilen Türk Milliyetçiliğinden hız ve ilham alarak ve “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” ilkesinin, Milli Mücadele ruhunun, millet egemenliğinin, Atatürk Devrimlerine bağlılığın tam şuuruna sahip olarak; İnsan hak ve hürriyetlerini, millî dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak demokratik hukuk devletini bütün hukukî ve sosyal temelleriyle kurmak için; Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Meclisi tarafından hazırlanan bu Anayasayı kabul ve ilân ve Onu, asıl teminatın vatandaşların gönüllerinde ve iradelerinde yer aldığı inancı ile hürriyete, adalete ve fazilete âşık evlâtlarının uyanık bekçiliğine emanet eder.²⁵⁰

VI. Özel Sektör-27 Mayıs İlişkisi

Özel sektörle 27 Mayıs arasındaki ilişki, aslında bir parça da devletle işadamları arasındaki ilişkinin gerek tek partili yıllarda, gerekse DP iktidarları dönemindeki boyutuyla ilgiliymiş gibi görünmektedir.²⁵¹ Hatırat kaleme alan işadamlarının bu mevzuya dair yazdıkları önemliymiş gibi durmaktadır.

A. Koç Grubuyla 27 Mayıs Arasındaki İlişki

Koç Grubunun zaman içinde devletle nasıl bir alaka içinde olduklarını, grubun kurucusu *Vehbi Koç*'un anılarından takip etmek mümkün. Anılarının bir yerinde *Koç*, tek partili yıllarda yürüttüğü işlerde gördüğü kimi yardımlardan söz ediyor; bunlardan biri, kendisine borcu olan bir işadamlarının iflasını eşliğine geldiğini, söz konusu şahsın kendisinin müşterisi olduğundan bahisle, onun batması halinde kendisinin de batacağını anlatıyor. *İş Bankası*'na olan borçları nedeniyle sıkışan *Nafiz Kotan*'ın o sırada *Viyana*'da olan *Celal Bayar*'la görüşmek üzere bu kente gittiğini, *Bayar*'ın meseleyi *Atatürk*'e açarak adı geçene çeşitli devlet işleri verilerek batmasına engel olunduğunu; böylece kendisinin de kurtulduğunu anlatıyor.²⁵² *Peker Hükümetinin* muhalefete karşı sertlik yanlısı bir tutum takındığı dönemde, *İnönü* tarafından yayınlanan *12 Temmuz Beyannamesi*'nin kamuoyuyla henüz paylaşılmadan önce, *İnönü* tarafından kendisine gösterildiğini aktaran *Koç*, bunun esbab-ı mucibesini hâlâ çözemediğini de aktarmaktadır.²⁵³ *Koç*, 27 Mayıs'a takaddüm eden günlere kadar *CHP* üyesidir.

DP'nin iktidara gelmesinden sonra bu kez *Bayar* tarafından partiye davet edildiğini; reddetmesi üzerine *Bayar*'ın kendisine gücendiğini anlatan *Koç*, bu kırgınlığının *DP* iktidarı boyunca devam ettiğini; hatta *Bayar*'ın resmi davetlerde bile kendisinin elini sıkmadığını aktarıyor. Lakin *Bayar*'la 1978'e kadar kopmuş olan

²⁵⁰ Kimi satırların altını biz çizdik.

²⁵¹ Ayrıntılar için bkz. Ayşe Buğra, *Devlet ve İşadamları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.

²⁵² Vehbi Koç, *Hatıralarım Görüşlerim Öğütlerim* (1973–1987), İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yayını, 1987, s.173.

²⁵³ Koç, *Hatıralarım Görüşlerim Öğütlerim* (1973–1987), s.171.

irtibatını yeniden tesis ettiği bilgisini de veriyor.²⁵⁴ Aslında *CHP*'liliğinin de sembolik olduğunu vurgulayan *Koç*, *DP*'ye girdiği takdirde bunun aleyhinde, çok paragöz olduğu şeklinde yorumlanmasından korktuğunu ifade etmektedir. Bilgi ve tecrübesinden yararlanılmak istenirse zaten başbakanın emrinde olduğunu söyleyen *Koç*;²⁵⁵ baskıların yoğunlaşması karşısında önce 1928'den beri yaptığı *Ankara Ticaret Odası* başkanlığından; *Türkiye Odalar Birliğinden*, *Sınâî Kalkınma Bankasından* ve *Kızılay'dan* ayrılmak zorunda bırakıldığı bilgisi vermektedir.²⁵⁶ Bu arada *İnönü*'den kendisine, biraz daha dayanması haberi geldiğini belirtmektedir.²⁵⁷

Koç'un *Adnan Menderes* hakkındaki görüşleri de oldukça dengelidir. Bir taraftan yürüttüğü ekonomi politikasıyla *Merkez Bankasının* döviz stoklarını erittiği; bu yüzden meydana gelen ithal mal kıtlığı esnasında kendisini benzin karaborsacılığı yapmakla suçladığını aktarır; sonrasında böyle bir iş yapmadığının açığa çıkması karşısında kendisinden özür dilediğini anlatmaktadır. Diğer taraftan *DP* döneminde iyice büyüdüklerini ancak *Menderes*'in 1957 seçimlerinin finansmanında kullanmak üzere, dönemin *İş Bankası Umum Müdürü Ahmet Dalı* vasıtasıyla istediği 500 bin liranın, 27 Mayıs sonrasında askeri bir savcı tarafından sorguya çekilmesine neden olduğundan söz etmektedir. Aynı seçimlerde ve 1954'te *DP*'nin yanı sıra *CHP*'ye de para verdiğini aktaran *Koç*, bu parayı neden verdiğini, vermediği takdirde hükümetin iş hayatındaki yükselişine ket vurup vurmuyacağından bahsetmemektedir.²⁵⁸ *Koç*'un önce *DP*'ye katılması yönünde baskılara muhatap olduğunu; bu baskıların bir müddet sonra hiç değilse *CHP*'den ayrılması ısrarına dönüştüğünü; nihayet tazyiklerden bunalan *Koç*'un, 27 Mayıstan tam 87 gün önce, 10 Mart 1960 tarihinde *CHP*'den istifa ettiği, yine hatıratında kayıtlıdır.²⁵⁹

Koç'un *OYAK* Genel Kuruluna, *Bülent Yazıcı* ve *Kazım Taşkent*'le birlikte, dışarıdan seçilmiş üç üyeden biri olduğu bilinmektedir. *OYAK*'ın fon kullanımıyla ilgili olarak kendisinin yaptığı eleştiriler karşısında, bir takım asker üyeler tarafından, *OYAK*'ın kuruluşunun işine gelmediği için bu şekilde konuştuğu yönündeki suçlanma hadisesinde *Cevdet Sunay*'ın yaptığı jesti unutamadığını aktarmaktadır.²⁶⁰ *Vehbi Koç*, 27 Mayıs'tan sonra başlatılan hazineye bağış kampanyasına 26 kilo külçe altınla katıldığını da belirtmektedir.²⁶¹ Netice itibarıyla; 27 Mayıs ile *Koç Grubu* arasındaki mesafe: Darbenin bizzat içinde ve teşvikçisi olmayıp lakin 27 Mayıs sonrasında belirgin bir rahatlama kavuşma hali olarak tarif edilebilir.

²⁵⁴ *Koç*, *Hatıralarım Görüşlerim Öğütlerim* (1973–1987), s.174.

²⁵⁵ *Vehbi Koç*, *Hayat Hikâyem*, İstanbul: Apa Ofset Basımevi, 1974, s.142.

²⁵⁶ *Koç*, *Hayat Hikâyem*, s.145.

²⁵⁷ *Koç*, *Hayat Hikâyem*, s.147.

²⁵⁸ *Koç*, *Hatıralarım Görüşlerim Öğütlerim* (1973–1987), ss.176–177; *Koç*, *Hayat Hikâyem*, ss.142–143.

²⁵⁹ *Koç*, *Hayat Hikâyem*, ss.150–151; Aynı mevzuları teyit etmesi açısından bkz. Can Kıracı, *Anılarımla Patronum Vehbi Koç*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1995, ss.98–138.

²⁶⁰ *Koç*, *Hatıralarım Görüşlerim Öğütlerim* (1973–1987), s.178; *Koç*, *Hayat Hikâyem*, s.112.

²⁶¹ *Koç*, *Hayat Hikâyem*, s.118.

B. Sabancı Grubuyla 27 Mayıs Arasındaki İlişki

Türk işadamları içinde hatırat kaleme alanlardan biri de *Sakıp Sabancı*'dir. *Sabancı*'nın anılarında 27 Mayıs'la ilgili, dönemin fısıltı gazetesi marifetiyle yayılan öldürülen gençler meselesiyle ilgili bir anekdot önemlidir. Yukarıda da belirtildiği gibi, 28-29 Nisan olayları esnasında öldürülüp kaybedilen yüzlerce genç meselesinin inandırıcılık noktasında ne kadar güçlü olduğu bu hikâyede anlatılmıştır. *Türkeş*'in yerine önce *Başbakanlık Müsteşarı*; sonra da *Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri* olan *Hilmi İncesulu*'nun bile bu haberleri ve öldürülen gençlerin başına gelenleri bizzat gördüğünü söyleyebilecek konumda oluşunu ibretle anlatmaktadır.²⁶² Hemen her dönemde sermayedar ile asker-sivil bürokrasinin aralarındaki ilişki biçimini göstermesi bakımından *Sabancı*'nin anlattıkları mühimdir. Anlaşıldığı kadarıyla yüksek rütbeli generaller, ziyarete geldikleri mahallin önde gelenleriyle buluşup görüşmeyi adet haline getirmişler. 1957'de Genelkurmay Başkanı olan *Org. Feyzi Mengüç* de bunlardan biri. Adana gezisinde programını *Hacı Ömer Sabancı*'ya da bildiriyor. *DP*'nin, en az mensupları kadar husumet celbetmiş olan dönemin Genelkurmay Başkanı *Org. Rüştü Erdelhun Paşa* da *Sabancı* ailesi tarafından ağırılanlardan.²⁶³ Ailenin tanışık oldukları generaller arasındaki iki isim daha önem taşımaktadır. 27 Mayıs esnasında, İstanbul'da, darbenin en önemli vurucu gücü olan *Davutpaşa Zırhlı Tugayı Kumandanı* mevkiindeki, darbe sonrasında ise *İstanbul Valiliği* vazifesine atanan; 21 Ekim 1961'deki ünlü *protokolde* korgeneral rütbesiyle imzası bulunan *Refik Tulga*; diğeri de *Korg. Lütfü Hancıoğlu*.

Sabancı, Türk sermayedarlarının emekli paşalara olan tutkusunu; *bir köşede ölümü bekleyen nitelikli insanların bilgi ve tecrübesinden yeniden istifade etmek* şeklinde yorumlamakta ve bu hususta, holdinginin istifade ettiği üç asker bir de sivil isimden bahsetmektedir. Bunlar: *Eski Genelkurmay Başkanı E. Org. Semih Sancar*; *E. Org. Vecihi Akın* ve *E. Org. Suat Aktulga*'dır. Sivil isim ise *Koç*'un *DP*'ye 500 bin lira yardımına tavassut eden şahıs olarak ismini zikrettiği *Ahmet Dallı*'dır.²⁶⁴ *Dallı*'nın, *Balmumcu Garnizonundaki* tutukluğunu müteakip *Akbank*'ın başına davet edildiği bilgisini veriyor.

Bir diğer önemli isim ise *Koç* ve *Taşkent*'le birlikte *OYAK Genel Kurulu*'na alınan üçüncü sivil şahsiyet olan *Bülent Yazıcı*'dır. *Yazıcı*, *Dallı*'nın ölümü sonrasında *Akbank*'ın başına geçmiştir. *DP*'li başbakan yardımcılarında ve bakanlardan biri olan *Medeni Berk* de *Akbank*'a yolu düşenlerden. *Eski Başbakan* ve *cumhurbaşkanlarından Turgut Özal*, belki de kendisiyle birlikte *Sabancı Holding*'e pek çok isim kazandıranlardan biri olarak temayüz etmektedir. Birçoğuyla politika hayatında da yarenlik edeceği, *Safa Giray*, *Kemal Varol*, *Vehbi Dinçerler*, *Akgün Albayrak*, *Ahmet Çetinbudaklar*, *Talip Alp*, *Muzaffer Şavkal*, *Bülent Ünlü* gibi isimleri, *DPT*'den *Sabancı Holding*'e kazandıran isim, yine *Özal*'dır. 12 Mart'ın, ara dönem hükümetlerinden sonuncusuna başkanlık eden *Naim*

²⁶² Sakıp Sabancı, *İşte Hayatım*, İstanbul: Aksoy Matbaacılık, 1985, s.320.

²⁶³ Sabancı, *İşte Hayatım*, ss.100-101.

²⁶⁴ Sabancı, *İşte Hayatım*, ss.102-103.

*Talu'nun da sonraki yıllarda bu isimlere dâhil olduğu düşünülürse, bu grubun askeri ve sivil bürokrasiye tam anlamıyla çengel attığı söylenmelidir.*²⁶⁵

*Sabancı Grubunun DP hükümetlerine bakışı genel olarak olumludur. Sakıp Sabancı'nın gözünde Menderes, fevkalade dirayetli bir başbakandır. 1950 yılı Türkiye açısından önemli bir başlangıç yılıdır. Özel sektöre dayalı yeni bir sanayileşme, gelişme aşamasının başlangıcıdır. Yeni hükümet eskisinin aksine halka yakın olmak için sıkça Anadolu'ya çıkmaya başlamış; devlet adamları, mahallin önde gelenleriyle ve iş adamlarıyla toplantılar yapmaya başlamışlardır. Bossa'nın temelinde de yine böyle bir toplantı esnasında Bayar ile Hacı Ömer Sabancı arasındaki sohbetin yattığını belirten Sabancı, babasının hükümetten sadece kredi değil, personel de talep ettiğini belirtiyor. Kamudan özel sektöre ilk transferlerden biri de Sümerbank Nazilli Bez Fabrikası Müdürü Fazlı Tugay olmaktadır.*²⁶⁶

C. Eczacıbaşı Grubuyla 27 Mayıs Arasındaki İlişki

*Nejat Eczacıbaşı da DP'li yıllara bakışı olumlu olan işadamlarından; Bayar'ı eski bir baba dostu, bir amca olarak gören bir isim. CHP iktidarının 1945 sonrasındaki yıpranmışlığına özellikle ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahipleri açısından bakıyor. Harp yıllarındaki ekonomik politikanın, üstüne üstlük uygulanan Varlık Vergisinin yarattığı tedirginlik karşısında, bu kesimlerin bir ve beraber olmaları gerektiği yönündeki dernekleşmelerinin ne kadar büyük bir önem taşıdığını belirterek 1946'da kurulan İstanbul Tüccar Derneğinin ehemmiyetinden bahsetmektedir. 1948'in 22-27 Kasım'ında özel teşebbüsün kendi gayretiyle topladığı Türkiye İktisat Kongresinde, aşırı devlet müdahalesinin iktisadi gelişmeye zarar verdiği tezinin ısrarla savunulduğunu belirtmektedir. 14 Mayıs seçimleri ertesinde iktidara gelen DP'nin özel sektör yanlısı olduğunu; yabancı sermayenin ülkeye girişinden kaygı değil, bilakis memnuniyet duyduğunu; devletçiliği önemli ölçüde sınırlamaya çalıştığını vurgulamaktadır. DP döneminin, özel sektörün iktisadi hayata ağırlığını koymasının hızlandığı bir dönem olduğunun altını çizmektedir. Bunu, savaş döneminde önemli miktara ulaşan sermaye birikimiyle birlikte sağlanan uzun dönemli yatırım kredisi verilmesi uygulamasının devreye sokulması ve dış yardım kanallarının açılmasına bağlamaktadır.*²⁶⁷

Eczacıbaşı'nın 27 Mayıs yorumu, dengelidir; 27 Mayıs'a kadar geçen süreci ekonomi politik bir gözle tahlil etmeye çalışma gayretini izlemek mümkündür. Ekonomik liberalizmine rağmen DP'nin siyasi liberalizmi benimsemekte güçlük; bir o kadar da endişe duyduğunu yazmaktadır. 1955 yılında baş gösteren iktisadi sıkıntıların partiyi, muhalefetin acımasız eleştirileri karşısında sertleşmeye götürdüğünü belirten Eczacıbaşı, DP'nin tek başına kabahatli olmadığını, CHP'nin de adeta asıl sahibi olması gerektiğini düşündüğü iktidarın elinden gasp edilmişçesine davrandığını belirtmektedir.

²⁶⁵ Sabancı, *İşte Hayatım*, s.105 vd.

²⁶⁶ Sakıp Sabancı, *Değişen ve Gelişen Türkiye*, İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası AŞ, 1993, ss.50-51.

²⁶⁷ Nejat F. Eczacıbaşı, *Kuşaktan Kuşağa*, İstanbul: Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, 1982, s.85 vd.

DP'den mebusluk teklifi alan *Eczacıbaşı* bunu reddetmesi karşısında *Menderes*'in kendisine olan kırgınlığına bir de *Vatan Gazetesi* sahibi ve başyazarı *Ahmet Emin Yalman*'la olan dostluğunun tabii bir sonucu saydığı, *Yalman*'a yaptığı maddi yardımın, *Menderes* tarafından işitilmesi neticesinde *Menderes*'in üzüldüğünü belirtmektedir. 27 Mayıs hükümetlerinde kendisine bizzat *Gürsel* tarafından *Sanayi Bakanlığının* teklif edildiğini yazan *Eczacıbaşı*, görevi reddetmesini, bu sektörde kâr amacıyla çalışan işletmeleri olmasına bağlamaktadır. *Bayar*'ın bir baba dostu olması ötesinde, iktisadi meselelere olan vukufiyeti hususunda övgü dolu cümleler kuran *Eczacıbaşı*, *İnönü*'yle 1962'ye kadar hiçbir temasının olmadığını da ifade etmektedir.²⁶⁸

Eczacıbaşı Grubu da, 27 Mayıs'tan sonra *Bayar*'ın iddia edilen akçalı işleriyle ilişkili bulunan ailelerden biri olarak taciz edilmiş. *Bayar*'a yapılan *iftira kampanyasıyla* itibarının zedelenmeye çalışıldığı tezi *Nejat Eczacıbaşı* tarafından da dile getirilmektedir. *Tuğg. Faruk Güventürk*'ün, emrindeki kıtayla *Levent*'teki ilaç fabrikasını kuşatarak söz konusu kuruluştaki bulunduğu iddia edilen 500 bin liralık *Bayar* hissesinin hesabını soruşundan sitemle bahseden *Eczacıbaşı*, kuruluşun toplam sermayesinin 1 milyon lira olduğunu; *Bayar*'ın tek bir kuruluş bile hissesinin olmadığını yazmaktadır. Annesi ve babasının bu vesileyle sorguya çekildiğini belirtmektedir. 27 Mayıs, *Eczacıbaşı ailesinden* birinin de dolaylı olarak canını almış bir darbe olarak anlatılmaktadır. *Kardeşi Vedat*'ın bir meyhanedeyken, büyük sevgisi olduğu *Menderes* hakkındaki sitayişkâr sözlerinin, bir grup *CHP*'li gencin kavga çıkararak istismarı neticesinde, *Vedat Eczacıbaşı* önce karakola, sonra ise *Balmumcu*'ya düşer. Zaten kimi ruhsal bunalımları olan *Vedat*, *Menderes* ismini ağzına almak ve babasının *Bayar*'ın yakın dostu olmasının bedelini bu şekilde ödemekle kalmamış, iki kez intihara bile kalkışmıştır. İkinci teşebbüs sonrası geçirdiği ameliyatın böbrekleri üzerindeki tesiriyle girdiği üremi komasından çıkamayarak hayatını kaybetmiştir.²⁶⁹

Türk burjuvazisinin üç önemli isminin 27 Mayıs'a bakışı göstermektedir ki; her üçü de darbeyi onaylar bir tutum içinde olmamakla beraber, askeri vesayet rejimi karşısında kontrollü bir dil kullanmaktadırlar. Devrilen *DP*'nin ekonomi politikası hususunda övücü cümleler kurarken, iktidarının kimi dönemlerinde uygulamaya koyduğu tedbirleri darbenin gerekçeleri olarak onaylamasalar da; karşıt bir tutum da almamaktadırlar.

²⁶⁸ *Eczacıbaşı*, *Kuşaktan Kuşağa*, ss.104–105.

²⁶⁹ *Eczacıbaşı*, *Kuşaktan Kuşağa*, s.110 vd.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DARBE SONRASI DÖNEMDE TÜRK SİYASİ HAYATI

I. Milli Birlik Komitesi Dönemi

A. Milli Birlik Komitesi'nin Yapısal Analizi

Merkezi Ankara'da olan hareketin fiili lideri Cemal Madanoğlu'nun çağrısı üzerine başkentte toplanan bilim adamları, müdahaleyi başarıyla sonuçlandırmış olan ordu mensuplarına iki tavsiyede bulundular. İlk gün muhafaza edilmek üzere cumhurbaşkanı, TBMM başkanı, başbakan, bakanlar, milletvekilleri v.s. derhal tutuklanmalı ve gerekli anayasa düzeni kuruluncaya kadar ülke yönetimine Silahlı Kuvvetler adına bir heyetçe el konulmalıdır. Liderliği kabul edeceğini cunta mensuplarından birine (Sadi Koçaş) daha önce bildirmiş olan Orgeneral Cemal Gürsel de bu arada İzmir'den gelerek, hareketin başına geçti.

Gürsel'in başkanlığında ilk toplantısını yapan yeni hükümet şu kararları aldı:

- “1) Maddi durumu normale çevirmek için kararlar alınması,*
- 2) Parti ayrımı gözetmeksizin herkese adaletle davranılması,*
- 3) Bütün parti faaliyetlerini yasaklayarak, çekişme ve tartışmalardan kaçınılması,*
- 4) Hürriyetleri kısıtlayan kanunların kaldırılması,*
- 5) Mali ve ekonomik durumun düzeltilmesi için kararlar alınması,*
- 6) DP hükümeti tarafından yabancı devletler hakkında alınmış olan bütün kararların yürürlükte tutulması,*
- 7) Dış siyasette, barışın temel ilke olarak kabul edilmesi.”²⁷⁰*

Gürsel'in teklifiyle komitede, kara, hava, deniz ve jandarma kuvvetlerinin temsil edilmesine de önem verildi: Gürsel hariç 37 üyeden meydana gelen heyet, 12 Haziran 1960 günü, 1 Sayılı kanunla birlikte ilan edildi.

27	MAYIS'TAKİ	27	MAYIS	ESNASINDAKİ	15	EKİM	1961	SEÇİMLERİ
----	------------	----	-------	-------------	----	------	------	-----------

²⁷⁰ Cumhuriyet, 31.05.1960. s. 1.

RÜTBESİ /ADI VE SOYADI	DURUMU	SONRASINDAKİ KONUMU
1 Orgeneral Cemal Gürsel	KKK iken emekliliğini bekleme üzere İzmir'de mecburi izinli	26 Ekim 1961'de Cumhurbaşkanı
2 Orgeneral Fahri Özdilek	1.Ordu Komutanı	Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi
3 Tümgeneral Cemal Madanoğlu	KKK Lojistik Başkanı	Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyeliğini reddetmiş, 1966'da Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından kontenjan senatörü olarak atanmıştır.
4 Tuğgeneral Sıtkı Ulay	Kara Harp Okulu Komutanı	Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi sonradan müstafi
5 Tuğgeneral İrfan Baştuğ	KKK Personel Başkanlığı Birinci Muavini.	12 Eylül 1960'da trafik kazasında öldü
6 Kurmay Albay Ekrem Acuner	KKK Harekât Başkanlığı Kurslar Şubesi Müdürü	Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi
7 Kurmay Albay Osman Köksal	Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Komutanı	Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi sonradan müstafi
8 Kurmay Albay Fikret Kuytak	Genelkurmay Başkanlığı Harekât Dairesi Harekât Şube Müdürü	Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi, 8 Ağustos 1962'de vefat etmiştir.
9 Kurmay Albay Sami Küçük	Genelkurmay Başkanlığı Plan ve Harekât Dairesi 5. Şubede.	Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi
10 Kurmay Albay Mehmet Özgüneş	61. Piyade Tümeni Topçu Komutanlığı 242. Sahra Topçu Taburu S.3 aynı zamanda İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı Harekât Başkan Yrd.	Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi
11 Kurmay Albay Muzaffer Yurdakuler	Genelkurmay Başkanlığı Plan ve Harekât Dairesi CENTO Şubesi Müdürü	Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi
12 Kurmay Albay Alparslan Türkeş	Milli Savunma Bakanlığı NATO Koordinasyon Şubesi Müdürü	13 Kasım 1960'ta Yeni Delhi hükümet müşaviri
13 Hava Kurmay Albay Mucip Ataklı	Hava Harp Akademisi Hava Tabiye ve Strateji Ders Grubu ve Planlama Grubu Başkanı.	Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi
14 Hava Kurmay Albay Haydar Tunçkanat	Hava Harp Akademisi Hava Harp Silah Vasıtaları öğretmeni	Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi
15 Kurmay Yarbay Kadri Kaplan	Millî Savunma Bakanlığı Genel Sekreterliği Harekât Subayı	Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi
16 Kurmay Yarbay Suphi Karaman	KKK Personel Başkanlığı Erkân Şubesi Müdürü	Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi
17 Kurmay Yarbay Sezai O'kan	Genelkurmay Başkanlığı Harekât Dairesi Plan ve Prensipier Şubesi.	Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi

18	Kurmay Yarbay Ahmet Yıldız	4.Tümen Komutanı	13.Topçu Taburu	Cumhuriyet Senatosu	Tabii Üyesi
19	Kurmay Yarbay Refet Aksoyoğlu	KKK Harekât Harekât ve Planlama Harekât Şubesinde görevliydi.	Başkanlığı, Dairesi	Cumhuriyet Senatosu	Tabii Üyesi
20	Kurmay Yarbay Orhan Kabibay	Genelkurmay Başkanlığı Plan ve Harekât Dairesi CENTO Şubesinde görevli	Harekât Harekât	13 Kasım 1960'ta hükûmet müşaviri	Brüksel
21	Kurmay Yarbay Mustafa Kaplan	28. Tümen 229. Piyade Alayı 1. Tabur Kumandan Muavini ve 28. Tümen Harekât Şubesi Müdür Vekili.		13 Kasım 1960'ta hükûmet müşaviri	Lizbon
22	Kurmay Binbaşı Vehbi Ersü	43.Süvari Komutanı	Alayı II. Grup	Cumhuriyet Senatosu	Tabii Üyesi
23	Kurmay Binbaşı Suphi Gürsoytrak	Kara Harp Akademisinde öğretmen.		Cumhuriyet Senatosu	Tabii Üyesi
24	Kurmay Binbaşı Şükran Özkaya	3. Zırhlı Tugay Piyade Tabur Komutanı		Cumhuriyet Senatosu	Tabii Üyesi
25	Kurmay Binbaşı Orhan Erkanlı	Davutpaşa 3. Zırhlı Tugayı 3. Tank Taburu Kumandanı		13 Kasım 1960'ta hükûmet müşaviri	Mexico City
26	Kurmay Binbaşı Şefik Soyuyüce	61. Piyade Tümen Harekât ve eğitim Şubesi Müdürü ve İstanbul 1. Asayiş Bölgesi Kurmay Başkanı		13 Kasım 1960'ta hükûmet müşaviri	Kopenhag
27	Hava Kurmay Binbaşı Emanullah Çelebi	Hava Harp Akademisi 2. sınıf öğrencisi		Cumhuriyet Senatosu	Tabii Üyesi
28	Deniz Kurmay Binbaşı Selahattin Özgür	Deniz Harp Akademisi 2. sınıf öğrencisi		Cumhuriyet Senatosu	Tabii Üyesi
29	Deniz Kurmay Binbaşı Münir Köseoğlu	Deniz Harp Akademisi öğrencisi		13 Kasım 1960'ta hükûmet müşaviri	Stokholm
30	Tank Binbaşı Muzaffer Karan	Zırhlı Birlikler Okulu Tank Taburu Kumandanı		13 Kasım 1960'ta hükûmet müşaviri	Oslo
31	Piyade Binbaşı Fazıl Akkoyunlu	Genelkurmay Başkanlığı Kışla Kumandanlığı Harekât Eğitim Subayı		13 Kasım 1960'ta hükûmet müşaviri	Kâbil
32	Tank Binbaşı Dündar Taşer	5. Zırhlı Tugay 1. Tank Taburu İkinci Bölük Kumandanı		13 Kasım 1960'ta hükûmet müşaviri	Rabat
33	Kurmay Yüzbaşı Numan Esin	86. Piyade Alayı Birinci Bölük Kumandanı		13 Kasım 1960'ta hükûmet müşaviri	Madrid
34	Kurmay Yüzbaşı	Kara Harp Akademisi 2. Sınıf öğrencisi		13 Kasım 1960'ta hükûmet müşaviri	Tokyo

	Muzaffer Özdağ			
35	Kurmay Yüzbaşı Kamil Karavelioğlu	Kara Harp Akademisi 2. sınıf öğrencisi		Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi
36	Jandarma Yüzbaşı Ahmet Er	Zeytinburnu Kaza Jandarma Kumandanı		13 Kasım 1960'ta Trablusgarp hükûmet müşaviri
37	Kıdemli Yüzbaşı Rıfat Baykal	Ankara Personel Okulu Karargâh Birliği Kumandanı		13 Kasım 1960'ta Tel-Aviv hükûmet müşaviri
38	Personel Yüzbaşı İrfan Solmazer	Harp Okulu değil, Memuru Okulu mezunudur.	Muamele	13 Kasım 1960'ta Lahey hükûmet müşaviri

Komite üyelerinin açığa çıkması diğer asker kişilerden farklılaştırılması için “yeşil yakalı beyaz ceketler” giymeleri önerilmiş, ancak bu öneri kabul edilmemiştir.²⁷¹ 27 Mayıs darbesinin hiyerarşi dışı bir müdahale olduğu biliniyor; darbenin hemen sonrasında açıklanan *Milli Birlik Komitesi* üyelerinin rütbeleri *yüzbaşı* ile *orgeneral* arasında olup; generallerin adedinin sadece beş olduğu, bunlardan birinin ise darbenin üzerinden henüz dört ay bile geçmeden vefatıyla bu sayının dörde indiği görülmektedir.²⁷² 38 üyeli ilk komitede, *iki orgeneral; bir tümgeneral, iki de tuğgeneralin* yer aldığı anlaşılıyor. Geriye kalan 33 üyenin rütbeleri ise şöyle: *9 albay; 7 yarbay; 11 binbaşı; 6 da yüzbaşı. 33 üyenin 27'sinin kurmay olduğu 6'sının ise kurmay olmadığı* görülmektedir.

MBK'nin kuruluşu esnasında olanlar, darbenin içinde bizzat bulunanlar tarafından hatıralarda ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Bir kere genel olarak hareketin hazırlık safhasında yoğun olarak bulunmayan kimi üyelerin *MBK* kurulur kurulmaz komitenin içinde yer alırken, özellikle ellili yılların ikinci yarısından itibaren hızlanan örgütlenme safhasında bizzat kurucu olarak bulunan kimi isimlerin komiteye dâhil edilmemeleri büyük düş kırıklıklarına neden olmuştur.²⁷³

Bunların belli başlıları şu isimlerdi: *Talat Aydemir, Dündar Seyhan, Sadi Koçaş, Adnan Çelikoğlu, Emin Aytekin, Selçuk Atakan, Necati Ünsalan, Ferruh Güven*. Komiteye dâhil edilen generaller ise sırf ordu tabanında hâkim olan, başta, bir general görme hissiyatını tatmin vazifesini görmekteydiler.²⁷⁴

Emekliliğin kıyısından sökülüp getirilen dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı *Org. Cemal Gürsel*, orduda babacanlığıyla çok sevilen *Cemal Ağa* lakabıyla tanınan bir şahsiyettir. Şöhretini sonradan içeriği değiştirilen, dönemin Milli Müdafaa Vekili *Ethem*

²⁷¹ İpekçi, a.g.e. , s. 290.

²⁷² Öldüğü tarihteki rütbesiyle Tümğ. İrfan Baştuğ.

²⁷³ Erkanlı, 27 Mayıs sonrası kurulan Milli Birlik Komitesine üye olacaklarını düşünen, ancak başından beri çalışmalarına rağmen o dönem yurtdışında bulunan Dündar Seyhan, Talat Aydemir ve Sadi Koçaş'ın Komiteye alınmamış olmaları dolayısıyla kendilerini sonuna kadar affetmediklerini belirtiyor. Bkz. Erkanlı, **Anılar... Sorunlar... Sorumlular...**, s.23. Bu hatıratın kritik edildiği bir çalışma için bkz. Cengiz Sunay, “*Orhan Erkanlı'nın Anıları Ekseninde 27 Mayıs ve Sonrası*”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 93, BAHAR 2008, 84–96.

²⁷⁴ Bunlardan biri olan *Org. Fahri Özdilek*'in yaşadığı tereddüt için bkz. Mehmet Şükran Özkaya, **Adım Adım 27 Mayıs**, İstanbul: İleri Yayınları, 2005, s.192.

*Menderes'e yazdığı 3 Mayıs 1960 tarihli mektup ve ardından Kara Kuvvetleri personeline hitaben kaleme aldığı veda mesajında kullandığı cümlelere borçludur.*²⁷⁵ Komiteden 13 Kasım 1960'ta tasfiye edilen 14 üye haricinde, diğerlerinin adını sitayişle andıkları *Cemal Gürsel'in* yine dönemin Genelkurmay Başkanı *Org. Rüştü Erdelhun'un* görev süresinin uzatılması nedeniyle aslanlı kapıya giden yoluna taş konması karşısında iktidara çok kızgın olduğu söylenir.²⁷⁶ *Gürsel*, omzunda taşıdığı dört yıldıza rağmen komitede etken değil edilgen bir konumdadır. Öyle ki, son derece riskli bir iş başaran subayların, hareketin başına sırf omzundaki dört yıldızın hatırına getirdikleri bu ismin, toplanan bu subay kitlesine hitaben sarf ettiği ilk cümle manidardır. *Hepinize teşekkür ederim; şimdi hepiniz vazifelerinizin başına gidin, ihtiyaç olursa ben sizi çağırırım* olmuş ve bu sözler karşısında büyük bir tepki görmüştür.²⁷⁷ Olağan zamanlarda emre itaatsizlik kapsamında bir suç olacak bu tepki, paşanın yapılan işin farkına varıp sükût etmesiyle sonuçlanmıştır. İşte bu noktada paşanın içinden tıpkı *İmrâlı'da* infazların yapıldığı bilgisini edindiği zaman söylediği *eyvah!* Geçmiş midir? Bilinmez ama paşanın 1966'daki ölümünü hızlandırdığı ifade edilir olmuştur.²⁷⁸

Komitenin iki numaralı orgenerali ise *Fahri Özdilek'tir. Özdilek*, dönemin 1. Ordu Kumandanıdır; özellikle *28 Nisan 1960'taki İstanbul Üniversitesi* olayları esnasında sorumluluk sahibidir ve altındakilerin icraatından bihaber vaziyettedir. Hükümet yanlısı bir kumandan olmasa da darbe karşıtı biri olduğu söylenemez; yani iki tarafa karşı da nötrdür. *İstanbul* ve *Ankara* gruplarının arasındaki kısa süreli irtibat kopukluğu esnasında gerilen sinirlilikte de mütereddittir. Altındakilerin üniversite öğrencilerinin nümayişleri karşısında takındığı hoşgörülü tavır sayesinde, *Ankara'daki* mevkiidaşı gibi sert tutum takılmamış olması talihi olmuştur.²⁷⁹ Darbeci subayların harekât sonrasında üstlerine karşı sarf ettikleri *bizden misin, değil misin?* Sualine olumlu cevap vermesi ve yine omzunda taşıdığı dört yıldız sayesinde, konumunu muhafaza ettiği gibi *MBK* üyesi de yapılmıştır. Komisyonumuzun dinlediği Şefik Soyuyüce, *Özdilek'in* darbeden haberdar olduğunu ve bu sebeple *MBK'ne* alındığını iddia etmiştir: “*Mesela, 27 Mayıs aslında generallerin haberi olan bir harekettir, Ordu Kumandanının haberi vardır, Örfi İdare Birlikleri Kumandanı Ali Keskiner'in haberi vardır, Fahri Özdilek Ordu Kumandanı, şimdi bunların haberi var, emir-kumanda işinde, bunlara “Buyurun, gelin.” dediği zaman... Ordu Kumandanı Fahri Özdilek'in Millî Birlik Komitesi üyesi yapılması, haberi olduğu içindir; Ali Keskiner'in 2'nci Ordu Kumandanı yapılması tümgeneral rütbesiyle, beraberliğin bir sonucudur*”.²⁸⁰ Oysa bu suale menfi cevap veren Hava Kuvvetleri Komutanı *Org. Tekin Arıburun* enterne edilmiştir. Genelkurmay Başkanı *Org.*

²⁷⁵ Mektubun aslı Türkes'tedir. Bkz. Hulusi, Turgut, **Türkes'in Anıları** (Şahinlerin Dansı), İstanbul: ABC Basın Ajansı Yayınları, 1995, numaralandırılmamış son üç sayfaya bkz.

²⁷⁶ Füzüzan Tekil, **Türk Demokrasisi İçinde Süleyman Demirel**, İstanbul: Göktürk Yayınları, 1978, s.126.

²⁷⁷ Özkaya, **Adım Adım 27 Mayıs**, s.211.

²⁷⁸ Tarık Güryay, **Bir İktidar Yargılanıyor**, İstanbul: Cem Yayınevi, 1971, s.365 vd.

²⁷⁹ Ankara Örfi İdare Kumandanı Korg. Namık Argüç'ün darbeciler nezdindeki mevkiini göstermesi bakımından şu satırlara dikkat: “*Fahri Özdilek hepimizin içini ferahlatmıştı, amma Argüç çok, hem de pek çok bulandırmıştı. Onda kafatası vardı, beyin yoktu; şeref yoktu, fakat büyük bir işkembe vardı. Bunda bütün ordu müttefikti...*”, Avni Eevli, **Hürriyet İçin** (27 Mayıs 1960 Devrimi), Ankara: Yeni Desen Matbaası, 1960, s.96.

²⁸⁰ Şefik Soyuyüce'nin 13.06.2012 Tarihli Dinleme Tutanağı, **TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı** [Saat: 15.30–18.24].

Rüştü Erdelhun ile Ankara Örfi İdare Kumandanı *Korg. Namık Argüç*'ün akıbeti ise hazindir. Fahri Özdilek'in uzun bir siyasi geçmişi vardır; 19 yıl tabii senatör, 12 Eylül darbesinden sonra *Danışma Meclisi Üyesi*, 1983 seçimleriyle de Halkçı Parti Konya milletvekilidir.

İsmi 12 Mart döneminde de gündemde olan *Tümg. Cemal Madanoğlu*'nun komiteye girişi ve buradaki faaliyetleri ilginçtir. Argoyu seven deli dolu bir komutan olan *Madanoğlu*'nun, kendisine yapılan davete verdiği cevap hâlâ tebessüm ettiricidir. *Kur. Alb. Osman Köksal* tarafından tevcih edilen teklif karşısında önce duruma bakacağını, başarısızlık olduğu takdirde sıvışacağını, yine de erkeklik uğruna bu işte var olduğunu söyleyebilecek bir mizaca sahiptir.²⁸¹ Astlarıyla tavla oynayan; general olduğu gün, bu işlerin bayağı ucuzladığını, kendisi olduktan sonra herkesin general olabileceğini söyleyebilecek kadar açık sözlüdür. Türk ordu geleneğinin emir-komuta hususundaki geleneksel hassasiyeti düşünüldüğünde, söz konusu hadise düşündürücüdür. *Madanoğlu* diğerlerinin aksine Cumhuriyet Senatosunda MBK üyelerinin atandığı tabii senatörlüğü reddetmiştir. 1966'da dönemin Cumhurbaşkanı Sunay tarafından kontenjandan senatör yapılmıştır.

Tuğg. Sıtkı Ulay ise hakkında *DP*'lilerin en fazla ihanete uğradıklarını ifade ettikleri isimlerden biridir. Henüz general olmadan önce, partinin nüfuzlu isimlerine serhat vilayetlerinden biri de olsa askerlikten ayrılıp vali olmak istediğini; üstelik yapıldığı takdirde o vilayetteki *CHP*'lilerin **nefesini keseceğini vaat etmiş bir şahıs olduğu iddialarıyla meşhurdur.**²⁸² 21 Mayıs 1960 tarihli ünlü *Harbiye yürüyüşünde* telaşa kapıldığı; hadisenin bilgisi dışında olduğunu ifade ederek kendisini aklamaya çalıştığı anlatılır.²⁸³ Ulay'ın MBK'nin havacı üyelerinden *Haydar Tunçkanat*'la birlikte 1961 seçimleri sonrasında reis-i cumhurluğa adaylığını koymaya kalkan *Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil*'i, adaylığını geri çekmekle Etlik'e gömülmek arasında tercih yapmaya zorlayanlardan biri olduğu iddia edilmektedir.²⁸⁴ Cumhuriyet Senatosu tabii üyeliğinden sonradan istifa etmiştir.

Tuğg. İrfan Baştuğ ise darbe esnasında *KKK Personel Başkanlığı Birinci Muavini* olarak vazifelidir ve hiçbir hatıratında 27 Mayıs'ın ne hazırlık, ne de icra safhasında ismi geçmez. 12 Eylül 1960'ta başka bir komite üyesi olan *Şükran Özkaya*'yla birlikte geçirdikleri trafik kazası sonucu hayatını kaybetmiştir. *MBK* üyeliği dışında *Ankara Valiliği* ile de vazifelidir.²⁸⁵ Kazanın meydana geldiği arabanın Cadillac marka olması sonraları sıkça dile getirilmiştir.

Komitenin kurulmuş iktidar yetkilerine sahip olması, egemenlik yetkisini mutlaka millet adına kullanacağı anlamına mı geleceği önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Egemenlik yetkisinin millet adına kullanılacağı varsayımı, "milletin temsili" ile mümkündür. Milletin temsil etmenin hukuki sonucu ise tasarrufların herkese

²⁸¹ Örsan Öymen, *Bir İhtilâl Daha Var 1908–1980*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1987, s.225.

²⁸² Perin, *Yassıada Faciası* Cilt 1 (27 Mayıs Darbesinden İdamlara Kadar İşkence Altında Ezilenlerin Dramı), s.80.

²⁸³ İpekçi ve Coşar, *İhtilalin İçyüzü*, s.176.

²⁸⁴ Öymen, *Bir İhtilâl Daha Var 1908–1980*, s.342; Sıtkı Ulay, *Giderayak*, İstanbul: Ad Yayınları A.Ş. 1996. Sıtkı Ulay, *Harbiye Silâh Başına!* (27 Mayıs 1960) (General Sıtkı Ulay'ın Anıları), İstanbul: Ar Matbaası, 1968, s.231.

²⁸⁵ Bkz. Hikmet Özdemir, *"Siyasal Tarih (1950–1960)"*, Sina Akşin (Yay. Yön.), *Çağdaş Türkiye 1908–1980*, C-4. İstanbul: Cem Yayınevi, 2000, s.231.

uygulanabilir nitelikte, genel ve objektif olmasıdır. Komitenin temsil niteliği yoktur, ama işlemlerini genel ve objektif olup olmadıklarına göre yeniden düşünmek gerekir. Komitenin bu nitelikte olmayan bir işleminin bulunması halinde, milleti temsil etmemiş olduğunu söylemek mümkündür.

Öte yandan, “kurucu iktidarın kuruluş usulünü düzenleme” yetkisini kendine tanıyan komite bu yetkisini bunu “demokrasi” ile kayıtlamıştır. Kurucu iktidarın kurulmasında demokrasi sorunu, bütün siyasal güçlere kurucu iktidara katılma imkanı verilip verilmediği ile çözülebilir. Komitenin kurucu iktidarı bazı siyasal güçlere karşı kapaması, kurucu iktidarı düzenlemede egemenlik hakkını millet adına kullanmayacağını gösterecektir.

Komitenin bu yetkilerini nasıl kullandığı sorusuna, Kurucu Meclisi düzenleme, özellikle Temsilciler Meclisi’ni kurmada getirdiği kayıtlar ve hak ve özgürlüklere ilişkin işlemleri incelenirken cevap verilebilir.

Komitenin çalışma usulü ve kullanacağı yetkilerin niteliği konularındaki çözümlerinin gösterdiği, Komitenin hakimiyet hakkını millet adına kullanmayabileceğidir. Bir başka deyişle komitenin hakimiyet hakkının millet adına kullanacağını gösteren hiçbir hukuki güvence yoktur.²⁸⁶

Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel kendisinin Milli Birlik Komitesi (MBK)’nin başkanlığına, hükümetin başbakanı olmasına, vekâleten Millî Savunma Bakanlığı’na ve Başkomutanlığa getirilmesine, MBK tarafından karar verildiğini ilân etti. Daha sonra aynı gün Gürsel kabineyi kurmuş olduğunu bildirdi. Kabine üyeleri, ilk atananlar, görevleri, daha sonraki dönemlerde ilk atananların yerine atananlar ve atanma tarihleri şöyledir.

Devlet Başkanı, Başbakan ve Milli Savunma Bakanı: Org. Cemal Gürsel,
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Fahri Özdilek, (22. 10. 1960),
Devlet Bakanı: Âmil Artus,
Devlet Bakanı: Şefik İnan, Hayri Mumcuoğlu (06.09.1960),
Devlet Bakanı: Nasır Zeytinoğlu (06.09.1960),
Adalet Bakanı: Abdullah Pulat Gözübüyük, Amil Artus (Devlet Bak.)
(27. 08.1960),
İçişleri Bakanı: Tümgeneral Muharrem İhsan Kızıloğlu,
Dışişleri Bakanı: Selim Sarper,
Maliye Bakanı: Ekrem Alican, Kemal Kurdaş (26. 12 .1960) ,
Milli Eğitim Bakanı: Prof. Fehmi Yavuz, Prof. Bedrettin Tuncel (10.09. 1960) ,
Milli Savunma Bakanı: Fahri Özdilek (Birinci Ordu Komutanı ve İstanbul MBK
Başkanı) (09.06.1960), Hüseyin Ataman (22. 10. 1960),
Bayındırlık Bakanı: Daniş Koper, Prof. M. Çokdoğan (12.09. 1960),
Ticaret Bakanı: Cihat İren, Mehmet Baydur (06. 09. 1960),
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Prof. Nusret Karasu, Prof. Dr. Ragıp Öner, (06. 9.
1960),
Gümrük ve Tekel Bakanı: Fethi Aşkın,

²⁸⁶ Doğru, a.g.e., s. 59-60.

*Tarım Bakanı: Feridun Üstün, Prof. Osman Tosun (29.08.1960),
Ulaştırma Bakanı: Tuğgeneral Sıtkı Ulay,
Çalışma Bakanı: Prof. Cahit Talas, Raşit Beşerler (06. 09. 1960),
Sanayi Bakanı: Muhtar Uluer, Şahap Kocatopçu (06.09. 1960),
Basın-Yayın ve Turizm Bakanı: Zühtü Tarhan,
İmar ve İskân Bakanı: Orhan Kubat, Prof. Fehmi Yavuz (27.08.1960).²⁸⁷*

Kabinede 4 subay, 3 hukukçu, 3 profesör, 6 idareci ve 3 teknisyen yer almıştı. İsimlere bakıldığında partiler üstü olan bu kabinenin askerlerle aydınlar arasında bağlantı kurduğu görülür.²⁸⁸

İhtilalin icra heyeti olan Milli Birlik Komitesi (MBK), 28 Mayıs 1960 tarihinde kurulan yeni hükümet ve MBK arasındaki münasebetlerin hukuki yönden düzenlenmesi için, “Geçici Anayasayı” hazırlamak üzere, üniversiteden Hüseyin Naili Kübalı, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, MBK’dan Muzaffer Özdağ, Numan Esin ve Devlet Bakanı Amil Artus’tan oluşan bir komisyon kurdu. Kubalı’nın başkanlığında çalışmalara başlandı ²⁸⁹ ve 3 Geçici Anayasa “1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanunu’nun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Geçici Kanun” adıyla, 12 Haziran 1960 tarihli 1 numaralı kanun olarak yayımlandı.²⁹⁰

B. Milli Birlik Komitesi ve Ordudaki Çatışmalar, Temizlik Harekatı ve On dörtler Olayı

Darbeyi yapanların yer aldığı Milli Birlik Komitesi’nin (MBK) kurulmasıyla birlikte üyelerin çoğunun askerlik görevlerinden ayrılması ile MBK ve rütbe olarak kendilerinden aşağı subaylardan oluşan bir rejime karşı kendilerini sorumlu durumda bulan muvazzaf komutanlar arasında kimi ciddi gerilimlere neden oldu.²⁹¹ Tartışmalar bu minvalde devam ederken ordu içinde eksiltmeye gitme zorunluluğu hususunda öteden beridir düşünülen tedbir uygulamaya konuluyordu. Türk ordusunun rütbe silsilesinin tepesi üstüne duran bir piramide benzediği; bunun bir hal çaresinin olduğu lakin eğer tüm muhtemel tepkileri göğüsleyecek böylesi güçlü bir idare varken bu harekete girilmediği takdirde bir daha bu yapının düzeltilmeyeceği fikri hemen herkeste hâkimdi.²⁹² Nihayet hazırlanan bir listeye mesele çözüme kavuşturuldu. 235 *general/amiral ile 5000 civarında subay* emekliye sevk edildi. Gerekçenin üst rütbelerdeki şişkinlik olduğu şeklinde açıklanmasına rağmen, emekliye sevk işlemlerinin düşük rütbeli subayları da geniş oranda kapsamaması, beklenen tepkinin doğmasını kaçınılmaz kıldı. Ordudan zorunlu emekliye sevk edilen bu grup

²⁸⁷ Kazım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyet Hükümetleri ve Programları**, İstanbul, Ak Yayınevi,1968, s. 456–457.

²⁸⁸ Cumhuriyet, 29 Mayıs 1960, s. 1.

²⁸⁹ İpekçi, a.g.e., s.292.

²⁹⁰ Resmi Gazete, 14 Haziran 1960, Numara: 10625.

²⁹¹ Hale, “Türkiye’de Ordu...”, s.110.

²⁹² Alparslan Türkeş, **27 Mayıs 13 Kasım 21 Mayıs ve Gerçekler**, İstanbul: Hamle Basın Yayın, 1996, s.48.

örgütlenerek, kısa adı *EMİNSU* olan *Emekli İnkılâp Subayları* derneğini kurdu.²⁹³ Bir diğer tenkizat da üniversitelerde yapıldı 147 öğretim elemanının işlerine son verildi.²⁹⁴ Her iki cenahta da büyük tepki yaratan bu düzenlemeler *MBK*'nin gücünden çok şey götürmüştür. Özellikle 147'ler meselesinde fevri davrandıklarını itiraf eden Orhan Erkanlı, bu hususta şunları söylemektedir:

*"Her türlü kanaate, inanışa taarruz ediyorduk; solcusunu da sağcısını da atıyorduk. Doğum yeri şarkta olanı Kürtçü diye, namaza gidenleri softa ve gerici diye, kitabı olanı, çalmıştır diye, kitapsızları kitapsız diye, talebeye ciddi davrananı kaba ve sert diye, samimi hareket edenleri laubali diye, kızlarla fazla ilgileneni ahlaksız diye damgalıyorduk. Solcu, sağcı, mason, Kürtçü, gerici, cahil, tüccar, kitapsız, politikacı, vs. gibi sıfatlar sık sık kullanılıyor, bu barajları aşabilenler içerde kalıyorlardı".*²⁹⁵

27 Mayıs'ta kendilerine *MBK* üyesi adını veren bir grup genç subayın, ordu adına ülke yönetimine el koyarak gerçekleştirdikleri ortak girişime rağmen aralarında bir görüş birliği bulunmamaktadır. *MBK*'nin üyeleri arasında, kısa süre sonra, iktidarda kalış süresi, seçim tarihi, reformlar v.b. konularda anlaşmazlıklar çıkmıştır.

27 Mayıs'ta ihtilali yaptık ama 28 Mayıs'ta ne yapacağımızı bilmiyorduk diyen Orhan Erkanlı aslında *MBK* içinde ve orduda var olan farklılaşmayı da yansıtıyordu. İhtilali yapalım arkası gelir, kervan yolda düzelir mantığı üzerinden yapılan ihtilal gerçekleşince bölünmelerin baş göstermesi kaçınılmaz olmuştu. Gürsel gibi üst rütbeli komutanlar için esas amaç iktidarı olabildiğince çabuk seçilmiş hükümete devretmekti. Alt rütbeli subayların çoğu ise daha radikal toplumsal, ekonomik ve siyasal reformları yapmak için iktidarın uzun bir süre ellerinde kalması taraftarı idiler. Dolayısıyla amaçlar ve yöntemler konusunda bir çatışma rejimin içinde başından itibaren vardı. *MBK*'yi karmakarışık bir hizipler koalisyonu olarak tanımlayan Feroz Ahmad, Komite'nin bu kadar büyük ve hantal olmasını da temsil edilmek isteyen ve hiçbiri diğeriyle uzlaştırılamayan pek çok gizli grubun var olmasına bağlıyordu.²⁹⁶

MBK üyeleri rütbe farkı gözetilmeksizin eşit statüde oldukları; devlet protokolünde ise en üstte oldukları kabul edilmiştir. Hatıratlarda komite üyelerinin daha komite kurulurken aralarında asgari bir fikir birliğinin olmadığı; özellikle iki komite üyesi olan *Alparslan Türkeş* ile *Sami Küçük* etrafında toplanan iki farklı gruplaşmanın mevcut olduğundan bahsedilmektedir.²⁹⁷ *Türkeş* ve etrafındakiler tarafından, meselenin *DP*'nin iktidardan uzaklaştırılmasıyla bitmediği; uzun bir geçiş devresinde yapılacak reformlardan sonra seçimlere gidilmesi gerektiği; hatta bu devrenin sonunda komitenin partileşerek siyasi hayata müdahil olması lüzumu savunulmaktadır. *Küçük* ve çevresi ise biran evvel kurucu meclisin teşkiliyle anayasa çalışmalarının başlatılması ve verilen söze

²⁹³ Basına olayın aksediş biçimi için bkz. "235 General dün emekliye ayrıldı", *Akşam*, 4 Ağustos 1960. Bunu, 25 hizmet yılını dolduran 885 astsubayın emekliye sevki izledi, bkz. *Milliyet*, 23 Eylül 1960.

²⁹⁴ Walter F. Weiker, **1960 Türk İhtilâli**, çev. Mete Ergin, İstanbul: Cem Yayınevi, 1967, s.74 vd.

²⁹⁵ Erkanlı, *Anılar... Sorunlar... Sorumlular...* s.47.

²⁹⁶ Ahmad, "Modern Türkiye...", s. 153.

²⁹⁷ İpekçi ve Coşar, *İhtilalin İçyüzü*, s.435 vd.

sadık kalınarak iktidarın sivillere devri taraftarıdır. Her iki görüşün de ordu içinde tabanı ve taraftarları vardır. Bu süreçte uzlaşmanın vaki olmaması halinde baş gösterecek bölünmenin, komiteyle sınırlı kalmayacağını geliştiren olaylar ispatlamıştır.²⁹⁸

Nitekim bölünmenin ilk emareleri, *Türkeş* ve ekibinin *Ülkü ve Kültür Birliği* ismindeki projelerinin yarattığı tepkiyle görülmeye başladı. 1944 tutuklamalarında yargılanan *Türkeş*'in üzerine atılı faşizm suçlamalarının da etkisiyle bu projenin gördüğü tepki büyük olmuştur. *Türkeş* bu projeden sadece vazgeçirilmekle kalmadı; fiilen başbakanlık yetkilerini kullandığı *başbakanlık müsteşarlığından* da ayrılmak zorunda bırakıldı. Yerine atanan *CHP* eğilimli *Hilmi İncesulu*'ya görevini devretti.²⁹⁹ Sivil kanattaki mücadelenin iki yönünde de bir başka münakaşa, *Ord. Prof. Dr. Sıdık Sami Onar* ile *Doç. Dr. Muammer Aksoy* arasında yürütülüyordu. *Onar*, korporatist bir meclisten yanayken *Aksoy* partilerin temsili esasına dayanan bir meclisi savunmaktaydı.³⁰⁰ Bu ikili arasındaki mücadelenin açık bir kavgaya dönüşmesi, komiteye de sirayet ediyor; kurucu meclisin teşkili için gereken anayasa değişikliği, geçici anayasaya göre *MBK* üyelerinin beşte dördünün tasvibine bağlı bulunduğu ve uzun bir geçiş devresini öngören üyelerin bu oranın sağlanmasının önünde engel olduğundan mesele çıkmaza giriyordu.

Birinci eğilimde olanlar (aşırılar), yıllardır ihtilal hazırlığı içinde olmuşlar, güçleri sınırlı olduğundan diğer gruplarla işbirliği yapmak zorunda kalmışlardır. Bu 21 subaydan 14'ü, ılımlılar tarafından 13 Kasım 1960'ta tasfiye edilerek yurt dışına sürgüne gönderilmişlerdir. Soyuyüce, Dündar Taşer, Alparslan Türkeş *MBK*'den uzaklaştırıldı.³⁰¹ İlimliler ise İnönü'nün Sonunda 14 üye (Fazıl Akkoyunlu, Rıfat Baykal, Ahmet Er, Orhan Erkanlı, Numan Esin, Orhan Kabibay, Mustafa Kaplan, Muzaffer Karan, Münir Köseoğlu, Muzaffer Özdağ, İrfan Solmazer, Şefik etkisi ile hukuki ve siyasi düzenlemeler yapıldıktan sonra hemen seçimlere gidilmesini ve meclise, iktidarın teslimini düşünmektedirler.³⁰²

13 Kasım 1960'ta sabaha karşı belirlenen 14 kişilik listede adı bulunanların evlerine tebligatın yapılması ile tasfiye hareketi başlamıştı. 14'ler dünyanın çeşitli yerlerinde bulunan büyükelçiliklere müşavir olarak atandılar. Talat Aydemir'in yazdığı gibi "13 Kasım devrimcilerin kendi çocuklarını yediği sessiz bir devrimdi. Bizlerde kullanılmıştık."³⁰³

14 kişilik liste oluşturulurken aslında listenin içinde yer alması düşünülüp sonradan vazgeçilen en az üç üye daha vardı. Bunların: *Ahmet Yıldız*, *Suphi Karaman* ve

²⁹⁸ Er, *Hatıralarım ve Hayatım* (27 Mayıs'tan 12 Eylül'e, Ahmet Yesevi'den Yunus Emre'ye), s.113.

²⁹⁹ Er, *Hatıralarım ve Hayatım* (27 Mayıs'tan 12 Eylül'e, Ahmet Yesevi'den Yunus Emre'ye), ss. 113–114. Muammer Taylak, *27 Mayıs ve Türkeş*, İstanbul: Hamle Yayıncılık, 1994, s.127 vd.

³⁰⁰ İpekçi ve Coşar, *İhtilalin İçyüzü*, s.442 vd.

³⁰¹ Hikmet Özdemir, "Siyasal Tarih, 1960–1980", *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980* (Mete Tunçay, Cemil Koçak, Hikmet Özdemir, Korkut Boratav, Selahattin Hilav, Murat Katoğlu, Ayla Ödekan), İstanbul, Cem Yayınevi, 1992, s. 193-194.

³⁰² Alparslan Türkeş, *27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve Gerçekler*, Dokuz Işık Yayınevi, İstanbul, Ahmet Sait Matbaası, 1977, s. 42–45.

³⁰³ Seyhan, a.g.e., s. 119.

Mehmet Özgüneş olduğu iddia edilmektedir.³⁰⁴ Bilindiği gibi 38 kişi olarak kurulan komite ilk dört ayında bir üyesini fire vererek 37'ye düşmüştü. Şimdi tasfiye edilen 14 üyeyle bu kez 23 kişiye düşmüş bulunuyordu. Listeye yukarıdaki üç isim de eklenseydi yeni MBK bu defa 20 üyeye düşecek; bu da komitenin bir azınlık tarafından istismar edildiği tezini zayıflatacaktı. Bu nedenle, diğer unsurlar bir tarafa, listenin tespitinde bu düşüncenin ana amil olduğu söylenebilir. Yeni komitenin kurucu meclisin teşkiline imkan verecek beşte dördük tasvibe mazhar anayasa değişikliğini yapacak kıvama geldiği artık söylenebilmektedir. Nitekim yeni komite tasfiyeden sonra bu değişikliği yaparak *Kurucu Meclisin* kurulmasına dair kanunu çıkardı.³⁰⁵

Aşağıdaki tablo incelendiğinde ilk MBK'de kurmay olmayan bütün subayların 14'lere dâhil edildikleri gözlenmektedir. Tasfiye edilen subaylar içindeki hiçbiri komşu bir devlete gönderilmedikleri gibi; *Brüksel'e* gönderilen *Kabibay* dışındaki hiçbirinin önemli dış merkezlerde görevlendirilmedikleri anlaşılmaktadır. Aralarındaki irtibatı yüz yüze yapmaları imkânını olabildiğince kısıtlamak amacıyla olsa gerek, *sekizi Avrupa'ya üçü Doğu ve Güneydoğu Asya'ya; biri Ortadoğu'ya; ikisi de Kuzey Afrika'ya* gönderilmişlerdir. *Atina, Sofya Bükreş, Belgrad, Tiran, Viyana, Budapeşte, Bonn, Londra, Paris, Roma*, gibi *Avrupa; Şam, Bağdat, Tahran, Beyrut, Kahire* gibi *Ortadoğu* başkentlerinin hiç düşünülmemesi manidardır. 14'lerin buna rağmen *Brüksel'de* toplanma imkânı buldukları; *Türkeş ve Kabibay* arasındaki liderlik mücadelesi sebebiyle anlaşamayarak dağıldıkları bilinmektedir.³⁰⁶ 14'lerin varlığı, yurttan kalan farklı cuntalaşmalar açısından, tabanlarını kendi yanlarına çekebilmek açısından önemlidir. Hemen her nüve 14'lerle olan irtibatını gerekçe göstererek genişlemek, güçlenmek kararındadır.³⁰⁷ 14'lerin yaş ortalaması 37; diğerlerinin yaş ortalaması ise 43'tür. Buna göre komitenin genç üyelerinin en az bir seçim dönemi yönetimde kalma yanlısı; diğerlerinin ise biran evvel seçimlerin yapılarak iktidarı sivillere devretme yanlısı olmalarının bununla bir ilgisi olup olmadığı sorgulanmalıdır.

Tablo 13 Kasım'daki Rütbeleri, MBK'ndeki Vazifeleri ve Tasfiye Sonrasındaki Yeni Görev Yerlerinin Ankara'ya Mesafesi Açısından 14'ler

	13 KASIM 1960'DAKİ RÜTBESİ /ADI VE SOYADI	TASFİYE ESNASINDAKİ DURUMU	HÜKÜMET MÜŞAVİRİ OLARAK ATANDIĞI MERKEZ VE ANKARA'YA MESAFESİ
1	Kurmay Albay Alparslan Türkeş	MBK Sosyal İşler Komisyonu Üyesi	Yeni Delhi (Hindistan) [5432 km.]
2	Kurmay Albay Orhan	MBK Güvenlik	Brüksel (Belçika) [3100 km.]

³⁰⁴ İpekçi ve Coşar, *İhtilalin İçyüzü*, s.476 vd.

³⁰⁵ "MBK'nin 14 üyesi affedildi, ikinci MBK kuruldu. Gürsel tasfiye sebebini açıkladı. Devlet Başkanı, komitedeki fikir ayrılıklarının millette endişe ve itimatsızlık yarattığını söyledi. Kurucu Meclis yakın zamanda çalışmaya başlayacak. Bundan sonra hiçbir müessesede tasfiye olmayacak" son cümle ne kadar anlamlı değil mi? **Milliyet**, 14 Kasım 1960.

³⁰⁶ Numan Esin, **Devrim ve Demokrasi** (Bir 27 Mayısçının Anıları), İstanbul: Doğan Kitapçılık Aş, 2005, s.219 vd.

³⁰⁷ Aydemir'in hatıratında geniş tafsilat var. Bkz. Talat, Aydemir, **Ve Talat Aydemir Konuşuyor**, İstanbul: May Yayınları, 1966.

	Kabibay	Komisyonu Üyesi	
3	Kurmay Albay Mustafa Kaplan	MBK Sosyal İşler Komisyonu Üyesi	Lizbon (Portekiz) [4594 km]
4	Kurmay Yarbay Orhan Erkanlı	MBK Sekreteri	Mexico City (Meksika) [11755 km]
5	Kurmay Binbaşı Şefik Soyuyüce	MBK İktisat Komisyonu Üyesi	Kopenhag (Danimarka) [3088 km]
6	Deniz Kurmay Binbaşı Münir Köseoğlu	MBK Güvenlik Komisyonu Üyesi	Stockholm (İsveç) [3736 km]
7	Tank Binbaşı Muzaffer Karan	MBK Sosyal İşler Komisyonu Üyesi	Oslo (Norveç) [3761 km]
8	Piyade Yarbay Fazıl Akkoyunlu	MBK Güvenlik Komisyonu Üyesi	Kâbil (Afganistan) [4132 km]
9	Tank Binbaşı Dündar Taşer	MBK İktisat Komisyonu Üyesi	Rabat (Fas) [4917 km]
10	Kurmay Yüzbaşı Numan Esin	MBK Sosyal İşler Komisyonu Üyesi	Madrid (İspanya) [4043 km]
11	Kurmay Yüzbaşı Muzaffer Özdağ	MBK Sosyal İşler Komisyonu Üyesi	Tokyo (Japonya) [8765 km]
12	Jandarma Yüzbaşı Ahmet Er	MBK Güvenlik Komisyonu Üyesi	Trablusgarp (Libya) [3441 km]
13	Kıdemli Yüzbaşı Rıfat Baykal	MBK İktisat Komisyonu Üyesi	Tel-Aviv (İsrail) [890 km]
14	Personel Yüzbaşı İrfan Solmazer	MBK Sosyal İşler Komisyonu Üyesi	Lahey (Hollanda) [3161 km]

Yapılan temizlik MBK içinde bir zayıflamanın işaretiydi. Kurucu Meclis'in kurulmasından sonra geçerliliğini yavaş yavaş yitirmekte ve üyeleri sivil yönetime geçiş sürecinde geleceklelerini güvenceye alabilecekleri siyasi oluşumlara göz kırpmaktaydı. İktidara bir an evvel sahip olma fikri CHP'yi yeni MBK'ne yaklaştırmış, 147'lere ve Eminsü Olayı'nın suçu da gidenlere yüklediği için bu yaklaşma daha ileri bir noktaya ulaşmıştı.³⁰⁸

Ondörtler konusunda son olarak söylenmesi gereken nokta ise önce davranabilselerdi diğerlerini tasfiye edebilecekleridir. Tasfiye iktidar mücadelesinde erken davranan grubun karşı tarafı tasfiyesidir ve ihtilal şartlarında hukuki durumun değil, gücün belirlediği fiili durumun genel belirleyiciliğine uygundur. Bu haliyle 13 Kasım operasyonu ihtilal içinde yeni bir ihtilaldir.³⁰⁹

Ondörtlerden başka, benzer görüşlere sahip subay grupları da vardır. Bunlar iktidarın sivillere devrine karşı çıkmaktadırlar. MBK'ni iktidardan vazgeçmeye zorlayan en önemli neden ekonomik ve siyasi programa sahip olmayışıdır. Böyle bir ortamda yeni bir anayasa hazırlayarak seçimlere gidilmesi için aldıkları Kurucu Meclis kararını yaşama geçiliyorlardı. Böylece Kurucu Meclis kararını hazırlayan komisyon, yasayı kısa zamanda

³⁰⁸ Kurtuluş Kayalı, **Ordu ve Siyaset 27 Mayıs 12 Mart**, İstanbul, İletişim Yayınları, s. 78.

³⁰⁹ Akyaz, a.g.e., s. 146.

tamamlayıp 21 Kasım 1960 tarihinde Cemal Gürsel'e sunmuş, Bakanlar Kurulu tasarımı ele almıştır. Tasarı, Kurucu Meclis egemenliğini CHP'ye vermektedir. Bu duruma itiraz edilerek ve bu tasarıya paralel, başka bir tasarı hazırlanması uygun bulunmuştur.³¹⁰

MBK'nin görevi, 1961 Anayasasının geçici 5. maddesi uyarınca TBMM'nin toplandığı 25 Ekim 1961 günü sona erdi. Bu süre zarfında komitenin kuruluşunda ve yetkilerinde bazı değişiklikler oldu: Kurucu meclis toplanıncaya kadar (6 Ocak 1961), yasama ve yürütme yetkileri komitedeydi. MBK, yasama yetkisini kendi, yürütme yetkisini de kurduğu Bakanlar Kurulu aracılığıyla kullandı.

1961 Anayasasının kabulüyle 23 MBK üyesinden 21'i (İrfan Baştuğ ölmüş, Cemal Madanoğlu istifa etmişti) tabii senatör adıyla Cumhuriyet senatosuna girdi. Bu arada Sıtkı Ulay ve Osman Koksall istifa ettiğinden, Fikret Kuytak ise öldüğünden 1971'de bu sıfatla senatoda kalanların sayısı 18'di.

C. Milli Birlik Komitesi'den Tabii Senatörlüğe Uzanan Süreç

1961 Anayasası'na göre 157 Sayılı Yasa'nın altında adları bulunan MBK Başkanı ve üyeleri ile eski cumhurbaşkanları, yaş kaydı gözetilmeksizin, Cumhuriyet Senatosunun tabii üyesidirler. Tabii üyeler, Cumhuriyet Senatosunun diğer üyelerinin tabii oldukları hükümlere bağlıdır. Tabii üye olarak Cumhuriyet Senatosuna katıldıktan sonra bir siyasi partiye girenlerin tabii üyelik sıfatı, partiye girişlerinden sonraki ilk Cumhuriyet Senatosu üyeliği seçimi tarihinde sona erer.³¹¹

1961 Anayasası'nın hazırlık sürecinde tabii üyelerden MBK'ya mensup olanlar için tartışmalar yaşanmıştır. 13 Kasım 1960'da MBK içindeki bölünmeden sonra II. MBK üyeleri arasında konularının ne olacağı ve bunu sağlayacak çözümün nasıl yaşama geçirileceği sorunu çok yönlü olarak tartışılmıştır. MBK üyesi Tabii Senatör Ahmet Yıldız, bu dönemde MBK için dört ayrı seçeneğin tartışma konusu olduğunu belirtir. Bunlar; Prof. Tahsin Bekir Balta'nın MBK üyelerinin partilere dağılımlarına ilişkin teklifi, Anayasa Komisyonunun MBK üyelerinin iki ya da daha uzun dönem parlamentonun doğal üyeleri olmalarına ilişkin teklifi, CHP'nin MBK üyelerinin kurulacak olan Cumhuriyet Meclisinin ilk döneminde doğal üye olarak yer almalarına ilişkin teklifidir. Bu üç teklif komite dışından gelmiştir. MBK üyesi Ahmet Yıldız dördüncü öneri olarak ise komite içinden gelen teklifleri sıralamıştır. Bunlar: emekli olma, orduya geri dönme, parti kurarak siyaset yapma ve kurulacak olan yeni parlamentonun üst katında senatör olarak görev yapmadır.

Ahmet Yıldız, II. MBK üyelerinin geleceklerinin ne olacağı konusunda Anayasa Komisyonunda, CHP'de ve hükümet çevrelerinde görüşülmesinin sürdürdüğünü eklemiştir.

³¹⁰ Melek Çolak, "27 Mayıs Sonrası Türkiye'de Partileşme", **Türkler Ansiklopedisi**, C.XVII, İstanbul, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 85.

³¹¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, **Resmi Gazete**, 31.5.1961 No: 10816.

6 Ocak 1961'de açılan Kurucu Meclis döneminde; İtalya'da anayasayı yapan Kurucu Meclisin seçimsiz bir biçimde Senatoyu oluşturması, Fransa'da bir süre var olan benzer bir tabii senatörlük kurumu ve Kanada Parlamentosu'nda seçilenlerin üyeliklerinin ömür boyu sürmekte olması gibi örneklerden de esinlenerek "tabii senatörlük" kurumunun oluşturulması uygun bulunmuştur.³¹²

Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonunun ilk teklifinde, Anayasa Mahkemesine en az yedi yıl başkanlık yapmış olanların, MBK'daki ilk görüşmede ise, en az üç yıl Genelkurmay Başkanlığı görevinde kalmış olanların ve Anayasa Mahkemesi Başkanlarının Cumhuriyet Senatosuna tabii üye olarak girmeleri benimsenmiştir.³¹³ Ancak Kurucu Meclis Anayasa Komisyonu devletin yüksek hizmetlerinde görev yapmış kimselerin Cumhurbaşkanı kontenjanından, partilerin kadroları dışından Senatoya girebilmelerinin öngörülmesinden dolayı, Anayasa Mahkemesi Başkanları ve Genelkurmay Başkanı'nın Senatonun tabii üyesi olmalarıyla ilgili hükmü metninden çıkarmıştır.³¹⁴

Senatoda 26 tabii üye görev yapmıştır. 1961 Anayasası'nın kabulüyle 23 MBK üyesinden 21'i (İrfan Baştuğ ölmüş, Cemal Madanoğlu istifa etmiştir) "tabii senatör" adıyla Cumhuriyet Senatosuna girmiştir. Bu arada Sıtkı Ulay ve Osman Köksal istifa ettiğinden, Fikret Kuytak ise öldüğünden 1971'de bu sıfatla Senatoda kalanların sayısı 18'dir. (Ek-3)

Tabii senatörlerden Kara Harp Okulundan 20, Deniz Harp Okulundan 1, Hava Harp Okulundan 3 mezun vardır. Rütbeleri ise 3 orgeneral, 1 korgeneral, 1 tümgeneral, 1 tuğgeneral 13 albay, 4 yarbay, 1 binbaşdır.³¹⁵

Tabii senatörler, Cumhuriyet Senatosuna girdikleri tarihten itibaren büyük çoğunlukla ortak hareket eden, rejimin devamı ve sağlığı için söylemler üreten bir grup niteliğinde olsalar da, parlamentonun ilk üç yılında bir grup kurma ihtiyacı hissetmemişlerdir. Her ne kadar Senatoda genel görüşmeler yapılırken kürsüye grup adına çıksalar dahi ilk dönemde bu grubun bir adı yoktur. 2 Şubat 1964 tarihinde tabii senatörler "Milli Birlik Grubu"nu (MBG) kurduklarını açıklamışlardır.³¹⁶

MBG, Kontenjan Senatörleri Grubu gibi parlamentoda faaliyet gösteren siyasi parti üyelerinin katılımına kapalıdır. Tabii senatörlerin bu grubu kurmasındaki nedenler; Senato içerisindeki faaliyetlerini belirli bir sisteme oturtma, seslerini daha iyi duyurma ve daha sağlam bir organizasyona sahip olma olarak sıralanabilir. MBG'nin ilk ve tek başkanı MBK Hükümetlerinde de başbakanlık görevini üstlenmiş olan Fahrettin Özdilek'tir. Senato içerisinde ılımlılığı ve yumuşak üslubuyla tanınan Özdilek'in bu

³¹² Ahmet Yıldız, *İhtilalin İçinden Anılar-Değerlendirmeler*, İstanbul, Alan Yayıncılık, 2001, s.204-205.

³¹³ **Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Tutanakları Dergisi (MBKGKTD)**, C:6, B:83, 11.5.1961, s.10-12.

³¹⁴ **Kurucu Meclis Tutanak Dergisi (KMTD)**, C:2, B: 14, 26.5.1961, s.3.

³¹⁵ Çoker, "Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri...", s.694.

³¹⁶ **Cumhuriyet**, 3.2.1964, s.1.

göreve gelmesinde yaşının ve dolayısıyla deneyiminin etkisi büyüktür. Özdilek, 27 Mayıs müdahalesini gerçekleştiren MBK'nin Cemal Gürsel'den sonra en yaşlı üyesidir. Gürsel'in Çankaya'ya çıkmasından sonra Cumhuriyet Senatosu içerisinde en yaşlı tabii senatör olarak görevine devam etmiştir.³¹⁷

Tabii üyelik kurumu çoğu kez eleştirilerin odağında olmuştur. Cumhurbaşkanınca atanan üyelere çok, MBG'nin, bir partinin doğrultusunda hareket etmesinin milli egemenlikle bağdaşmadığını ileri sürerek tabii üyeliğin kaldırılmasını zamanın parti liderleri şiddetle savunmuşlar ve bu görüşlerini her fırsatta dile getirmişlerdir. Tabii senatörlerin bir açıdan Senato içindeki meşruluğunu sağlayacak önemli bir adımı 27 Mayıs'ın bir bayram olarak tüm ülkede kutlanması tasarısı olmuştur. 4 Nisan 1963'te tasarı Mecliste görüşülmüştür. 147 AP'li vekilden sadece 30'u görüşmelere katılmış ve 28 oy AP'lilerden olmak üzere 294 oyla 27 Mayıs'ın bayram olarak kabul edilmesi Meclisten geçmiştir.³¹⁸

Bu sırada Senatör Hıfzı Oğuz Bekata Mecliste AP'lilerin 27 Mayıs ve ordu aleyhine yaptığını iddia ettiği sözleri ile ilgili birtakım belgeleri açıkladığı esnada büyük bir kavga çıkmıştır. Tabii Senatör Mucip Ataklı'nın Gökhan Evliyaoğlu'nu Meclis koridorunda tartaklaması sonucu alevlenen ve elli kişinin karıştığı kavga güçlkle bastırılmıştır.³¹⁹ 9 Nisan 1963'te Senatoya bu tasarı gelmiştir. Tasarı Senatoya gelmeden önce AP grubunda ciddi tartışmalar yaşanmış ve 20'ye karşı 30 oyla 27 Mayıs'ın bayram olarak kutlanması kabul edilmiştir. Ancak bu kabul AP'de yeni istifaların da gelmesine neden olacaktır. Milletvekilleri Reşat Özarda, Sezai Sarpasır partilerinden istifa etmiştir. Sakarya Senatörü Kazım Yurdakul da Ragıp Gümüşpala'ya bir telgraf çekerek istifasını istemiştir.³²⁰

9 Nisan'daki Senato oturumunda AP adına söz alan İhsan Sabri Çağlayangil ve YTP adına söz alan Turhan Kapanlı tasarıya kabul oyu vereceklerini bildirmişler. Tabii üyeler adına konuşan Mehmet Özgüneş 27 Mayıs Bayramı'na takılan Hürriyet ve Anayasa Bayramı adının yanına bir de "Milli Birlik" kelimesinin eklenmesini önermiştir ki bu kelime MBK'ye bir atıf olarak algılanabilir. Bu önergeye, CHP de dahil olmak üzere bütün partiler karşı çıkmıştır. AP'de başlayan çatlak bu görüşmede de devam etmiş, en sert tepki AP'li Özel Şahingiray'dan gelmiştir. Şahingiray;

"Türk inkılap hareketlerinin Atatürk devrinde tamamlanmış olduğunu bizzat Atatürk'ün ağzından dinlemiş ve nutuklarından okumuş ve buna inanmış bir insan olarak, 23 Nisan 1920 tarihini Hakimiyet Bayramı ile 29 Ekim 1923 tarihinde ilan edilen

³¹⁷Barış Kenaroğlu, **Cumhuriyet Senatosunda Milli Birlik Grubu**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, s.73-74.

³¹⁸**Milliyet**, 4.4.1963, s.1.

³¹⁹**Milliyet**, 6.4.1963, s.1.

³²⁰**Milliyet**, 2.4.1963, s.1.

Cumhuriyet Bayramı'ndan başka hürriyet bayramı tanımıyorum. Türkiye'de Atatürk ile inkılaplar devri bitmiştir"³²¹ diyerek tasarıya karşı çıkmıştır.

Sonuçta öneriyi 117 senatörden 110'u kabul etmiştir. Bu şekilde 27 Mayıs'la birlikte tabii senatörlerin de meşruiyeti bir kez daha vurgulanmıştır. Öneriyi kabul etmeyenler arasında tabii senatörler Muzaffer Yurdakuler ve Mehmet Özgüneş vardır. Gerekçe olarak da bayramın isminin "Milli Birlik ve Hürriyet" olmadığı için kabul etmediklerini bildirmişlerdir.³²²

Ancak seçimle gelmeyen Cumhuriyet Senatosu üyeliklerine AP'nin tepkisi giderek artmıştır. AP, 1964 yılında bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamıştır:

*"... Bizim meclisimizde bir de "seçimsiz gelen senatörler" grubu vardır. Bu, Anayasamızın uygun gördüğü bir şeydir. Bunların yekunu 35'tir. Ekseriyet sisteminin bizim bünyemiz için varid bulunmayan nazari mahzurları, birçok içtimai sınıflar ve binaenaleyh doktrin partileri bulunan memleketler için bahis konusu olabilecek boşlukları, Cumhuriyet Senatosu için % 20'ye yaklaşan böyle bir kontrpua yani denkleştirme ağırlığını gidermeye yaramış olmalıdır. Eğer bir millet, herhangi bir partiyi bu seçim dışı üyeler rağmen Cumhuriyet Senatosunda salt çoğunluğu tutacak bir rağbetle seçecek ise, bunu baltalamaya değil, bir vakıa olarak değerlendirmeye çalışmalıyız... Seçimsiz gelen Senatörler, çoğunluk sisteminin mahzurlarını bertaraf etmek için Anayasa vazı tarafından kabul edilmiştir. Cumhuriyet Senatosunda nispi seçim usulünü kabul ettiğimiz takdirde demokratik rejimin Cumhuriyet Senatosunda tamamen ve hakkıyla işlemesine, gensoru müessesesinin kabul edilmemesi suretiyle, mani olan seçimsiz gelen Senatörlerin de sebebi vücudu kalmaz. Nitekim Anayasa rağmen Cumhuriyet Senatosunda seçim sistemini değiştirmek isteyenlerin gayesi de ancak seçimsiz gelen Senatörlerin sebebi vücutlarını bu suretle bertaraf ettikten sonra, onları kaldırmaya matuf olmalıdır..."*³²³

14'lerden Orhan Erkanlı anılarında tabii senatörlerin AP'nin bu tutumundan olumsuz etkilendiğini anlatır:

*"...Memlekete geldikten sonra (1 Mart 1964) gördüğüm manzara ilk kararımın değişmesine sebep olacak mahiyetteydi. Bilhassa 27 Mayıs'ı herkes istediği gibi yorumluyor, istismar ediyor veya taarruz ve iftiraların hedefi haline getiriyorlardı. 27 Mayıs'ı savunan kimse kalmamıştı ortalıkta... Bizler yaptığımızdan utanan, pişman olan kişiler haline gelmiştik. Tabii senatör sıfatıyla ve 27 Mayısçı oldukları için parlamentoza yerleşen arkadaşlarımızı, maruz kaldıkları hücumlardan ve AP'nin sık sık tekrarladığı "tabii senatörlüğü kaldırmak" arzusundan ürkmüş ve pasif hale gelmişlerdi."*³²⁴

³²¹ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CSTD), C:10, B:56, 9.4.1963, s.552.

³²² Milliyet, 10.4.1963, s.7.

³²³ AP, *Davamız*, Ankara, AP Genel Merkezi Neşriyatı 1964, s.13 - 14.

³²⁴ Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, İstanbul, Baha Matbaası, 1972, s.231.

Bu noktada değinilmesi gereken husus bazı tabii senatörlerin pozisyonlarından duydukları rahatsızlıktır. Mesela Sıtkı Ulay tabii senatörlükten normal senatörlüğe geçmek istemiştir Bazı gazeteler kendileri için “müebbet üye”, “temelli üye” gibi alay edici ifadeler kullandıkları gibi, bir takım çevrelerde eski MBK üyelerinin hayatları boyunca senatör olmalarının dedikodu konusu edildiği bilinmektedir.³²⁵ Bu davranışın, 27 Mayıs'ı gerçekleştirenlerin kendilerini bir boşlukta gördüğüne işaret olabilir. Ancak ilerleyen dönemde tabii senatörlerin konumlarından pek de rahatsız olmadıkları Senato çalışmaları çerçevesinde görülmektedir.

MBK üyelerinin dışında cumhurbaşkanları, Cumhuriyet Senatosunun tabii üyelerindedir. Anayasa Komisyonunun gerekçesinde, eski cumhurbaşkanlarının Cumhuriyet Senatosunda yer alması üç nedene dayanmaktadır: Birincisi, uzun yıllar devletin başında bulunmuş kimsenin bilgi ve deneyiminden yararlanmak ve böylece Senatodan beklenen yararları çoğaltmaktır. İkincisi, cumhurbaşkanının her türlü siyasal düşünceden uzak kalmasını ve görevini bağımsız olarak yerine getirmesini sağlamaktır. Üçüncü neden ise, cumhurbaşkanına ölünceye dek bir onur yeri sağlanmak istenmesidir.³²⁶ Cumhuriyet Senatosuna eski cumhurbaşkanlarından İsmet İnönü, Cevdet Sunay ve Fahri Korutürk tabii üye olarak katılmışlardır. Celal Bayar ise katılmayı kabul etmemiştir.³²⁷

II. Yassıada Yargılamaları

Bu sırada kamuoyunu ilgilendiren en önemli konulardan biri de darbeden sonra tümü de tutuklanan eski DP liderlerinin kaderi konusudur. Ayrıca milletvekilleri, DP'ye yatkın olarak tanınan yüksek rütbeli askerler ve adları çeşitli yolsuzluklara karışmış bazı sivilleri tutuklanarak Yassıada'da toplanan ve Yüksek Adalet Divanı adını verilen özel mahkemede yargılanmışlardır. Adlî, askerî ve idarî kesimdeki yargıçlardan hükümetin önerisi üzerine askerî komite tarafından görevlendirilen 1 başkan (Salim Başol), 8 asil (Selman Yörük, Rıza Tunç, Abdullah Üner, Hıfzı Tüz, Hasan Gürsel, Mehmet Çokgüler, Vasfi Göksu, Ali Doğan Toran) ve 6 yedek üye ile 1 başsavcı (Ömer Altay Egesel) ve 5 yardımcısından oluşan Özel mahkeme kurulmuştur.³²⁸

Geçici Anayasa'nın 6. maddesi ile, DP iktidarı mensuplarının soruşturma ve yargılama işlemlerini gerçekleştirecek Yüksek Soruşturma Kurulu (YSK) ve nı (YAD) kurulmuştur. İlgili madde şöyledir: “Madde 6: Sakıt Reiscumhur ile Başvekil ve Vekilleri ve eski iktidar mebuslarını ve bunların suçlarına iştirak edenleri yargılamak üzere bir Yüksek Adalet Divanı (YAD) kurulur... Sanıkların sorumluluklarını araştırmak ve haklarında son tahkikat açılarak yüksek adalet divanına verilmeleri gerekip

³²⁵ **Milliyet**, 27.1.1962, s.5.

³²⁶ Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Meclisi Anayasa Karma Komisyonunun Anayasa Tasarısının Bazı Maddeleri Hakkında Raporu, **TMTD**, C:3, B: 47, 18.4.1961, s.33.

³²⁷ Pantül-Yalçın, **a.g.e**, s.118-119.

gerekmediğine karar vermek üzere bir “Yüksek Soruşturma Kurulu” teşkil olunur...” Aynı maddede, YAD ve YSK’nin nasıl teşekkül ettirileceği de düzenlenmiş düzenleme ile ilgili hükümlerde Ağustos-Eylül 1960 tarihlerinde bazı değişiklikler yapılmıştır.³²⁹

Eski iktidar mensuplarını yargılama kararının alınmasında özellikle siyasi bir gereklilik de vardır. Yargılama ile iktidarın suçlu olduğuna karar verilirken müdahalenin meşruiyeti tescil ettirilmiş olacaktır. İhtilalin toplum nazarında kabul görmesi için, iktidar mensuplarının itibarının düşürülmesi gerekmektedir. Bunun en uygun aracı da yargılama sürecidir; yargılama, ihtilalin siyasi propaganda aracıdır.³³⁰ Yargılamanın hukuki bir gerekliliği de vardır. Çünkü yasama dokunulmazlıkları ortadan kalkan iktidar mensupları için daha önce isnat edilen suçların karara bağlanması, suçun şahsileştirilmesi gerekmektedir.

16 Haziran tarihli ve 3 No’lu Geçici Kanun ile YAD ve YSK’nin nasıl işleyecekleri, MBK’nin 16 sayılı kararı ile de divan üyeleri tespit edilmiştir. Yargıtay Birinci Ceza Dairesi Başkanı Salim Başol YAD başkanlığına, YSK üyesi Ömer Altay Egesel de başsavcılığa getirilmişlerdir. Bu yargı organları, bir ihtilal komitesi ve onun “ihtilalci kanunu” ile ortaya çıkmıştır, ölüm cezalarının tasdik ve infaz yetkisinin ihtilâl komitesinde olması, bu organların bir “ihtilal mahkemesi” olduklarını ortaya koyar. YAD’ın teşekkül şeklinin İnsan Hakları Beyannamesi ve Anayasa’nın öngördüğü “tabii hakim” ilkesine uymadığı ise bir gerçektir. Çünkü YSK üyeleri seçimle değil, tayin ile belirlenmişlerdir. Kurul üyelerinin tespitinde hakim veya savcı olmaları şartı aranmamıştır. Kurul başkanı da MBK tarafından tespit edilmiştir. Divan başsavcısı ile yardımcıları YSK üyeleri arasından, YAD başkanı da yine MBK tarafından tayin edilmişlerdir.³³¹

Yassıda mahkemelerinde en uzun süren dava Anayasa’yı ihlal davasıdır. Bunun yanı sıra günümüze kadar çok eleştirilen ve mahkemeye gölge düşüren Bayar’ın yargılandığı “Köpek Davası”, Menderes’in yargılandığı “Bebek Davası” açılan ilk davalar olmuştur. 6-7 Eylül olayları davası, Vinileks Şirketi Davası, Dolandırıcılık Davası, Değirmen Davası, Ali İpar Davası, Örtülü Ödenek Davası, Radyo Davası, Arsa Davası, Topkapı Olayları Davası, Çanakkale Olayı Davası, Kayseri Olayı Davası, Demokrat İzmir Davası, İstimlak Davası, Üniversite Olayları Davası, Vatan Cephesi Davası gibi davalar birbirini izlemiştir.³³²

Sanıklar aleyhine üç ceza, dokuz yolsuzluk ve yedi anayasayı ihlal davası açılmıştı.

³²⁸ Özdemir, **a.g.m.**, s.198.

³²⁹ Suna Kili, Cevdet Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze)**, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1985, s. 138.

³³⁰ Osman Doğru, “27 Mayıs Rejimi, De Facto Rejimin Hukukiliği” **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Doktora Tezi**, İstanbul, 1992, s. 56.

³³¹ Mustafa Arıkan, “27 Mayıs Anayasayı İhlal Davası İddianamesi Üzerine Bazı Tespit ve Düşünceler”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.XVII, İstanbul, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 74–75.

³³²

Ağır ceza ve yolsuzluk davalarının -ki bunların bazıları, Menderes'in gayri meşru çocuğunu öldürmesi, ya da Bayar'ın bir hayvanat bahçesini kendisine armağan edilmiş bir köpeği satın almaya zorlaması gibi ilginç dava ve suçlamalardı- bu kişilerin adlarını lekelemek için, büyük ölçüde etkisiz kalan bir çabayla açıldığı belliydi. Anayasa davaları, anayasayı zorla değiştirme ya da Millet Meclisi'ni zorla feshetme teşebbüsü ile ilgili TCK'nın 146. maddesine dayandırılmıştı. Demokratlar 1960'ta CHP'nin faaliyetleri ve basın için Tahkikat Komisyonu kurmakla bu suçu işlemiş kabul ediliyorlardı. Ancak, eski anayasanın 17. maddesi, milletvekillerinin oylarından dolayı sorumlu tutulamayacaklarını yazıyordu. Üstelik anayasada, meclisin üçte iki çoğunluğuyla değiştirilebileceği hükmü de vardı (ki bu çoğunluğa sahipti).

Sonunda 123 kişi beraat etti, 31 kişi ömür boyu hapse, 8 kişi daha hafif cezalara ve 15 kişi ise ölüm cezasına çarptırıldı. Bunlardan 11'i çoğunluk oyuyla ölüme mahkum olmuştu ve cezaları MBK tarafından hafifletildi. Öteki dört kişinin, yani Bayar, Menderes, Dışişleri Bakanı Zorlu ve Maliye Bakanı Polatkan'ın ölüm kararları ise oybirliğiyle verilmişti.³³³

Mahkemenin kararını öğrenir öğrenmez Amerikan, İngiliz, Alman, Fransız ve Pakistan hükümetleri, Gürsel'e infazların ertelenmesi çağrısında bulundular. Başka çok sayıda MBK'ya ulaşan cezanın hafifletilmesi istekleri İnönü, Türkeş, Başkan Kennedy, Kraliçe Elizabeth, De Gaulle ve Eyüb Han'dan geldi. Eyüb Han, sürgüne gönderilmeleri durumunda Menderes ve Bayar'a sığınma teklif etti. Bunların tamamı MBK tarafından göz ardı edildi. İngiliz hükümeti ve diğerlerinin mesajları MBK üzerinde etki doğuramayacak kadar geç bir zamanda ulaştı. Mesajların dikkate alınmamasının birkaç nedeni vardı. İlk önce, Ankara'daki diplomatik temsilciler mesajlarını doğrudan Gürsel'e ulaştırmak yerine Sarper'e verdiler. İkincisi, Gürsel MBK üzerindeki otoritesini zaten yitirmişti. Üçüncüsü Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ölüm cezalarının onaylanmaması durumunda bunun orduda hoşnutsuzluğa yol açacağını belirtti. Türkiye'nin içinden ve yurt dışından gelen mesajları MBK üyeleri okumamışlardı. Bundan da öte, Hale'e göre ordudaki radikal ve aşırı gruplar MBK üyeleri üzerinde idamların yerine getirilmesi doğrultusunda baskı yapabilecek güçte idiler. MBK'nın general üyeleri infazlara karşı olmasına rağmen, alt rütbe sahibi üyeler infaz taraftarıydı ve generaller bunu kabullenmek zorunda kaldılar.³³⁴

Bayar'ın ölüm cezası, ilerlemiş yaşı ve sağlık durumu nedeniyle hafifletildi, fakat Zorlu ve Polatkan 16 Eylül 1961'de ve Menderes ertesini gün idam edildiler. MBK mahkumiyetleri onaylarken, birçok yabancı hükümetlerden gelen ricalara itibar etmedi. Menderes'in hâlâ geniş bir taraftar topluluğuna sahip olduğunu gösteren Anayasa referandumunun hayal kırıcı sonucunun, Menderes'in kaderini belirlediğine dair tahminler yapılmıştı.

³³³ Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 16. bs, 2003, s. 360.

³³⁴ Cihat Göktepe, "İngiliz Kaynaklarına Göre Türkiye'deki 27 Mayıs Darbesi" **Türkler Ansiklopedisi**, C.XVII, İstanbul, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 62.

Genel olarak Türk kamuoyu o tarihten beri, ne kendilerinden önceki ve ne sonraki siyasetçilerden daha az meşruiyet içinde davranmayan ya da iktidarlarını onlardan daha fazla kötüye kullanmayan bu siyasetçilerin öldürülmüş olmasından üzüntü duymuştur. Sonunda Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın cenazeleri Eylül 1990'da İstanbul'da bir devlet töreniyle yeniden toprağa verildi.³³⁵

³³⁵ Zürcher, "Modernleşen Türkiye'nin...", s. 361–362.

III. 1961 Anayasasının Hazırlanışı ve Kurucu Meclisin Teşekkülü

27 Mayıs 1960'da asker in yönetime el koymasıyla DP iktidarı sonlanmıştır. DP Hükümeti'nin devrilmesinden sonra belli bir dönem Milli Birlik Komitesi (MBK) idaresinde yönetilen ülke yavaş yavaş asker etkinliğinin azaldığı bir sürece girmiştir. Bu çerçevede atılan önemli adımlardan birisi Kurucu Meclisin oluşturulmasıdır. Darbe sonrasında kurulan bu meclis, Türk demokrasisi için bir nevi çift meclisli bir sistem deneyimi sayılabilir. Nitekim 13 Aralık 1960'ta kabul edilen ve 12 Haziran Geçici Anayasası'nı değiştiren bir yasa ile Kurucu Meclisin tesis edilmesi kararlaştırılmıştır. Kurucu Meclis, yeni anayasa ve seçim yasasını en kısa zamanda tamamlayarak en geç 29 Ekim 1961 tarihinde iktidarı yeni seçilecek TBMM'ye devredinceye kadar yasama ile yürütme organını denetleme yetkisini bu yasadaki esaslara göre kullanır. Kurucu Meclis Teşkili Hakkındaki Yasa'nın 1. maddesinde, Kurucu Meclisin Türk Milleti'nin zulme karşı direnme hakkını kullanmak suretiyle onun adına harekete geçen Türk Silahlı Kuvvetlerinin, meşruyetini kaybetmiş olan idareyi 27 Mayıs 1960 ihtilaliyle devirerek, meşru iktidarı emanet ettiği Millî Birlik Komitesi ile demokratik hukuk devletinin kurulması yolunda ve mevcut şartlara uygun olarak milletin en geniş manasıyla temsili gayesini gözeterek ve bu kanun hükümlerine göre kurulacak olan Temsilciler Meclisinden oluştuğu belirtilmiştir.³³⁶

Bu meclisi oluşturmak amacıyla, Yassıda duruşmalarının sürdüğü bir ortamda genel seçimlere gidilemeyeceği için dolaylı ve çok dereceli bir seçim yöntemi öngörülmüştür. Buna göre Kurucu Meclise gidecek temsilci sayıları şu şekildedir: Devlet Başkanı 10, MBK 18, Bakanlar Kurulu üyeleri, il temsilcileri 75; siyasi partiler temsilcileri: CHP 49, CKMP 25; diğer teşekküller ve kurumlar temsilcileri: baro temsilcileri 6, basın temsilcileri 12, Eski Muharıpler Birliği temsilcileri 2, esnaf teşekkülleri temsilcileri 6, gençlik temsilcisi 1, işçi sendikaları temsilcileri 6, odalar temsilcileri 10, öğretmen teşekkülleri temsilcileri 6, tarım teşekkülleri temsilcileri 6, üniversite temsilcileri 12, yargı organları temsilcileri 12 olmak üzere toplamda 256 kişidir.³³⁷

Böylece DP dışında kalan sivil kamuoyunu geniş ölçüde temsil eden korporatif nitelikte bir meclis oluşturulmak istenmiştir. Yeni anayasayı ve yeni seçim yasasını hazırlama görevi bu meclise verilmiştir.³³⁸

CHP'den Temsilciler Meclisine katılan 49 üyeden 29'u eski CHP milletvekilidir. Geriye kalan 20 üyeden 15'i 1961 genel seçimlerinde aday olmuşlardır. Böylece 49 üyeden 44'ünün partisi ile parlamento düzeyinde ilişkisi olmuştur. CHP kontenjanından Temsilciler Meclisine üye olarak girdiği halde parlamento üyeliği düzeyinde ilişkisi

³³⁶ 1924 Tarih Ve 491 Sayılı Teşkilatı Esasiye Yasasının Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkındaki 12 Haziran 1960 Tarihli ve 1 Sayılı Geçici Kanuna Ek "Kurucu Meclis Teşkili" Hakkında Kanun, **Resmi Gazete**, 16.12.1960, No:10682.

³³⁷ Temsilciler Meclisi Seçimi Kanunu, **Resmi Gazete**, 16.12.1960, No: 10682.

³³⁸ Eroğul, "Çok Partili...", s.137.

olmayan 5 üye Doğan Avcıoğlu, Enver Ziya Karal, Atıf Ödül, Mümtaz Soysal ve Cafer Tüzel'dir.³³⁹

Öngörülen usule göre Temsilciler Meclisinin kabul ettiği metinler MBK'ya sunulur. Kurucu Meclisin iki dalı arasında anlaşmazlık çıktığı takdirde iki Meclisten eşit sayıda üyenin katılacağı bir Karma Komisyon oluşturulur. Karma Komisyonun hazırlayacağı uzlaşma metni, Kurucu Meclisin birleşik toplantısında üçte iki çoğunlukla karara bağlanır.³⁴⁰

Kurucu Meclis, 6 Ocak 1961'de, Cemal Gürsel'in mesajıyla darbeden 225 gün sonra, Gürsel adına MBK'dan emekli Orgeneral Fahri Özdilek tarafından açılmış, Meclis Başkanlığına emekli General Kazım Orbay seçilmiştir. Orbay seçimi kazanması üzerine, bunun Türk Silahlı Kuvvetlerine güvenin devamı olduğunu söylemiştir.³⁴¹

İki meclisin olduğu bu sistemde yine MBK'nın çalışmaları gizli kalmıştır. Demokrasiye yeniden geçiş sürecinde MBK'nın yetkileri de azaltılmıştır. Ancak MBK partilere dayanmayan milli bir organ niteliğini daima korumak istemiyle *"meclisteki çalışmaları ve kullanacakları oylar bakımından hiçbir yerden direktif almazlar ve yalnız yeminlerine, vicdanlarına bağlıdırlar"*³⁴² şeklinde bir maddeyle kendi uygulamalarını güvence altına almışlardır.

1950'li yıllardan itibaren yoğunlaşan anayasa tartışmaları, Kurucu Meclis sürecinde göz önünde bulundurulacak esaslar daha da belirginleştirilerek ayrı bir boyuta taşınmıştır. Buna göre yeni anayasa, bir çoğunluk baskısını, daha kuruluşunda önleyecektir. Bunun için nispi temsil sistemi ile siyasal iktidarın herhangi bir yol ile bir kişide toplaması önleneyecektir. Bu uygulamanın sürekli olarak anayasa alanı içine olması için de çift meclis, Anayasa Mahkemesi ve parlamento içi denetleme araçları daha iyi işler halde tutulacaktır.³⁴³

1961 Anayasası hazırlanırken iki tasarıdan yararlanılmıştır. Bunlardan birincisi "İstanbul Öntasarısı", ikincisi ise "Ankara Öntasarısı" olarak anılır. İstanbul Öntasarısı, İstanbul Hukuk Fakültesi'nden Sıddık Sami Onar, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Hüseyin Nail Kubalı, Ragıp Sarıca, Naci Şensoy, Tarık Zafer Tunaya ve İsmet Giritli'den oluşan bir gruba hazırlanmıştır. Bu komisyona daha sonra Ankara Üniversitesi'nden de üç öğretim üyesi (İlhan Arsel, Bahri Savcı ve Muammer Aksoy) katılmışlardır.

İstanbul Komisyonu ilk iş olarak Haziran 1960'da 31 soruluk bir anket

³³⁹ **Milliyet**, 29.12.1960, s.5.

³⁴⁰ Temsilciler Meclisi Seçimi Kanunu, **Resmi Gazete**, 16.12.1960, No: 10682.

³⁴¹ Feroz Ahmad ve Bedia T.Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1976.s.228.

³⁴² 1924 Tarih Ve 491 Sayılı Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması Ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkındaki 12 Haziran 1960 Tarihli Ve 1 Sayılı Geçici Kanuna Ek "Kurucu Meclis Teşkili" Hakkında Kanun, **Resmi Gazete**, 16.12.1960, No:10682.

³⁴³ Bahri Savcı, "Yeni Bir Anayasa Rejimine Doğru Gelişmeler-I", **AÜSBF Dergisi**, C:XVI, No:1, 1961, s.81.

hazırlayarak, anketi sayıları 2000'i bulan kişi, kurum ve kuruluşa göndermiştir. ³⁴⁴

1961 Anayasası'nın hazırlık sürecinde İstanbul Komisyonunun hazırladığı Öntasarı 18 Ekim 1960'da MBK Başkanlığına sunulmuştur. Bu tasarı, 191 maddeden oluşan çok ayrıntılı bir anayasa taslağıdır. Tasarıda devlet iktidarı çeşitli organlar arasında bölünmüş, birçok özerk kurul ve kurumlar oluşturulmuştur. (Devlet Şurası, Milli Savunma Şurası, Milli İktisat Şurası, Türkiye Milli Bankası, üniversiteler, TRT, müzeler, milli kütüphane, devlet konservatuvarı, opera ve tiyatrolar vb).³⁴⁵

Kurucu Meclis 6 Ocak 1961'de toplanmış ve hızlı bir şekilde çalışmaya başlamıştır. Meclis, 9 Ocak 1960'ta Temsilciler Meclisi içinden 20 kişilik bir "Anayasa Komisyonu" seçmiştir. Anayasa Komisyonu, anayasa tasarısını hazırlamada, "etüt metni" olarak İstanbul Bilim Komisyonunun Öntasarısı'nı, "yardımcı metin" olarak da Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin Öntasarısı'nı esas almıştır. Komisyon; yabancı anayasalar olarak ise Fransız, İtalyan ve Federal Alman anayasalarından yararlanmıştır. Komisyon sonunda bir tasarı hazırlamış ve tasarımı 9 Mart 1961'de Temsilciler Meclisi Başkanlığına sunmuştur. Bu tasarı, İstanbul Öntasarısı'ndan çok, Ankara Öntasarısı'na yakındır.³⁴⁶

Kurucu Meclis yasada öngörülen süre içinde yeni anayasa ve seçim yasalarını tamamlamıştır. 27 Mayıs 1961'de kabul edilen yeni anayasa tasarısı, 9 Temmuz 1961 tarihinde halkoyuna sunulmuş ve % 61,5 evet oyu alarak kabul edilmiştir.³⁴⁷

1961 Anayasası, birey hak ve hürriyetleri ile ilgili olarak sosyal ve iktisadi haklar dışında, 1924 Anayasası'nın ana hatlarını almasına karşılık, devletin temel organlarının kuruluşuna tamamen yenilik getirmiştir. Yasama ve yürütme kuvvetlerinin statüsünü değiştirmiş, yine statüsünü büyük ölçüde değiştirerek bağımsızlığını sağlamaya çalıştığı yargı kuvvetine "kazai murakabe" yolu ile her ikisini denetleme yetkisini tanımıştır. Denilebilir ki; yeni sistemin başarıya ulaşması, yargı kuvvetinin fonksiyonunu gerçekleştirmesine doğrudan bağlı olmaktadır.³⁴⁸

IV. Yeni Siyasi Partilerin Kurulması

27 Mayıs 1960'ta parti faaliyetlerine konulan yasak 13 Ocak 1961'de kısmen kaldırılmıştır. Sivilleşmeye doğru hızlı bir adım atıldığı düşüncesi artarken bu sivilleşmenin CHP eksenli bir sivilleşme olduğu görüntüsü dikkat çekicidir. Toplumda CHP'ye geri dönüş düşüncesi uyandıran görüntüler, Cemal Gürsel'in eski DP'lileri de bir partide toplamayı düşündüğü Ekrem Alican'a (Maliye Eski Bakanı) Yeni Türkiye Partisi'ni (YTP) kurma izni vermesine yol açmıştır. YTP'nin yanı sıra eski Genelkurmay Başkanı ve 3.Ordu Komutanı Ragıp Gümüşpala tarafından yine aynı kesime seslenen

³⁴⁴ Sıddık Sami Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, C:I, İstanbul, 1966, s.172.

³⁴⁵ Tanör, "**Osmanlı-Türk...**", s.371.

³⁴⁶ İsmet Giritli, **Kısa Türk Anayasa Hukuku**, İstanbul, Der Yayınları, 1991, s.80.

³⁴⁷ **Cumhuriyet**, 10.7.1961, s.1.

³⁴⁸ Aldıkaçtı, "**Anayasa Hukukumuzdaki...**", s.166.

Adalet Partisi (AP) kurulmuştur. Partinin istediği adalet esas olarak eski DP liderleri için adaletti, bu nedenle 27 Mayıs ihtilaline ciddi bir meydan okumayı temsil ediyordu.³⁴⁹

Türkiye’de AP adını taşıyan bir örgütün siyasal sahneye çıkması, 27 Mayıs 1960’da ordunun yönetime el koyması ve on yıldır iktidarda olan DP’nin sahneden zorunlu olarak çekilmesi sonucunda gerçekleşmiştir. 27 Mayıs döneminin sonunda bir yandan siyasal rejimin yasal çerçevesi anayasa ve yeni seçim sistemi ile çizilirken, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak tanımlanan siyasal partiler anayasal güvenceye kavuşmuş ve nisbi temsil sistemi getirilmiş, öte yandan da yeni partiler siyasal yaşama girmeye başlamışlardır.³⁵⁰

Bu partilerden Türkiye İşçi Partisi (TİP) sol görüşlü, AP ve YTP ise sağ görüşlü partiler olarak ortaya çıkmışlardır. Bu partiler ülkenin tarihsel koşullarının ve siyasal sistemin işleyişinde bir önceki dönemde yaşanan sorunlardan kaynaklanan kilitlenmeye yapılan askeri müdahalenin ürünü olarak doğmuşlardır.

Böylece 1960 öncesinden var olan iki siyasal parti, CHP ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ile birlikte siyasal partiler yelpazesinde yer alan ve yeni rejim içinde yaşayacak olan beş partiden üçü (AP, YTP ve CKMP) kapatılmış olan DP’nin oy tabanını hedefleyerek siyasal faaliyete girişmişlerdir. DP’ye karşıtlık, seçkincilik, devletçilik ve laiklikle tanımlanan CHP; bir kitle partisi girişimi olan TİP ve DP’nin mirası için yarışan üç partidir.

1960 sonrasında kurulan üç yeni partiden birisi, TİP, sol çizgide yer almıştır. Hem sol hem sağ için öncekine nazaran daha geniş bir siyasal faaliyet yelpazesine izin vermiş olması bakımından, yeni anayasa eskisinden çok daha fazla liberaldi. Eski Kemalist kalıbın açıkça dışında kalarak ortaya çıkan ilk parti, TİP idi. Parti Şubat 1961’de bazı sendikacılar tarafından kurulmuştu ama partinin hemen tüm yaşamı boyunca etkin ve sürükleyici kişisi, yazar, hukukçu ve eski öğretim üyesi Mehmet Ali Aybar olacaktı.

TİP’in önemi siyasal gücünde ya da topladığı oylarda yatmıyordu. Bir genel seçimde oyların yüzde 3’ünden fazlasını alabilmiş değildi ve hiçbir zaman bir koalisyon hükümetine katılmadı. Onun önemi daha çok, seçimlerde yarışan gerçek ideolojik temele sahip ilk parti olmasında yatıyordu. Varlığıyla, öteki partileri ideolojik açıdan kendilerini daha açık seçik tanımlamaya da zorladı. 1960’larda TİP birçok genç entelektüelin desteğini almış ve sonradan çok sayıda gruba bölünecek olan Türk soluna bir çeşit laboratuvar vazifesini görmüştü.³⁵¹

YTP ise 11 Şubat 1961’de Ekrem Alican (Genel Başkan), Prof. Cahit Talas, Prof. Aydın Yalçın, Hikmet Belbez, İrfan Aksu, Raif Aybar, Hasan Kangal, Sırrı Öktem, Dr. Esat

³⁴⁹ Hale, “Türkiye’de Ordu...”, s. 124.

³⁵⁰ Filiz Demirci Güler, **Türkiye’nin Yakın Siyasetinde Örnek Bir Olay: Adalet Partisi**, Ankara, TODAİE Yayınları, 2003, s. 30–31.

³⁵¹ Zürcher, “Modernleşen Türkiye’nin...”, s. 359.

Eğilmez, Yüksel Menderes, Dr. Yusuf Azizoğlu, Ali İhsan Çelikkhan, Emil Galip Sandalcı, İhsan Hamit Tigrel, Rifat Özten, Cemal Tarlan, Recai İskenderoğlu, Fahreddin Kerim Gökay, Sadık Perinçek, Hayri Mumcuoğlu tarafından kuruldu. DP'nin 1950-1955 döneminde ispat hakkı savaşımı veren ve Hürriyet Partisi'ni kuran liberal kanadının mirasçısı olarak görülüyordu ve bu kanadın DP örgütünde gerçek bir ağırlığı yoktu.³⁵² YTP, ekonomik gelişme için özel teşebbüsü ve hızlı sanayileşmeyi öngörüyor, bu hedefe varmak için hükümetin liderliğini savunuyor, ancak milletin mali kapasitesiyle üretim verimliliği arasında eskiden olduğundan daha çok denge istiyordu. Din eğitimiyle Türk gençliğine geçmişi konusunda bir fikir verilecekti, ancak temel ilke olarak laiklik benimseniyor ve tüm dinlere özgürlük tanınıyordu. Yabancı sermayenin, hükümet denetimi altında olmak üzere, getirilmesi öngörülüyordu. Toprak köylü arasında dağıtılacak, ancak küçük işletmelerin çokluğunun üretime zarar vermemesi sağlanacaktı. Devlet planlaması ekonominin tümünü denetim altında bulundurmuyacak, ancak çeşitli unsurlarını koordine ederek uyum sağlayacaktı.³⁵³

V. 1961 Anayasasıyla Birlikte Türk Siyasi Hayatına Katılan Kurumlar

A. Anayasa Mahkemesi

1961 Anayasası'nın Senato ile birlikte getirdiği en önemli kurumların biri Anayasa Mahkemesidir. Çok partili hayata geçiş süreciyle başlayan ve sürekli olarak kurulması yönünde açıklamalar yapılan bu kurum ancak 1961 Anayasası'yla Türk yargısındaki yerini almıştır. 1961 Anayasası'nın 148. maddesine göre; Anayasa Mahkemesinin kuruluş ve yargılama usullerinin yasa ile düzenlenmesi; Geçici 7. maddesine göre ise, 1961 Anayasası ile kabul edilmiş olan yeni organ kurum ve kurulların kuruluş ve işleyişlerine ilişkin yasaların TBMM'nin ilk toplantı tarihinden itibaren en geç altı ay içerisinde yani en geç 25 Nisan 1962'ye kadar çıkarılması gerekmiştir.³⁵⁴

Meclisin açılmasından yaklaşık 2,5 ay sonra Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanan "Anayasa Mahkemesi Yasası Tasarısı" 12 Nisan'da Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiş; 25 Nisan tarihine kadar yasalaştırılabilmesi amacıyla Karma Komisyonda birlikte incelenmiştir. Bu görüşmelerde CHP adına konuşan Muammer Obuz tarafından dile getirilen önemli bir nokta bu kadar önemli bir düzenlemenin niye yasal sürenin sonuna kadar yapılmayarak son günlere sıkıştırılması konusu olmuştur.³⁵⁵ AP grubu adına konuşan Ferit Alpiskender ise yasanın yazılışında, ele alınışında Anayasa'nın çok açık maddeleri olmasına rağmen bazı maddelerde yapılan değişiklik ve ilavelerin, Anayasa'ya aykırı olduğunu ifade etmiştir. İkinci olarak Mahkemeye üye seçilirken daha çok kariyerli ve deneyimli elemanların seçilmesi konusunda duyarlılık gösterilmesi gerektiği

³⁵² Eroğul, "Çok Partili...", s. 137.

³⁵³ Güler, a.g.e., s. 31.

³⁵⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, **Resmi Gazete**, 31.5.1961 No: 10816.

³⁵⁵ **CSTD**, C:3, B:52, 18.4.1962, s.358.

vurgulanmıştır. Ayrıca içtihat kararları aleyhine açılacak davalar için bütün yolların kapalı olmasını da bir eksiklik olarak dile getirmiştir. Bunun için İngiltere'deki "Hakkaniyet Mahkemesi" ismi verilen haksızlığa uğrayanın hakkını aradığı bir temyiz mahkemesi kurulması gerektiğini de vurgulamıştır.³⁵⁶

Tasarının öz Türkçe terimler bakımından Anayasa ile aykırılığı, Anayasa hükümlerinin yasa tasarısı içerisine aynen alınmış bulunması, seçilecek adayların takip altında bulunmaması, devlet çıkarlarıyla ilgili konularda açıklamalar hakkında eksiklikler olması, iade-i muhakeme kurumunun olmaması hakkında eksiklikler bulunduğu senatörlerin ortak düşüncesidir.³⁵⁷

Yasa metni Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunca onaylanmış, CHP-AP koalisyonun af tartışmaları eşliğinde yıkılma tehlikesi geçirdiği o günlerde tasarı Meclisten sessiz sedasız geçmiş ve 22.4.1962 tarih ve 44 Sayılı "Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Yasa" 25.4.1962 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Buna göre Anayasa Mahkemesine:

"1- Yasaların, yasama meclisleri iç tüzüklerinin ve bu meclislerce verilen ve yasa kıymetini haiz olan kararların Anayasa'ya uygunluğunu denetlemek;

2- Yüce Divan sıfatıyla Cumhurbaşkanı, Bakanlar, Yargıtay, Danıştay, Sayıştay üyelerini görevle ilgili suçlardan dolayı yargılamak;

3- Siyasi partilerin kapatılması hakkındaki bütün davalara bakmak, bu partilerin gelir ve giderlerini denetlemek" yetkileri verilmiştir.

Yasayla Anayasa Mahkemesine başvurabilmek hakkı, siyasi parti gruplarına, Senato, Meclis Gruplarının altıda birini teşkil eden üyelere, Hakimler Yüksek Kurulu üyeleri, Sayıştay, üniversiteler ve Radyo İdaresine verilmiştir. Mahkemeye bireysel başvuru vatandaşın kendisi ile ilgili bir davada uygulanması söz konusu olan yasanın Anayasa'ya aykırılığını iddia etmesi gerekmektedir. Aynı iddiayı davaya bakan hakim de ileri sürebilir. Bu takdirde dava Anayasa Mahkemesinin konu hakkında vereceği karara kadar ertelenecektir. Böylelikle Anayasa Mahkemesinden önce var olan Yüksek Adalet Divanı ve Yüksek Soruşturma Kurulunun görevleri sona ermiştir. On beş asıl ve beş yedek üyeden oluşan bu yüksek özel mahkemenin üyeleri değişik organlarca seçilir: Yargıtay (4), Danıştay (3), Sayıştay (1), Millet Meclisi (3) Cumhuriyet Senatosu (2), Cumhurbaşkanı (2).³⁵⁸

³⁵⁶ CSTD, C:3, B:52, 18.4.1962, s.361-362.

³⁵⁷ CSTD, C:3, B:52, 18.4.1962, s.363-382.

³⁵⁸ Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 25.04.1962, No: 11091.

B. Milli Güvenlik Kurulu ve OYAK

Askerin ekonomik ve siyasi rollerini sistemde sürdürebilmesi için gerekli olan kurumlarda 1960 sonrasının ürünleri olarak göze çarpmaktadır. Özellikle siyasi vesayetini korumak için Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK), ekonomik gücünü ve statüsünü korumak içinse OYAK'ın iki önemli kurum olduğunu söyleyebiliriz.

1961 Anayasası, Askeri Yüksek Komuta Kademesine, sivil yönetimden ayrı fakat ayrı olduğu kadar da onu yakından izleyebilecek ve yönlendirebilecek bir rol veriyordu. 111. maddeye göre "Kanunun gerekli gördüğü bakanlar, Genelkurmay Başkanı ve Silahlı Kuvvetler temsilcilerinden oluşan MGK kuruldu. MGK'na cumhurbaşkanı, onun yokluğunda başbakan başkanlık ediyordu. Kurulun görevi milli güvenlikle ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonunda kabineye yardımcı olmaktı.

Milli güvenlik öyle geniş ve her şeyi kapsayan bir kavramdır ki, paşaların kabinesinin önüne getirilen hemen her konuda söyleyecek bir şeyleri vardır. Orhan Erkanlı milli güvenlik konusunda "Bu ülkede pirinç fiyatlarından karayollarına ve turistik yörelere kadar milli güvenlikle ilgili olmayan tek bir sorun yoktur" derken aslında bilinçaltında yatan iktidar mücadelesinin her sahaya nüfuz ettiğini gösteriyordu. 1961 Anayasasındaki MGK kararlarının "tavsiye" niteliğinde olduğu belirtilirken, 1982 Anayasasındaki düzenlemeyle Kurul'un "alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar, Bakanlar Kurulunca öncelikle dikkate alınır" biçimine dönüşmüştür.³⁵⁹ Ordunun sivil yönetimin denetiminden çıkışının hatta sivil otoriteyi denetimine almaya çalıştığı en önemli göstergesi sayılan MGK, siyasi vesayetini günümüze kadar sürdürmektedir.

27 Mayıs 1960 sonrasında Kurucu Meclis tarafından çıkarılan bir özel kanun ile OYAK adı altında bir kurum kurulmuştur. Yasanın amaç maddesi, TSK üyeleri için yardımlaşma hizmetlerinin sağlanmasıdır. Ticari işletmenin silahlı kuvvetlerin kurumsal yapısıyla birleştirilmesi OYAK'ı kısa sürede Türkiye'nin en önemli holdinglerinden biri yapmıştır. Yasa, Silahlı Kuvvetlerdeki subayların maaşlarından daha sonra geri ödemek üzere yüzde 10 oranında fona katkıda bulunmasını öngörüyordu. Kurumun amacı kendi üyelerinin refahını arttırmaktı. İngiliz NAAF ve Amerikan PX gibi silahlı kuvvetler mensuplarına ucuz fiyatlardan mal satan Ordu Pazarları kurulmuştur.³⁶⁰[86] Daha sonra emlak, otel, sinema, sigorta, çimento, lastik sanayi, otomotiv, petrol ürünlerine dayalı sektörlere kadar uzanan bir portföye sahip oldu.³⁶¹[87]

OYAK kendi özel yasasına tabii olmakla beraber hem özel hukukun hem de kamu hukukunun alanına girmektedir. OYAK yasaya göre MSB'na bağlı ve özel hukuk hükümlerine tabii olup, mali ve idari bakımdan özerk bir tüzel kişiliktir. Aynı yasanın

³⁵⁹ Mazıcı, "Türkiye'de Askeri...", s. 287.

³⁶⁰ Ahmad, Modern Türkiye, s.157.

³⁶¹ Taha Parla, Birikim Dergisi, Türkiye'de Merkantilist Militarizm 1960-1968, Cilt.160,s.68

başka bir maddesinde ise kurumun her çeşit malları ile gelir ve alacaklarının, devlet malları hak ve rüçhanlığına sahip olduğu ve bunlara karşı suç işleyenlerin devlet mallarına karşı suç işleyenler gibi muameleye tabii tutulacakları belirtilmektedir. Diğer bir deyişle OYAK her iki hukuk alanında nimetlerinden faydalanacak bir hukuki statüye sahip gözükmektedir.³⁶²[88]

OYAK'ın kurulmasının sosyo ekonomik analizi de yapılmalıdır. DP'nin politikasından memnun olmayan kent merkezli asker- sivil bürokrasi ile sanayi burjuvazisinin koalisyonun eski tarım merkezli kırsal kökenli geleneksel ekonominin karşısında OYAK ile büyük sermayeli sanayi dönüşümünü gerçekleştirmişlerdir. OYAK'ın ilk genel kurulunda dönemin büyük sermayesini temsil eden Vehbi Koç ve Kazım Taşkent'in isimlerine rastlamakta bu koalisyonun ipuçlarıdır.³⁶³

Ordu açısından bakıldığında temel güdünün, askerlerin geçmiş yıllarda oldukça kötüleşmiş olan maddi koşullarını iyileştirme ve kendilerini o koşullara düşüren sivil iktidarlar karşısında iktisadi özerkliklerini garantilemek olduğu söylenebilir. Kentli sanayi burjuvazisi açısından ise siyasal alandaki varlığına karşı çıkamayacakları bir güç olan orduyu belli sınırlar dahilinde kendi egemenlik alanlarının yani ekonominin içine dahil ederek uzun vadeli bir kutsal ittifak olduğu düşünülebilir.³⁶⁴

C. Cumhuriyet Senatosu

27 Mayıs sonrası dönemde kurulan önemli kurumlardan birisi de Cumhuriyet Senatosu'dur. Senato Meclisin ikinci kanadı olarak düşünülmüştür. Bu dönemde Cumhuriyet Senatosunun nasıl bir kurum olacağı konusunda önemli görüşler dile getirilmiştir. Bunda hazırlanacak yeni anayasa etrafında süren tartışmaların önemli katkısı olmuştur. 1950'li yıllardan itibaren yoğunlaşan anayasa tartışmaları, Kurucu Meclis sürecinde göz önünde bulundurulacak esaslar daha da belirginleştirilerek ayrı bir boyuta taşınmıştır. Buna göre yeni anayasa, bir çoğunluk baskısını, daha kuruluşunda önleyecektir. Bunun için nispi temsil sistemi ile siyasal iktidarın herhangi bir yol ile bir kişide toplaması önleneyecektir. Bu uygulamanın sürekli olarak anayasa alanı içine olması için de çift meclis, Anayasa Mahkemesi ve parlamento içi denetleme araçları daha iyi işler halde tutulacaktır.³⁶⁵

Cumhuriyet Senatosunun kuruluşunun temel gerekçesi, daha çok yasamanın etkili ve verimli işleyeceği düşüncesine dayandırılmıştır. 1961 Anayasası'nın gerekçesinde demokratik bir rejimde ikinci meclise düşen görevlerin başında, parti politikalarının kamuoyunun bazı kesimlerinin düşüncelerini göz ardı etmesinin giderilmesi ve *"Millet Meclisinden farklı bir seçim sistemi ile seçilen ve kamuoyunun istikametlerini daha nüanse*

³⁶² İsmet Akça, Birikim Dergisi, Kolektif Bir Sermayedar Olarak TSK, Cilt.160-161, s.80

³⁶³ Akça, a.g.m.,s.83.

³⁶⁴ Akça, a.g.m.,s.84.

³⁶⁵ Bahri Savcı, "Yeni Bir Anayasa Rejimine Doğru Gelişmeler-I", *AÜSBF Dergisi*, C:XVI, No:1, 1961, s.81.

hale getiren Cumhuriyet Meclisinin” bu yararı sağlayacağı gösterilmiştir. Bu şekilde genel seçimlerle Mecliste tecelli eden küresel siyasî tercih ve istikametleri temelinden değiştirmeden, gereken ince ayrımların dikkate alınması veya bunlara dikkatin çekilmesi ikinci meclisin görevlerinden sayılmıştır. İkinci olarak modern demokrasilerde siyasî tercihlerin ve kararların oluşumunun, geniş ve kamuoyuna açık tartışmalarla yapılmasının iktidarların sorumluluklarından olduğu, hükümet çalışmalarının bir başka organ önünde de tartışılmasının yaralı olacağı savunulmuştur. Son olarak yapılacak tartışmaların yasalara ve hükümet çalışmalarına teknik mükemmeliyet getirebileceği de öngörülmüştür.³⁶⁶

1961 Anayasası'nın 72. maddesine göre kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış bulunan ve milletvekili seçilmeye engel bir durumu olmayan her Türk, Cumhuriyet Senatosuna üye seçilebilmiştir. Cumhuriyet Senatosunun genel oyla ve cumhurbaşkanınca seçilen üyelerinin 1/3'ü her 2 yılda bir yenilenmesi öngörülmüştür. Bu grup 150 kişiden oluşmuştur. Bundan başka 1961 Anayasası'na göre MBK Başkanı ve üyeleri ile eski cumhurbaşkanları, yaş kaydı gözetilmeksizin, Cumhuriyet Senatosunun tabii üyesi olmuşlardır. Bu durum anti-demokratiktir ve Senatoda çokça eleştirilecektir. Ayrıca cumhurbaşkanı, Cumhuriyet Senatosuna çeşitli alanlarda seçkin hizmetleriyle tanınmış ve 40 yaşını bitirmiş Türkler arasından 15 üye seçmiştir. Bu şekilde Cumhuriyet Senatosunun üye yapısı ortaya çıkmıştır.³⁶⁷

D. Yüksek Hakimler Kurulu ve Yüksek Savcılar Kurulu

1961 Anayasası'nın yargı alanında getirdiği önemli bir yenilik de hakimlerin bağımsızlığını sağlamak üzere kurduğu Yüksek Hakimler Kuruludur. Yüksek Hakimler Kurulu, 143. maddenin ilk şekline göre, on sekiz asıl ve beş yedek üyeden oluşmaktadır. Bu üyelerden altısı Yargıtay Genel Kurulunca, altısı birinci sınıfa ayrılmış hakimlerce ve kendi aralarından gizli oyla seçilmiştir. Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu da, yüksek mahkemelerde hakimlik etmiş veya bunlara üye olma şartlarını kazanmış kimseler arasından gizli oyla ve üye tam sayılarının salt çoğunluğu ile üçer üye seçmiştir. Bunun yanında savcılar Adalet Bakanına bağlanmış ve Yüksek Savcılar Kurulu adıyla yeni bir yapılanmaya gidilmiştir. Bu kurul savcıların özlük işleri hakkında yetkili kılınmıştır.³⁶⁸

1961 Anayasası'nın ilk şeklinde Yüksek Hakimler Kurulunun üyelerinin üçte birinin milletvekilleri ve senatörler tarafından seçilecektir. 1961 Anayasası'nın bu hükmü, 22 Eylül 1971 Tarih Ve 1488 Sayılı Anayasa değişikliği Yasası'yla değiştirilmiştir.

³⁶⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı Ve Anayasa Komisyonu Raporu, TMTD, C:3, B: 47, 18.4.1961, s.32.

³⁶⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, **Resmi Gazete**, 31.5.1961 No: 10816.

³⁶⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, **Resmi Gazete**, 31.5.1961 No: 10816.

Yüksek Hakimler Kurulunun üyelerinin sadece Yargıtay Genel Kurulu tarafından seçilmesi öngörülmüştür.³⁶⁹

Bu kurulun kurulmasıyla birlikte hukuk düzeninde önemli bir adım atılmıştır. Yüksek Hakimler Kurulu 1971'e kadar çokça tartışılan bir kurum değildir. Ancak 1971 Muhtırası'yla birlikte kurulun yapısında önemli değişiklikler yapılmıştır. 1971'de yapılan Anayasa değişikliğiyle, Yüksek Hakimler Kuruluna yasama meclislerinden ve birinci sınıfa ayrılmış hakimler arasından üye seçilmesi usulünden, uygulamada görülen aksamalar ve sakıncalar sebebiyle vazgeçilmiştir. Yüksek Hakimler Kurulu üyelerinin kendi üyeleri arasından Yargıtay Genel Kurulunca seçilmeleri ve süresi dolanların yeniden seçilebilmeleri esas kabul edilmiştir. Buna göre ilgili madde "Yüksek Hakimler Kurulu, on bir asıl ve üç yedek üyeden kuruludur. Üyeler, Yargıtay Genel Kurulunca, kendi üyeleri arasından ve üye tamsayısının salt çoğunluğu ile gizli oyla seçilir." şeklinde değiştirilmiş, Adalet Komisyonunda aynen kabul edilmiştir.³⁷⁰

Cumhuriyet savcılarını, idari görevleri yönünden Adalet Bakanlığına bağlıdır. Cumhuriyet savcılarınının Yargıtay üyeliğine seçilmeleri dışında kalan bütün özlük işleri ve disiplin cezaları ile meslekten çıkarılmaları hak-kında karar verme yetkisi Yüksek Savcılar Kurulundadır. Bu kurulun kararları kesin olup, bunlar aleyhine başka bir mercie başvurulamaz. Ancak disiplin ve meslekten çıkarma cezaları ile ilgili kararların bir defa daha incelenmesini Adalet Bakanı ve hakkında karar verilen Cumhuriyet Savcısı isteyebilir. Yüksek Savcılar Kurulu, Adalet Bakanının başkanlığında Cumhuriyet Başsavcısı, Yargıtay Ceza Daireleri Genel Kurulunca seçilen üç asıl ve iki yedek üye ile Adalet Bakanlığı Müsteşarı ve Özlük İşleri Genel Müdüründen kuruludur. Adalet Bakanı bulunmadığı zaman Kurula Cumhuriyet Başsavcısı Başkanlık eder. Gecikmesinde sakınca bulunan hallerde Adalet Bakanlığı Cumhuriyet Savcılarını geçici yetkiyle görevlendirerek bu kararı ilk toplantısında Kurulun onamasına sunar. Bakanlık Merkez kuruluşunda geçici veya sürekli olarak çalıştırılacak Cumhuriyet Savcılarını, muvaffakatlarını alarak atama yetkisi Adalet Bakanına aittir. Cumhuriyet savcılarının denetimi ve haklarındaki soruşturma Adalet Bakanlığı müfettişleri veya üst dereceli Cumhuriyet Savcılarını eliyle yapılır. Yüksek savcılar Kurulunun kuruluşu, çalışma usulleri, toplantı ve karar yeter sayısı, Yargıtay Ceza Daireleri Genel Kurulunca seçilecek nasıl ve yedek üyelerin seçim usulleri ve görev süreleri kanunla düzenlenir. Cumhuriyet Başsavcısı, yüksek mahkemeler hâkimleri hakkındaki hükümlere tâbidir.³⁷¹

³⁶⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Ve Geçici Maddeler Eklenmesi Hakkında Anayasa değişikliği, **Resmi Gazete**, 22.9.1971 No: 13964.

³⁷⁰ **CSTD**, C:67, B:113, 12.9.1971, s.40.

³⁷¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, **Resmi Gazete**, 31.5.1961 No: 10816.

II. 1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi

A. 1961 Seçimleri

27 Mayıs sonrası yapılan ilk seçim olan 1961 genel seçimlerinde CHP oyların % 36,7'sini, AP % 34,7'sini almıştır. YTP % 13,9, CKMP ise % 13,4 oy toplamıştır. Demokratların varisleri olarak kabul edilen AP ve YTP bir bütün olarak düşünüldüğünde, oyların % 50,6'sını alarak ülkedeki en büyük siyasi hareketi görünümünü kazanmışlardır.³⁷²

Bu dönemde genel seçimle birlikte Senato seçimleri de yapılmıştır. Kurucu Meclis tarafından kabul edilen 304 Sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Yasası ile 306 Sayılı Milletvekili Seçimi Yasası, iki Meclis için ayrı seçim sistemleri öngörmüştür. O günlerde egemen olan görüşlere göre kendisine tartışmasız bir üstünlük tanınan "nispi temsil usulü" birinci meclis için kabul edilmiş, ikinci meclisin genel oydan gelen üyeleri için ise "çoğunluk usulü" korunmuştur.³⁷³

Meclis çoğunluğunun baskısına karşı kurtarıcı bir kurum gözüyle bakılan Cumhuriyet Senatosunun kuruluş biçimiyle seçim usulü, 27 Mayıs 1960'tan sonra uzun boylu tartışma konusu olmuştur. Kurucu Meclisin Seçim Komisyonu, Senato üyelikleri için kullanılacak seçim çevrelerinden 24'ünün birer, 25'inin ise ikişer üye çıkarabileceğini hesaba katarak bu seçimlerin çoğunluk usulüyle yapılmasını yararlı görmüştür.³⁷⁴ Çoğunluk sisteminin uygulandığı ilk Senato seçiminde karma liste olanağı vardır. Seçmen dilediği adayları yazarak oy pusulası doldurmakta serbest olduğu gibi, basılı oy pusulasında yazılı isimlerden dilediğini söylemiş ve yerlerine başka adayların isimlerini yazabilmiştir.³⁷⁵

Seçimlerden önce nasıl bir sonuç çıkacağı pek kestirilememiştir. MBK üyesi-Tabii Senatör Osman Köksal Meclisin bir odasında İsmet İnönü'ye seçimlerin sonuçlarını nasıl tahmin ettiğini, seçimlerden sonra rejimi nasıl yerleştireceklerini sormuş, İnönü kısaca şu cevabı vermiştir:

"Dürüst bir seçim olacağına inanıyoruz. Esasen seçimler üzerinde münakaşa olursa rejimi yerleştirmekte çok güçlük çekeriz. Seçimlerin neticelerine gelince; üç şekilde seçimler tecelli edebilir. Birinci şekil: CHP iktidara gelebilir. Çalışır rejimi yerleştiririz. İkinci şekil: Başka bir parti iktidara gelebilir; CHP muhalefette kalır, yumuşak muhalefet yaparız; rejimi yine yerleştiririz. Üçüncü şekil: Hiçbir parti iktidara gelecek çoğunluğu

³⁷² Cumhuriyet, 16.9.1961, s.1.

³⁷³ Eroğul, "Türk Anayasa Düzeninde...", s.17.

³⁷⁴ Abadan, "Anayasa Hukuku...", s.86.

³⁷⁵ Hikmet Sami Türk, "Türk Seçim Sisteminde Oy Hakkı", AÜHF Dergisi, C:XXVI, No: 3-4, 1969, s.79-114

sağlayamaz. Bu zaman da ortak hükümetler kurarız; çetin ve zor bir şekildir. Fakat bütün gayret ve enerjimizi rejimin yerleştirilmesine sarf eder ve rejimi yine yerleştiririz.”³⁷⁶

Seçim öncesinde İnönü Taksim’de büyük bir miting yapmış, seçim kampanyası boyunca çok saldırıya uğradıklarını ama yılmadıklarını belirtmiştir. Bir İngiliz gazeteciye verdiği demeçte de seçimden galip çıkacaklarından ümitli olduğunu ifade etmiştir.³⁷⁷ AP cephesi ise seçim kampanyası süresince İsmet İnönü’yü eleştirmiş ve bazı gazeteleri komünistlikle suçlamıştır. Bu arada sürekli olarak gazetelerde AP’lilerin tutuklandığı yolundaki haberler de AP’lileri sıkıntıya sokmuştur.³⁷⁸ Yapılan Cumhuriyet Senatosu seçiminden 150 üyenin dağılımı şu şekilde olmuştur: AP’nin 71, YTP’nin 27 Senatörlüğüne karşı, DP’ye karşı eski muhalefeti temsil eden CHP 30 ve CKMP 16 senatörlük almıştır.³⁷⁹ Seçim sonuçları beklendiği gibi olmuştur. Siyasi partiler hiçbir partinin tek başına iktidarı elde edememesi üzerine daha çok yeni kurulacak hükümet ve koalisyon arayışlarıyla meşgul olmuşlardır. Partiler arası yapılan görüşmeler sonucunda Cumhuriyet tarihinin ilk koalisyon hükümeti olan CHP-AP Hükümeti kurulmuştur.³⁸⁰

15 Ekim’de yapılan seçimlerin ardından 25 Ekim 1961’de Meclis ve Senato açılmıştır. Bu kritik 10 günde Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB) adındaki ordu içinde organize bir grup sivil yönetime geçişi engellemek istemişlerdir. Sonunda partiler, MBK Başkanı Cemal Gürsel’i cumhurbaşkanlığına seçmeyi, Ağustos 1960’taki büyük tasfiye ile ordudan uzaklaştırılan subayları görevlerine iade etmemeyi, eski DP’liler için hemen bir af çıkarmamayı kabul etmişlerdir. Ayrıca İsmet İnönü’nün ilk sivil başbakan olmasını da kabul etmişlerdir. Bunun sayesinde darbe tehlikesi atlatılabilmiş ve demokrasiye yabancı birtakım koşullar çerçevesinde de olsa, sivil yönetim kurulmaya başlanabilmıştır.³⁸¹

Meclisin açılması biraz gergin olmuştur. Meclisin açılış gününe damgasını vuran manzara, halkoyu ile seçilen üyelere oluşan TBMM’nin çevresinin ve Genel Kurul salonundaki dinleyici localarının askerler tarafından doldurulmuş olmasıdır. Bu şartlar altında açılan Meclis, Gürsel içeri girdiğinde ayağa kalkmış, ancak ayağa kalkmayan bir parlamenter, açılış gününün manzarasını daha da ilginç kılmıştır. Milletvekili Emekli Tuğgeneral Yusuf Demirdağ ayağa kalkmamış, en ön sıralardan salondakilerin hareketlerini kontrol eden tabii senatörlerden Sıtkı Ulay, Demirdağ’ın ayağa kalkmadığını görmüştür. Ulay’ın Demirdağ’a ayağa kalkması için hakaret

³⁷⁶ CSTD, C:25, B:49, 3.3.1965, s.381.

³⁷⁷ Akşam, 13.9.1961, s.1.

³⁷⁸ Milliyet, 14.9.1961, s.1.

³⁷⁹ Cumhuriyet, 16.9.1961, s.1.

³⁸⁰ Cumhuriyet 17-21.1961, s.1.

³⁸¹ Ahmad, a.g.e., s.225.

ederek bağırması ve seslenişin yakışıksız ifadeler içermesi nedeniyle Meclisin açılış günü manzarasını tamamlayan unsur olmuştur.³⁸²

AP'li Senatör Prof. Celal Ertuğ³⁸³ anılarında Senatoya ilk gelişini anılarında şu şekilde anlatır:

“Cumhuriyet Senatosuna geliştimiz, göreve başlamamız, heyecanlı serüvenlerle renklenmişti. Senatoda Milli Birlikçilerle aynı sıraları paylaşıyorduk. Ancak tabii senatör payesiyle meclislere prensler gibi yukarıdan bakan ihtilalcilerle uyum içinde olmamız çok zaman alacaktı. Onlar bizi aşağılamaktan, hakarete varan tavırlarla küçümsemekten geri kalmıyorlardı. Hele ilk günlerde Senato giriş-çıkışlarında küfürler homurdanıldığı oluyordu. Parlamentonun koridorlarında, lobilerde yabancılar gibi dolaşiyor, birbirimizi eski aşinalıklar dışında pek tanıımıyorduk.”³⁸⁴

YTP'li Senatör Cemal Tarlan aynı süreçte MBK üyelerinin kendilerini resmen tehdit ettiklerini ve *“bu sefer Yassıada'yı da göremeden gidersiniz”* dediklerini dile getirmiştir.³⁸⁵ Bütün bu olanlar rejimin normal haline dönmesinin biraz zaman alacağını bir göstergesidir.

Yeni iki kademeli Meclis böyle bir ortamda ilk toplantısını yapmıştır. Ana sorun cumhurbaşkanını seçmek ve bir hükümet kurmaktır. AP içindeki aşırılar, cumhurbaşkanlığı adayı olarak Senatör Ali Fuat Başgil'i göstermek istemişler ve CHP ile yapılacak her türlü koalisyona karşı çıkmışlardır. Ragıp Gümüşpala'nın grubu Gürsel'i desteklemiş ve koalisyona gitmeye sıcak bakmışlardır. Bunların sonucu olarak Başgil senatörlükten istifa etmiştir. Cemal Gürsel 607 oyun 434'ünü kazanarak Cumhurbaşkanı seçilmiştir. ³⁸⁶ Gürsel'e oy verilmesi için Meclise yoğun baskı yapılmıştır. Başka seçenek de görünmemektedir. AP'li Senatörlere göre Gürsel'in seçilme biçimi ve koşullar, çok rahatsız edicidir ve TBMM vesayet altına girmiştir.³⁸⁷

³⁸² Sinan Onuş, **Parola: İnkılap**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2003, s.269.

³⁸³ Ertuğ 1961-77 Arası dönemde AP Senatörü, 1977-80 döneminde CHP Milletvekili ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı olmuştur..

³⁸⁴ Celal Ertuğ, **Çözumsuz Demokrasi**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1997, s.53.

³⁸⁵ Nihat Erım, **Günlükler 1925-1979**, C: II, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2005, s.741.

³⁸⁶ Ahmad, **a.g.e.**, s.227.

³⁸⁷ Ertuğ, **a.g.e.**, s.54.

Bu ortamda hükümet kurma çalışmaları devam ederken, çeşitli görüşler ve alternatifler ortaya atılmıştır ama asıl amaç İsmet Paşa'nın başkanlığında CHP-AP koalisyonunu kurmak olmuştur. Tabii senatörlerin istekleri de bu doğrultudadır. Nihat Erim; Sami Küçük, Suphi Karaman ve Suphi Gürsoytrak'la Akşam gazetesi yazarı Müşerref Hekimoğlu'nun evinde yaptıkları toplantıda ordudaki cuntayı tasfiye için İsmet İnönü'nün Başbakan ve Senatör Kazım Orbay'ın ise Milli Savunma Bakanı olmasını istediklerini söyler:

"İnönü, üç-beş ay kalır, memlekete son hizmeti bu olur. Sonra çekilsin, Senato üyesi olarak ömrünü tamamlasın!" ifadeleriyle de bunun bir memleket meselesi olduğunu ifade ettiklerini aktarmıştır.³⁸⁸

Bu temaslar sürerken, gazetelerde bazı haberler çıkmıştır. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Meclis ve Senato Başkanlarıyla yaptığı danışma toplantılarında; AP, CHP ve YTP'nin katılacağı bir hükümet ve rotasyon usulüyle yürütülecek başbakanlık fikrini savunmuştur. AP Merkez İdare Kurulundan 17 Kasım 1961 günü basına gönderilen bildirimde, milletin eğilimlerine uygun olarak AP, -Ragıp Gümüşpala'nın isteksizliğine rağmen- YTP'yi ve CKMP'yi kendisiyle koalisyon kurmaya davet etmiştir. AP'nin bu davetine YTP ve CKMP gerekli ilgiyi göstermedikleri için, hükümetin İsmet İnönü'nün başkanlığında AP ile CHP arasında kurulması kararlaştırılmıştır.³⁸⁹ MBK üyesi Tabii Senatör Kamil Karavelioğlu anılarında bu durumu şöyle anlatır:

*"Biz, Milli Birlik Komitesi üyeleri yeni hükümetin kurulması, özellikle hangi partilere dayanacağı ve Başbakanın kim olacağı konularında büyük çaba sarf etmekteyiz. Aslında görevini yüz akı ile tamamlamış; ihtilalle rejime el koyduğu halde, ülkeyi sivil yönetime geçiren ve tüzel kişilik olarak geride hiçbir kötü iz bırakmayan insanlar olarak gönül huzuru ile Cumhuriyet Senatosunda yeni bir görev sahibiyiz. Fakat günün koşullarında; iki büyük partiye dayanan bir hükümetin kurulması, başbakanın da tarihî kahraman İsmet İnönü'nün olması gerektiğini savunuyor ve bu önerimizi de her yetkiliye kabul ettiriyor, öyle olmasını da sağlıyoruz. Böylece yeni bir yapı ve yeni bir yönetimle Milli Birlik dönemi sona eriyor ve ülkemiz çok umut vaat eden sivil yönetime kavuşuyor ve tabii sonradan olacaklar o gün için kimsenin aklından geçmiyor..."*³⁹⁰

³⁸⁸ Erim, a.g.e., s.741.

³⁸⁹ Sadettin Bilgiç, **Hatıralar**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1998, s.85.

³⁹⁰ Karavelioğlu, a.g.e, s.168.

B. 27 Mayıs Sonrası Dönemde Gizli Yapılanmalar ve Darbe Girişimleri

1. Silahlı Kuvvetler Birliği'nin Kurulması

Ondörtlerin yurtdışına gönderilmesi ve ardından büyük bir tasfiye girişimiyle 260 generalden 235'i ve 5000 kadar albay ve binbaşı zorla emekli eden 3 Ağustos kararları,³⁹¹ Türk ordusunun yapısını bir hayli değiştirmiştir. Bu ise ordu bünyesinde memnuniyetsizliklere neden olmuş ve kökleri 50'li yıllara dayanan orduiçi bir takım yapılanmalar, demokratik bir ortamın sağlanması ve askeri yönetimin sivil yönetime devredilip sıkıyönetimin kaldırılmasıyla tekrar gün yüzüne çıkmışlardır. Bunlardan en önemlisi Silahlı Kuvvetler Birliği'dir (SKB).

Ondörtlerin uzaklaştırılması ve yeni anayasanın şekillenmesi ile birlikte sivil yönetime geçişin hızlı bir ivme kazandığı izlenimi aslında pek doğru değildir. Bu dönemde silahlı kuvvetlerde sürece dair ciddi rahatsızlıklar ortaya çıkmıştır. Zaten ihtilalin başından beri MBK'ne karşı oluşan bir antipati söz konusudur. Bunun temel sebebi iktidarın MBK uhdesinde olması, Silahlı Kuvvetlerde kendilerinin iktidar çemberinden oldukça dışına atıldığı izlenimi ortaya çıkarmıştır. Muvazzaf subayların dışına atıldığı çoğuna göre Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanları MBK'nin doğal üyeleri olmalıydılar.³⁹² Var olan bu memnuniyetsizlik İstanbul ve Ankara'da ayrı ayrı yapıların oluşumuna yol açtı. Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB); İstanbul'da Refik Tulga ve Faruk Gürler'in kurduğu yapı ile Ankara'da Talat Aydemir ve Dündar Seyhan'ın alt rütbeli 70 subay ile kurdukları "Mürted" grubunun bir araya gelmesinden oluşmuştur. Ordu içindeki parçalanmaya meydan vermemek ve orduyu MBK üyelerinin elinden kurtarabilmek için SKB'yi kurduklarını söyleyen Aydemir, SKB'nin amaçlarını şöyle sıralamıştır:

"a) TSK sebep ve saiki ne olursa olsun siyasete karışmıştır. Halen orduda bulunan SKB mensupları derhal siyasetle ilgilerini kesmelidir.

b) Her kumandan ve subay astlarını kendine, kendini de bir derece üst kumandanına bağlamalıdır.

*c) Her kumandan ve subay yalnız kendi kumandanından emir almalı ve ordu dışı hiçbir siyasi tesir altında kalmamalıdır."*³⁹³

Ondörtlerin tasfiyesiyle MBK içinde bulunan havacıların sıranın kendilerine geleceğinden korkmaları ve kendilerine ittifak arayışı içine girmeleri sonucunda, SKB'yi keşfetmeleri uzun sürmemiştir. Generaller ile Osman Köksal ve Sezai Okan, Cemal

³⁹¹ Zürcher, "Modernleşen Türkiye'nin...", s. 354.

³⁹² Akyaz, a.g.e., s. 149.

³⁹³ Aydemir, "Talat Aydemir'in Hatıraları...", s. 90

Madanoğlu tarafında yer alırken, diğer üyeler SKB'yi desteklemeye başlamışlardır.³⁹⁴

SKB kurulduktan sonra yukarı doğru genişlemiştir. Yüksek komuta kademelerinde bulunan komutanların katılımıyla şekli olarak hiyerarşik sisteme uygun hale gelmiştir. Komutanlardan Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel, Donanma Komutanı Necdet Uran, Jandarma Genel Komutanı Abdurrahman Doruk ve Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay 1961 ortalarında SKB'ye katılmış durumdadırlar. Grup 25 Ağustos 1961 günü Jandarma Okulu Şeref Salonunda Jandarma Genel Komutanı Abdurrahman Doruk Paşa başkanlığında yeniden yemin etmişlerdir: “*Türk Milletinin bekasını 27 Mayıs inkılap ruhunun devamını, demokratik bir rejimin kurulmasını temin ile MBK'nın müsbet icraatını destekleyeceğimi ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin siyasetten uzak kalmasının temini hususunda kendimi Türk milletine feda edeceğime namusum ve şerefim üzerine and içerim.*”³⁹⁵

Genelkurmay Başkanı Org. Cevdet Sunay, SKB teşkilatının yemin metnini 28 Haziran 1961'de tüm silahlı kuvvetlere açık tamim olarak göndermiştir. Sunay, metinde geçen TSK'nin siyasetten uzak kalması hususuna ağırlık vermiştir.³⁹⁶

Üst rütbeli komutanların SKB'ye katılmaları aslında bir tepkinin ürünüdür. Generaller MBK üyelerinin silahlı kuvvetlere müdahale etmesini önlemek istemişlerdir. Diğer bir nedende alttan gelişen cunta hareketinin 27 Mayıs gibi bir harekete yönelmesi durumunda olayların dışında kalmak istememeleri ve bu yapılanmayı tepeden kontrol etme istekleridir.

2. İrfan Tansel Olayı

14'lerin tasfiyesinin zayıflattığı MBK ile SKB arasındaki güç gösterisinin ilk aşaması SKB'nin en önemli hamisi *İrfan Tansel*'in tasfiyesi girişimiyle birlikte yaşandı. *Hava Kuvvetlerinin* ordudaki kaynaşmadaki liderliği ve kontrol edilemezliği karşısında, kuvvet komutanını değiştirme gibi bir tedbir düşünen *Gürsel* ve *Sunay*'ın, *İrfan Tansel*'i *Washington*'a görevli olarak göndererek, yerine *Korg. Süleyman Tulgan*'ı atamak istemeleri büyük bir infial yaratmıştır. *Tulgan*'ın atanma biçimine ve ismine karşı çıkan ve henüz *Tuğg.* rütbesini taşıyan *Muhsin Batur* yeni komutanı *Eskişehir*'e davet ederek kendisini komutanları olarak tanımayacaklarını açıklamıştır. *Tulgan*'a karşı *Hava Kuvvetlerinin* gösterdiği direnç karşısında *Gürsel* ve *Sunay* geri adım atarak *İrfan Tansel*'i tekrar kuvvet komutanlığına atarken bu kez *Tulgan*, emekliye sevk edilmiştir.³⁹⁷ Tabii ki bu hadiseler birdenbire olmamıştır.

Korg. İrfan Tansel'in *Hava Kuvvetleri Komutanlığından* alınıp, *Washington*'a bir dış görevle yollanması girişimi karşısında *Hava Kuvvetlerinde* küçük çaplı bir ayaklanma

³⁹⁴ Seyhan, a.g.e., s. 134.

³⁹⁵ Öymen, a.g.e., s. 310.

³⁹⁶ Neziroğlu, a.g.e., s. 1242.

³⁹⁷ Muhsin Batur, *Anılar ve Görüşler* (Üç Dönemin Perde Arkası), İstanbul: Milliyet Yayınları, 1985, s ss.94–96.

çıkmıştır. *Cemal Gürsel*'in emirleri dinlenmez olmuştur. 1 Haziran 1961'de Genelkurmay Başkanı *Sunay* ile *Cemal Gürsel*, Hava Kuvvetlerinin alçaktan uçan jetlerinin ses hızını aşan tehdidi gölgesinde durum muhakemesi yapmak üzere bir araya gelmişlerdir.³⁹⁸

Bundan sonrası tam anlamıyla bir devletin yönetiminin kimlere ne şekilde geçebildiğini göstermesi bakımından önemlidir. 7 Haziran 1961'de Devlet Başkanına isteklerin bildirildiği emir gibi 6 maddelik bir ulti matom gönderilir. Bildirinin hazırlayıcısı *Talat Aydemir*'dir. Bildiri tam anlamıyla tehdit doludur.

1-Korgeneral *İrfan Tansel*, eski vazifesi olan Hava Kuvvetleri Kumandanlığına iade edilecektir.

2-Milli Müdafaa Vekili *Muzaffer Alankuş*, K.K.K. *Celâl Alkoç*, II. Ordu K. *Şefik İlter*, Deniz K.K. *Zeki Özak* emekliye sevk edileceklerdir.

3-Hava Kuvvetlerinde bizim harekâtımıza karşı duranlar, Hv. K.K.'nın (*İrfan Tansel*'in) tanzim edecekleri listeye göre emekliye sevk edileceklerdir.

4-Korg. *Cemal Madanoğlu* Örfi İdare Kumandanlığından, Muhafız Alay Kumandanı *Osman Köksal*, Muhafız Alayı Kumandanlığından alınacak, MBK'deki vazifelerine döneceklerdir.

5-Orduda yapılacak tayin, terfi, tasfiyelere MBK karışmayacaktır.

6-MBK üyelerinden hiçbiri bundan sonra MBK'den tasfiye edilmeyecek ve istifaya zorlanmayacaktır".³⁹⁹

Süresi 24 saat olan kesin uyarı "aksi takdirde..." diye sona ermektedir. Ancak bütün isteklerin kabul edildiğine dair cevap daha 11'nci saatte gelmiştir. SKB, mücadeleyi kazanmış; *İrfan Tansel* görevine iade edilmiş; isimleri belirtilenler emekliye sevk edilmiş; *Madanoğlu* ve *Köksal*'ın ise MBK dışındaki vazifelerinden çekilmeleri sağlanmıştır.

3. 21 Ekim Protokolünün İmza Altına Alınması

1961 Anayasasının kabulünden sonra, yapılan seçim kanunuyla birlikte 15 Ekim 1961'de seçimler yapılmış beklenenin aksine CHP birinci parti olmasına rağmen tek başına iktidar olamamıştır. CHP dışındaki diğer iki parti olan AP, YTP ve CKMP, DP

³⁹⁸ Müşerref Hekimoğlu, **27 Mayıs'ın Romanı**, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1975, s.173.

³⁹⁹ Öztuna/Gökdemir, **Türkiye'de Askeri Müdahaleler**, s.141.

eğilimli seçmeni temsil ettiği hususundaki güçlü kanaatin eşliğinde, toplam geçerli oyların yaklaşık % 62'sini toplamış bulunmaktadır. SKB cuntası artık buna tahammül edemezdi; nitekim 21 Ekim 1961 günü Yıldız'daki Harp Akademisi binasında toplanan 10 general ve 28 Albay tarafından imzalanan 21 Ekim Protokolü diye adlandırılan metin, kayıt altına alınıyordu. Protokolün tam metni şöyledir:

Zabıt Varakası

1) Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları - aşağıda açık imzası bulunanlar - 21 Ekim 1961 günü saat 14.30'da toplanmışlar ve gündemlerinde mevcut olan konuları müştereken müzakere etmişler ve ittifakla aşağıdaki karara varmışlardır.

a) Türk Silahlı Kuvvetleri 15 Ekim 1961 günü yapılmış olan seçimlerden sonra, gelecek yeni Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanmadan evvel, duruma fiilen müdahale edecektir.

b) İktidarı, Millet'in hakiki ve ehliyetli mümessillerine tevdi edecektir.

c) Bütün siyasi partiler faaliyetten menedilecek, seçim neticeleri ile Milli Birlik Komitesi feshedilecektir.

d) Bu kararın tatbiki 25 Ekim 1961'den sonraki bir güne tehir edilmeyecektir.

2) İşbu Zabıt Varakası üç nüsha olarak tanzim edilmiş ve bütün üyeler tarafından aynı anda imza edilmiştir. 21 Ekim 1961 saat: 18.00⁴⁰⁰

İmza sahipleri: Korg. Refik Tulga, Tümğ. Fikret Esen, Tümğ. Rafet Ülgenalp, Tüma. Bahattin Özülker, Tuğg. Faruk Gürler, Tuğg. Yusuf Alpmansü, Tuğg. Faruk Güventürk, Tuğa. Celal Eyiceoğlu, Tuğa. Kemal Kayacan, Tuğa. İsmail Sarıkey, Kur. Alb. Behçet Özdemir, Kur. Alb. Doğan Özgöçmen, Kur. Alb. Suat Aktulga, Kur. Alb. Kur. Alb. Namık Kemal Ersun, Kur. Alb. Burhan Hunoğlu, Kur. Alb. Halim Kural, Kur. Alb. Recai Baturalp, Kur. Alb. Mehmet Bora, Kur. Alb. Vecihi Akın, Kur. Alb. Emin Aytekin, Kur. Alb. Ferit Erdoğan, Kur. Alb. Necati İşcan, Kur. Alb. Cemal Öcal, Kur. Alb. Bedrettin Demirel, Kur. Alb. Celal Ugan, Kur. Alb. Vahit Gürkan, Kur. Alb. Şerafettin Olcay, Kur. Alb. Necati Ogan, Kur. Alb. Sadettin Çankır, Kur. Alb. Nihat Aslantürk, Kur. Alb. Fikret Gökna, Hv. Kur. Alb. Rıfat Erenulu, Hv. Kur. Alb. Emin Alpkaya, Hv. Kur. Alb. Turan Çağlar, Top. Alb. Celal Baykam, Dnz. Kur. Alb. Bülent Tarkan, Dnz. Kur. Alb. Zarif Çetindağ, Kur. Yb. Ahmet Gergeç.⁴⁰¹

4. Çankaya Protokolü

Protokolün yankısı, özellikle siyasiler arasında sert karşılık gördü. Ancak iki taraf için de orta bir yol bulunması kararlaştırılmıştır. 23 Ekim 1961 günü Çankaya'da

⁴⁰⁰ Kurtul Altuğ, **27 Mayıs'tan 12 Mart'a**, İstanbul: Yılmaz Yayınları, 1991, ss.191-193.

⁴⁰¹ İmzacılar için bkz. Öztuna/Gökdemir, **Türkiye'de Askeri Müdahaleler**, s.146.

toplanan siyasi partilerin temsilcileri. 25 Ekim'i son müdahale günü olarak kabul eden 21 Ekim Protokolünü işlevsiz kılmak üzere bazı garantiler vermek mecburiyetinde kalmışlardır. 27 Mayıs'ın ilkeleri etrafında varılacak bir mutabakatla, ancak o zaman parlamento açık tutulacaktır. Bu çerçevede *Çankaya Protokolü* olarak adlandırılan metin hazırlanmıştır; söz konusu metin 4 maddeden oluşmaktadır:

1-Gürsel'in cumhurbaşkanlığı garanti edilecek.

2-Eminsular tekrar orduya dönmeyecekler.

3.147'ler üniversiteye alınmayacaklar.

4.Yassıada'da mahkûm edilenler affedilmeyecekler,

Çankaya Protokolünde kabul edilen bu hususların ilki, *Başgil*'in adaylığının bertarafı ile gerçekleştirilmiştir. *Eminsular* da bir daha orduya dönememişlerdir. Aslında, Silâhlı Kuvvetlerden emekli edilmek suretiyle çıkarılan general ve subayların, ordudaki kadro şişkinliği gerekçesiyle emekli edildikleri, hiçbir zaman inandırıcı bulunmamıştı. *Emekli İnkılâp Subayları (EMİNSU)* çatısı altında toplanan bu subaylar, kendilerine *İttihatçılar* tarafından alaylı zabıtana yapılanların aynısının yapıldığını iddia ederken, özellikle 3 Ağustos tarihinin, *İttihatçıların tard ve tenzil-i rütbe* ettikleri günün yıldönümü olan tarihe rastlamasının tesadüf olmadığını ifade etmektedirler. 27 Mayısçılar, *İttihatçıların* sadece *tenzil-i rütbeyle* orduda bıraktıkları zabitanın sonradan kendilerine muhalif *Halaskâran Cemiyeti*'ne dönüşen örgütlenmeden ders çıkarmış olmaları gerekir. Bu geniş subay grubunu emekliye sevk ederek ordu saflarından çıkararak tedbir almışlardır. *EMİNSU*'nun rütbeleri, tıpkı o dönemdeki *Tasfiye-i Rütbe Kanunu* uyarınca indirilen ve ordu içinde kalanların örgütü olması durumunda etkisinin ne seviyede olabileceği herhalde tahmin edilebilir.⁴⁰² 147'ler ise ilerleyen süreçte tekrar üniversitelere dönebilmişlerdir. Yassıada'da mahkûm edilenler ise idam cezaları infaz edilenler müstesna, mahkûmiyetleri 1966'ya kadar sürmüş; siyasi haklarının iadesi ise ancak 1974 yılında sağlanabilmiştir.

⁴⁰² Bkz. Galip Vardar (Anlatan), *İttihat ve Terakki İçinde Dönerler*, Yazan: Samih Nafiz Tansu, İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları, 2003, s.122. Bkz. "235 General dün emekliye ayrıldı", *Akşam*, 4 Ağustos 1960. Bunu, 25 hizmet yılını dolduran 885 astsubayın emekliye sevkini izledi, bkz. *Milliyet*, 23 Eylül 1960.

5. 22 Şubat Darbe Girişimi ve Sonuçlar

Darbe sonrası dönemde kurulan ilk hükümet olan CHP-AP Koalisyonu'nun ilk ciddi sınavı 22 Şubat 1962 günü gerçekleştirilmesi planlanan ihtilal girişimidir. Bu girişim sadece koalisyon için değil Meclis ve Senatonun varlığı ve devamı içinde önemli bir yere sahiptir.

SKB ve özellikle de Talat Aydemir, yönetime doğrudan el koyma dışında hiçbir müdahaleden tatmin olmamıştır.⁴⁰³ *Talat Aydemir*, 27 Mayıs darbesi öncesindeki gizli cuntalaşmaların merkezinde olan isimlerden biridir. Lakin 27 Mayıs esnasında *Kore*'dedir ve komiteye de alınmamıştır. Darbeden sonra yurda döndüğünde, geçmişteki katkılarının karşılığı olarak kadrosu *Tümgeneral* olan *Kara Harp Okulu* Kumandanlığına atanarak bir parça gönlünün alınmasının hedeflendiği söylenmektedir. *Aydemir*'i isyana sevk eden temel gelişmenin bir kez daha gerekleri yerine getirilmeyen müdahale kararının iptali olduğu söylenebilir. 9 Şubat 1962'de *Balmumcu Çiftliğindeki Jandarma Tugayında*, *İstanbul Valisi Korg. Refik Tulga*'nın başkanlığı altında yapılan bir toplantı neticesinde imza altına alınan 9 Şubat Protokolü'ne rağmen, bir türlü müdahalenin gerçekleşmemesi, *Aydemir*'i kendi başına isyana sevk etmiştir. *Aydemir*, *Havacıların* muhalefetine rağmen başarılı bir darbe yapamayacağını öngörememiş; başarılı olduğu takdirde mütereddit duran önemli birliklerin kendisine katılacağını zannetmiştir. Silahlı Kuvvetlerin iki unsuru olan Havacılar ve karacılar arasındaki ihtilâf neredeyse bu kuvvetleri birbirleriyle savaşıma noktasına getirmiştir. Teşebbüs öncesinde sağlanmaya çalışılan uzlaşma görüşmeleri esnasında *Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Muhittin Önür* gibi bir kuvvet komutanının hava kuvvetlerinden bir *Tuğgeneral* olan *Hüsnu Özkan*'dan ağza alınamayacak derecede galiz küfürleri hem de *Genelkurmay Karargâhında* yiyebildiği anlatılmaktadır. *Özkan*'ın serzenişi karacılarla olan ihtilâfın çözüm mercii olarak paşaların değil kendilerine albayların gösterilmesi karşısındaki sözüm ona hiyerarşik silsilenin bozulması sebebiyledir. İnsanın kuvvetlerin birbirlerine karşı alarma geçirildiği böylesi bir dönemde, iyi ki bir dış harp çıkmamış diyesi geliyor.

Öztuna ve Gökdemir'in deyimiyle: “sonunda ‘bir avuç Hava Kuvvetleri, iki avuç Kara Kuvvetleri’ diye sözüm ona saygınlık yarışına girmiş, birbirlerine karşı alarma geçmiş; gıyapta vicahta, askerlik terbiyesinin de dışında, astlı üstlü birbirlerine söver, birbirlerini tehdit eder hale gelmişlerdir. ‘İcap ederse çarpışırız!’ diyor, babayiğit! ‘Efendi, kimin kuvvetini kime karşı kullanıp da, çarpışacaksın? Babalarımızın çetelerini mi çarpıştırıyorsunuz?’ demek geliyor akla...”⁴⁰⁴

Aydemir'in ateşli ihtilâlciliği dilleri destandı. Genelkurmay Başkanı *Cevdet Sunay*'a bile kafa tutan bir haleti ruhiyeye sahiptir. Görüşmelerinden birinde silâhını masanın

⁴⁰³ Seyhan, a.g.e., s.175.

⁴⁰⁴ Öztuna/Gökdemir, *Türkiye'de Askeri Müdahaleler*, s.158.

üzerine koyup, “*ya beni şimdi vurun, ya da divanı harbe verin*” diyebilecek kadar her şeyi açık seçik ortaya koyabilecek bir karakteri vardır.⁴⁰⁵

17 Şubat’ta çeşitli ordu birliklerinden gelen bazı temsilci kurmay subaylar Genelkurmay Başkanı, Başbakan ve Cumhurbaşkanı ve tabii senatörlerle görüşmüşler, büyük davaların ve çözümlerinin beklendiği TBMM’deki kısır çekişmelerin, küçük hesaplı didişmelerin ve Silahlı Kuvvetlere karşı girişilen tecavüzlerin, ordu bünyesinde yaralar açtığını ileri sürmüşlerdir.⁴⁰⁶

22 Şubat 1962 akşamı Aydemir Harp Okulu öğrencilerini yanına alacağı inancıyla harekete geçmiştir. Bir grup asker Muhafız Alayı Süvari Grubu Binbaşısı Fethi Gürcan emrinde harekete geçerek yeni atanmış olan Cihat Alpan’ı⁴⁰⁷ gözaltına almıştır. Fethi Gürcan güvendiği birlik ve subaylarla; o sırada içeride toplantı halinde olan Cumhurbaşkanı, Başbakan ve birkaç bakanı, Genelkurmay Başkanı ve MGK üyeleri olan Kuvvet Komutanları’nı gözaltına almıştır.⁴⁰⁸

Talat Aydemir, Millet Meclisi ve Senatonun derhal kapatılmasını ve atamaların durdurulmasını, gözaltına alınanların bırakılmasını ve Hava Kuvvetlerindeki cuntanın da cezalandırılmasını istemiştir. Genelkurmay’da Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’in başkanlığında yapılan; Başbakan, parti genel başkanları ve kuvvet komutanlarının katıldıkları toplantıda Aydemir’in istediklerinin kabul edilmemesine, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ile Başbakan İsmet İnönü’nün radyodan yatıştırıcı konuşmalar yapmasına karar verilmiştir. YTP Genel Başkanı ve Talat Aydemir’in akrabası Ekrem Alican’ın Harp Okulu Komutanı ile yaptığı arabuluculuk görüşmesinde de bir sonuca varılamamıştır.⁴⁰⁹

Aydemir’e Genelkurmay tarafından gönderilen bir kurul, kan dökülmeden harekati durdurursa kimseye ceza verilmeyeceğini bildirmiş ve bu konuda İnönü’nün güvence veren mektubu kendisine iletilmiştir.⁴¹⁰ Bunun ardından Aydemir, İnönü’nün teklifini kabul ederek teslim olmuştur. Meclis, İnönü’yü ertesi gün ayakta alkışlayarak karşılamıştır.⁴¹¹

İsen hatıralarında darbe girişiminden sonraki gün Meclisin havasını şöyle ifade etmektedir: “23 Şubat sabahı Meclis yine bütçe müzakerelerine devam etmekteydi. Milletvekilleri sabah erkenden meclise gelmişlerdi. Koridorlarda birbirini kucaklayanlar, tebrik edenler, geceyi nerede geçirdiğini soranlar görülüyordu. Mecliste bir bayram havası esmekte, bu arada şakadan geri kalmayan bazı milletvekilleri, arkadaşlarına “gece yarısı elinde bavulla nereye gidiyordun” demekte idiler. Hemen hemen hepsi uykusuz

⁴⁰⁵ Öztuna/Gökdemir, **Türkiye’de Askeri Müdahaleler**, s.156–157.

⁴⁰⁶ Doğan Akyaz, **Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s.187-189; İsen, **a.g.e.**, s.37-38.

⁴⁰⁷ Cihat Alpan Cumhurbaşkanı’nca Cumhuriyet Senatosu üyeliğine seçilmiştir. (1972 -1978).

⁴⁰⁸ Can Kaya İsen, **Geliyorum Diyen İhtilal**, İstanbul, Tan Gazetesi Matbaası, 1964, s.45-47,

⁴⁰⁹ Akyaz, **a.g.e.**, 202-205.

⁴¹⁰ Mektubun orijinali için bkz. Ömer Gürcan, **Fethi Gürcan’ın Harbiyelileri**, İstanbul, İleri Yayınları, 2005, s.22.

⁴¹¹ Gevgilili, **a.g.e.**, s.245.

bir gece geçirmişlerdi. Koridorlarda bakanların etrafında gruplar görülmekte, milletvekilleri gecenin tafsilatını en yakından yaşayanların ağızlarından duymak istemekteydiler.”⁴¹²

Meclis müzakereleri sırasında verilen bir önerge kabul edilerek meclisin orduya şükran ve takdir duyguları iletilmişti. Oturuma bir ara başbakan da katılmıştı. Esasen o sabah oturum açılır açılmaz Devlet Bakanı Turhan Feyzioğlu, geceki olaylar hakkında hükümet adına meclise bilgi vererek demişti ki:

“Bütün yurt sathında Silahlı Kuvvetlerimiz vatan sevgisi ve meşru nizamı bağlılık yönünden parlak bir imtihan geçirmişler ve milletimizin en derin şükranına bir defa daha hak kazanmışlardır. Şunu da belirtmeyi borç sayıyoruz: Dün bütün partilerimizin mesul idareleri hükümetle yan yana vazife başında bulunmuşlardır. Büyük meclise arz etmek isteriz ki, millettten ve anayasadan kuvvet alan hükümetimiz, bu milletin ayrılmaz parçası ve anayasanın yılmaz koruyucusu Türk Ordusu ile el ele her zamankinden daha kuvvetli olarak vazife başındadır.”⁴¹³

İnönü'nün ihtilal girişiminden sonra yaptığı açıklama oldukça serttir. “Anlaşıyor ki 27 Mayıs askeri ihtilalinin kolaylıkla muvaffak olması, cürete teşvik edici bir misal olmuştur. Düşünememişlerdir ki 27 Mayıs ihtilali bütün milletin vicdanında kemale gelmiş bir kurtuluş arzusunun neticesi olduğu için hemen halk tarafından benimsenmiştir. 22 Şubat'ta teşebbüs edilen hareket ise uğradığı tecavüzlere karşı ordudaki infiale ümit besleyen, kumanda ettiği kıtaları aldatan, ordunun başındaki büyük kumandanları kendileriyle beraber göstererek mektep talebelerini kandıran ve bir ihtilal hükümetinin başına geçmek isteyenlerin hareketi olmuştur.”⁴¹⁴

Talat Aydemir ise anılarında İnönü'nün bu konuşmasını nefretle karşıladıklarını belirterek; bu konuşma sonucunda başbakanı alkışlayanları, 22 Şubat gecesi yaptıkları kirli işlerden dolayı korku içinde Ankara'yı terk eden milletvekilleri olarak tanımlar.⁴¹⁵

İnönü, bu sert çıkışa rağmen ihtilal girişiminde bulunanların yargılanmayacağı sözünü vererek kan dökülmemesini amaçlamış ve mahkeme oturumlarının geniş ve tehlikeli bir dallanıp budaklanmaya yol açabileceğini düşünmüştür.⁴¹⁶

Olayın iç basındaki akisleri “milletçe büyük bir badirenin atlatıldığı, demokratik rejimin kurtulduğu” şeklinde idi. Bütün gazeteler, olayın aşamalarını yazıyor, Başbakan İnönü'nün 23 Şubat sabahı Hava Kuvvetleri Komutanlığından ayrılırken söylediği şu sözleri yayınlıyorlardı: “Bugün dünyaya karşı; milletiyle, ordusu ile dev kuvvetinde bir

⁴¹² İsen, a.g.e., s. 65-66.

⁴¹³ Cumhuriyet, 23.1.1962, s.1.

⁴¹⁴ Tercüman, 27.2.1962, s. 1.

⁴¹⁵ Aydemir, “Talat Aydemir'in Hatıraları...”, s. 174.

⁴¹⁶ Hale, “Türkiye’de Ordu...”, s.142.

Türkiye vardır.”⁴¹⁷

Aynı gün yayınlanan Bakanlar Kurulu tebliğinde, hükümetin ordu ile el ele vazife başında bulunduğu belirtiliyor ve Türk Ordusunun parlak bir imtihan daha geçirdiği kaydediliyordu. Milli Savunma Bakanlığı tebliğinde de “Hükümete karşı bir hareket” yapıldığı resmen açıklanarak bu harekete katılan birlikler sayılıyordu.⁴¹⁸

Akis Dergisi'nin bu olayları takiben yayınladığı yazının bir bölümü de manidardır. Dergi, 22 Şubat gecesini hükümete karşı girişilen kısmi başkaldırmayı, bir ihtilal planı içerisinde yapılan bir hareket olarak gösteriyordu. Bununla ilgili olarak teşebbüse geçenlerin ihtilal planlarını da çizmişti: “İhtilal planının esasını hükümet darbesi teşkil etmektedir. Hazırlıklara göre Büyük Meclis işgal olunup feshedilecek ve -kritik personel diye adlandırılan, bir takım kimseler nezaret altına alınacaktı. Bunlar devletin, hükümetin, partilerin mesul büyükleri ve parlamentonun bazı üyeleridir. Ancak tevkifler yapılmayacak, hiç kimse muhakeme olunmayacaktı. Derhal askeri bir idare kurulacak ve Başkomutan yetkisini haiz bir albay devlet başkanı, bir albay da hükümet başkanı olarak işi ele alacaklardı. Bunlar bir hükümet ile biri yüksek, diğeri adi iki meclis kuracaklardı”.⁴¹⁹

Bu olay Cumhuriyet Senatosu gündemine 27 Şubat 1962 tarihinde gelmiştir. Partileri temsilen Hıfzı Oğuz Bekata, Osman Saim Sarıgöllü, Cemal Tarlan, Niyazi Ağırnaslı, tabii üyeler Mucip Ataklı ve Kazım Orbay TSK'ya iletilmek üzere şu mesajın verilmesi teklifini Senatoya sunmuştur:

*“Büyük Türk Milletinin ayrılmaz bir parçası olan ve yeminine daima sadık kalan Kahraman Ordumuz; temeline şerefini koyduğu Cumhuriyet Anayasası'nı, demokratik nizami, vatan ve millet bütünlüğünü her zaman, her yerde ve her şeye rağmen koruyacağını 22 Şubat 1962 Olayları'yla bir daha ispat etmiştir. Bu suretle aziz milletimizin büyük bir badireden kurtarılması karşısında, bu hareketi şükranla layık bulan Cumhuriyet Senatosu, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne olan millet ölçüsündeki takdir ve güvenini teyit ve tekrar etmekle bahtiyardır”*⁴²⁰

Bu mesaj Senatoda alkışlarla karşılanmıştır. Bunun ötesinde Senatoda bu olayın gelişimi ile ilgili konuşma yapılmamış, yalnız bu mesajla yetinilmiştir. Asıl tartışmalar “Tedbirler Yasası Tasarısı” görüşmelerinde yaşanacaktır.

22 Şubat Olayı, 27 Mayıs ve Anayasa'ya karşı düzenlenmiş bir karşı hareket olarak tanımlanmıştır. İnönü başkanlığında toplanan Meclis Komisyonu acil önlemlerin alınması için çalışmalara başlamıştır. Bununla birlikte olaya karışan 20 subay emekliliğe ayrılmak zorunda bırakılmıştır.

⁴¹⁷ Milliyet, 24.1.1962, s.1.

⁴¹⁸ Cumhuriyet, 24.2.1961, s.1.

⁴¹⁹ Akis, 04.03.1962.

⁴²⁰ CSTD, C: 3, B: 40, 27.2.1962, s.64.

22 Şubat hareketinin başarısız olmasının temel nedenleri saptamak zor değildir. Üst rütbeli komutanlar ikinci bir ihtilal fikrine karşı çıktı ve ordunun büyük bir kısmı komutanlarına sadık kaldılar. Eski bir asker olan İnönü'nün hükümetin başında olması olgusu, subay çoğunluğunun sadakatini sağlamada oldukça faydalıydı. Aydemir'in bir iç savaş başlatabileceği anlar oldu, fakat sonunda kendisine yenildi.⁴²¹

İhtilalin önemli isimlerinden Orhan Erkanlı, 22 Şubat olayına farklı bir bakış açısıyla bakar. Ona göre 22 Şubat'ın hakiki lideri Talat Aydemir değil, Dündar Seyhan'dır. Fakat Aydemir, Harp Okulu talebeleri tarafından çok sevildiği için önde tutulmuş ve gösterilmiştir. Dündar Seyhan ise, bu hareketi daha doğrusu muhtemel bir hareketi 14'ler adına hazırlamış, örgütü güçlendirmiş ve kendine göre uygun bulduğu tarihte yanlışlıkla düğmeye basmıştır. Bu konu hakkında "Bir senelik gayretler sonunda orduda bize bağlı olan subaylara, ihtilali devam ettirmek isteyenlere, çeşitli vasıtalarda Albay Dündar Seyhan'ın bizim temsilcimiz olduğunu, kendisinin vereceği talimat dahilinde hareket edilmesi gerektiğini duyurmuş, 14'lere taraftar olanları Albay Seyhan vasıtasıyla Albaylar Cuntası'na bağlamıştık. 22 Şubat ayaklanmasını yapanlar; zırhlı birlikler ve Harp Okulu idi. Harp Okulu'nu Aydemir sürüklemiş, zırhlı birlikler de bizim için, bizim temsil ettiğimiz devrimci fikirler, ihtilalci metotlar için harekate katılmışlardır. Bunun dışında 22 Şubat öncesindeki cuntalar devrinde, ordu içinde bu işlere girmeyen subay kalmamıştı" der.⁴²²

Hükümet, İnönü'nün Talat Aydemir'e verdiği yargılanmama sözünü temel alan hukuki düzenlemeyi gerçekleştirmek için bir tasarı hazırlayarak Meclis'e göndermiştir. Herhangi bir cezai tahkikata uğramayacakları öngörülerek emekliye sevk edilen Talat Aydemir ve arkadaşları gazetelerde verdikleri demeçlerde yargılanmanın kendileri açısından bir şeref meselesi haline geldiğini belirtiyor, çıkan kanunun kendilerinden çok ordudaki üst düzey komutanları korumaya yönelik olduğunu altını çiziyorlardı.

Sivil otorite ve hiyerarşi, cunta karşısında yaptıkları ittifak ile iktidarlarını korurken, gelecekte gerçekleşebilecek hiyerarşi dışı müdahaleye zemin hazırlayacak ve cunta eğilimlerini arttıracak olan yargılanmama sözüyle de kendi ipini çekme riskini de beraberinde getiriyordu. Bu nedenle eleştirilen İnönü, 21 Mayıs'taki darbe girişiminde Aydemir için en ufak bir taviz vermeyecektir.

27 Mayıs'ı takip eden bu ihtilal teşebbüsünün ayrıntılarından çıkarılacak genel sonuçların en önemlisi, subay kademesindeki ordu mensuplarının vahim derecede politize oldukları ve özellikle 1963 tasfiyesine kadar geçen üç yıllık dönemde hayret uyandıracak şekilde küçük gruplaşmalara bölünerek mesleki disiplinden uzaklaşmalarıdır. 27 Mayıs ve ertesindeki dönemin, Türk tarihinin genel seyri içinde ancak olmaması gereken vahim bir parantez, en hafif tabiriyle bir dizi talihsizlikler silsilesi olarak kabullenilmesi gerekiyor. 27 Mayıs'ın en büyük fenalığı, sanılanın aksine

⁴²¹ Hale, "Türkiye'de Ordu...", s. 141.

⁴²² Erkanlı, a.g.e., s. 189.

DP iktidarına değil, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne dokunmuştu. O devirle ilgili hatıra kitaplarında subayların birbirine silah çekmesi veya birbirlerinin aleyhinde bulunması, "vaka-i adiyе" sayılacak derece sıradan ve sık karşılaşılan olaylardandır. Türk ordusu 27 Mayıs'ta büyük bir travma geçirmiş ve ihtilalin menfi tesirlerinden uzun süre kurtulamamıştır. O derece ki, 12 Eylül 1980 ihtilalinin mimarları, işte bu yüzden daha sonraları 27 Mayıs'ta düşülen hataları tekrarlamadıkları için kendileriyle gurur duyabilmişlerdi.⁴²³

Orhan Erkanlı'ya göre 22 Şubat'ın başarısızlık sebebi Talat Aydemir'in hataları ve yetersizliğidir. "Şartlar müsait olmadığından başarılı olamadı" hükmü yanlıştır. Türkiye'de her zaman ihtilal şartları vardır, kısa zamanda oluşturulabilir. Önemli olan ilk vuruşu hedefe ulaştırmak, yani mevcut olan iktidarı yıkmaktır. Türkiye'de bir radyo mesajıyla meşru hükümetler iş başından atılabilmektedir."

22 Şubat olaylarının başarıyla bastırılması hükümeti bir süre için daha görev başında tuttu. Ancak olayların faillerinin yargılanması ve affedilmesi tartışmaları hükümeti olumsuz yönde etkiledi. Zaten tutuklu DP'lilerin affı konusu gündemdeki tazeliğini koruyordu ve CHP-AP arasındaki en büyük münakaşa sebeplerinden birisiydi. Üzerine 22 Şubatçıların affı da eklenince, koalisyon hükümetinin çözülme süreci başlamış oluyordu.

6. Tedbirler Kanunu

22 Şubat olaylarının ardından Ankara'da yaşanan panik havası yerini bir daha bu olayların yaşanmaması için alınacak tedbirler hakkındaki görüşmelere bıraktı. Bunun için 27 Şubat'ta toplanan mecliste bu konu görüşüldü. Toplantıdan bir ara çıkan Adalet Bakanı Sahir Kurutluoğlu ve Basın-Yayın Bakanı Kamuran Evliyaoğlu Meclis Basın Bürosu'na gelerek basın *mensuplarıyla görüşmüşlerdir. Bu arada Adalet Bakanı Kurutluoğlu şunları söylemiştir:*

"27 Mayıs ihtilalinin meşruiyetine karşı girişilen açık ve kapalı her türlü tahrik ve tecavüzleri ve Anayasa nizamını bertaraf etmeye matuf hareket ve davranışları kesin olarak önlemek kararı ve başbakanın daveti ile toplanan hükümet ve dört parti temsilcileri gerekli esasları tespit etmek üzere vazifelendirmiş olduğu komisyonun ön hazırlıklarını gözden geçirmek için toplanmıştır. Alınması düşünülen tedbirler arasında konuşulması gereken mevzular henüz kesin ve nihai şeklini almamıştır. Çalışmalara devam edilmektedir. Alınması düşünülen kanuni tedbirler tamamen anayasa çerçevesi içinde olacaktır. Bunun hilafına olan şayialara itibar edilmemesi lazımdır."⁴²⁴

⁴²³ Ahmet Turan Alkan, "27 Mayıs'ın İhtilalinin Zedelediği Kurumlar" **Aksiyon Dergisi**, No. 589, İstanbul, 2006, s. 15-16.

⁴²⁴ Cumhuriyet, 28.02.1962, s. 3.

22 Şubat Olayları'nın ardından Tedbirler Yasası Tasarısı hazırlanmıştır. Tasarı Anayasa Komisyonunda görüşülürken hukukçulardan da görüş istenmiş, Prof. Bülent Nuri Esen, Prof. Muammer Aksoy, Prof. Faruk Erem bu tasarının Anayasa'ya aykırı olmadığı yönünde görüş bildirmişlerdir. Komisyona iletilen tasarının en önemli gerekçesi olarak; *27 Mayıs 1960 Devrimi'nin yersiz, haksız veya gayrimeşru olduğu yolundaki tahriklerin; demokratik düzenin, insanların temel hak ve hürriyetlerinin zamanla yok olmasıyla sonuçlanacak bir mahiyet taşıdığı vurgulanmıştır. Demokratik düzenin Türkiye'de yürütülemeyeceği ve yerine totaliter bir rejim getirmek gerektiği kanaatini yaymak isteyen hareketlerin de hangi sebeplere dayanırsa dayansın, Anayasal düzeni bozabileceği belirtilmiştir.*⁴²⁵

Bu şekilde başlayan yasa görüşmeleri 3 Mart 1962'de sonuçlanmıştır. 5 Mart'ta Senatoda da bu konuyla ilgili tartışmalar yaşanmıştır. AP'li Senatör Hasan Kangal, *Senatörlerin Millet Meclisinden geçen yasaların süzgeci olduğunu belirterek yasanın aceleyle Senatodan geçmesi önerine karşı çıktığını ifade etmiş ancak bu kabul görmemiştir.*⁴²⁶

CHP'li Muhittin Kılıç ise yasayı Tahkikat Komisyonuna benzerliklerine temas ederek özellikle basına verilecek cezaların ağır olduğunu ifade etmiştir.⁴²⁷ Tabii Senatör Amil Artus da *27 Mayıs'ı zedelemeye yönelik birtakım zararlı gayretler olduğunu belirterek bu tahriklerin, milletin bir kısmını diğer kısmına düşman ettiğini, milleti ikiye böldüğünü ve 27 Mayıs'ı yapanlara ve onu destekleyenlere karşı kin ve düşmanlık hisleri oluşturduğunu belirtmiştir. Bu durumun 27 Mayıs'ı yapanların ve destekleyenlerin de karşı tarafa yönelik bir hoşnutsuzluk ve hatta düşmanlık hissi doğurduğunu vurgulayan Artus, bu tahriklere son verilmesi için dört parti lideri bir araya gelerek oluşturdukları tasarımı desteklemek gerektiğini ifade etmiştir.*⁴²⁸

CHP'li Turgut Göle de CHP'nin genel görüşünün aksine yasanın Anayasa'ya uygun olmadığını belirtmiştir. Bu yasayla hür basın sesini kısmaya mecbur olmasını, vatan ve rejimin çıkarları için zararlı gördüğünü, demokratik rejimin her şeyden önce basın özgürlüğüyle belli olduğunu ve bu şekilde yaşadığını vurgulamıştır. Demokrasi mücadelesinde siyaset adamlarından çok fazla çile çekmiş, hapisane köşelerinde yıllarını geçirmiş cefakar basın mensuplarını bu ağır kayıtlarla sınırlandırılmayı doğru bulmadığı vurgulayarak tasarıya karşı çıkmıştır.⁴²⁹

Genel olarak tasarı aleyhinde AP Senatörleri söz alarak konuşmuşlardır. Altı saat süren görüşmelerden sonra yapılan oylama sonucunda tasarı 21'e karşı 100 oyla kabul edilmiştir. Bu yasa Senatonun karşılaştığı ciddi bir sınavdır. 12 YTP, 7 AP, 1'er CKMP ve

⁴²⁵ Anayasa Nizamını, Millî Güvenlik Ve Huzuru Bozan Bazı Fiiller Hakkında Millet Meclisince Kabul Olunan Kanun Teklifi Ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa Ve Adalet Komisyonu Raporu, **CSTD**, C:3 B:43, 5.3.1962, s.2.

⁴²⁶ **CSTD**, C:3, B:43, 5.3.1962, s.130.

⁴²⁷ **CSTD**, C:3, B:43, 5.3.1962, s.131-134.

⁴²⁸ **CSTD**, C:3, B:43, 5.3.1962, s.135-136.

⁴²⁹ **CSTD**, C:3, B:43, 5.3.1962, s.140.

CHP Senatörü ret oyu vermiştir. Çekimselerinin çoğu da YTP'li senatörlerden oluşmuştur.⁴³⁰

Tedbirler Yasası dört partinin ittifakıyla Meclis gündemine getirilmiştir. Bu yasanın çıkması için elinden geleni yapan parti liderleri aleyhte oy kullananların partilerinden ihraç edileceklerini açıklamışlardır.⁴³¹ Hatta bunu yerine getiremeyen YTP Genel Başkanı Ekrem Alican görevinden istifa etmiştir.⁴³²

Toker o günü anılarında şu şekilde anlatır: *“Meclisin 3 Mart'ta yaptığı toplantı da unutulmaz bir oturum oldu. Gün cumartesiydi. Buna rağmen, yaklaşan ramazan bayramından önce yasanın çıkarılması zorunluydu. Yasanın hazırlayıcıları Meclis kürsüsüne teker teker gelip ihtiyacı anlattılar. Beş hazırlayıcı Başbakan İnönü, CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal, AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, YTP Genel Başkanı Ekrem Alican ve CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı idi. Bundan dolayıdır ki İsmet Paşa o gün yaptığı konuşmada kapalı bir rejime geçildiği yolundaki eleştiriyi “Bir mecliste temsil edilen bütün partilerin müşterek getirdiği bir kanunla kapalı rejim kurulur mu?” diye yanıtlayabildi. Anayasaya aykırılık iddialarına karşı da Anayasa Mahkemesi'nin bir aya kadar kurulacağını, eğer yasayı anayasaya aykırı bulursa iptal edeceğini söyledi. Evet, siyasi partiler üzerlerine bomba düşmüş gibi bir durumdaydılar ve Tedbirler Kanunu'yla liderler o sahaya bir çekidüzen verme imkanı kazanmışlardı. Ama üzerine bomba düşmüş gibi bir kurum daha vardı: Ordu... Üstelik o sahaya düzen verme görevinde İsmet Paşa, partiler konusunda bulunduğu anlayışlı yardımlardan, desteklerden de yoksundu ve Cumhurbaşkanı ile çevresi “Sunay'ı illa emekli et” diye diretiyorlardı.”⁴³³*

Parti liderlerinin hepsi tedbirleri desteklemiştir. Partileri içinde bunun gerekliliğinin savunuculuğunu yapmışlardır. Getirilen tedbirler özgürlükleri kısıtlamış, düşüncelerini söylemek bazı konularda imkansızlaştırmış, bazı yayınlar durdurulmuştur. Çıkarılan yasa temel olarak iki hedefe karşı saldırıyı şiddetle yasaklamaktır: 27 Mayıs'a rejimine ve orduya karşı. ⁴³⁴ Meclislerden geçerek kabul edilen yasa, şu temel hükümleri içermiştir:

“A) Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruiyetini kaybettiği Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile de tespit edilen Demokrat Parti iktidarına karşı direnme hakkını kullanarak, normal demokratik rejimi bütün teminatıyla kurmak amacıyla Türk Milleti'nin gerçekleştirdiği 27 Mayıs 1960 Devrimi'ni söz, yazı, haber, havadis; resim, karikatür vesair vasıta ve suretlerle yersiz, haksız veya gayrimeşru gösterenler veya üstü kapalı da olsa matufiyeti belli olacak şekilde göstermeye çalışanlar;

⁴³⁰ CSTD, C:3, B:43, 5.3.1962, s.181-182.

⁴³¹ Cumhuriyet, 02.03.1962, s.1.

⁴³² Cumhuriyet, 07.03.1962, s.1.

⁴³³ Toker, “Demokrasimizin... (1961–1965) ...”, s. 88–89.

⁴³⁴ Toker, “Demokrasimizin... (1961–1965) ...”, s.88–89.

B) 27 Mayıs 1960 Devrimi'ni zedeleyecek şekilde, bu devrimin neticesi olarak Yüksek Adalet Divanınca veya sair kaza mercilerine verilmiş ve kesinleşmiş olan karar ve hükümleri söz, yazı, haber, havadis, resim, karikatür veya sair vasıta ve suretle kötöleyenler veya üstü kapalı da olsa matufiyeti belli olacak şekilde kötölemeye çalışanlar veya neticelenmiş hazırlık, ilk ve son tahkikat ve infaz safhalarıyla ilgili resim, hatırat, röportaj yayanlar veya beyanat verenler;

C) Mahkumiyetlerinin infazı süresince (B) bendinde sözü geçen mahkumlara atfen siyasi veya 27 Mayıs Devrimi'ni zedeleyici mahiyette uydurma beyanatı basına verenler veya basın yolu ile yayanlar veya alenen nakledenler;

D) 27 Mayıs 1960 Devrimi'ni yersiz, haksız veya gayrimeşru gösterecek surette, feshedilmiş Demokrat Parti'nin iktidarını övenler veya müdafaa edenler;

E) Mensup oldukları partinin feshedilmiş Demokrat Parti'nin devamı olduğunu ileri sürenler veya herhangi bir parti lehine bu tarzda faaliyet gösterenler veya propaganda yapanlar; bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılırlar".⁴³⁵

Celal Bayar anılarında bu yasanın çıkması hakkında şunları söylemiştir: "Tedbirler Yasası, Meclisten çıktı. Malum bu kanun, basını -evvelkisine nazaran- daha fazla kayıt altına almakta, Demokrat Parti'yi, lider ve ileri gelenlerini övmekten, iktidarımızın vücuda getirdiği eserleri bahis konusu etmekten, Yassıada mahkemeleri kararlarını tahlilden, ve mahkemenin cereyan şekline ve hakimleri tenkitten men etmektedir. Azami üç kişinin yanında bu yolda konuşulduğu takdirde senelerce hapis cezası vardır. Buna mukabil aleyhimize bulunanlar için kapıyı ardına kadar açık tutmaktadır..."⁴³⁶

Bu görüş aynı zamanda af bekleyen siyasi mahkumların AP'ye yapacakları baskının gerekçesini oluşturmuştur. Zaten bu baskı, kurulan Koalisyon Hükümeti'nin sonunu hazırlamıştır. 22 Şubat Olayı'nın bastırılmasının ardından, bir yandan 22 Şubatçıların mevcut siyasi kadro ile demokrasi kurulamayacağı açıklamaları; bir yandan da AP Grubu'nun siyasi af konusunda aldığı kararı açık bulmayan İsmet İnönü, 30 Mayıs 1962'de istifa etmiştir. Koalisyonun bitiş sebebi olarak AP'yi işaret etmiştir. İnönü:

"CHP ile AP arasında Hükümette anlaşma olmasına karşılık Meclis içinde ve partilerin kendi içinde anlaşma olmamıştır. Esasen buhran da bu yüzden çıkmıştır. Bunun başlıca sebebi evvelce de söylediğim gibi -bir koalisyon kurulduğu zaman merkez idarecilerini ve genel başkanlarını hükümete sokmak lazımdır diye vasiyet edeceğim demiştim-. Bunu bir tarihi hatıra olarak anlatmamın sebebi ilerisi için istifadeyi

⁴³⁵ Anayasa Nizamını, Millî Güvenlik Ve Huzuru Bozan Bazı Fiiller Hakkında Millet Meclisince Kabul Olunan Kanun Teklifi Ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa Ve Adalet Komisyonu Raporu, **CSTD**, C:3, s.B:43, 5.3.1962, s.2.

⁴³⁶ Celal Bayar, **Kayseri Cezaevi Günlüğü**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999, s.24.

sağlamaktır"⁴³⁷ diyerek Ragıp Gümüşpala'nın hükümette üzerine düşen sorumluluğu yapmadığını öne sürmüştür.

Cumhuriyet gazetesi başyazarı ve 1964'te Kontenjan Senatörü olan Nadir Nadi, demokratik gereklerin bir türlü yerine getirilemediğinden hükümetin istifası etmek zorunda kaldığını dile getirmiştir:

"İsmet İnönü'nün karma hükümet başkanlığından çekilmesi ile patlak veren buhran, aslında tek başına bir hükümet buhranı değil, fakat yedi aydır sürüp giden müzmin bir rejim buhranının sadece bir safhası, belki de önemsiz bir safhasıdır... Bizim buhranın nedeni şu ya da bu politika kombinezonu ile değil, doğrudan doğruya rejimle, rejimin bünyesi ile ilgilidir. Soyut demokrasi sevdasından vazgeçip de Atatürk ilkeleri ışığında Türk demokrasisinin gerekli kıldığı şartları yeniden yaratmadıkça hiçbir zaman buhrandan kurtulamayacağımıza artık inanmalıyız..."⁴³⁸

7. 21 Mayıs Darbe Girişimi ve Sonuçları

İnönü'nün kurduğu II. Koalisyon döneminin en önemli olayı Talat Aydemir'in ikinci darbe girişimidir. İsmet Paşa, Talat Aydemir'in böyle bir girişimde bulunacağını bilmektedir ve buna göre önlemlerini almıştır.⁴³⁹ Aydemir ise İstanbul'dan kısmi destek görürken, Ankara'da güvendiği Binbaşısı Fethi Gürcan'la Harp Okulu'nun komutasını yeniden alarak darbe girişiminde bulunmuştur. Radyoevini ele geçirmeleri ve TBMM'yi feshettiklerin açıklamaları arka arkaya gelmiştir. Fakat radyoevini ellerinde tutamayan Aydemir ekibi, beklenen desteklerin gelmemesi ile birlikte yenilgiyi yavaş yavaş kabul etmeye başlamıştır. Cevdet Sunay'ın Silahlı Kuvvetlerin hala hükümetin emrinde olduğunu açıklaması ile birlikte Eskişehir'den kalkan uçakların Harp Okulu üstünde alçak uçuş yapmaları Aydemir'in tüm ümitlerini yok etmiştir. Ankara'da Aydemir ve Fethi Gürcan, İstanbul'da Osman Deniz başta olmak üzere tüm Harp Okulu öğrencileri cezalandırılmış ve girişim başarısız olmuştur.⁴⁴⁰

Olay üzerine Senatoda konuşan İnönü:

"Olayların memleket açısından ne derece elem verici olduğunu belirtmeye lüzum yoktur. Vazife şehitleri vermiş olmamız teessürümüzü derinleştirmektedir. Tek tesellimiz, demokratik rejimin ve Anayasa hakimiyetinin bu imtihandan da başarı ile çıkmış olmasıdır. Dün gece de söylediğim gibi, Türkiye'de demokratik rejim ebediyete kadar şerefle yaşayacaktır"⁴⁴¹ diyerek demokrasinin atlattığı bu ağır badireden duyduğu mutluluğu beyan etmiş ve Senatodan büyük alkış almıştır. Ancak Senatonun 21 Mayıs 1963 tarihli oturumunda İnönü'nün demeci, hükümetin tebrik edilmesi ve girişimi

⁴³⁷ CHP, 1962'de CHP'nin Görüşü, Ankara, Rüzgarlı Matbaa, 1962.

⁴³⁸ Nadir Nadi, "Başlayan Değil, Süren Buhran", Cumhuriyet, 1.6.1962, s.1.

⁴³⁹ Kurtul Altuğ, 27 Mayıs'tan 12 Mart'a, 2. Bs, İstanbul, Yılmaz Yayınları, 1991,s.240.

⁴⁴⁰ Cumhuriyet, 22-23.4.1963.

⁴⁴¹ CSTD, C:11, B:65, 21.5.1963, s.249.

bastırmak için ölenlerin şehit muamelesi görmesi yönündeki teklif haricinde başka bir konuşma olmamıştır.⁴⁴²

Tabii Senatör Kamil Karavelioğlu anılarında İsmet İnönü'yü bu konu hakkında defalarca uyardıklarını, ancak İnönü'nün Genelkurmay'dan emin tavrı ile birlikte konunun üzerinde fazla durmadığını bu nedenle MBG olarak İnönü'ye sitem ettiklerini yazmıştır.⁴⁴³

Senatoda bu olay üzerine yaşanan sessizlik, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Karargahı 1 Numaralı Askeri Mahkemesi tarafından Talat Aydemir, Fethi Gürcan ölüm cezasının yerine getirilmesine; Erol Dinçer, Osman Deniz hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmemesine dair Millet Meclisinden gelen Anayasa Komisyon Raporu görüşmelerinde bozulmuştur. TBMM, idamlar hakkındaki son kararı 28 Ocak 1964 tarihli Senato ile yapılan ortak oturumda vermiştir. Aynı gün Mecliste büyük bir kavga da yaşanmıştır. AP Milletvekili Sait Yücesoy ihtilalin başarılı olması halinde yine birtakım adaletsiz uygulamalar olacağı yönündeki sözleri Meclisi karıştırmış, Yücesoy konuşmasına:

“Bugüne kadar neden bir komünistin burnu kanamadı. İhtilalleri yapanlar ne Türk ordusu ne de şerefli subaylardır. İhtilali yapanlar maskelenmiş komünistlerdir” diye devam edince ortam iyice karışmış ve oturuma kısa bir ara verilmiştir. Verilen arada kulise çıkan tabii senatörler kendilerine komünist dediği için Sait Yücesoy'a saldırıda bulunmuşlar, araya AP'liler girince Tabii Senatör Muzaffer Yurdakuler AP'lilerin hepsini itham eden sözler söylemiş, bu sefer de tabii senatörler saldırıya maruz kalmışlardır.⁴⁴⁴ Bu tatsız olaylar Senatonun ilk açılışından itibaren süregelen gerginliklerin yansımasıdır.

Yapılan görüşmelerde söz alan CHP İzmir Senatörü Enis Kansu idamın hiçbir şekilde terbiye edici bir mahiyeti olmadığını ve bu kararın infazının Harp Akademisi mensupları ile bir kısmı subaylar için bir daha silinemeyecek ve kabulü hiçbir zaman mümkün olmayacak duruma sokacağını dile getirip idamların yerine getirilmemesini teklif etmiştir.⁴⁴⁵

Emekli bir asker olan, AP Trabzon Senatörü Yusuf Demirdağ da tıpkı Enis Kansu gibi memleketin birlik ve beraberliğe en çok muhtaç olduğu bir zamanda Yüksek Senatonun büyük şefkat ve merhamet hislerini kullanarak idama mahkum edilen Talat Aydemir, Fethi Gürcan'ın cezalarının da diğerleri gibi müebbet hapse çevrilmesini talep etmiştir. Tabii Senatör Kadri Kaplan ise idam istenen şahısların nihayetinde Atatürkçü bir zihniyetten geldiklerine inanmak istediğini ve bu doğrultuda hatalarının affedilmesini arzu ettiğini ifade etmiştir. YTP Bolu Senatörü Sırrı Uzunhasanoğlu sert bir

⁴⁴² CSTD, C:11, B:65, 21.5.1963, s.250.

⁴⁴³ Karavelioğlu, a.g.e., s.186.

⁴⁴⁴ Milliyet, 29.01.1964, s.7.

⁴⁴⁵ CSTD, C:19, B: 49, 10.3.1964, s.193.

konuşma yaparak, bu suçu babası işlese ipini kendi elleriyle çekeceğini beyan etmiştir.⁴⁴⁶

Anayasa Komisyon Raporu'nda Mucip Ataklı ve Kadri Kaplan idamlar konusunda muhalif kalmışlar ve bunu muhalefet şerhinde beyan etmişlerdir. 10-11 Mart 1964 tarihinde yapılan uzun görüşmeler sonucunda Talat Aydemir için 82 kabul, 26 ret, 9 çekimser ve 8 boş oyla, Fethi Gürcan için 63 kabul, 35 ret, 13 çekimser oyla idam edilmeleri yönünde karar çıkmıştır.⁴⁴⁷

Bu oylamada tabii senatörlerden Mucip Ataklı, Emanullah Çelebi, Kadri Kaplan Muzaffer Yurdakuler ret oyu vermişler, Ekrem Acuner, Refet Aksoyoğlu, Vehbi Ersü, Suphi Karaman, Osman Köksal, Sami Küçük, Mehmet Özgüneş, Mehmet Şükran Özkay, Haydar Tunçkanat ise idamı kabul etmişlerdir. ⁴⁴⁸ Yapılan oylamada Mucip Ataklı ve Haydar Tunçkanat'ın farklı renklerde oy kullanmaları ilginçtir. Çünkü bu iki senatör tabii senatörlerin havacı kanadını oluşturmaktadır. Ataklı ve Tunçkanat, eski üniformalarını giyerek gittikleri Hava Kuvvetleri karargahında, Aydemir'in 03.00 sularında harekete geçeceğini bildirmişlerdir. Bununla beraber Tunçkanat, Meclis Muhafız Alayı'nı da alarma geçirmiş, böylece iki Senatör Aydemir'in ilk girişiminin başarısız olmasında önemli paya sahip olmuşlardır.⁴⁴⁹

Ataklı ve Tunçkanat'ın bu girişimleri karşısında Talat Aydemir, anılarında tabii senatörlerden ve Refet Aksoyoğlu'nun da bir ihtilalin hazırlığında olduğunu Mucip Ataklı, Emanullah Çelebi, Haydar Tunçkanat, Şükran Özkaya, Ekrem Acuner ileri sürmüş ve Hava Kuvvetlerini alarma geçiren Tabii Senatörleri "*CHP'ye hizmet eden senatörler*" olarak adlandırmıştır.⁴⁵⁰

Ayrıca yine Aydemir anılarında 21 Mayıs için düzenli koordinasyon toplantıları yapıldığını anlatır. İlk koordinasyon toplantılarına katılanlar bir bakıma ihtilalin kadrosunu oluşturmuştur. Bunların arasında Bedii Faik, Celal Sungur, Prof. Cihat Abaoğlu, zamanın Tıp Fakültesi Dekanı Halit Ziya Konuralp, Hukuk Fakültesi Dekanı Naci Şensoy, Prof. Lütfi Duran, Cemal Yıldırım gibi isimler vardır. Tabii bu koordinasyon toplantılarına, zaman zaman 14'lerden Orhan Erkanlı, Fazıl Akkoyunlu, Tabii Senatörler Mucip Ataklı, Kadri Kaplan, Muzaffer Yurdakuler, Sezai Okan da katılmışlardır.⁴⁵¹ Kontenjan Senatörü Burhanettin Uluç Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel ve Kara Kuvvetleri Komutanı Nazmi Karakoç'tan yeni müdahale için destek girişimlerinde bulunmuştur.

Ancak bu kişiler kendisini yarı yolda bırakmışlardır. Tabii Senatör Mucip Ataklı

⁴⁴⁶ CSTD, C:19, B: 49, 10.3.1964, s.193-195.

⁴⁴⁷ CSTD, C:19, B: 50, 11.3.1964, s.235-250.

⁴⁴⁸ CSTD, C:19, B: 53, 17.3.1964, s.526.

⁴⁴⁹ Cumhuriyet, 22-23.5.1963, s.1-3.

⁴⁵⁰ Aydemir, a.g.e., s.113-133.

⁴⁵¹ Altuğ, "27 Mayıs'tan 12 Mart'a...", s.255.

Aydemir'in son işbirliği çağrısı için gönderdiği kişiye *"Talat, artık hiçbir kuvvete sahip değildir, tamamıyla zayıfladığını hissettiği için bizim kuvvetimize sığınmak istiyor. Kendisi ile iş birliği yapamayız"* diyerek göndermiştir.⁴⁵²

TBMM'nin kabul ettiği 480 Sayılı Yasa ile haklarında ölüm kararı onaylanan Süvari Binbaşı Fethi Gürcan 26 Haziran 1964 günü ve Kurmay Albay Talat Aydemir 5 Temmuz 1964 günü idam edilmişlerdir.⁴⁵³ Diğer tutukluların cezaları 1966'da çıkarılan Af Yasası ile kısmen veya tamamen kaldırılmıştır. Bununla birlikte müdahale girişimleri sürecinde Aydemir'e destek çıkan bir kısım tabii senatörlerin ise hiçbir adli soruşturmaya tabii tutulmaması da değinilmesi gereken bir noktadır. Anılardan anlaşılan; bu kişiler darbe girişimine önce destek vermişler daha sonra da darbenin zor olacağı düşüncesine kapılıp bundan vazgeçmişlerdir. Darbe sürecinden sonra da hiçbir şekilde makamları ve konumları sarsılmadan siyasete devam etmeyi sürdürmüşlerdir.

C. Demokrat Partililerin Af Sorunu

1961-1971 döneminin en önemli gelişmelerinden biri de af sorunudur. Bu dönem, AP için mağduriyetin en fazla hissedildiği bir dönem olduğu için Mecliste ve Senatoda partinin temel hak ve hürriyetler vurgusu öne çıkarılmıştır. Bu devrede AP gerek Mecliste gerek Senatoda, gücünü hissettiren 27 Mayıs cephesi ittifakına karşı, sürekli milletin gasp edildiğini savunduğu haklarından, şikayet hakkından, adil yargılamadan, hukuk devletinden söz etmiştir.⁴⁵⁴

AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala Akşehir'deki bir konuşmasında;

"Af muhakkak çıkacaktır. Sabırlı olun ve bilhassa partinize güvenin. Koalisyonda birinci şart olarak af vardır. Tahammüllerin de bir derecesi olduğu muhakkak. Belimizde yumurta küfesi yoktur. Kimseye de perçin olmadık. Koalisyon memleketin ıstırabını gidermek için yapılmıştır. Gidermezse koalisyon tehlikeye düşer" diyerek affın koalisyonun yürümesinde etkisine vurgu yapmıştır.⁴⁵⁵ AP'nin her af isteğinin sonrasında, Genel Başkan Gümüşpala, Cumhurbaşkanlığına çağrılarak uyarılmış, Gümüşpala da her Çankaya'dan ayrılışında yaptığı açıklamalarda 27 Mayıs'a partisinin ve kendisinin bağlılığını belirtme gereği duymuştur. Yine bir af isteği üzerine Gürsel ve Fahri Özdilek ile görüşen Gümüşpala; *"AP listelerinden kimleri istemiyor ve beğenmiyorsanız alın, çıkarın; siz bana emir verin ben onları atayım. Ben çıkarıp atamıyorum. Ben DP'li değilim, siz istediniz ben de partiyi kurdum"* ⁴⁵⁶ diyerek 27 Mayısçılara olan doğal bağlılığını dile getirmiştir. AP'nin 1965 seçimlerine değin bu genel af konusu dışında hemen hemen hiç bir eylem ve isteği olmamış, yalnızca cumhurbaşkanlığı adaylığına sivil bir kişi olan Ali

⁴⁵² Aydemir, a.g.e., s.201-203.

⁴⁵³ **Cumhuriyet**, 27.6.1964, s.1.

⁴⁵⁴ Demirel, **"Adalet Partisi..."**, s.240-241.

⁴⁵⁵ **Cumhuriyet**, 19.01.1961, s.1.

⁴⁵⁶ Sıtkı Ulay, **27 Mayıs 1960, Harbiye Silah Başına**, İstanbul, Hüsnütabiat Matbaası, 1968, s.193.

Fuat Başgil'i önermiş o da seçilememiştir.⁴⁵⁷

Genel af sorununun bu şekilde sürekli gündeme gelmesi ordu içindeki müdahale yanlısı radikallerce bir kışkırtma olarak yorumlanmıştır. Örneğin Tabii Senatör Mucip Ataklı bir genel affın ikinci bir askeri müdahaleye neden olabileceğine şu sözlerle dikkat çekmiştir:

“İhtilale sebep olanlar mazlum, ihtilali yapanlar zalim ilan edilmeye çalışılıyor. Geçmiş zulüm ve soygun idaresinin hasreti içinde kıvrananlar, şunu bilsinler ki ihtilali yapan kuvvetler aynı akıbeti ve hatta daha korkuncunu kendileri için hazırlamaktan bir an dahi tereddüt etmezler.”⁴⁵⁸

Senatoda da af konusuyla ilgili yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Özellikle 22 Şubat girişimi çerçevesinde affedilen cuntacılar, AP'lileri daha da kışkırtmış ve af konusu kamuoyunu sürekli meşgul etmiştir. 10 Mayıs 1962'deki görüşmelerde bu üst düzeye çıkmıştır. 22 Şubatçılara af getirecek yasa görüşmeleri çok sert geçmiştir. AP'li Senatör Yusuf Demirağ;

“Bu tasarı ile İnönü, Hükümet ve diğer mesuller, şahsi endişe ve sorumluluklarını örtmeye çalışmaktadırlar. Fakat unutulmamalıdır ki milletin sağduyusu hakiki suçluyu vicdanında mahkum etmiş ve tarih hükmünü vermiştir. Durum böyle olduğuna göre Meclis ve Senatonun bu hususta çalıştırılması sadece bir formalitenin tekemmülü mahiyetindedir” sözleriyle tasarımı ağır bir şekilde eleştirmiştir.⁴⁵⁹

Bunun üzerine CHP Hakkari Senatörü Adil Türkoğlu milletin yüksek çıkarların için Af Yasası'nın çıkmasını istediğini belirtmiştir.⁴⁶⁰ Emekli General Cahit Tokgöz ise 22 Şubat Olaylarıyla ilgili yasa tasarımı kendisini silah çekerek tehdit eden oğlunun büyük hatasını aile şerefi ile ilgilileyerek hoş gören bir babanın üzüntülere karışan şefkat hislerine benzetebileceğini belirterek, olaya karışanların affedilmesi için senatörlere çağrıda bulunmuştur.⁴⁶¹ CHP'li ise Mehmet Hazer af sorununun amacının belli olduğunu, bu sorunu belli kişilerin ve grupların kendi siyasi maksatlarına, siyasi istikballerine dayanak yapmak istediklerini belirterek, Kayseri'de yatan DP'lilere af isteyen AP'lilere göndermede bulunmuştur.⁴⁶²

Kısacası görüşmeler Kayseri'de tutuklu bulunan DP'liler ile TSK mensuplarının 27 Mayıs rejimiyle kazandıkları konumları arasında sürdürülmüştür. Sonunda bu teklif kabul edilmiştir. Ancak bu şekilde ikinci bir darbe girişiminin de önü açılmış olacaktır.

⁴⁵⁷ Nurşen Mazıcı, **Türkiye'de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri**, İstanbul, Gür Yayınları, 1989, s.143.

⁴⁵⁸ **Cumhuriyet**, 21.12.1961, s.1.

⁴⁵⁹ **CSTD**, C:4, B: 61, 10.5.1962, s.140.

⁴⁶⁰ **CSTD**, C:4, B: 61, 10.5.1962, s.142.

⁴⁶¹ **CSTD**, C:4, B: 61, 10.5.1962, s.144.

⁴⁶² **CSTD**, C:4, B: 61, 10.5.1962, s.148.

Bundan sonra askeri af meselesi kapanmış, siyasi af meselesi alevlenmiştir. AP görüşünü ortaya koyarak “*Toptan ve kademesiz bir af*” istediğini açıklamıştır. Başbakan İnönü, 6 Mayıs 1962’de evine gelen Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay’la 45 dakika görüşmüş, ordunun siyasi af meselesindeki görüşünü, bu toplantıda ele almıştır.⁴⁶³ Bu toplantılar sürerken gazetelerde her gün koalisyonun bitmek üzere olduğuna dair haberler çıkmış ve sonunda İsmet İnönü, 30 Mayıs 1962’de istifa etmiştir.

CHP-AP Hükümeti’nde çözüme kavuşturulamayan af sorununun ikinci perdesi Ekim 1962’de CHP-CKMP-YTP Hükümeti döneminde açılmıştır. Demokratların hapis cezalarının azaltılmasını öngören tasarı 12 Ekim’de Meclisten geçtikten sonra 16 Ekim 1962’de Senatonun gündemine gelmiştir. Ama tartışmalar birkaç gün öncesinden başlamıştır. Tabii Senatör Muzaffer Yurdakuler:

“İkinci Cumhuriyet Parlamentosu’nun açıldığı günden beri, 27 Mayıs öncesi rejiminin felaketine sebep olan ve temelinde antidemokratik zihniyet yatan bir grup insan, arzularını Parlamento’ya ve hükümete kabul ettirmek için, her türlü yola tevessül etmiştir... Bunlar, bu memlekette huzurun tek şartının, af olduğunu, vatan sathında, her türlü ahlak, fazilet ve hukuk ölçülerinin dışında, cemiyet nizamını parça parça edecek, rahneler açan bir taşkınlıkla, yürüterek ve hükümeti işlemez hale getirmek ve hatta felce uğratmak suretiyle, bu arzularını kabul ettirmişlerdir”⁴⁶⁴ diyerek Af Yasası’nı gündeme getirenlerin hükümetleri zor durumda bıraktığına vurgu yapmıştır.

Cemal Tarlan (YTP) bu görüş karşısında:

“Yüce Cumhuriyet Senatosu şüphe yok ki bugün mühim toplantılardan birini yapmaktadır. Bugüne kadar ki tutumundan cesaret alarak, değerli senatör arkadaşlarımız, her türlü hislerden ari olarak, bu af tasarısı hakkında da, gelecek nesillere ışık tutacak ve örnek teşkil edecek bir olgunlukla ve bilhassa dışarıda bu işi bir intikam ve istismar vasıtası yapmak ve göstermek isteyenlerin kasıtlı tutumlarına fırsat vermeyecek bir anlayışla en mükemmel kararlarından birini daha vermiş olacaktır”⁴⁶⁵ şeklindeki beyanıyla aslında bu sorunun çözümüyle birlikte istikrarın da geleceğini ifade etmiştir.

AP grubu adına söz alan Cavit Okyayüz ise AP olarak hedeflerini gerçekleştirdiklerini ifade ederek, tasarının Millet Meclisinden geçmesinden kaynaklanan memnuniyetlerini dile getirmiştir.⁴⁶⁶ Tasarıya en sert tepki Tabii Senatör Mucip Ataklı’dan gelmiştir. Ataklı:

“Bugün Anayasayı tağyir, tadil ve ihlal ederek ve çeşitli adi suçları müştereken işleyerek ve işletenle iktidarı 2000 yılına kadar bırakmayacaklarını alenen ilan eden ve 27 Mayıs 1960 tarihinde devrilen ve Yüksek Adalet Divanı tarafından mahkum edilen, diktaya

⁴⁶³ **Milliyet**, 7.5.1962, s.1.

⁴⁶⁴ **CSTD**, C: 5, B: 92, 16.10.1962, s.462.

⁴⁶⁵ **CSTD**, C: 5, B: 92, 16.10.1962 s.465.

⁴⁶⁶ **CSTD**, C: 5, B: 92, 16.10.1962, s.467.

gidişin mümessillerinin affı için sevk edilen kanun tasarısının müzakeresine başlamış bulunuyoruz... Siyasi yatırımı uğrunda, her türlü tezvîr, yalan ve iftirayı mubah görerek, 'tabii senatörlerden bir grubun siyasi affı benimsediklerini ve kendilerinin getirmelerinin uygun olacağı teklifine katıldıklarını' Parlamento kürsüsünden ifade edebilecek kadar politik ahlak yoksunu kimseler aramızda buldukça af huzur getirmez... Netice olarak bu Af yasası tasarısı Anayasa'nın ve 27 Mayıs'ın ruhuna da aykırıdır. Ben ve benim gibi düşünenlerin bu kanun tasarısına kırmızı oy vermeleri gerektiğini samimi kanaatlerimin bir gereği sayarım."⁴⁶⁷ ifadeleriyle 27 Mayısçıların olaya bakışını özetlemektedir.

27 Mayıs öncesi DP'nin en büyük muhaliflerinden CKMP'yi temsilen kürsüye gele Niyazi Ağırnaslı da af meselesinin vicdani bir mesele olduğunu belirterek ve demokrasi için bunun gerekli olduğuna değinerek, grubunun affa evet diyeceğini belirlemiştir.⁴⁶⁸

Görüşmeler sonucunda yapılan oylamada 126 kabul, 23 ret oyu çıkmış ve Af Yasası kabul edilmiştir. Ret oyu verenlerin hepsinin Tabii senatör olması da 27 Mayıs'ı gerçekleştirenlerin siyasi tavırlarını açıkça göstermektedir. Affa uğrayanlar, geçmiş devrin birinci derecede sorumluluğunu taşımayan, aralarında nefretle anılmış kimseler bulunmayan, Anayasa'yı ihlal dışında herhangi bir yolsuzlukları tespit edilemeyen ve cezalarının önemli bir kısmını çekmiş olan suçlulardır. TBMM de hükümetin hazırladığı Af Yasası tasarısını 12 Ekim 1962 tarihinde 5 muhalife karşı büyük çoğunlukla kabul etmiştir.⁴⁶⁹

Bu şekilde, Yüksek Adalet Divanı tarafından haklarında hüküm verilen 347 mahkumdan 258 kişi Af Yasası'ndan faydalanmıştır. Bunların dışında 6 mahkum ölmüş, 18 mahkum da hastalıkları nedeniyle tahliye edilmiştir. Kısmi Af Yasası'nın 18 Ekim 1962 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanması üzerine 35 cezaevinde bulunan siyasi mahkumlar tahliye edilmişlerdir.⁴⁷⁰

1964'te ise hastalıkları dolayısıyla cezaevinde kalmaları mahzurlu görülen bazı hükümlü DP'liler, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından affedilerek cezaevinden çıkmışlardır. Affedilmesini istemeyen Celal Bayar ise, 6 Kasım 1964 tarihinde Kayseri Cezaevi'nde bir kalp krizi geçirmiştir. Bunun üzerine sağlık durumu bir sağlık kurulunun onayıyla 7 Kasım 1964 tarihinde Kayseri Cezaevi'nden tahliye edilmiştir.⁴⁷¹

1965 seçimlerinden sonra AP bu dönemdeki hükümet programında bir yasanın çıkarılacağını parti programına koymuştur.⁴⁷² Ancak bu süreç pek kolay olmamıştır. Öncelikle 16 Ocak 1966'da aralarında eski Demokratların da olduğu yirmi bin kişinin affı

⁴⁶⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, **Resmi Gazete**, 31.5.1961, No: 10816.

⁴⁶⁸ **CSTD**, C: 5, B: 92, 16.10.1962, s.482-483.

⁴⁶⁹ **Cumhuriyet**, 13.10.1962, s.1.

⁴⁷⁰ **Cumhuriyet**, 19.10.1962, s.1.

⁴⁷¹ F. Hüsrev Tökin, **Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi (1839-1965)**, İstanbul, Elif Yayınları, 1965, s.117-121

⁴⁷² **CSTD**, C: 31, B:3, 3.11.1965, s.21.

ile ilgili bir öneriyi Meclise getirmek istemiştir. Ancak Senatoda MBG bunun Anayasa'ya aykırı olduğunu beyan ederek, hükümet Anayasa'ya aykırı tutum sergilerse meşruiyetini kaybedeceği uyarısında bulunmuştur.⁴⁷³

Ancak AP, Temmuz 1966'nın sonuna doğru af tasarısını gündemine almıştır. Ne var ki Senatoda görülecek Af Yasası muhalefetin oturumu boykot etmesi ve bir grup AP'li Senatör'ün Rusya gezisinde olması nedeniyle oturum yapamamıştır. AP çareyi Rusya'daki senatörleri çağırarak bulmuştur.⁴⁷⁴ Nihayet tasarı 92 oyun 89'unun kabul oyu olmasıyla Senatodan geçmiştir.⁴⁷⁵ Senatonun 21 Mayısçılarının müebbet hapis cezalarının 15 yıla çevrilmesi isteği Meclis tarafından da kabul edilmiş ve bu şekliyle Af Yasası kabul görmüştür.⁴⁷⁶ Bu af kapsamında 87 milletvekili ve 25 senatör işledikleri iddia edilen çeşitli suçlardan ve dosyalardan kurtulmuşlardır.⁴⁷⁷

Yine I. Demirel Hükümeti döneminde 26 Aralık 1967 tarihinde olmak üzere üçüncü kez af yasası çıkarılmıştır. Ne var ki bu yasaların hepsi, genel af yasalarıdır. Bu yasalarla affedilmiş olmak, eski DP'lilere siyasal haklarının geri verilmesine yetmemiştir. Eski DP'lilerin siyasal haklarına kavuşabilmeleri bir Anayasa değişikliğini gerektirmektedir. 1965 yılında işbaşına gelen AP iktidarı Mecliste güçlü bir temsil olanağını elde etmesine karşın, "günün koşulları" gerekçesiyle, 1961 Anayasası'ndaki milletvekili seçilme yeterliliği ile ilgili maddeyi değiştirerek DP'lilerin siyasal haklarını verme yoluna girmemiştir. AP bu adımı, ancak 1969 seçimi öncesinde, yani hakları iade edilse bile, eski DP'lilerin yaklaşan seçime girmeleri olanağı fiilen ortadan kaldıktan sonra Mayıs 1969'da atmıştır.⁴⁷⁸

1969 seçimleri öncesinde kamuoyundan gelen talepleri göz önünde bulundurarak AP; CHP ve İnönü'nün desteklediği affın gerçekleştirilmesini sağlayacak Anayasa değişikliği teklifini Meclis Başkanlığına vererek Genel Kurula inmesini sağlamıştır.⁴⁷⁹ Seçim yaklaştıkça partiler hazırlıklarını hızlandırmıştır. Eski DP'lilere medeni haklarının geri verilmesi, hala heyecan uyandıran ve birçok seçmenin partileri desteklemesini sağlayacak kadar değerli olan bir konudur. Seçime girecek partiler bu sorundan yararlanmaya mahkum hissetmektedirler. CHP'nin de desteğiyle tasarı 15 Mayıs 1969'ta Meclisten geçmiştir. Ne var ki, komutanlar hakların iadesine karşı çıkmış ve bunu partilere açıklamıştır. Fakat tasarıdan Demirel'i sorumlu tutacakları yerde, Meclisten geçmesine yardım ettiği için İnönü'yü suçlamışlardır. Fakat her şey bitmemiştir çünkü tasarının hala Senatodan geçmesi gerekmektedir.⁴⁸⁰

⁴⁷³ **Cumhuriyet**, 17.1.1966, s.1.

⁴⁷⁴ **Cumhuriyet**, 31.7.1966, s.1.

⁴⁷⁵ **CSTD**, C: 36, B:97, 1.8.1966, s.587.

⁴⁷⁶ **Cumhuriyet**, 2.8.1966, s.1.

⁴⁷⁷ **Milliyet**, 21.7.1966, s.1.

⁴⁷⁸ Yurdakul Fincancıoğlu, **Demirel Demokrasinin Duraklama Yılları**, İstanbul, Büke Yayınları, 2000, s.43.

⁴⁷⁹ **Cumhuriyet**, 8.5.1969, s.1.

⁴⁸⁰ Ahmad, "**Demokrasi Sürecinde...**", s.255.

Af konusuna CHP destek verirken TİP karşı çıkmış, İstanbul ve Ankara Üniversitesi Öğretim Üyeleri af Meclise geldikten sonra üniversite mensubu 44 akademisyen ve tabii senatörler durumu talihsizlik olarak ifade eden bildirimleri ardı ardına yayınlamışlardır. AP'nin ise ordu korkusuyla, Senatoda çoğunluğu sağlayamayacağı söylentileri yayılmıştır. Gazetelerde 17 AP'li Senatör'ün oylamaya katılmayacağı yönünde haberler yer almıştır.⁴⁸¹ AP'nin önünde açık iki kapı vardır; ya yasayı Senatodan geçirip kesinleştirmek ya da ertelemek.

Senatoda ne tutum takınılacağı, yasayı durdurma girişiminin ne biçimde oluşacağı üzerinde henüz karar aşamasına gelinmediği bir sırada, Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'tan Demirel'e bir de yazı gelmiştir. Ordunun, yasa kesinleştiği zaman takınacağı tutuma değinilen yazıda, "alt düzeydeki sıkıntılardan" söz edilmiştir. Cumhurbaşkanı Sunay ise son bir girişimde daha bulunmuştur. İsmet İnönü'ye, Senatoda CHP oylarını özgür bırakmasını söylemiştir. İnönü, bu çözüme "evet" dememiştir. Sunay, benzeri öneriyi Demirel'e de yapmıştır. Bunun üzerine Senato görüşmeleri bir gün ertelenmiştir.⁴⁸²

CHP Grubu adına demeç veren Hıfzı Oğuz Bekata, CHP'li Senatörlerin milli çıkarları gözeterek ve her şeyin üstünde milli huzuru düşünerek karar vereceklerini belirtirken gazetelerde ise CHP'nin afta ısrarlı olduğu yönünde haberler çıkmıştır. MBG ise bu durumu 19 Mayıs'ta Anayasa'ya karşı girilen bir suikast tertibi olarak görmüştür.⁴⁸³

20 Mayıs 1969 günü Senatonun dinleyici sıraları toplantıdan çok önce dolmuştur. Başbakan Demirel erken saatte Senato'ya gelmiştir. AP'de yasanın önlenmesi için bir formül aranmaktadır. Başbakan Demirel Anayasa değişikliğinin geçmemesi için Senatörlerine kesin talimat vermiştir. CHP ise, Senatörlerini oyda serbest bırakmıştır. Ancak İnönü bir konuşma yapmış ve şöyle demiştir:

*"Vicdanınızın kararını verin, seçimlerde bütün bunları istismar edeceklerdir. Bu istismarı düşünerek ona göre oy kullanın, ben af konusunda söz verdim. Oyunuzu kullanırken bütün hususları göz önünde bulundurun."*⁴⁸⁴

Oturum saat 15'te açılmıştır. Başkanlık kürsüsünde AP'li Lütfi Tokoğlu bulunmaktadır. İnönü de iki arkadaşıyla gelerek arka sıralardan birine oturmuştur. Turhan Feyzioğlu ve tüm bakanlar da oturuma katılmıştır. Önce AP'li Senatör Rıfat Öztürkçine o maddenin gündemden çıkarılmasını istemiştir. CHP'li Sırrı Atalay itiraz etmiş ve tartışmalar yaşanmıştır.⁴⁸⁵ Birinci maddede Anayasa Mahkemesine yedek üye

⁴⁸¹ **Milliyet**, 16-19.5.1969, s.1.

⁴⁸² Arcayürek, **a.g.e.**, s.310.

⁴⁸³ **Milliyet**, 20.5.1969, s.1.

⁴⁸⁴ **Milliyet**, 21.5.1969, s.11.

⁴⁸⁵ **CSTD**, C:53, B:64, 20.5.1969, s.513.

seçimi vardır. Gündeme tasarı gelmeyince bir anda Senato salonu boşalmış ve oturum bu şekilde kapanmıştır.⁴⁸⁶

Demirel AP Senato Grubu'nu ertesi sabah toplayarak bir öneri sunmuş ve özellikle orduyu rencide etmemenin de AP'nin görevlerinden olduğu vurgusunu da yapmıştır:

*"Sayın Cumhurbaşkanımızın ortaya koymuş olduğu yeni faktör ve diğer değiştirme tekliflerini tetkik etmek üzere kanun teklifini komisyona havale edelim. Seçimlere gidelim. Vatandaşa hadiseyi bütün açıklığıyla anlatalım. Yeni gelecek Meclis meseleyi ele almak imkanını bulur. Bu suretle hem Millet Meclisinin vermiş olduğu oylar boşa gitmez hem Senatamız zedelenmez hem de seçimlerde vatandaşlarımızın hakemliğiyle ortaya çıkan duruma göre mesele bir neticeye ulaşır... Siyasi hakların iadesi vazifemiz de orduyu rencide etmemek vazifemiz değil mi?"*⁴⁸⁷

Bu konuşma üzerine AP Senato Grubu, Demirel'in önerisini 4'e karşı 82 oyla kabul etmiştir. Aynı gün Celal Bayar ile arkadaşlarına siyasal haklarının geri verilmesi önerisi Senato Genel Kurulunda 63'e karşı 83 oyla komisyona havale edilmiştir. Bu, siyasal hakların 1969 seçimleri sonrasına kalması anlamına gelmektedir.⁴⁸⁸ Bunun üzerine Demirel ve AP'li Senatörler rahat nefes almışlardır. Askeri müdahaleden korkan ve hiçbir şekilde askeri hakimiyete meydan okuyacak durumda olmayan partiler, liderlerinin tavsiyesi üzerine tasarıyı geri çekmiştir. Ordunun kurmay heyetinin affa karşı olduğu açıkça ortaya çıktığında af imkansız hale gelmiştir. Teklifin geri çekilmesi Silahlı Kuvvetlerin hassasiyetini yatıştırmıştır.

1969 seçimlerinden hemen sonra II. Demirel Hükümeti döneminde bu sorun tekrar gündeme gelmiştir. Af tartışmalarında MBG aleyhteki tutumunu sürdürmüştür. MBK Grubu, kendilerini ilgilendirecek bir Anayasa değişikliği önerisine karşı çıkacağı hususunda İsmet İnönü'den güvence istemiştir. CHP Genel Başkanı, kendisini ziyarete gelen MBK üyelerine bu güvenceyi vermiştir. Bunlar yaşanırken CHP saflarında da çözülme göze çarpmıştır. Seçimden önce bazı CHP senatörleri kendi aralarında toplanarak öneriye olumlu oy vermeyeceklerini ilan etmişlerdir. Siyasal af komisyonunda, Meclisten gelen şekliyle aynen kabul edilmiştir. Senato Genel Kurulunda da kabul edileceği anlaşılmıştır. CHP Genel Başkanı'nın Celal Bayar'a söz verdiği haberlerini İnönü yalanlamıştır:

*"Bu vesileyle kamuoyuna bildirmek isterim ki, İnönü Celal Bayar'a söz vermiştir veya Celal Bayar'dan bazı sözler almıştır gibi haberlerin de, imaların da aslı yoktur. Bayar ile aramızdaki münasebet kamuoyu önünde cereyan etmiştir. Aralarında kamuoyunun bilmediği tek taraflı veya karşılıklı söz verme ve alma bulunmamaktadır."*⁴⁸⁹

⁴⁸⁶ CSTD, C:53, B:64, 20.5.1969, s.515.

⁴⁸⁷ Milliyet, 22.5.1969, s.11.

⁴⁸⁸ Milliyet, 22.5.1969, s.1.

⁴⁸⁹ Toker, "İsmet Paşa'nın Son Yılları..." s.168.

Oylama öncesi Senato Grubunda konuşan Demirel ise *"Hava açıktır, eski hava değildir. Bunu seçimlere medyunuz"* diyerek yaklaşık 6 ay önce Türkiye'nin geçtiği keskin dönemece atıfta bulunmuştur.⁴⁹⁰

Siyasal affi öngören Anayasa değişikliği önerisi 4 Kasım 1969 tarihinde Senato Genel Kurulunda görüşülmüş ve 150 kişinin katıldığı oylamada 126 oyla kabul edilmiştir. Fakat bir ikinci oylamanın daha yapılması lazımdır. O da, 5 Kasım Perşembe 1969 olmuştur. Bu kez çıkan olumlu oyların sayısı 127 olmuştur. Bu şekilde 27 Mayıs sonrası dönemin en tartışmalı konularından olan ve Senatoda sürekli olarak tartışmalara neden olan af sorunu, Celal Bayar ve eski DP'li arkadaşlarının siyasi haklarına hukukten kavuşmalarıyla önemli bir aşama kaydetmiştir.⁴⁹¹

İki oylama arasında konuşmayı reddetmiş bulunan Celal Bayar sonuç kesinleştikten sonra şöyle demiştir:

"Bütün haklarımızı alamadık. Vatandaşlık haklarının sadece % 85'ini alabildik. Geri kalanını da almayı ümit ediyoruz."

Siyasal haklarına kavuştuğu için Bayar'ın eski Cumhurbaşkanı sıfatıyla, tabii senatör olarak Senatoya girme hakkı doğmuştur. Celal Bayar, tabii senatör olarak Senatoya girmeyeceğini açıklamıştır.⁴⁹²

Bu af sorununun iki önemli sonucu daha olmuştur. Birincisi, 12 Mart 1971 askeri müdahalesinin, resmen ifade edilmeyen nedenlerinden biri bu af konusu olacaktır. İkincisi, Celal Bayar'ın da desteğiyle AP bölünecek, Demirel bütçesine kırmızı oy veren 41 milletvekilinden 26'sı partiden ihraç edilecek ve bazı senatörlerle birlikte Demokratik Parti'yi (DP) kuracaktır.⁴⁹³

D. 147'likler Olayı

27 Mayıs sonrası dönemde üniversitelerle ilgili en önemli gelişmelerin başında 147'likler Olayı gelmektedir. 28 Ekim 1960 tarihinde MBK'nın aldığı 114 Sayılı Yasa'yla 28 ordinaryüs profesör, 57 profesör, doçent ve asistanlardan oluşan bir grup üniversiteden tasfiye edildi. Tasfiye edilenler arasında Tarık Zafer Tunaya, Yavuz Abadan, İsmet Giritli gibi 1961 Anayasası hazırlık sürecine katkı sağlamış bilim adamları da bulunmaktadır.⁴⁹⁴ Kamil Karavelioğlu anılarında:

"...Sami Küçük ben ve Suphi Gürsoytrak şaşkınlık içindeyiz. Karşı çıkıyoruz... İki gün tartışma devam ediyor, ikna edemiyoruz. Bir kısım sağduyusuna güvendiğimiz arkadaş da

⁴⁹⁰ **Milliyet**, 5.11.1969, s.1.

⁴⁹¹ **Milliyet**, 6.11.1969, s.1.

⁴⁹² Toker, *"İsmet Paşa'nın Son Yılları..."* s.170-171.

⁴⁹³ Fincancıoğlu, **a.g.e.**, s.46.

⁴⁹⁴ Gevgilili, **a.g.e.**, s.169

ağırlıklarını koymuyorlar, hatta raportöre sahip çıkıyorlar. İrfan Solmazer kabına sığamayan bir arkadaş; itirazlara kızıyor, olmuyor... Hatamızı anlıyoruz, ama iş işten geçiyor. Solmazer hazırladığı metne dokundurmak istemiyor, üstelik bir kısım arkadaş da İrfan'ı kırmamak havasında, laf anlatamıyoruz. Bir başka hata da listede o gün fiilen bakanlığımızı yapan üniversiteden gelme profesör bakanlar da listeye alınmış. Biz bakan yapmışız fakat yasa ile üniversiteden kovuyoruz. Olacak şey mi? Neyse iki gün sonra ancak onları listeden çıkartabiliyoruz. Teklif yasalaşıyor, bu müzakerelere hiçbir paşa katılmıyor..."⁴⁹⁵ diyerek aslında olayın birkaç kişinin hatası sonucunda olduğunu ifade etmeye çalışmıştır. Ancak Nisan 1962'deki üniversite üyelerine haklarının iadesi hakkında yapılan oylamada Karavelioğlu ve Gürsoytrak ret oyu vermişlerdir.

Olay üzerine 1961 Anayasası'nı hazırlayan, komisyonun başkanlığını yapmış İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar:

"147 arkadaşımdan ayrıldıktan sonra artık bu koltukta oturamam, onların itimatları onların oyları ile bu göreve getirildim ve onlarla beraber mücadele ettim. Onlar ayrıldıktan sonra benim ödevimin manası kalmadı." diyerek görevinden istifa etmiştir.⁴⁹⁶

Olay üzerine bir açıklama yapan Ankara Üniversitesi Senatosu da üniversitelerde bir tasfiyenin gerekliliği olduğunu ancak bunun yönteminin belli olması ve görevine son verilecekler hakkında kriterlerin olması gerektiğini bu nedenle yapılan tasfiyelerde oluşan hataların giderilmesi gerektiğini ifade eden bir açıklamada bulunmuşlardır.⁴⁹⁷

114 Sayılı Yasa'yla çelişen 115 Sayılı Yasa'yla üniversitelere özerklik verilmiş olmasına karşın, 114 Sayılı Yasa gerek üniversite, gerek basın, gerek kamuoyunda büyük tepkiyle karşılanmış, yasanın yürürlüğe girmesinin hemen ardından birkaç aylık sürede, yasayı eleştiren 154 tane köşe yazısı çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanmıştır. Yasa taslağını hazırlayan MBK üyesi İrfan Solmazer askerlik anılarından esinlenerek olay hakkında şöyle bir beyanatta bulunmuştur:

*"Biz askeriz ne yaptığımızı biliriz... Biz milleti idare etmesini biliriz, okuldayken bize strateji diye bir ders okuttular. Belki de bu 147'lerde bazı isabetsizlikler olmuştur ama askerlikte esas on mermide dokuzunu isabet ettirmektir."*⁴⁹⁸

Cumhuriyet gazetesi yazarı Nadir Nadi bu soruna köşesinde değinerek, yapılan hatanın düzeltileceği yönündeki tahminde bulunmuştur:

"147'ler meselesi ise bugüne değin izahsız kalmıştır. Bu öğretim üyelerini yerlerinden, yurtlarından olmaya zorlayan nedenler hala kalın bir sis perdesi altında saklıdır. Sis bulunan yerde rahatsız edici birtakım dedikoduların eksik olmayacağını hep biliriz."

⁴⁹⁵ Karavelioğlu, a.g.e., s.75.

⁴⁹⁶ Milliyet, 29.10.1960, s.1.

⁴⁹⁷ Milliyet, 29.10.1960, s.1.

⁴⁹⁸ Mazıcı, a.g.e., s.202.

Nitekim bu dedikodular aylardan beri ortalıkta dolaşmakta ve yurttaşları üzmektedir. Bu meselenin hep böyle çözümsüz duracağını sanmak yanlıştır. Bir gün elbette ortalık aydınlanacak, hata mutlaka düzeltilecek ve haksızlığa uğrayanlar manen olsun tatmin edileceklerdir. 27 Mayıs hareketinin özdenliğine yürekten inanan bizler, istiyoruz ki bu hatayı düzeltme işi gelecek seçimlerden sonraya bırakılmasın, şimdi yapılsın. MBK'nın iyi niyetlerinden kimse şüphelenmediği için de ortada tereddüde yer olmadığını söylüyoruz.”⁴⁹⁹

Bu sorun öğretim üyelerinin görevlerine yeniden döneceklerini bunun için komisyon kurulduğunu içeren haberlerle, MBK üyelerinin birbirlerinin aksine verdikleri demeçlerle sürüp gitmiş, bir noktada Yassıada davalarının gölgesinde kalarak belli bir dönem unutulmuştur. Nitekim sivil irade tekrar yönetime geçtiğinde konu görüşülmek üzere önce Meclis sonra Senato gündemine taşınmıştır. Konu Senato gündemine ilk olarak 1962 bütçe görüşmelerinde gelmiştir. 1962 İstanbul Üniversitesi 1962 yılı Bütçe Karma Komisyonu Raporu'nda:

“114 Sayılı Yasa ile üniversite camiasından uzaklaştırılan 147 üye ile üniversitelerin fakültelerinde bu arada İstanbul Üniversitesinde telafisi güç olan bir hayli sarsıntı tevhit etmiştir” şeklinde yer alan görüş, 147 öğretim üyesinin görevden alınmasının ortaya çıkardığı sıkıntıları göstermek için yeterlidir.⁵⁰⁰

CHP-AP Hükümeti döneminde 114 Sayılı Yasa değişikliğini öngören teklif Senato gündemine gelmiştir. Yapılan görüşmelerde YTP adına konuşan Sabahattin Orhon, Senato Grubu olarak 147'lerin üniversiteye yeniden dönmelerini sağlayacak yasanın uygulanmasının hak, adalet ve aklın zaferiyle sonuçlanacağını belirtmiştir. Orhon ayrıca üniversite özerkliğinin anlam ve amacına en küçük bir leke sürdürmemek titizliği içinde, Üniversite Yasası'nın çerçevesinde adilane kararların Senato tarafından alınacağını ve Parti Grubu olarak buna destek vereceklerini ifade etmiştir.⁵⁰¹

Tabii Senatör Ahmet Yıldız ise:

“İhtilalden sonra ve tasarruftan aylarca evvel üniversitelerce böyle bir tasarrufa girişilmesi gerektiği hakkındaki telkinlerimize, hep tasvipkar ve ümit verici cevaplar aldığımız halde devam eden temaslarımızda, öğretim yılı başlangıcı yaklaşıncaya kadar, hiçbir sonuç alamadım. Gerekli olduğuna inanılmasına rağmen, mevcut yetkili organlar eliyle, bir türlü yapılması mümkün olamayan bu işi artık kendimiz yapmak zorunda kaldık. Bu yasanın hazırlanmasında bizlere hakim olan espri, içlerindeki bazı öğretim üyeleri yüzünden üniversitelerimize yöneltilen hücum ve yıkıcı tenkitlerden bu en yüksek bilim

⁴⁹⁹ Nadir Nadi, “Bugünün İş Yarına Kalmasın!”, **Cumhuriyet**, 4.3.1961, s.1.

⁵⁰⁰ **CSTD**, C:2, B:32, 6.2.1962, s.10.

⁵⁰¹ **CSTD**, C:3, B:50, 12.4.1962, s.300.

kurumlarımızı koruyabilmek ve onların verimini yükseltmektir” diyerek kendilerine yöneltilen eleştirilerin haksız olduğunu belirtmiştir.⁵⁰²

CKMP Ankara Senatörü Niyazi Ağırnaslı ise geçmişteki birtakım olumsuzlukların MBK’ya yüklenmesinin hata olduğunu, 147’lerin içinde insan yetiştirmeksizin kendi bulunduğu kürsüyü korumak gayretinde olan ve bununla birlikte de eser yazmayan, kitap çıkarmayan, yeni dünya bilim hareketlerini izlemeyen kimseler bulunduğunu, aslında bu uygulamanın doğru olduğunu ancak uygulanış şeklinin yanlış olduğunu ifade ederek Ahmet Yıldız’a destek vermiştir.⁵⁰³

AP grubu adına konuşan Ferit Alpiskender ise çıkarılan 114 Sayılı Yasa’da kötü niyetli bir partizanlık kokusu görmediklerini ancak bir hata varsa bunun bir hukuk hatası olduğunu ve “Büyük İhtilal”i başaranların büyük işler arasında böyle bir hukuk hatasına düşmüş olmalarının doğal olduğunu dile getirmiştir.⁵⁰⁴

Bu görüşmelerde 147 akademisyenin görevden alınmalarına en sert tepki YTP’li Senatör Mehmet Ali Demir’den gelmiştir. Demir, 114 Sayılı Yasa’yı üniversitelere ve bütün milli eğitim mensuplarına indirilen en büyük darbe olarak nitelmiş ve bu yasayı çıkarılanların çıkarıcı ve bir o kadar da egoist olan birkaç kişinin tahriklerine kapıldıklarını ifade etmiştir. Bu konuşma özellikle MBK üyesi tabii senatörlerin tepkileri sert olmuştur.⁵⁰⁵

CHP adına konuşan Hıfzı Oğuz Bekata da bu yasa tasarısıyla artık 147’lerin, 18 ay gibi bir zamandan beri hasretini çektikleri bilim ocaklarına tekrar döneceklerini ve bu suretle toplum hayatını meşgul eden bir sorunun daha halledilmiş olacağını dile getiren kısa bir konuşma yapmıştır.⁵⁰⁶

Bu görüşmelerden sonra üniversite öğretim üyelerinden bazılarının görevlerine dönmelerine, bazılarının diğer fakülte ve yüksek okullara nakline dair 114 Sayılı Yasa’nın bazı maddelerinin kaldırılması ve yeni hükümler eklenmesi hakkındaki yasa tasarısı için 115 oy kullanılmıştır. 96 kabul, 17 ret, 2 çekimser oyla kabul edilmiştir. Oylamada Sıtkı Ulay haricinde 16 MBK üyesi ret oyu kullanmıştır.⁵⁰⁷

24 Nisan 1962’de İstanbul Üniversitesinden Zeki Zeren, Cevdet Perin, Abdülhak Kemal Yörük milletvekili olduklarından yasanın dışında tutulmuş ve 89 öğretim görevlisi için davetiye hazırlanmıştır. Yine İTÜ ve Ankara Üniversitesi Senatolarının aldığı kararlarla, öğretim üyeleri tekrar üniversitelerine dönme olanağı bulmuşlardır. Bu

⁵⁰² CSTD, C:3, B:50, 12.4.1962, s.303

⁵⁰³ CSTD, C:3, B:50, 12.4.1962, s.304.

⁵⁰⁴ CSTD, C:3, B:50, 12.4.1962, s.306.

⁵⁰⁵ CSTD, C:3, B:50, 12.4.1962, s.308-309.

⁵⁰⁶ CSTD, C:3, B:50, 12.4.1962, s.311-312.

⁵⁰⁷ CSTD, C:3, B:50, 12.4.1962, s.322.

şekilde gündemi uzun süre meşgul eden bu sorun kapanmıştır.⁵⁰⁸ Ancak üniversitenin özerkliğı konusunda tartışmalar uzun süre kamuoyu gündemini meşgul etmiştir.

⁵⁰⁸ **Milliyet**, 25.4.1962, s.1.

27 Mayıs darbesi, yakın dönem tarihimiz içinde meşruluk gerekçesi olarak beka kaygısının bulunmadığı ilk darbedir. İncelenen diğer darbe veya müdahalelerde darbelerle Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu uluslar arası nitelikteki gailerler arasında çok da zayıf olmayan bir illiyet rabıtası bulunmaktadır. 1876 Darbesi ve 1908 Müdahalesi ile ülke anayasalı ve parlamentolu bir yapıya kavuşmuştur. Kısaca müdahalelerle ülkenin beka kaygısı ve anayasal gelişmeleri arasında yakın bir ilişki göze çarpmaktadır. Bu anlamda 27 Mayıs darbesi ve 1961 Anayasası'nda, beka kaygısı söz konusu değildir.

27 Mayıs darbesi, kardeş kavgasını önlemek ve DP Diktatörlüğüne son vermek iddiasıyla ve tam bir tarafsızlık söylemiyle gerçekleştirilmiştir. Ancak darbe ertesi yaşananlar, bu iddiayı nakzetmiştir. Diğer siyasi partilerin de faaliyetleri durdurulmuş olmakla birlikte sadece Demokrat Parti, o güne kadar siyasi partiler için tatbik edilmeyen bir gerekçeyle, kongresini zamanında yapmadığı için mahkeme safahatında usulsüzlükler de yapılarak kapatılmıştır. Bunun ilk siyasî-hukukî pratik sonucu, Kurucu Meclis'in teşkilinde görülmüştür. MBK'nın düzenlemeleriyle hiçbir DP üyesinin Kurucu Meclis üyesi olmaması sağlanmış, Kurucu Meclis CHP ağırlıklı bir yapı olmuştur. Partilere tanınan kontenjan sınırlı olduğundan il ve meslek temsilcilerinin kahir ekseriyeti de CHP'lilerden seçilmiştir. Bunların önemli bir kısmı da CHP milletvekilliği yapmış isimlerdir.

1961 Anayasası'yla ilk defa bir anayasa, halka güvensizliği temel ilke edinmiştir. Millî irade kavramı, önemsizleştirilmiş, Millî Egemenlik, milletin, seçilmişlerin değil, oluşturulan kurumlarla atanmışların inhisarına bırakılmıştır.

27 Mayıs darbesinin en önemli sebeplerinden birinin bürokratik mekanizmayla seçmen kitlesinin tercihlerinin uyuşmaması olduğu görülmektedir. Hileli 1946 seçimleri dâhil, seçmenler, kendilerine imkân verildiğinde iradelerini ve tercihlerini farklı biçimde yansıtacaklarını izhar etmişlerdir. 1946-1960 yılları arasında yapılan hiçbir seçimde Cumhuriyet'i kuran irade olduğu iddiasını sıkça dile getiren CHP başarılı olamamıştır. DP de çok güçlü şekilde çıktığı 1954 seçimlerinden sonra anlaşılması zor bazı tasarruflarda bulunmuştur. Ancak Kırşehir'in ilçe yapılması gibi tasarruflar her ne kadar güçlü bir partinin ihtiyaç duymaması gereken kararlar olsa da bunun, idamı gerektirecek bir anayasayı ihlali suçu değil, Osman Bölükbaşı'nın seçtirilmemesi için teşebbüs edilen yanlış bir siyasî tercih olduğunu kabul etmek makul olacaktır.

27 Mayıs darbesine doğru DP'nin seçmen desteğinde ciddî bir düşüş gözlemlenirse de bürokratik yapıyı ve aydın çevreleri karşısına aldığı, basınına tamamen muhalif bir çizgiye kaydığı söylenebilir. Basının bir kısmının DP'nin basın politikalarından dolayı muhalefete geçtiği görülmektedir.

27 Mayıs darbesi, millet çoğunluğuna dayanmanın, inanılmaz yatırımlar yapmanın, millete hizmet etmenin otomatik olarak bir darbeyi engelleyemeyeceğinin de somut bir

örneği olmuştur. 27 Mayıs'ta millet çoğunluğu ve seçmen; irade beyanı ve tercih izharının ötesinde siyasî gelişmelere müdahil olabilecek bir seviyeye ulaşamadığını göstermiştir. DP Hükümeti, Türk Milleti'nin geleneksel muhalefet ve destek algısını doğru okuyamamıştır. Başbakan Adnan Menderes'in ziyaret ettiği her vilayet, kendisini coşkuyla karşılamaktadır. Darbeye takaddüm eden günlerde yaptığı İzmir Mitingi'ne yaklaşık 200 kişinin katıldığı yazılmaktadır. Ancak sadece darbe ertesi değil, infazlar olduğunda da kayda değer bir tepkiye tesadüf edilmemektedir. Millet çoğunluğu, "eylemlı" tepki ve destek düşüncesinden uzak görünmektedir. Ancak seçim şeklinde tecelli eden irade beyanıyla "eylemlı" olarak gösteremediği tepkiye yakın bir tercihten de çekinmemektedir. Anayasa oylamasında anayasaya %40 civarında hayır oyu vermesi ve 1961 seçim sonuçları bu sosyal-psikolojik olgunun da göstergeleri olarak okunmalıdır.

27 Mayıs darbesine takaddüm eden günlerde DP iktidarının yalnızlaştığı görölmektedir. Ancak daha da ilginç hiçbir gençlik ve öğrenci tabanına dayanmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum DP'nin altyapı yatırımlarına, yol, fabrika, okul, baraj yapımına önem ve öncelik verirken insan faktörünü göz ardı ettiğini de göstermektedir. DP, üniversite gençliğinin tek-yönlü gelişimi ve bunun neticesinde de CHP'li kitlenin yoğunluğunu okuyamamış gibi görünmektedir. Gençlik heyecanının bu derece yoğunluğunun muhalefet içgüdüleriyle izah edilemeyeceği aşıkârdır. Bu bir eğitim meselesi gibi görünmektedir.

Ankara'ya köylerden taşımayla getirilen toplama vatandaşlar dışında "Aktif kitle" desteği bulunmayan DP'nin salt seçmen çoğunluğuna güvenip gerekli tedbirleri almaması darbenin sebebi değilse bile kolayca gerçekleştirilmesinin mühim bir amilidir. 27 Mayıs darbesi bir halk ihtilali görünümünde değildir. Darbeler, ülkelerin başkente uzak veya yakın vilayetlerinde değil, bizatihi başkentlerinde gerçekleştirilir. 27 Mayıs darbesi kitle desteği açısından sadece İstanbul ve Ankara'daki öğrenci olaylarıyla meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Bunların darbeye etkisi darbecilerin yazılan hatıratlarına göre "sebepl" olacak önemde değildir. Ancak ciddî bir gerekçe oluşturduğu da kabul edilmelidir. Her şeye rağmen darbe, askerler tarafından planlanan, geliştirilen ve başarılı bir harekettir. Bu açıdan DP iktidarı yakın tarihimizin akıllarda tazeliğini koruyan özelliğini dikkate almayarak darbeyi "hıyerarşik" gayrimeşru bir askerî hareket olarak telakki etme yanlışına düşmüş, ordu üst kademesinin kendisine bağlılığını ve verilen teminatı yeterli görmüştür.

27 Mayıs'a doğru darbe, göstergeleri, emareleri itibariyle ihtimal dışı bir seçenek değildi. Veriler bir darbenin mutlak ve muhakkak olmasa bile güçlü bir ihtimal olduğunun anlaşılmasına yeterdi. Ancak gerekli tedbirler alınamamış, aslında alınsa da muhtemelen geç kalınmış gibiydi. Çünkü Milli Savunma Bakanlığı'nın en kilit noktaları darbeye niyetli subaylar tarafından ele geçirilmiş, tüm kritik noktalara bu hedef doğrultusunda atamalar gerçekleştirilmişti. Yine de istihbarat kanalları daha güçlü çalışsaydı, darbenin önü alınabilirdi gibi görünmektedir.

DP Hükümeti, demokrasinin seçimlerle tecelli edeceği, herkesin tecelli eden neticeye inanması gerektiği anlayışıyla hareket ettiği için de darbenin gerçekleşme vasatını tahlil edememiştir. Oysa ülkemizde güçlü bürokratik yapı, temellerini “tepeden inmecilik” diye tesmiye edilen bir anlayıştan almaktadır. Cumhuriyet’in ilk dönemi, tüm kurumsal yapının belli bir görüş doğrultusunda belirlendiği, çoğulculuğun eksen ve etken olmadığı bir dönüşümün de yaşandığı yıllardı. Böyle bir yapıdan çok partili, demokratik bir yaşama geçilmesi dönüşümün de aynı hızla gerçekleşeceği anlamına gelmemekteydi. 27 yıl boyunca tüm kurumlarıyla iktidarda kalmış bir yapının kazanımlarını kaybetmesi anlaşılabilir bir şey olarak hesaba katılmalıydı. Bu yapının 1950 ve 1954 seçimlerinde görece gerilemiş olması, sessiz kalması, yanılıyla tasfiye edildiği şeklinde anlaşılmıştır. Oysa 1957 seçimlerinden sonra bu yapının tüm canlılığıyla ayakta durduğu az-çok görülmeye başlanmıştı. CHP’nin siyasî temsilciğini yaptığı bu yapı, bütün unsurlarıyla belli dozajlarda muhalefet geçtiler. CHP’nin yıpratıcı muhalefeti ise, DP’nin kılcal damarlarına kadar etki edebilecek bir profesyonellikteydi. DP, bu noktada CHP muhalefetinin “sinir harbi” üzerine kurulu muhalefetini de okuyamamış, aynı sertlikle cevap vermiştir. Oysa kurumsal yapı Ankara ve bürokrasi merkezlidir ve bu merkez, siyasî iktidardan çok CHP’ye yakındır. Bir müdahalede aktif ve belirleyici olan yapı bürokratik yapıdır; seçmen değil. DP, bu yapıyı dönüştüremediğinin farkına varamadığı gibi üstelik bir de bu yapının eline istemediği kadar koz vermiştir. DP, bahanelerin çoğu zaman sebep telakki edilebileceği gerçeğini de dikkate almamıştır. DP’nin vekâlet emrine aldığı akademisyen ve re’sen emekliye sevk ettiği yargıç sayısı fazla değildir; ancak dönemin nezaketi bu kabil kararların sahip oldukları önemden ve taşıdıkları ağırlıktan daha farklı bir şekilde anlaşılmasına ya da istismarına müsaitti.

Bürokratik yapının tahrikkar iktidar olma arzusuna verilen cevap aynı şekilde ve üslupta olunca kaybedenin DP iktidarı olması kaçınılmazdı. DP, 10 yıllık sürecin demokrasi kavramının ve anlayışının yerleştiği yanılısıyla, demokratik görünümlü demokrasi dışı propagandaya aynı şekilde demokrasi dışı usullerle cevap verdi. DP, tongaya düşmüş, çok iyi kamufle edilmiş demokrasi dışı muhalefete, yine aynı şekilde cevap verirken aynı başarıyı gösterememiştir. Tahkikat Encümeni kurulması, esasen 1924 Anayasası’na değil, maslahata ve mücadele tekniğine aykırıydı. CHP ve bürokratik yapının muhalefet ve propaganda da ne kadar yıkıcı davranırsa davranırsın demokrasi kavramına sığınma mazereti vardı; oysa DP, buna karşı kurumlarla cevap verdi. Aslında Tahkikat Komisyonu kurulması ve TBMM’nin tatile girmesi, tek siyasî-kurumsal yapı olan komisyonla iş gördürülmesi neticesini doğurduğu için olayların hızlanmasına da sebep olmuştur. Radyonun inandırıcılığı halk nezdinde bir mana ifade ediyordu; bürokratik yapının değil. Tahkikat Komisyonu’nun aldığı yayın yasağı darbe ertesi sosyal cinnet şeklinde tezahür edecek kıyma makineleri ve benzeri haberlerin de sebeplerinden biriydi. Hiç olmazsa darbe öncesi kıyma makineleri uydurmaları tedavülde değilse de İstanbul ve Ankara’da birçok üniversite öğrencisinin güvenlik güçleri tarafından öldürüldüğü iddiası yaygındı. Komisyonun İstanbul-Ankara Olayları için koyduğu yayın yasağı pireyi deve, habbeyi kubbe yapmıştır. CHP milletvekilleri bile

mecliste 30 kadar öğrencinin öldürüldüğünü söyleyebilmişlerdir. DP, yanlış bir taktikle hem meclisi tatile sokmuş hem de Komisyon kanalıyla basın yasağı getirmişti. Artık tüm kanallar kapalıydı ve muhalefet de bunu alabildiği kadar istismar etti.

DP'nin hataları tolere edilebilirdi ve zaten bunun belirtileri de görülmeye başlamıştı. En azından çok tepki çeken Tahkikat Encümeni'nin görevinin son bulduğu bizzat Menderes tarafından ifade edilmişti. Öğrenci ölümlerinin abartıldığı gibi olmadığı, öğrencilerin hedef alınarak öldürülmedikleri de ispatlanabilirdi; ancak darbe ihtimalinin güçlü seçenek olarak kabul edilip yine de kalmışsa alınacak bazı tedbirlerin alınmamasının izahı yoktu.

Darbeler, dış güvenlik ve ülke menfaatlerinin tehlikeye sokulduğu gayrimeşru hareketlerdir. 27 Mayıs darbesi ertesi gazetelerin manşetini süsleyen silah depolarının bir kısmı Kıbrıs'a gizlice gönderilecek silahların saklandığı yerlerdir. Darbe esnasında birçok yetkili gözaltına alındığı için bu konuda doğru bilgiye ulaşmak ve gerekli tedbirleri almak kısa sürede mümkün olamamıştır. "Dikta", "Gestapo", "Menderes'in silahlı birlikleri" söylemlerinin Kıbrıs'a gönderilecek silahlarla ilişkili olması ilginçtir.

27 Mayıs örneğinde görüldüğü üzere darbeler, nefretin ve kinin boca edildiği hareketlerdir. Özellikle basının ve üniversitenin intikamı korkunç olmuştur; bu korkunçluk, sosyal psikolojinin "örnek dönem-olay" kabul edip inceleyeceği bir zenginliğe sahne olmuş, idam talebi ve ısrarı bir histeri halini almıştır. O dönem muhalif basın mensubu ve talebe olup da idamları ısrarla talep etmeyen kimse yok gibidir.

Darbeler tüm dengelerin altüst olmasına sebep olan hareketlerdir. Sadece yönetimde değil, sosyal hayatta da kargaşalar baş göstermekte, haklı haksız tasfiyeler, ihbar furyaları, kötü muamele millî bütünlüğe de zarar vermektedir.

Darbeler, toplum barışını da dinamitleme potansiyeline sahiptir. 27 Mayıs bu açıdan da ibretliktir. Acı olayların yaşandığı bölgelerde mukim Kürt kökenli ileri gelen vatandaşlarımız, sırf DP'li oldukları için toplama kamplarına alınmış, bilahare iskâna tabi tutulmuş, bu da bölgede telafisi zor hasarlara yol açmıştır. Oysa bölgede 1938'le son bulan olaylardan sonra belli bir sükûnet hâsıl olmuş, 1950-1960 arasında da devlete kırılganlıkları olan bazı Kürt kökenli vatandaşlarımız DP iktidarının özgürlükçü açılımıyla devletle olan küskünlüklerini unutmuşlardır. DP iktidarıyla birlikte bir barış sağlanmıştır. 27 Mayıs darbesinden sonraki gözaltı ve iskânlar, siyasal Kürt hareketinin de sebeplerinden biri olarak zikredilmektedir.

Darbeler, sebep oldukları kirliliklerin uzun müddet temizlenemediği hareketlerdir. 10 yıl boyunca ülkeyi yönetmiş isyanların yüzlerinin tükürük ve balgam içinde kalması, çocukları yaşındaki subayların sıra dayacağından geçirilmeleri, bir kısmının idam edilmesi, idam edildikleri ipin mirasçılarında, ailelerinden tahsilini havi makbuzların kapılarına

yapıştırılması köklü bir devlet geçmişi ve idare geleneği olan bir ülkenin kaldırmakta zorlanacağı kirliliklerdendir.

27 Mayıs gecesi tüm Harbiye talebelerinin silahlanıp DP'li avına çıkmaları da askerî okulların eğitim-öğretim problemine işaret etmektedir.

Darbeler, bumerang etkisi yapan hareketlerdir. 27 Mayıs öncesi İsmet İnönü'ye zarar gelir endişesiyle İnönü'nün evinin civarında devriye gezen Fethi Gürcan, 27 Mayıs darbesinden sonra İnönü'yü de hedef alan bir darbe teşebbüsünün aktörü olmuş ve idam cezası CHP ağırlıklı bir oylamayla tasdik edilmiştir. Darbeler, zamanla destekçilerini ya da sempatizanlarını bile hedef alabilmektedir.

Darbeler, halk iradesinin önündeki en büyük engeldir. Sırf 1961 seçimlerini CHP kazanamadı diye yeni askerî hareketlilikler baş göstermiş, İnönü'nün başbakan olmasıyla ortalık durulur gibi olmuştur. Cumhurbaşkanlığına adaylığını koyan Ali Fuad Başgil ölüm tehdidiyle adaylıktan vazgeçirilmiş, Cemal Gürsel, meclisin silahla tehdit edilmesi neticesi Cumhurbaşkanı olmuştur.

Darbeler, getirdikleri yeni kurumlarla da millet iradesini dengelemek istemişler ancak ilginçtir, seçimin söz konusu olduğu kurumlarda tam aksi neticelerle karşılaşmışlardır. Senato seçimlerinde çoğunluğu yine DP'nin devamı kabul edilen partiler almıştır.

27 Mayıs, bürokratik yapının taleplerinin seçimler yoluyla gerçekleşmeyeceği varsayımıyla birçok yeni kurum ihdas etmiş ve bunları meclis ve hükümet gibi yetkilendirmeye çalışmıştır. Meclisle elde edilemeyen sonuçların, bu kurumlar aracılığıyla gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Yargı, kanayan haline getirilmiştir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’de değişen siyasal ve toplumsal yapıya göre devletin rolü dönüşüm göstermiştir. Yeni toplumsal ve siyasal yapı, kendi kurumlarını ve politikalarını oluştururken, bu duruma uygun sınıfsal ilişkiler ve onun en önemli parçalarından biri olan yönetimde değişiklikler gündeme gelmeye başlamıştır. 1946 yılıyla birlikte Türkiye çok partili siyasete geçiş başlamış ve -kesintilerle birlikte- bugüne kadar devam etmiştir. CHP’den kopanlar tarafından kurulan Demokrat Parti hızlı bir teşkilatlanma içine girerken, tüm ülkeden destek görmeye başlamış ve CHP’nin başlıca rakibi olmuştur. 1946-1960 arası dönemde iki büyük parti CHP ve DP mücadele etmişlerdir. 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde ipi DP göğüslemiştir. Burada dikkate değer husus, bu iki parti arasındaki ideolojik ayrımın büyük olmamasıdır. Çünkü DP nihayetinde CHP menşeli bir parti konumundadır. Ayrım asıl hitap ettikleri kitleyle alakalıdır. Bir CHP karşıtları merkezi olan DP, daha ziyade taşraya hitap eden bir söylemle halkın karşısına çıkmış, bunun karşısında CHP ise Cumhuriyetin ilk dönemlerinden itibaren kendi kimliğini tesis etmiş bir bürokrat-şehirli zümreyle siyasi hamlelerini gerçekleştirme yönüne gitmiştir.

Bu dönemde uzun yıllar boyunca iktidar partisi olmaya alışmış olan CHP ilk defa muhalefette yer almıştır ve bu CHP’nin alışık olmadığı bir durumdur. Muhalefet daha yeni hükümetin icraatlarını beklemeden şiddetli bir eleştiriye başlamıştır; eleştiri konusu DP’nin özellikle rejime aykırı davranışlarda bulunduğu yönünde olmuştur.

İktidara geldiği ilk günden itibaren sürekli bir darbe söylentisi ile karşı karşıya kalan DP, CHP’nin basın, ordu ve üniversiteleri de arkasına alarak yaptığı tehditkar muhalefet karşısında hırçınlaşmıştır. 1950-1960 döneminde muhalefete ve siyasal haklara getirilen kısıtlamalar, 1953 yılından başlayarak sürekli artış göstermiştir. 1950 tarihli Basın Kanunu’nda yapılan değişikliklerle beraber basın özgürlüğünü kısıtlayıcı çabalar, 6-7 Eylül Olayları, CHP’nin mal varlığına el konması, Tahkikat Komisyonunun kurulması gibi olayların yanında; ekonominin kötüleşmesi, enflasyonun artması üzerine DP, kentli tabanının ve üniversite üyelerinin desteğini kaybetmesini nedenleri arasında sayılmıştır. Bu süreçte toplumsal patlamalar ve siyasi gerginlik ordu içindeki cuntaları harekete geçirmiş ve cumhuriyet döneminde yönetimin ilk kez askeri bir zümrenin

iradesine geçtiği 27 Mayıs Darbesi gerçekleşmiştir. Geniş halk desteğini arkasına alan bir siyasi partinin darbe yoluyla iktidardan indirilmesi Türk siyasi hayatında yeni bir dönem başlatmıştır.

27 Mayıs darbesi, kardeş kavgasını önlemek ve DP Diktatörlüğüne son vermek iddiasıyla ve tam bir tarafsızlık söylemiyle gerçekleştirilmiştir. Ancak darbe ertesi yaşananlar, bu iddiayı zedelemiştir. Diğer siyasi partilerin de faaliyetleri durdurulmuş olmakla birlikte sadece Demokrat Parti, o güne kadar siyasi partiler için tatbik edilmeyen bir gerekçeyle, kongresini zamanında yapmadığı için mahkeme safahatında usulsüzlükler de yapılarak kapatılmıştır. Bunun ilk siyasî-hukukî pratik sonucu, Kurucu Meclis'in teşkilinde görülmüştür. MBK'nın düzenlemeleriyle hiçbir DP üyesinin Kurucu Meclis üyesi olmaması sağlanmış, Kurucu Meclis CHP ağırlıklı bir yapı olmuştur. Partilere tanınan kontenjan sınırlı olduğundan il ve meslek temsilcilerinin çoğunluğu da CHP'lilerden seçilmiştir. Bunların önemli bir kısmı da CHP milletvekilliği yapmış isimlerdir.

27 Mayıs darbesine doğru DP'nin seçmen desteğinde ciddî bir düşüş gözlemlenirse de bürokratik yapıyı ve aydın çevreleri karşısına aldığı, basınnsa tamamen muhalif bir çizgiye kaydığı söylenebilir. Basının bir kısmının DP'nin basın politikalarından dolayı muhalefete geçtiği görülmektedir.

27 Mayıs darbesi, millet çoğunluğuna dayanmanın, inanılmaz yatırımlar yapmanın, millete hizmet etmenin otomatik olarak bir darbeyi engelleyemeyeceğinin de somut bir örneği olmuştur. 27 Mayıs'ta millet çoğunluğu ve seçmen; irade beyanı ve tercih izharının ötesinde siyasî gelişmelere müdahil olabilecek bir seviyeye ulaşamadığını göstermiştir. DP Hükümeti, Türk Milleti'nin geleneksel muhalefet ve destek algısını doğru okuyamamıştır. Başbakan Adnan Menderes'in ziyaret ettiği her vilayet, kendisini coşkuyla karşılamaktadır. Ancak sadece darbe ertesi değil, infazlar olduğunda da kayda değer bir tepkiye tesadüf edilmemektedir. Millet çoğunluğu, "eylemli" tepki ve destek düşüncesinden uzak görünmektedir. Ancak seçim şeklinde tecelli eden irade beyanı ile "eylemli" olarak gösteremediği tepkiye yakın bir tercihten de çekinmemektedir. Anayasa oylamasında anayasaya %40 civarında hayır oyu vermesi ve 1961 seçim sonuçları bu sosyal-psikolojik olgunun da göstergeleri olarak okunmalıdır.

27 Mayıs darbesine yaklaşılacak günlerde DP iktidarının yalnızlaştığı görülmektedir. Ancak daha da ilginç hiçbir gençlik ve öğrenci tabanına dayanmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum DP'nin altyapı yatırımlarına, yol, fabrika, okul, baraj yapımına önem ve öncelik verirken insan faktörünü göz ardı ettiğini de göstermektedir. DP, üniversite gençliğinin tek-yönlü gelişimi ve bunun neticesinde de CHP'li kitlenin yoğunluğunu okuyamamış gibi görünmektedir. Gençlik heyecanının bu derece yoğunluğunun muhalefet içgüdüleriyle izah edilemeyeceği aşikârdır. Bu bir eğitim meselesi gibi görünmektedir.

Ankara'ya köylerden taşımayla getirilen toplama vatandaşlar dışında "Aktif kitle" desteği bulunmayan DP'nin salt seçmen çoğunluğuna güvenip gerekli tedbirleri almaması darbenin sebebi değilse bile kolayca gerçekleştirilmesinin mühim bir amilidir. 27 Mayıs darbesi bir halk ihtilali görünümünde değildir. Darbeler, ülkelerin başkente uzak veya yakın vilayetlerinde değil, bizatihi başkentlerinde gerçekleştirilir. 27 Mayıs darbesi kitle desteği açısından sadece İstanbul ve Ankara'daki öğrenci olaylarıyla meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Bunların darbeye etkisi darbecilerin yazılan hatıratlarına göre "sebeplere" olacak önemde değildir. Ancak ciddî bir gerekçe oluşturduğu da kabul edilmelidir. Her şeye rağmen darbe, askerler tarafından planlanan, geliştirilen ve başarılan bir harekettir. Bu açıdan DP iktidarı yakın tarihimizin akıllarda tazeliğini koruyan özelliğini dikkate almayarak darbeyi "hiyerarşik" gayrimeşru bir askerî hareket olarak telakki etme yanlısına düşmüş, ordu üst kademesinin kendisine bağlılığını ve verilen teminatı yeterli görmüştür.

27 Mayıs'a doğru darbe, göstergeleri, emareleri itibariyle ihtimal dışı bir seçenek değildi. Veriler bir darbenin mutlak ve muhakkak olmasa bile güçlü bir ihtimal olduğunun anlaşılmasına yeterdi. Ancak gerekli tedbirler alınamamış, aslında alınsa da muhtemelen geç kalınmış gibiydi. Çünkü Milli Savunma Bakanlığı'nın en kilit noktaları darbeye niyetli subaylar tarafından ele geçirilmiş, tüm kritik noktalara bu hedef doğrultusunda atamalar gerçekleştirilmişti. Yine de istihbarat kanalları daha güçlü çalışıyorsa, darbenin önü alınabilirdi gibi görünmektedir.

DP Hükümeti, demokrasinin seçimlerle tecelli edeceği, herkesin tecelli eden neticeye inanması gerektiği anlayışıyla hareket ettiği için de darbenin gerçekleşme vasatını tahlil edememiştir. Oysa ülkemizde güçlü bürokratik yapı, temellerini "tepeden inmecilik" diye tesmiye edilen bir anlayıştan almaktadır. Cumhuriyet'in ilk dönemi, tüm kurumsal yapının belli bir görüş doğrultusunda belirlendiği, çoğulculuğun eksen ve etken olmadığı bir dönüşümün de yaşandığı yıllardı. Böyle bir yapıdan çok partili, demokratik bir yaşama geçilmesi dönüşümün de aynı hızla gerçekleşeceği anlamına gelmemekteydi. 27 yıl boyunca tüm kurumlarıyla iktidarda kalmış bir yapının kazanımlarını kaybetmesi anlaşılabilir bir şey olarak hesaba katılmalıydı. Bu yapının 1950 ve 1954 seçimlerinde görece gerilemiş olması, sessiz kalması, yanılıyla tasfiye edildiği şeklinde anlaşılmalıdır. Oysa 1957 seçimlerinden sonra bu yapının tüm canlılığıyla ayakta durduğu az-çok görülmeye başlanmıştı. CHP'nin siyasî temsilciğini yaptığı bu yapı, bütün unsurlarıyla belli dozajlarda muhalefet geçtiler. CHP'nin yıpratıcı muhalefeti ise, DP'nin kılcal damarlarına kadar etki edebilecek bir profesyonellikteydi. DP, bu noktada CHP muhalefetine "sinir harbi" üzerine kurulu muhalefetine de okuyamamış, aynı sertlikle cevap vermiştir. Oysa kurumsal yapı Ankara ve bürokrasi merkezlidir ve bu merkez, siyasî iktidardan çok CHP'ye yakındır. Bir müdahalede aktif ve belirleyici olan yapı bürokratik yapıdır; seçmen değil. DP, bu yapıyı dönüştüremediğinin farkına varamadığı gibi üstelik bir de bu yapının eline istemediği kadar koz vermiştir. DP, bahanelerin çoğu zaman sebep telakki edilebileceği gerçeğini de dikkate almamıştır. DP'nin vekâlet emrine aldığı akademisyen ve re'sen emekliye sevk

ettiği yargıç sayısı fazla değildir; ancak dönemin nezaketi bu kabil kararların sahip oldukları önemden ve taşıdıkları ağırlıktan daha farklı bir şekilde anlaşılmasına ya da istismarına müsaitti.

Bürokratik yapının tahrikkar iktidar olma arzusuna verilen cevap aynı şekilde ve üslupta olunca kaybedenin DP iktidarı olması kaçınılmazdı. DP, 10 yıllık sürecin demokrasi kavramının ve anlayışının yerleştiği yanılığısıyla, demokratik görünümlü demokrasi dışı propagandaya aynı şekilde demokrasi dışı usullerle cevap verdi. DP, tongaya düşmüş, çok iyi kamufle edilmiş demokrasi dışı muhalefete, yine aynı şekilde cevap verirken aynı başarıyı gösterememiştir. Tahkikat Encümeni kurulması, esasen 1924 Anayasası'na değil, maslahata ve mücadele tekniğine aykırıydı. CHP ve bürokratik yapının muhalefet ve propaganda da ne kadar yıkıcı davranırsa davranırsın demokrasi kavramına sığınma mazereti vardı; oysa DP, buna karşı kurumlarla cevap verdi. Aslında Tahkikat Komisyonu kurulması ve TBMM'nin tatile girmesi, tek siyasi-kurumsal yapı olan komisyonla iş gördürülmesi neticesini doğurduğu için olayların hızlanmasına da sebep olmuştur. Radyonun inandırıcılığı halk nezdinde bir mana ifade ediyordu; bürokratik yapının değil. Tahkikat Komisyonu'nun aldığı yayın yasağı darbe ertesi sosyal cinnet şeklinde tezahür edecek kıyma makineleri ve benzeri haberlerin de sebeplerinden biriydi. Hiç olmazsa darbe öncesi kıyma makineleri uydurmaları tedavülde değilse de İstanbul ve Ankara'da birçok üniversite öğrencisinin güvenlik güçleri tarafından öldürüldüğü iddiası yaygındı. Komisyonun İstanbul-Ankara Olayları için koyduğu yayın yasağı pireyi deve, habbeyi kubbe yapmıştır. CHP milletvekilleri bile mecliste 30 kadar öğrencinin öldürüldüğünü söyleyebilmişlerdir. DP, yanlış bir taktikle hem meclisi tatile sokmuş hem de Komisyon kanalıyla basın yasağı getirmişti. Artık tüm kanallar kapalıydı ve muhalefet de bunu alabildiği kadar istismar etti.

DP'nin hataları tolere edilebilirdi ve zaten bunun belirtileri de görülmeye başlamıştı. En azından çok tepki çeken Tahkikat Komisyonu'nun görevinin son bulduğu bizzat Menderes tarafından ifade edilmişti. Öğrenci ölümlerinin abartıldığı gibi olmadığı, öğrencilerin hedef alınarak öldürülmedikleri de ispatlanabilirdi; ancak darbe ihtimalinin güçlü seçenek olarak kabul edilip yine de kalmışsa alınacak bazı tedbirlerin alınmamasının izahı yoktu.

Türkiye'yi darbelere götüren ana araç toplumsal şiddet ve terörün sürekli artarak insanları ve siyasal iktidarı bezdirmesi ve bunu vazife bilen bazı odakların "Bu düzen böyle gitmez" diyerek bir "kurtarıcı" misyonuyla duruma müdahale etmesidir. Nitekim terör, uzun dönemde siyasal düzeni yıkmaya yönelik bir araç olduğuna göre, onun kısa dönem içinde bazı amaçlarının bulunması doğaldır, örneğin, Fransız sosyal psikologu Roger Mucchielli terörizmi daha çok düzene karşı olma boyutlarıyla ele almış ve onu "yıkıcılık" olarak tanımlamıştır. Mucchielli'ye göre, ilk aşamada, yıkıcılar özellikle kamuoyunu etkilemeyi amaçlamaktadırlar. Birbirleriyle sıkı sıkıya ilintili olan bu kısa dönem amaçları üç başlık altında toplanabilir: Hedef alınan ulusun moral gücünü yıkmak ve onu oluşturan grupları parçalamak; otoriteyi, onun koruyucularını,

görevlilerini ve önemli kişilerini kamuoyunda küçültmek; halk içinde kurulu düzen yanlısı herhangi bir kendiliğinden girişimi önlemek için, yığınları etkisizleştirmek ve herkesi "kendi başının çaresine bakmayı" arar duruma düşürmek.

Terör eylemlerinin bu aşamadaki temel amaçları halkın gözünde siyasal iktidarı yıpratmak ve giderek, devletin manevi otoritesinin zayıflamasını sağlamaktır. Öyle ki, bu "otorite bunalımı" bu kez de yöneticilerin yeteneksizliklerinin bir kanıtı olarak ileri sürülecek ve yığınlar mevcut iktidara karşı başkaldırıya itilecektir. Kısacası, siyasal terörün kısa dönemdeki birincil amacı, merkezi iktidarı istikrarsızlaştırarak ve kamuoyunu yıldırmaı gerçekleştirmektir.

Darbeler, dış güvenlik ve ülke menfaatlerinin tehlikeye sokulduğu gayrimeşru hareketlerdir. 27 Mayıs darbesi ertesi gazetelerin manşetini süsleyen silah depolarının bir kısmı Kıbrıs'a gizlice gönderilecek silahların saklandığı yerlerdir. Darbe esnasında birçok yetkili gözaltına alındığı için bu konuda doğru bilgiye ulaşmak ve gerekli tedbirleri almak kısa sürede mümkün olamamıştır. "Dikta", "Gestapo", "Menderes'in silahlı birlikleri" söylemlerinin Kıbrıs'a gönderilecek silahlarla ilişkili olması ilginçtir. 27 Mayıs örneğinde görüldüğü üzere darbeler, nefretin ve kinin boca edildiği hareketlerdir. Özellikle basının ve üniversitenin intikamı korkunç olmuştur; bu korkunçluk, sosyal psikolojinin "örnek dönem-olay" kabul edip inceleyeceği bir zenginliğe sahne olmuş, idam talebi ve ısrarı bir histeri halini almıştır. O dönem muhalif basın mensubu ve talebe olup da idamları ısrarla talep etmeyen kimse yok gibidir.

Darbeler tüm dengelerin altüst olmasına sebep olan hareketlerdir. Sadece yönetimde değil, sosyal hayatta da kargaşalar baş göstermekte, haklı haksız tasfiyeler, ihbar furyaları, kötü muamele millî bütünlüğe de zarar vermektedir.

Darbeler, toplum barışını da dinamitleme potansiyeline sahiptir. 27 Mayıs bu açıdan da ibretliktir. Acı olayların yaşandığı bölgelerde mukim Kürt kökenli ileri gelen vatandaşlarımız, sırf DP'li oldukları için toplama kamplarına alınmış, bilahare iskâna tabi tutulmuş, bu da bölgede telafisi zor hasarlara yol açmıştır. Oysa bölgede 1938'le son bulan olaylardan sonra belli bir sükûnet hâsıl olmuş, 1950-1960 arasında da devlete kırgınlıkları olan bazı Kürt kökenli vatandaşlarımız DP iktidarının özgürlükçü açılımıyla devletle olan küskünlülerini unutmışlardır. DP iktidarıyla birlikte bir barış sağlanmıştır. 27 Mayıs darbesinden sonraki gözaltı ve iskânlar, siyasal Kürt hareketinin de sebeplerinden biri olarak zikredilmektedir.

Darbeler, sebep oldukları kirliliklerin uzun müddet temizlenemediği hareketlerdir. 10 yıl boyunca ülkeyi yönetmiş isyanların yüzlerinin tükürük ve balgam içinde kalması, çocukları yaşındaki subayların sıra dayığından geçirilmeleri, bir kısmının idam edilmesi, idam edildikleri ipin mirasçılarında, ailelerinden tahsilini havi makbuzların kapılarına yapıştirılması köklü bir devlet geçmişi ve idare geleneği olan bir ülkenin kaldırmakta zorlanacağı kirliliklerdendir.

27 Mayıs gecesi tüm Harbiye talebelerinin silahlanıp DP'li avına çıkmaları da askerî okulların eğitim-öğretim problemine işaret etmektedir.

Darbeler, bumerang etkisi yapan hareketlerdir. 27 Mayıs öncesi İsmet İnönü'ye zarar gelir endişesiyle İnönü'nün evinin civarında devriye gezen Fethi Gürcan, 27 Mayıs darbesinden sonra İnönü'yü de hedef alan bir darbe teşebbüsünün aktörü olmuş ve idam cezası CHP ağırlıklı bir oylamayla tasdik edilmiştir. Darbeler, zamanla destekçilerini ya da sempatizanlarını bile hedef alabilmektedir.

Darbeler, halk iradesinin önündeki en büyük engeldir. Sırf 1961 seçimlerini CHP kazanamadı diye yeni askerî hareketlilikler baş göstermiş, İnönü'nün başbakan olmasıyla ortalık durulur gibi olmuştur. Cumhurbaşkanlığına adaylığını koyan Ali Fuad Başgil ölüm tehdidiyle adaylıktan vazgeçirilmiş, Cemal Gürsel, meclisin silahla tehdit edilmesi neticesi Cumhurbaşkanı olmuştur.

Darbeler, getirdikleri yeni kurumlarla da millet iradesini dengelemek istemişler ancak ilginçtir, seçimin söz konusu olduğu kurumlarda tam aksi neticelerle karşılaşmışlardır. Senato seçimlerinde çoğunluğu yine DP'nin devamı kabul edilen partiler almıştır. 27 Mayıs, bürokratik yapının taleplerinin seçimler yoluyla gerçekleşmeyeceği varsayımıyla birçok yeni kurum ihdas etmiş ve bunları meclis ve hükümet gibi yetkilendirmeye çalışmıştır. Meclisle elde edilemeyen sonuçların, bu kurumlar aracılığıyla gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Yargı, kanayan haline getirilmiştir. Darbe sonrası dönemde Milli Birlik Komitesi kurulmuş ve yeniden demokrasiye geçilinceye kadar askerlerin oluşturduğu bu komite yönetimde kalmıştır. 18 aylık bir dönemden sonra yapılan seçimler sonucunda, en fazla oyu alan iki parti CHP ve DP'nin devamı niteliğindeki AP yeterli çoğunluğu sağlayamadıkları için mecburi bir koalisyon kurma yoluna gitmişlerdir. Bu ise tarihimizin ilk koalisyon hükümeti olmuştur. Bu ise özellikle 1971 sonrası istikrarsız koalisyonlar döneminin habercisi olmuştur. Ayrıca MBK'nın atadığı yargıçların yönettiği Yassıada Soruşturmaları ve DP yöneticilerinin trajik sonları ise Türk milletinin hafızasından hiç silinmemiş idam edilen Adnan Menderes siyasi bir sembol haline gelmiştir. 14 Ekim 1960'tan 15 Eylül 1961'e kadar geçen süreçte Yassıada mahkemelerinde 592 kişi sanık olarak yargılanmıştır. DP'nin ileri gelenlerinden 228 kişi hakkında ölüm cezası istenmiş ve nihayetinde yalnızca Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan hakkında verilen idam cezaları uygulanmıştır. Yassıada mahkemelerinde verilen bu kararlar kamuoyunda günümüze kadar sürecek tartışmaların da başlangıcı olmuştur. Parlamenter sisteme geçildikten sonra özellikle 1960-1970 yılları arasında bazı siyasi partilerle ordu arasındaki gerginliğin temel meselesini bu idamlar oluşturmuştur. Toplumun bir kesiminin bütün hoşnutsuzluklara rağmen halkoyu ile üç kez iktidara gelmiş bir siyasi partinin –veya demokratik yollarla iktidara gelmiş herhangi bir partinin- yöneticilerinin böyle trajik bir sonu hak etmediği-etmeyecekleri söylenebilir.

Anayasa yapma yetkisine sahip olan Kurucu Meclise DP yanlısı kişiler

alınmamıştır. Aynı durum Temsilciler Meclisi için de söz konusudur. On yıl boyunca mecliste ağırlıklı bir oranda temsil edilmiş bir siyasi iradenin anayasa yapma sürecine katılamaması bu anayasanın kabullenilmesini oldukça zorlaştırmıştır. Bu nedenle Türkiye gündeminden anayasa tartışmaları hiç eksik olmamıştır.

Darbe sonrası döneme parti tabanlarındaki anlaşmazlıklar ve silah gölgesi altında yapılan siyaset damgasını vurmuştur. İki düşman kardeş CHP ve AP'nin birlikteliği henüz devam etmekte olan darbe havası tedirginliği ve ülkenin içinde bulunduğu zor durumla paralel bir seyir izlemiştir. Bu hassas dönemde Yassıda mahkumu DP'lilerin affı ana gündemi oluşturmuştur ve partilerarası çekişmeler bu temel üzerine şekillenmiştir. CHP ve AP arasında bir uyum beklentisi ise bu sebeple daima ikinci planda kalmıştır. 22 Şubat 1962 ve 22 Mayıs 1963'de Talat Aydemir tarafından teşebbüs edilen iki darbe girişimi ise hala siyasetin keskin bir dönemecten geçtiğinin bir kanıtı olarak gösterilebilir.

Bütün bunlarla birlikte 1960'lı yılların başlamasıyla birlikte Türkiye bir sosyal dönüşümün eşiğine gelmiştir. Köyden kente göçle birlikte sosyolojik yapıda bir değişim süreci yaşanmıştır. Bu ise siyaseti yakından ilgilendirmiştir. Çünkü çevrenin merkeze kayması parti politikalarının tekrar gözden geçirilmesi zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir. Bu değişimi en iyi şekilde tabana yayan ve vatandaşın nabzını en iyi tutan partiler, bundan sonraki dönemlerde iktidara geçeceklerdir. Darbe sorunların çözümünden ziyade artmasına sebep olmuştur. 27 Mayıs'ın belki de en önemli sonucu diğer darbelerin önünü açmasıdır. Nitekim bundan sonraki dönemde Türkiye 12 Mart'la yüzleşecektir.

12 Mart yönetiminin amacı, 1960'ta olduğu gibi, bir dizi sosyal ve ekonomik reformlarla gelişmeyi sağlamak ve siyasal düzensizliği ortadan kaldırmak olarak dillendirilse de bu konularda bir başarı sağlanamamıştır. Üç yıllık askeri-sivil rejim, bunların dışında başka eylemlerde de bulunmuştur. Bunlardan en önemlisi Anayasa değişiklikleridir. Bu değişikliklerle Anayasa'nın yaklaşık dörtte biri yenilenmiş ve 11 geçici hüküm getirilmiştir. Değişiklikler öncelikle 1961 Anayasası'nın haklar ve özgürlükler düzenine yönelik olmuş ve devleti bireylere karşı koruma mantığı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Haklar ve özgürlükler bakımından Anayasa ile getirilen güvenceler zayıflatılmıştır. Ancak ne 1973'e kadar olan devrede ne de 1973'ten sonra yaşanan tüm hükümet denemeleri (CHP-MSP koalisyonu, MC, CHP Hükümeti ve AP Azınlık Hükümeti) istikrarlı bir siyasal yönetim oluşturma konusunda başarılı olamamıştır. Kronikleşen siyasal belirsizlik koşullarında aşırı sağ ve merkezdeki siyasal kadroların yenilenmesi ve geleneksel partilerin, egemenlerin temsil sorununa çözüm getirecek bir dönüşüm geçirmesi, Türkiye siyasetine "istikrar" kazandırmanın tek yolu olarak gözükmüştür. Bunun için yeni bir siyasal üst yapı gerekmiştir. Terör olaylarından bezmiş halk tarafından ordu bunu yapacak tek güç olarak görülmüştür. Bu da beraberinde 12 Eylül askeri müdahalesini getirmiştir. Bu dönemde yaşanan istikrarsızlığın ana nedeni olarak 1961 Anayasası görülmüştür.

Sağ oyların parçalandığı 1970'li yıllarda hiçbir parti, Millet Meclisinde mutlak çoğunluk sağlayamamıştır. Bu durumun yol açtığı istikrarsız koalisyon hükümetleri dönemi, özellikle bu koalisyonlarda iki uç partinin (Milli Selamet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi) anahtar rolü oynayarak sayısal güçleriyle orantılı olmayan ödünlere elde etmeleri, seçim sisteminin uygunluğu hakkında ciddi kuşkular yaratmıştır. Bu kuşkular, 12 Eylül 1980 müdahalesinden sonra, daha farklı bir seçim sistemi denemesine girişilmesinin fikri zeminini oluşturmuştur.

Genel olarak değerlendirildiğinde 27 Mayıs'ın sonuçları, 12 Eylül'ün sebeplerine zemin hazırlamıştır. En önemli etken siyasi istikrarsızlıktır ki 1961-1980 arası dönemde 19 yılda 18 hükümet kurulması bunun en iyi kanıtıdır. Bunun yanında seçim sistemlerinin ve seçim sürelerinin sürekli değişmesi bir kargaşaya neden olmuştur ki, bu dönemde toplamda 14 seçim ve 1 referandum yapılmıştır. Partilerdeki bölünmeler ve buna ülkenin dört bir yanında görülen kısır siyasi çekişmeler, toplumsal yapıdaki değişiklikler ve artan gerginlikler, ekonomik sıkıntılar, dış politikadaki dalgalanmalar 1961-1980 dönemine damgasını vurmuştur. 19 yılda 3 askeri müdahale ve bilinen veya bilinmeyen birçok darbe girişimi olmuştur. 1961-1980 arası dönemde Bakanlar Kurulu 7 kez sıkıyönetim ilan etmiş, bunların 6'sı TBMM'ce onanmış, 1'i ise reddedilmiştir. Bu dönemde sıkıyönetim uygulamaları 37 kez uzatılmıştır. Sıkıyönetim ilanı sonucunda bu 19 yılın yaklaşık 7.5 yıl boyunca ülkenin çeşitli yerlerinde sıkıyönetim uygulanmıştır. Bütün bunlardan en büyük zararı devletiyle, milletiyle Türkiye görmüştür.

Devlet-millet birlikteliğinin pekişmesi için olmazsa olmaz şartların başında demokrasi gelmektedir. Bunun içinde ülkenin tüm kurumlarıyla bir ahenk içinde çalışması zorunludur. Bu şekilde ülkemizde demokrasi kültürü gelişecektir. Hiçbir şahsın, kurumun, partinin, yabancı devletin menfaati, Türk milleti ve devletinin huzur ve refahından üstün değildir ve üstün tutulmamalıdır.

ÖNERİLER

1. Yeni bir Anayasa yapılmalıdır. Bu Anayasa uluslararası demokrasi standartlarına uygun olmalıdır.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan beri gündemi meşgul eden konuların başında Anayasalar gelmektedir. 1924 Anayasası özellikle 1950-1960 arası dönemde, 1961 Anayasası 1961-1980 arası dönemde, 1982 Anayasası ise bugünü kadar hep tartışılmıştır. Kimi zaman bu Anayasalarda değişiklikler yapılmış, kimi zaman referanduma gidilmiştir. Nihayetinde bu konular devlet erkleri arasında çoğu zaman gerilimi tırmandırılmış, ülkenin modern dünyadaki gelişmelere ayak uydurmasına engel olmuştur.

2. Askerin görev tanımı, yetkileri ve sınırları net bir şekilde belirlenmelidir. Askeri alanı ilgilendiren hukuki mevzuatta tartışmaya açık alanlar bırakılmamalıdır.

Devlet birçok kurumdan oluşur. Bu kurumların her birinin bir görevi vardır ve bu çerçevede devlet mekanizmasının işleyişi sağlanır. Türkiye’de darbelerin gelişim sürecine bakıldığında bir yetki karmaşası olduğu görülmektedir. Bundan dolayı asker kendisini devletin asıl idarecisi, cumhuriyetin asıl koruyucusu olarak görmüş, halkın tercihleri göz ardı edilmiş, Meclisler, partiler kapatılmış, yargılamalara müdahale edilmiş, haksız yere birçok insan ölüm cezası almış, hapis yatmıştır. Darbeler için yasal dayanak olan özellikle Askeri İç Hizmet Kanunu buna dayalı alt mevzuat yeniden düzenlenmeli, en ufak bir ima bile olsa halkın iradesinin önüne geçebilecek hiçbir madde askerle ilgili hiçbir mevzuata barındırılmamalıdır.

3. Genelkurmay Başkanlığı Milli Savunma Bakanlığına bağlanmalıdır.

Sivil irade-asker arasında ilişkinin net bir şekilde ortaya konulabilmesi için bu değişiklik şarttır. Yakın bir döneme kadar bazı toplantı ve merasimlerde sembolik de olsa askerin halkın temsilcisi olan Başbakan, Meclis Başkanı vs. ile aynı protokol seviyesinde olduğu görülmüştür. Bu demokrasi kültürünü zedeleyen bir durumdur. Demokratik ülkelerin çoğunda asker Milli Savunma Bakanlığına bağlanarak bu ve bunun gibi sorunlar ortadan kaldırılmıştır. Türkiye’nin bir an önce bu mekanizmayı işletmelidir.

4. Milli Güvenlik Kurulu, 1933-1960 arasında olduğu gibi, dış savunma ve seferberlik konularında görüşlerine başvurulmuş bir kurul haline dönüştürülmelidir.

Kurulun toplanması sürekli değil, ihtiyaca göre ve Cumhurbaşkanı ve Başbakanın çağrılıyla olmalıdır. Kurulda gündem belirleme yetkisi sadece Cumhurbaşkanı ve Başbakanda olmalıdır.

5. AB üyelik yolundaki reformlar kararlılıkla sürdürülmelidir.

Gelişmiş ülke standartlarında demokratikleşmenin ve asker-sivil ilişkilerinin oluşturulması açısından AB ilişkileri devam ettirilmelidir. AB ülkelerinin çoğunda demokrasi ve insan hakları kültürünün belli bir standart çerçevesinde yürüdüğü görülmektedir. Türkiye'nin bu uluslararası standartlara uygun yasal düzenlemeler yapması gerekmektedir.

6. Atama, terfi, kutlama ve hiyerarşi oluşturma gibi kurumsal ve toplumsal ilişkilerde yazılı kurallar kadar etkili olan **teamüllerden**, sivil siyaset alanının aşığılayan ve sivil alanı haksızca daraltan hususlar tespit edilmeli ve değiştirilmelidir.

7. 1960'tan sonra yerleşik hale gelen; askerlere lojman, sosyal alan ve hastane vb. gibi ayrı mekanların oluşturulması uygulamaları kaldırılmalı, asker-sivil kaynaşmasını ve paylaşımını sağlayacak mekanlar ve ortak alanlar oluşturulmalıdır.

8. Darbecilerin tamamı yargılanmalıdır.

Türkiye'nin yakın geçmişinde bu fiile iştirak etmiş kişilerin yargı önüne çıkarılması zorunludur. Darbelerde aktif rol almış kişilerin mal varlıkları araştırılmalı, haksız kazanımların tespiti halinde hazineye devri sağlanmalıdır.

9. Darbe yapma, darbeye teşebbüs suçunun nitelikleri, iştirak halleri, darbe yapmayı övme-teşvik etme vb. suçlar kesin bir şekilde belirlenmeli, bu suça ağır cezai yaptırımlar öngörülmalıdır.

Türk hukuk sistemi yeniden gözden geçirilerek darbelere ve darbecilere yönelik tanımlamalar ve öngörülen cezai yaptırımlar netleştirilmelidir.

10. Darbe süreçlerinde mağdur olan kişilere maddi/manevi tüm hakları iade edilmelidir.

Menderes'in "vatana ihanetten yargılanması ve alınan ceza" ve Bedi'üz-zamanın mezarının bulunması da dahil olmak üzere, görevden alınma, hapis gibi mağduriyetlerin giderilmesi, halkların iade edilmesi sağlanmalıdır.

11. Darbe süreçlerinde yapılan fişlemeler imha edilmelidir. Demokratik bir ülkede görülmeyecek durumların başında fişleme gelmektedir. Fişlemenin temelinde insanları ayırt etme, kamplara bölme ve ötekileştirme yatmaktadır. Daha sonra meydana gelebilecek fişleme olaylarına engel olmak için gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

12. Hukuk alanındaki ikilik kaldırılmalıdır. Yargıdaki çift başlılık ivedilikle giderilmelidir. Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi kaldırılmalı; disiplin mahkemelerine intikal eden davalar mutlaka sivil yargının görev kapsamına sokulmalıdır.

13. Darbe öncesi ve sonrası askerlere ve asker-sivil ortaklıklara ait şirketlerin elde ettikleri kazançlar, bu şirketlerin kamu ortaklıkları, kamudan devralınan ve kamuya devredilen varlıklar incelenmeli ve araştırılmalıdır.

14. Askeri harcamaların tamamı denetlenebilmelidir.

15. Sivil hayata müdahale edebilen Jandarma sistemi kaldırılarak görevleri polise devredilmelidir.

16. Askeri okullara alınan öğrenciler; ÖSYM sistemi ile alınarak, bilgi ve beceri ölçen kriterlerin dışında başka bir değerlendirmeye tabi tutulmamalıdır.

Silahlı Kuvvetlere personel temin eden eğitim kurumlarının müfredatı yeniden ele alınmalıdır. Askeri liseler milli eğitim bakanlığına bağlanmalı; askerlik bilimi dışında kalan fen ve sosyal bilimlere ilişkin dersler mutlaka sivil öğretmenler eliyle yürütülmelidir.

(POLİS AKADEMİSİ ÖRNEĞİ GİBİ)

Askeri öğrencilere, hakikatin tek ve mutlak olmadığı; farklı bakış açılarının bir kargaşa değil, zenginlik olarak algılanması gerektiğine yönelik olarak dersler verilmelidir. Bu doğrultuda işlenecek, felsefe, sosyoloji, psikoloji, dinler tarihi, gibi derslerin demokratik duyarlılıklarıyla temayüz etmiş seçkin akademisyenlerce verilmeleri sağlanmalıdır.

Özellikle Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin sadece askeri okullarda değil sivil okullarda bile tek bir bakış açısıyla işlenmekte olduğu bilinmektedir. Kamunun yaptığı sınavlarda bile cevap anahtarının anti demokratik ve militarist yanıtları doğru olarak kabul ettiği tespit edilmektedir. Tek partili otoriterizmin övgüsünün yapıldığı, askeri darbeleri onaylar nitelikteki bu tip ders ya da soru bankaları yeniden düzenlenmelidir.

Sivil okullardaki askeri yanaşık düzen eğitimlerine benzer merasimler mutlaka kaldırılmalıdır. Okul müdürlerinin militer bir tınıyla verdikleri komutlar, rahatlar, hazır olar, dikkat çekmeler terk edilmelidir.

Adeta birer üniforma niteliğinde olan ilk ve ortaöğretimdeki kıyafet rejimi değiştirilmeli; tıpkı Batıda olduğu gibi kıyafetler serbest bırakılmalıdır. İlgisiz gibi gözükse de tek tip kıyafet olgusu, baskıyı, tahakkümü ve militarizmi beslemektedir.

17. Orta ve liselerin ders kitaplarında darbelerin olumsuz etkileri anlatılmalıdır. Özellikle tarih ders kitaplarında 1950 sonrası dönem ve darbelerle ilgili bilgiler verilmeli ve müfredat yenilenmelidir.

18. Darbe sonrası darbecilerin sivil hayata yansıyan uzantıları olan okul, sokak, cadde, amfi, spor tesisleri gibi mekanlarla varsa kurum ve kuruluşların isimleri, heykeller, anıtlar gibi varlıklar İçişleri Bakanlığı marifetiyle kaldırılmalıdır.

19. Darbe süreçlerinde tutulan kayıtlar ve evraklar açıklanmalıdır.

Darbe süreçlerindeki bakanlar kurulu kararları, askeri konsey kararları, gizli olan tutanaklar, yazışmalar, resmi kayıt ve belgeler kamuoyuna açılmalıdır.

20. Darbelerin olumsuz etkileri ve sonuçları hakkında toplumsal bilinci arttıracak toplantı, yayın, film gibi çalışmalar desteklenmeli, müze-anıt gibi görsel yapılara yer verilmelidir.

21. Her darbenin ardından bazı kesimlerin ekonomik olarak nemalandıkları iddia edilmektedir. Bu doğrultuda;

Darbe dönemlerinin ekonomi politiğini incelemeye yönelik olarak, üniversitelerin sosyal bilimler enstitüleriyle temasa geçilmeli; tez yöneticiliklerinde bulunacak olan akademisyenlere, özellikle bu hususun incelenmesine yönelik olarak, öğrencilerini teşvik etmeleri hatırlatılmalıdır.

Devletimizin kimi bürokratik temayüllerinin son yıllarda oldukça azaltıldığı kabul edilse de, özellikle araştırmacıların en çok sıkıntısını çektikleri husus, ezber bozacak yeni bilgi ve belgelere ulaşma konusunda, kimi kamu kuruluşlarından gördükleri ketumiyettir. Bu nedenle, yakın dönemdeki darbelerin farklı boyutlarını araştırma arzusuyla çalışacak olan araştırmacılara her türlü bilgi ve belgelerden istifade imkânları mutlaka sağlanmalıdır.

22. Demokrasiyi kesintiye uğratan tüm darbe, muhtıra ve müdahalelere karşı alınması gereken tedbirleri ve demokrasiyi daha katılımcı kılmakla görevli, en azından bir müsteşarlık düzeyinde yapılanmaya gidilmelidir. Arzulanan, demokrasiyi güçlendirme ve geliştirmeden sorumlu bir devlet bakanlığı olsa da; müsteşarlık düzeyindeki bir idari mekanizma, bu istikamette iyi bir başlangıç olabilir.

23. Halk nezdinde her darbe sonrası yaşanan insani dramlar sürekli gündemde tutulmalı ve en kötü sivil rejimin en iyi askeri rejimden daha evla olduğu hususu işlenmelidir.

Bu doğrultuda medyadan olabildiği ölçüde yararlanılmalı; darbeler sonrasında mağdur olanların TBMM'ye, yaşadıklarını sözlü veya yazılı olarak aktarmaları istenmelidir.

Anlatılanlar gerektiği takdirde senaryolaştırılmalı, demokratik duyarlılıkları bilinen yapımcı ve yönetmenlerle işbirliği yapılarak filme ya da belgesellere konu edilmeleri sağlanmalıdır. Bu çerçevede, Kültür Bakanlığının maddi ve manevi katkıları esirgenmemelidir.

24. Her darbe sonrası yaşanan, gözaltı ve tutukluluk hallerinde vuku bulan işkence ve kötü muameleler, mağdurlarının tespit ettikleri failleriyle birlikte araştırılmalı; işkence gören ile yapanların yüzleştirilmeleri mutlaka sağlanmalıdır. Bu hususta özellikle 12 Mart, 12 Eylül ve 28 Şubat'ta TBMM Dilekçe Komisyonu arşivine intikal ettirilmiş başvurular yeniden ele alınmalıdır.

İşkence ve kötü muamelelere tabi tutulmuş olanların iddialarını ispatlama yönünde talep ettikleri tıbbi muayenelerde bulunup; baskıyla ya da gönüllü olarak mesleki etiğe aykırı olarak rapor düzenleyen hekimler tespit edilmelidir. Özellikle darbe dönemlerinde, askerlik vazifelerini hekim olarak yerine getirdikleri esnada üstlerinden gördükleri cebir vesilesiyle, tıbbi bilirkişiliklerinin suiistimal edildiğini ifade eden hekimler tespit edilip; müracaatları sağlanmalıdır.

25. Askeri cezaevlerindeki işkence söylentileri; söylentinin ötesinde birer gerçekmiş gibi durmaktadır. Bu cezaevleri de tıpkı diğerleri gibi Adalet Bakanlığına bağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adanır, Fikret, **Makedonya Sorunu**, çev. İhsan Catay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Ağaoğlu, Ahmet, **Serbest Fırka Hatıraları**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994 (1950).
- Ağaoğlu, Samet, **Aşina Yüzler**, İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi, 1965.
- Ağaoğlu, Samet, **Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri: Bir Soru**, İstanbul: Baha Matbaası, 1972.
- Ağaoğlu, Samet, **Marmara'da Bir Ada**, İstanbul: Baha Matbaası, 1972.
- Ağaoğlu, Samet, **Siyasi Günlük** (Demokrat Parti'nin Kuruluşu), Yay. Haz. Cemil Koçak, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.
- Ahmad, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Hil Yayını, 1994.
- Ahmed Refik, **İnkılâb-ı Azîm**, Dersaadet Asır Matbaası, 1324.
- Ak Devrim**, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1960.
- Akandere, Osman, **Milli Şef Dönemi** (Çok-Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler 1938-1945), İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.
- Akbıykoğlu, Ali Rıza, **Demokrasi ve İsmet Paşa**, Ankara: Filiz Matbaacılık, 1986.
- Aksoy, Suat, **100 Soruda Türkiye'de Toprak Meselesi**, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1969.
- Aksoy, Muammer, **Partizan Radyo ve D.P.** Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1960.
- Aldıkaçtı, Orhan, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, İstanbul: İÜ Yayınlarından No: 1850, Hukuk Fakültesi No: 413, Yenilik Matbaası, 1973.
- Ali Naci, **Ya Hürriyet Ya Ölüm**, İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1934.
- Altuğ, Kurtul, **27 Mayıs'tan 12 Mart'a**, İstanbul: Yılmaz Yayınları, 1991.
- Altuğ, Kurtul, **Bir Numaralı Tanık**, İstanbul: Doğan Kitapçılık A.Ş. 2006.
- Arcayürek, Cüneyt, **Bir İktidar Bir İhtilâl 1955-1960** (Cüneyt Arcayürek Açıklıyor-3), Ankara: Bilgi Yayınevi, 1984.
- Arcayürek, Cüneyt, **Yeni İktidar Yeni Dönem 1951-1954** (Cüneyt Arcayürek Açıklıyor-2), Ankara: Bilgi Yayınevi, 1985.
- Arsebük, Esat, "*CHP'nin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkındaki Kanuna Dair*", **AÜHF Dergisi**, Yıl 1953 Cilt 10 Sayı 1-4, 426-432.
- Avşar, Abdülhamit, **Serbest Cumhuriyet Fırkası** (Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü), İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998.
- Ayata, Ayşe Güneş, **CHP** (Örgüt ve İdeoloji), Ankara: Gündoğan Yayınları, 1992.
- Aydemir, Talat. **Ve Talat Aydemir Konuşuyor**, İstanbul: May Yayınları, 1966.

- Aydın, Suavi, *“İki İttihat-Terakki: İki Ayrı Zihniyet, İki Ayrı Siyaset”*, , Mehmet Ö. Alkan (ed), **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce (Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi)**, Cilt 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- Bağce, H. Emre, *“Tek Partili Yıllarda Kritik Bir Yol Ayrımı: Atatürk-İnönü Çatışması”*, **Demokrasi Platformu**, Yıl 8 Sayı 30 Bahar 2012, 75-94.
- Başgil, Ali Fuad, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, İstanbul: Yağmur Yayınları, 2006.
- Başkaya, Fikret, **Paradigmanı İflâsı** (Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş), İstanbul: Doz Yayınları, 1991.
- Bayar, Celal (Anlatan), **Bir Darbenin Anatomisi** (27 Mayıs İhtilali), Yazan İsmet Bozdağ, İstanbul: Emre Yayınları, 1991.
- Bayar, Celâl, (Anlatan), **Başvekilim Menderes**, Der. İsmet Bozdağ, İstanbul: Tercüman Yayınları, 1986.
- Bayar, Celâl, **Kayseri Cezaevi Günlüğü**, Haz. Yücel A. Demirel, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 1999.
- Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi** Cilt: II Kısım: I, Ankara: TTK Basımevi, 1991.
- Belen (Keleş), Nezahat, [Türkiye’ye Damgasını Vuran Bir Dönem, Bir Olay, Bir Yaşam] **Dr. Baha Akşit**, (Demokrat Parti Dönemi Yassıada Mahkemeleri ve Yassıada Sonrası), İzmir: Kanaat Basımevi, 1995.
- Berkes, Niyazi, **Unutulan Yıllar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- Bilginer, Recep, **Üç İktidar Üç Hayal Kırıklığı**, İstanbul: Doğan Kitap, 2005.
- Birgit, Orhan, **Evvel Zaman İçinde**, İstanbul: Doğan Kitap, 2005.
- Birgit, Orhan, **Evvel Zaman İçinde**, İstanbul: Doğan Kitap, 2005.
- Birinci, Ali, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1990.
- Bleda, Mithat Şükrü, **İmparatorluğun Çöküşü**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1979.
- Boratav, Korkut, **Türkiye’de Devletçilik**, Ankara: Savaş Yayınları, 1982.
- Bozbeyli, Ferruh, **Alaca Siyaset** (Siyasi Hikâyeler), İstanbul: Babıâli Kültür Yayıncılığı, 2000.
- Bozbeyli, Ferruh, **Birinci Cemre** (Siyasi Hikâyeler), İstanbul: Selçuklu Matbaa Tesisleri, 1977.
- Bozkır, Gürcan, *“Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu’nun Siyasi Kişiliği”*, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl 1996-1997 Cilt 2, Sayı:6-7, 227-262.
- Buğra, Ayşe, **Devlet ve İşadamları**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.
- Bulut, Sedef, *“Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”*, **Akademik Bakış**, Cilt 2, Sayı 4, Yaz 2009.
- Burçak, Rıfki Salim **On Yılın Anıları** (1950-1960), Ankara: Nurol Matbaacılık, 1998.
- Burçak, Rıfki Salim, **Yassıada ve Öncesi**, Ankara: Çam Matbaası, 1976, s.9.
- Bürün, Vecdi, **Kansız İhtilal** (Türk Ordusunun Zaferi), İstanbul: Ekicigil Yayınevi, 1960.
- Cılızoğlu, Tanju, **Kırık Politika** (Anılarla Kamil Kırıkoğlu), İstanbul: Elya Yayıncılık, 1997 (1987).

- Cıvaoğlu, Güneri, *“CHP Vitrini Çok İyi Hazırlamıştı”*, Baykam, Bedri, **27 Mayıs İlk Aşkımızdı**, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1994.
- Coşar, Ömer Sami, **İhtilalin İçyüzü**, İstanbul: Uygun Yayınevi, 1965.
- Coşkun, Alev, *“Topkapı’da İnönü’yü Öldürmek İstediler”*, Baykam, Bedri, **27 Mayıs İlk Aşkımızdı**, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1994.
- Çavdar, Tevfik, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi**, Ankara: İmge Kitabevi, 2000.
- Çiçek, Nevzat, **Sivas Kampı**, İstanbul: Lagin Yayınları, 2010.
- Çulcu, Sadettin, **Yassıada’dan Geliyoruz**, İstanbul: Dizerkonca Matbaası, 1960.
- Danişmend, İsmail Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, IV. Cilt**, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1972.
- Demirci, Sibel, **Hürriyet Partisi’nin Türk Siyasal Hayatındaki Yeri**, Danışman: Doç. Dr. Gökhan Çetinsaya, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002).
- Demirer, Mehmet Arif, **Demokrat Parti** (Alparslan Türkeş’in Anıları Ve 27 Mayıs 1960), İstanbul: Demokrat Parti Yayınları, 1994.
- Deringil, Selim, **Denge Oyunu** (İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- Dilligil, Turhan, **İmralı’da Üç Mezar**, İstanbul: Dem Yayınları, 1989.
- Dosdoğru, M. Hulusi, **6/7 Eylül Olayları**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1993.
- Eczacıbaşı, Nejat F. **Kuşaktan Kuşağa**, İstanbul: Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, 1982.
- Elevli, Avni, **Hürriyet İçin** (27 Mayıs 1960 Devrimi), Ankara: Yeni Desen Matbaası, 1960.
- Enver Paşa, **Enver Paşa’nın Anıları 1881–1908**, Haz. Halil Erdoğan Cengiz, İstanbul: TİB Yayınları, 3.Baskı, 2007.
- Er, Ahmet, **Hatıralarım ve Hayatım** (27 Mayıs’tan 12 Eylül’e, Ahmet Yesevi’den Yunus Emre’ye), İstanbul: Pamuk Yayıncılık, 2007.
- Erdemir, Sabahat (Haz.), **Millî Birliğe Doğru**, İstanbul: Türk Devrim Ocakları 29 Ekim Beyazıt Ocağı Yayınları, 1961.
- Erer, Tekin, **Basında Kavgalar**, İstanbul: Rek–Tur Kitap Servisi, 1965.
- Erer, Tekin, **On Yılın Mücadelesi**, İstanbul: Ticaret Postası Matbaası, ty.
- Erkanlı, Orhan, **Anılar... Sorunlar... Sorumlular...** İstanbul: Baha Matbaası, 1973.
- Eroğul, Cem, **Demokrat Parti** (Tarihi ve İdeolojisi), Ankara: İmge Kitabevi, 1990.
- Esin, Numan, **Devrim ve Demokrasi** (Bir 27 Mayısçının Anıları), İstanbul: Doğan Kitapçılık Aş, 2005.
- Evliyazade, M. Özdemir, **Onları Anlatıyorum** (Müthiş İfşaat), İstanbul: Yeni Doğuş Matbaası, 1960.
- Fersoy, Orhan Cemal, **Fatin Rüştü Zorlu**, İstanbul: Hun Yayınları, 1979.
- Findley, Carter, **Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform**, çev. Latif Boyacı ve İzzet Akyol, İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.

Glasneck, Johannes, **Türkiye’de Faşist Alman Propagandası**, çev. Arif Gelen, Ankara: Onur Yayınları, ty.

Göze, Ergun, **Profesörler Geçiyor** (Üniversite Dosyası), İstanbul: Bedir Yayınevi, 1975.

Güneş, Turan, “*CHP’nin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkında 6595 Sayılı Kanunu İptal Eden Anayasa Mahkemesi Kararı Üzerine*”, **AÜSBF Dergisi**, Yıl 1963 Cilt 18 Sayı 3, 345–361.

Gürel, Şükrü Sina, **Kıbrıs Tarihi (1878–1960)** Cilt:2, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1985.

Gürkan, Nilgün, **Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın (1945–1950)**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.

Gürsoytrak, Suphi, “*27 Mayıs Bir Halk Hareketidir*”, **Tarih ve Toplum**, sayı:125.

Güryay, Tarık, **Bir İktidar Yargılanıyor**, İstanbul: Cem Yayınevi, 1971.

Halil (Kut) Paşa, **Halil Paşa İttihat ve Terakki’den Cumhuriyet’e: Bitmeyen Savaş – Kütülamare Kahramanı Halil Paşa’nın Anıları**, Haz. M.T aylan Sorgun, İstanbul: 7 Gün Yayınları, 1972.

Hanioğlu, M.Şükrü, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Zihniyet, Siyaset ve Tarih**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2006.

Hasan Amca, **Doğmayan Hürriyet-Bir Devrin İçyüzü 1908–1918-**, İstanbul: Arba Yayınları, 1989.

Hekimoğlu, Müşerref, **27 Mayıs’ın Romanı**, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1975, s.138.

Ilıcak, Nazlı, **15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor–1** İstanbul: Kervan Yayınları, 1977.

Ilıcak, Nazlı, **15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor–2**, İstanbul: Kervan Yayınları, 1975.

İbrahim Temo, **İbrahim Temo’nun İttihat ve Terakki Anıları**, s.24.

İmre, Halil, **Bir Ömür Üç Kitap** (Çocukluğum, Yoluma Çıkan Politika, 27 Mayıs 1960–27 Kasım 1964), Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1976.

İnan, Afet, **İzmir İktisat Kongresi, 17 Şubat–4 Mart 1923**, Ankara: TTK Yayınları, 1982.

İsen, Can Kaya, **Geliyorum Diyen İhtilal** (22 Şubat–21 Mayıs), İstanbul: Tan Gazetesi ve Matbaası, 1964.

Kabacalı, Alpay, **Türk Basınında Demokrasi**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.

Kabaklı, Ahmet, **Temellerin Duruşması**, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 1989.

Kahraman, Hasan Bülent, “*İhtilal İsmet İnönü ve CHP’si İçin Yapılmıştır*”, Baykam, Bedri, **27 Mayıs İlk Aşkımızdı**, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1994.

Kansu, İsmail, **Aslında Hiç Kimse Uyumuyordu**, Ankara: Minpa Matbaacılık,2002.

Kara-İncioğlu, Nihal, “*Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları*”, Kalaycıoğlu, Ersin ve Sarıbay, Ali Yaşar (Ed.), **Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, İstanbul: Der Yayınları, ty. 265–278.

Karanis, Fikri, **Koltuk Değnekli Demokrasi ve 27 Mayıs Darbesi**, İstanbul: y.y. 1994.

Karavelioğlu, Kamil, **Bir Devrim İki Darbe** (27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül), İstanbul: Gürer Yayınları, 2007.

Karpat, Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi** (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller), İstanbul: AFA Yayıncılık, 1996.

Kaygusuz, Bezmi Nusret, **Bir Roman Gibi**, İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2002.

Kaynar, Reşat, **Üniversiteye Darbe** (147'ler Mücadelesi), İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1963.

Kayra, Cahit, **Savaş Türkiye Varlık Vergisi**, İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2011.

Kazım Karabekir, **İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896–1909**, Haz. Faruk Özerengin, 5.baskı, İstanbul: Emre Yayınları, 2000.

Kılıç, Altemur, **Kılıç'tan Kılıç'a** (Bir Dönemin Tanıklığı), İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005.

Kıraç, Can, **Anılarımla Patronum Vehbi Koç**, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1995.

Kirişcioğlu, Nusret, **12 Mart, İnönü&Ecevit ve Tahkikat Encümeni Raporum**, İstanbul: Baha Matbaası, 1973.

Koç, Vehbi, **Hatıralarım Görüşlerim Öğütlerim** (1973–1987), İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yayını, 1987.

Koç, Vehbi, **Hayat Hikâyem**, İstanbul: Apa Ofset Basımevi, 1974.

Kolağası Resneli Ahmed Niyazi, **Hatırât-ı Niyâzi Yahud Tarihçe-i İnkılâb-ı Kebîr-i Osmânîden Bir Sahîfe**, İstanbul: Sabah Matbaası, 1326.

Koloğlu, Orhan, **İttihatçılar ve Masonlar**, 2. baskı, Eylül Yayınları, İstanbul: 2002.

Kuran, Ahmed Bedevi, **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele**, İstanbul: Çeltüt Matbaası, 1959.

Küçük, Yalçın, **Aydın Üzerine Tezler-3** (1830–1980), İstanbul: Tekin Yayınevi, 1987.

Küçük, Yalçın, **Aydın Üzerine Tezler-5** (1830–1980), İstanbul: Tekin Yayınevi, 1988.

Küçük, Yalçın, **Gizli Tarih-1**, İstanbul: Salyangoz Yayınları, 2006.

Küçükkılıncı, İsmail, "27 Mayıs ve Basın", **Türkiye Günlüğü**, Sayı 101, BAHAR, 2010, 23–41.

Lermioğlu, Osman Nuri, **Halkın İstemediği İnkılâp**, İstanbul: Sabah Kültür Yayınları, 1976.

Mahmud Celaleddin Paşa, **Mir'ât-i Hakikat**, Haz. İsmet Miroğlu, İstanbul: Berekât Yayınları, 1983.

Mazıcı, Nurşen, "Öncesi ve Sonrasıyla 1933 Üniversite Reformu", **Birikim**, Sayı:76, Ağustos 1995, ss.56–70.

Menteşe, Halil, **Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Mentese'nin Anıları**, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986.

Meram, Ali Kemal, **Türkçülük ve Türkçülük Mücadeleleri Tarihi**, İstanbul: Kültür Kitabevi, 1969.

Midhat Paşa, **Tabıra-i İbret**, s.157–160.

Milli Kalkınma Partisi Nizamnamesi-İzahları ve Köy Kalkınması, İstanbul: Şaka Matbaası, 1950.

Mustafa Ragıp, **Meşrutiyet'ten Önce Manastır'da Patlayan Tabanca**, Haz. Rahşan Aktaş, İstanbul: Bengi Yayınları, 2007.

Mümtaz, Ahmet Semih, **Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı**, Haz. İsmail Dervişoğlu, İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.

Okyar, Osman / Seyitdanlıoğlu, Mehmet, **Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye** (Fethi Okyar'ın Anıları), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.

Ortaylı, İlber, *"A Young Ottoman General and The Emergence of a National Leader"*, Ankara: **The Turkish Yearbook Of International Relations, Vol: XX.** 1980-1981, 229-234.

Ortaylı, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul: Hil Yayını, 1983.

Önder, Mehmet, **Yassıada'da Millî İrade Nasıl Mahkûm Edildi**, İstanbul: Dem Yayınları, 1990.

Örtülü, Erdoğan, **Üç İhtilâlin Hikâyesi**, Konya: Milli Ülkü Yayınevi, 1966.

Öymen, Altan, **Öfkeli Yıllar**, İstanbul: Doğan Kitap, 2009..

Öymen, Örsan, **Bir İhtilâl Daha Var 1908-1980**, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1987.

Özbudun, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara: Yetkin Yayınları, 2000.

Özdağ, Ümit, **27 Mayıs İhtilâli** (Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkiler), İstanbul: Boyut Kitapları, 1997.

Özdemir, Hikmet, *"Siyasal Tarih (1950-1960)"*, Sina Akşin (Yay. Yön.), **Çağdaş Türkiye 1908-1980**, C-4. İstanbul: Cem Yayınevi, 2000.

Özdemir, Hikmet, **Türkiye Cumhuriyeti**, İstanbul: İz Yayıncılık, 1995.

Özkaya, Mehmet Şükran, **Adım Adım 27 Mayıs**, İstanbul: İleri Yayınları, 2005.

Öztuna, Yılmaz ve Gökdemir, Ayvaz, **Türkiye'de Askeri Müdahaleler**, İstanbul: Tercüman Yayınları, 1987.

Öztuna, Yılmaz, **Bir Darbenin Anatomisi**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1984.

Parla, Taha, **Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, Cilt: 3** (Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Oku), İstanbul: İletişim Yayınları, 1990.

Perin, Mithat, **Yassıada Faciası Cilt 1** (27 Mayıs Darbesinden İdamlara Kadar İşkence Altında Ezilenlerin Dramı), İstanbul: Dem Yayınları, 1990.

Perin, Mithat, **Yassıada ve İnfazların İçyüzü**, İstanbul: M. Çevik Matbaası, 1970.

Petrosyan, Yuri, **Sovyet Gözüyle Jöntürkler**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1974.

Ramsaur, E.E. **Jön Türkler ve 1908 İhtilali**, çev. Nuran Ülken, İstanbul: Sander Yayınları, 1972.

Sabancı, Sakıp, **Değişen ve Gelişen Türkiye**, İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası AŞ, 1993.

Sabancı, Sakıp, **İşte Hayatım**, İstanbul: Aksoy Matbaacılık, 1985.

Safa, Peyami, **Türk İnkılâbına Bakışlar**, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1938.

Sağiroğlu, H./ Kakioglu, F. /Yeşilyurt A. H. ve Göktürk İ. (Hazırlayanlar), **Hürriyet Meş'alesi** [27 Mayıs Milli Türk İhtilâli], İstanbul: Milli Türk Talebe Birliği, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Talebe Derneği Yayınları No: 1, 1961.

- Sarol, Mükerrerem, **Bilinmeyen Menderes-II**, İstanbul: Kervan Yayınları, 1983, s.784.
- Sertel, Sabiha, **Roman Gibi 1919–1950**, İstanbul: Cem Yayınevi, 1978.
- Sertel, Yıldız, **Ardımdaki Yıllar**, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1990.
- Sertel, Zekeriya, **Hatırladıklarım**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000 (1977), s.231.
- Seyhan, Dünder, **Gölgedeki Adam**, İstanbul: Uycan Matbaası, 1966.
- Sözmen, Asım Neşet, **Hicviyeler Arasından Yassıada'ya Kadar Panorama**, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1960.
- Sunay, Cengiz, *"27 Mayıs ve Küfür Edebiyatı"*, **Türkiye Günlüğü**, Sayı 101, BAHAR, 2010, 42–68.
- Süleyman Şefik Paşa, **Hatıratım (Başıma Gelenler ve Gördüklerim–31 Mart Vak'ası)**, Haz. Hümeysra Zerdecı, İstanbul: Arma Yayınları, 2004.
- Tarcan, Selim Sırrı, **Hatıralarım**, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1946.
- Tarhanlı, İhtar, **Müslüman Toplum, "lâik" Devlet** (Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı), İstanbul: AFA Yayınları, 1993.
- Taylak, Muammer, **27 Mayıs ve Türkes**, İstanbul: Hamle Yayıncılık, 1994.
- Tekeli-İlkin, **İttihat ve Terakki Hareketinin Oluşumunda Selânik'in Toplumsal Yapısının Belirleyiciliği**, s.375.
- Tekil, Füzuzan, **Türk Demokrasisi İçinde Süleyman Demirel**, İstanbul: Göktürk Yayınları, 1978.
- Timur, Taner, **Osmanlı Çalışmaları**, Ankara: Verso Yayınları, 1988.
- Timur, Taner, **Türk Devrimi ve Sonrası**, Ankara: İmge Kitabevi, 1993.
- Timur, Taner, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Tokay, Gül, **Makedonya Sorunu-Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903–1908)**, İstanbul: Afa Yayınları, 1996.
- Toker, Metin, **DP Yokuş Aşağı** (Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944–1973), Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991.
- Toker, Metin, **DP'nin Altın Yılları** (Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944–1973), Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991.
- Toker, Metin, **Şeyh Sait ve İsyanı**, İstanbul: Akis Yayınları, 1968.
- Toker, Metin, **Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu**, İstanbul: Akis Yayınları, 1971.
- Toprak, Zafer, **İttihad–Terakki ve Cihan Harbi: Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik, 1914–1918**, İstanbul: Homer Yayınları, 2003.
- Topuzlu, Cemil, **İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım**, İstanbul: Güven Basım ve Yayınevi, 1951.
- Tunaya, Tarık Zafer, **Hürriyetin İlânı**, İstanbul: Arba Yayınları, 1996.
- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt:3, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, İstanbul: ARBA Yayınları, 1996.

- Tunçay, Mete, **T.C.'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, İstanbul: Cem Yayınevi, 1992.
- Tunçkanat, Haydar, **27 Mayıs 1960 Devrimi** (Diktadan Demokrasiye), İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1996.
- Turan, İlder, **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, İstanbul: Der Yayınları, 1996.
- Turgut, Hulusi, **Türkeş'in Anıları** (Şahinlerin Dansı), İstanbul: ABC Basın Ajansı Yayınları, 1995.
- Türkeş, Alparslan, **1944 Milliyetçilik Olayı**, İstanbul: Kutluğ Yayınları, 1975.
- Türkeş, Alparslan, **27 Mayıs 13 Kasım 21 Mayıs ve Gerçekler**, İstanbul: Hamle Basın Yayın, 1996.
- Türköne, Mümtaz'er, [Siyasi İdeoloji Olarak] **İslâmcılığın Doğuşu**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.
- Ulay, Sıtkı, **Giderayak**, İstanbul: Ad Yayınları A.Ş. 1996.
- Ulay, Sıtkı, **Harbiye Silâh Başına!** (27 Mayıs 1960) (General Sıtkı Ulay'ın Anıları), İstanbul: Ar Matbaası, 1968.
- Uzer, Tahsin, **Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**, 2. Baskı, Ankara: TTK Yayınları, 1987.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **İkinci Meşrutiyetin Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar**, Belleten, Cilt: XX, sayı:77, 1956.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Midhat Paşa ve Yıldız Mahkemesi**, 2.Baskı, Ankara: TTK Yayınları, 2000.
- Vardar, Galip (Anlatan), **İttihad ve Terakki İçinde Dönenler**, Samih Nafiz Tansu (Yazan), İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1960.
- Varlık, Ülkü ve Ören, Banu, **Seçim Sistemleri ve Türkiye'de Seçimler**, İstanbul: Der Yayınları, 2001.
- Weiker, Walter F. **1960 Türk İhtilâli**, çev. Mete Ergin, İstanbul: Cem Yayınevi, 1967.
- Yalçın, İhsan, **"555K Olayında En Öndeydik"**, Baykam, Bedri, **27 Mayıs İlk Aşkımızdı**, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1994.
- Yalman, Ahmed Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz**, Rey Yayınları, İstanbul: t.y.
- Yassıada Broşürü: Ekim - 1960**, İstanbul: T. C. Millî Birlik Komitesi İrtibat Bürosu, 1960.
- Yerdeş, Güngör, **Başkentte Önemli Olaylar ve Yazamadıklarım**, Ankara: Ümit Yayıncılık, 2006.
- Yeşil, Ahmet, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Yeşilyurt, Süleyman, **Bayar Gerçeği**, Ankara: Serajans Yayınları, 1997.
- Yirmibeşoğlu, Sabri, **Askeri ve Siyasi Anılarım C-1**, İstanbul: Kastaş Yayınevi, 1999.
- Yüksek Adalet Divanı, Esas No:1960/1; 7numarada kayıtlı Zorlu ile ilgili gerekçe.

Zürcher, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, çev. Yasemin Saner Gönen, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

Zürcher, Erik Jan, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1992.

EK-1 27 MAYIS KRONOLOJİSİ

1950

14 Mayıs 1950: Milletvekili seçimleri yapıldı. (DP: 396, CHP: 68, MP: 1, Bağımsız: 7)

20 Mayıs 1950: DP Meclis Grubu, Celal Bayar'ı Cumhurbaşkanlığı adaylığına seçti.

22 Mayıs 1950: TBMM, 9. Dönem çalışmalarına başladı, Celal Bayar 387 oyla (İnönü, 66 oy aldı) Cumhurbaşkanlığına seçildi. Kabineyi kurmakla İstanbul Milletvekili Adnan Menderes görevlendirildi.

23 Mayıs 1950: Cumhurbaşkanı Celal Bayar, İnönü'yü Çankaya'daki evinde ziyaret etti. CHP Başkanı İnönü bir açıklama yaptı:"... Vatanımızda birlik ve düzenliğin kurulması, bizim için parti mülahazalarının üstündedir."

2 Haziran 1950: Adnan Menderes, kabinesini açıkladı. 295 Milletvekilinin katıldığı oylamada, 282 oyla güvenoyu aldı.

6 Haziran 1950: Org. Nuri Yamut, Genel Kurmay Başkanlığına atandı.

14 Haziran 1950: DP Milletvekillerinden bir grup, Halkevlerinin yeni bir tüzüğe bağlanması için kanun teklifi verdiler.

16 Haziran 1950: Türkçe okunan Ezanın tekrar Arapça okunmasına dair kanun kabul edildi.

25 Haziran 1950: Sovyetler tarafından desteklenen Kuzey Kore orduları, sabahın erken saatlerinde Güney Kore'ye saldırdı.

28 Haziran 1950: CHP Kurultayı başladı. İsmet İnönü Başkan, Kasım Gülek Genel Sekreter seçildi.

14 Temmuz 1950: Genel Af kabul edildi.

25 Temmuz 1950: Cumhurbaşkanı Bayar'ın Başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Kore savaşına katılmak üzere 4.509 kişilik bir Tugayın, Birleşmiş Milletler emrine verilmesini kararlaştırdı.

28 Temmuz 1950: İnönü, gazetecilere verdiği demeçte: "Karar, TBMM'den geçirilmemiş ve memleketi savaşa götürecektir böyle önemli bir konuda muhalefet partisiyle fikir teatisinde bulunulmamıştır."

2 Ağustos 1950: Atlantik Paktı'na (NATO) Türkiye'nin de katılması için çalışmalar yoğunlaştırıldı.

28 Ağustos 1950: Bir tarih yazarı, okul kitaplarından İnönü'nün adını çıkardı. Bu davranış çeşitli tepkilere neden oldu.

31 Ağustos 1950: Halkevlerine yapılan yardım tutarı, Maliye Bakanlığı'nca incelenmeye başlandı.

15 Eylül 1950: Sağlık Bakanı Prof. Dr. Nihat Reşat Belger istifa etti.

21 Eylül 1950: Türk Tugayı Kore'ye hareket etti.

17 Ekim 1950: Türk Tugayı Kore'ye ulaştı.

28 Ekim 1950: Bayındırlık Bakanı Gen. Fahri Belen, istifa etti.

4 Kasım 1950: Türkiye, 'İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Koruma' Antlaşmasını Roma'da imzaladı.

27 Kasım 1950: Kore’de ‘Kunuri Savaşı’ diye adlandırılan, çok kanlı çarpışmalar başladı ve günlerce sürdü. Türk Tugayı, kendisinden sayıca üstün düşman kuvvetlerinin geceli gündüzlü üç günlük ağır taarruzuna rağmen, bulunduğu hattan çekilmedi ve Müttefik 8.ordusunun geri

çekilebilmesini sağladı. Tugayımız, Kunuri Savaşında, **237** şehit, **387** yaralı ve **201** kayıp vermiştir.

12 Aralık 1950: CHP merkez binası, hazine malı oldu.

1951

12 Ocak 1951: Kore’de yaralanan askerlerimiz, Tokyo’dan yurda hareket etti.

21 Ocak 1951: Ankara’ya, ilk Kore hasta ve yaralı kafilesi geldi.

5 Mart 1951: Atatürk heykeline yapılan saldırıyı kınamak için, Kırşehir’de büyük bir protesto mitingi düzenlendi.

8 Mart 1951: Başbakan Adnan Menderes istifa etti. Hükümeti kurmakla tekrar Menderes görevlendirildi.

9 Mart 1951: Menderes, 2. Kabinesini kurdu.

2 Nisan 1951: 2. Menderes Kabinesi, **50**’ye karşı **345** oyla güvenoyu aldı.

1 Temmuz 1951: Atatürk’ün heykel ve büstlerine karşı yapılan saldırıları kınamak için, yurdun çeşitli yerlerinde protesto mitingleri yapıldı.

25 Temmuz 1951: Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkında kanun kabul edildi.

1 Ağustos 1951: Yabancı sermayeyi teşvik kanunu kabul edildi.

6 Ağustos 1951: CHP’nin Halkevleri yoluyla tasarrufuna geçirdiği malların hazineye geri verilmesine dair kanunun görüşmeleri esnasında, CHP’liler, CHP’nin mallarıyla ilgili görüşlerini belirttikten sonra salonu terk ettiler. Kanun teklifi, DP’lilerin oylarıyla kabul edildi.

8 Ağustos 1951: Halkevleri kapatıldı.

20 Eylül 1951: Türkiye, Kuzey Atlantik Paktı (NATO)’na kabul edildi.

17 Ekim 1951: Türkiye’nin, NATO’ya katılımıyla ilgili protokol Londra’da imzalandı.

4 Kasım 1951: İlkokullarda din dersi, ders programına alındı.

26 Aralık 1951: İnönü, CHP Büyük Kurultayı’nda konuştu: “... Biz bir yıldan beri eşit olmayan vasıtalarla iktidarın karşısında varlık mücadelesi içindeyiz.”

1952

18 Şubat 1952: Türkiye, NATO’ya resmen katıldı.

4 Mart 1952: Amerikan Genel Kurmay Başkanı (daha sonra Başkan olacak olan) Eisenhower Ankara’ya geldi.

12 Nisan 1952: Türk Devrim **Ocakları** kuruldu.

16 Haziran 1952: Türkiye’ye girmeleri yasak olan Osmanlı Hanedanı üyelerinin, bazı şartlarla yurda girebilmelerine dair kanun kabul edildi.

27 Eylül 1952: İnönü, Bursa’da konuştu: “Müstakil mahkeme, müstakil yargıç mefhumu bugün vatanın en önde gelen konularından biridir.”

11 Ekim 1952: CHP bir bildiri yayınladı: “... Muhalefet kanunlar içinde yapmaya hakkı olduğu görevini yerine getirmekten fiilen men edilmiştir.”

22 Kasım 1952: Gazeteci Ahmet Emin Yalman’a, Malatya’da suikast yapıldı. Yalman, yara almadan kurtuldu.

24 Aralık 1952: Öz Türkçe kelimelerle meydana getirilmiş olan **10 Ocak 1945** tarihli Anayasa, Prof. Fuat Köprülü ve **23** arkadaşının teklifi ile kaldırıldı ve **20 Nisan 1924** tarihli

Anayasa tekrar yürürlüğe girdi. CHP, aleyhte oy kullandı.

1953

21 Ocak 1953: Petrollerimizin işletilmesiyle ilgili olarak ilk anlaşma bir Amerikan şirketiyle yapıldı.

22 Ocak 1953: Türkiye Milliyetçiler Derneği kapatıldı.

28 Şubat 1953: Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında üçlü dostluk antlaşması Ankara’da imzalandı.

4 Nisan 1953: Dumlupınar Denizaltısı, NATO tatbikatından dönerken Çanakkale Boğazında Naboland adlı İsveç gemisiyle çarpışarak battı. Bütün çabalara rağmen geminin battığı yerin derin ve akıntılı olmasından dolayı kurtarma çanı takılamadı ve **88** denizcimiz Şehit oldu.

6 Nisan 1953: Menderes, Kabinesi’nde bazı değişiklikler yaptı.

24 Nisan 1953: NATO Konseyi, Balkan Paktı’nı onayladı.

18 Mayıs 1953: TBMM, Balkan Paktı’nı oybirliği ile onayladı.

28 Mayıs 1953: Kore’de şiddetli çarpışmalar meydana geldi, Türk Tugayı **155** şehit verdi.

10 Haziran 1953: Sovyetler Birliği nota vererek, iki ülke ilişkilerindeki gerginliği hafifletmek teklifinde bulundu.

21 Temmuz 1953: Profesörlerin politika ile uğraşmalarını yasaklayan kanun kabul edildi.

1 Ağustos 1953: Sovyetler, Müttefik Ülke Filolarının İstanbul’a yaptıkları ziyaretlerden rahatsızlığını dile getirdiği bir nota verdi.

24 Ağustos 1953: Amerika Başkanı Eisenhower’ın beyanati: “Kore’deki diğer Birleşmiş Milletler askerlerinin yanında Türk Tugayı’nın elde ettiği başarılar, Türkiye’nin fevkalade savaş kabiliyetini ve hür dünyanın yanında daima yer almak azminde olduğunu ispat etmiştir.”

19 Ekim 1953: 167 komünistin yargılanmasına başlandı.

10 Kasım 1953: Atatürk’ün naaşı, **15.** ölüm Yıldönümünde Etnografya Müzesi’ndeki kabrinden alınarak Anıtkabir’deki ebedi istirahatgahına defnedildi.

9 Aralık 1953: CHP’nin mallarının Hazine’ye devredilmesine dair kanun teklifi Meclis Genel Kurulu’na geldi.

10 Aralık 1953: CHP’nin bildirisi: “... CHP, kendisini bir mal ve mülk davası karşısında değil, bir rejim davası karşısında görmektedir. Maruz kaldığımız bu muameleyi seçim mücadelesinin meşru olmayan bir tertibi saydığımızı yüksek sesle bildiririz.”

14 Aralık 1953: CHP'nin haksız iktisaplarının Hazine'ye devri hakkındaki tasarının görüşmeleri esnasında İnönü bir konuşma yaptı: "... Suçlular gibi telaşınız nedir' Işıktan mı

korkuyorsunuz? Arkadaşlar, Türk geleneklerinde fikir sahibi bir kişi **400** kişiye karşı fikrini söyler. Türk adetinde **400** babayiğit bir kişiye hücum etmez daha sonra CHP'liler Meclis salonunu terk ettiler. Tasarı **5'e** karşı **341** oyla kanunlaştı.

19 Aralık 1953: CHP'nin yeni genel merkezi Ankara'da törenle açıldı.

1954

17 Ocak 1954: Cumhurbaşkanı Bayar, Amerika Başkanı Eisenhower'ın davetlisi olarak Amerika'ya gitti.

18 Ocak 1954: Yabancı Sermayeyi teşvik kanunu kabul edildi.

27 Ocak 1954: Köy Enstitüleri kaldırıldı. Millet Partisi kendini feshetti.

28 Ocak 1954: Bayar'ın ABD gezisi sırasında, Başkan Eisenhower'ın konuşması: "... Dünyanın en çetin müdafilerinden biri olan Türk Milletini selamlıyoruz... Türkiye'nin tek bir

kuşakta meydana gelen gelişmesi, zamanımızın harikalarından biridir."

29 Ocak 1954: Bayar, Amerikan Kongresi'nde bir konuşma yaptı.

17 Şubat 1954: Seçim Kanunu'nda yapılan değişiklik kabul edildi.

12 Mart 1954: TBMM'de, seçimlerin yenilenmesi oybirliği ile kabul edildi.

13 Nisan 1954: İnönü, İstanbul'da konuştu: "... Çok iyi idare edilen bir emniyet içinde muhalefet görevimize devam ediyoruz. Bizi bir uğradığımız yere bir daha uğratmıyorlar."

15 Nisan 1954: Yugoslav Devlet Başkanı Mareşal Tito, Türkiye'ye geldi.

2 Mayıs 1954: Genel Seçimler yapıldı. DP: **404**, CHP: **30**, CMP: **5**, Bağımsız: **7** Milletvekili kazandı. CHP'nin Hazine'ye devredilen eski binası "Talebe Federasyonu'nun hizmetine verildi.

14 Mayıs 1954: TBMM toplandı, İstanbul Milletvekili Celal Bayar, **486** oyla yeniden Cumhurbaşkanlığına seçildi. Menderes, Kabinayı kurmakla görevlendirildi.

17 Mayıs 1954: Menderes, 3. Kabinesini açıkladı. Menderes Kabinesi, **27**'ye karşı **491** oyla güvenoyu aldı.

23 Eylül 1954: Gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın, **26** ay hapse mahkum oldu.

3 Ekim 1954: Darende Hidroelektrik Santrali hizmete açıldı.

13 Kasım 1954: CHP, basın hürriyeti, hakim teminatı, muhtar seçimleri, hayat pahalılığı ve ekonomik zorluklarla ilgili bir bildiri yayınladı.

24 Kasım 1954: Kütahya Şeker Fabrikası hizmete açıldı.

3 Aralık 1954: İnönü, Hüseyin Cahit Yalçın'ı Üsküdar Cezaevi'nde ziyaret etti

15 Aralık 1954: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı kuruldu.

1955

24 Şubat 1955: Bağdat'ta Türkiye ile Irak arasında karşılıklı işbirliği antlaşması (CENTO) imzalandı. Pakta daha sonra İngiltere, Pakistan ve İran'da katıldı. ABD'de gözlemci gönderdi.

18 Mart 1955: Bayar, Hüseyin Cahit Yalçın'ın cezasını affetti.

30 Mart 1955: İngiltere, CENTO'ya katıldı.

1 Nisan 1955: Kıbrıs'ta EOKA terör örgütü faaliyetlerine başladı.

5 Mayıs 1955: Pakistan, CENTO'ya katılacağını ilan etti.

22 Mayıs 1955: TBMM'de, İnönü'nün "... Başbakanı durduracak hiçbir kuvvet kalmamıştır" demesi üzerine, Menderes ile İnönü arasında sert tartışmalar oldu.

11 Temmuz 1955: Yunanistan'a, son zamanlarda Kıbrıs'ta meydana gelen Türklere yönelik şiddet olayları nedeniyle ilk nota verildi.

18 Ağustos 1955: TBMM'nin manevi şahsiyetine hakaret iddiasıyla 1 yıl hapis cezasıyla 4 ay Bursa'da oturmaya mahkum edilen CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek cezaevinden tahliye edildi.

23 Ağustos 1955: Kıbrıs'ta garantör ülke konumunda bulunan İngiltere'ye, meydana gelen olaylar üzerine ilk nota verildi.

29 Ağustos 1955: Kıbrıs Konferansı Londra'da toplandı.

4 Eylül 1955: Londra'da bulunan Türk vatandaşları, Kıbrıs için miting yaptılar.

6 Eylül 1955: '6/7 Eylül' olayları. 'Selanik'te Atatürk'ün evine bomba atıldığı haberi' İstanbul, İzmir ve Ankara'da şiddetli protestolarla kınanmaya başlandı. Protesto gösterileri

kısa zaman içinde, gayrimüslimlerin işyeri ve evlerine karşı tahrip ve yağmacılığa dönüştü. Olayların önünün alınamaması üzerine, bu üç şehirde de sıkıyönetim ilan edildi. Selanik'te böyle bir saldırının olmadığı açıklanmasına rağmen, yağmacıları durdurmak mümkün olmadı.

7 Eylül 1955: Gayrimüslimlere karşı başlayan tepkiler, diğer şehirlere de sıçradı, olaylar çok güç yatıştırılabildi. TBMM olağanüstü toplandı.

9 Eylül 1955: İstanbul'da üç, Ankara ve İzmir'de birer askeri mahkeme kuruldu.

10 Eylül 1955: İçişleri Bakanı Namık Gedik istifa etti.

12 Eylül 1955: TBMM sıkıyönetimi 6 ay uzattı.

12 Ekim 1955: Basına ispat hakkı verilmesini isteyen 19 Milletvekili, DP Yüksek Haysiyet Divanı'na verildi. 9 Milletvekili DP'den ihraç edildi, diğer 10 Milletvekili ise istifa etti.

24 Ekim 1955: Bayındırlık Bakanı Muammer Çavuşoğlu 6/7 Eylül olaylarında uğradıkları kayıplar dolayısıyla, İzmir'deki Yunan Konsolosluğu'na, resmi tarziye yerine geçmek üzere

Hükümet adına Yunan Bayrağı çekti.

29 Kasım 1955: Menderes istifa etti. Bayar, Hükümeti kurmakla tekrar Menderes'i görevlendirdi.

8 Aralık 1955: 4.Menderes Kabinesi kuruldu. 58'e karşı 398 oyla güvenoyu aldı.

17 Aralık 1955: 6/7 Eylül olaylarından sonra İstanbul, İzmir ve Ankara'da sürdürülen sıkıyönetim, Ankara ve İzmir'de kaldırıldı.

20 Aralık 1955: Hürriyet Partisi kuruldu.

1956

23 Şubat 1956: Meclis'te, Emin Kalafat'ın, İnönü'nün **6/7 Eylül** olaylarından söz etmesinin vatanperverlikle bağdaşmadığını söylemesi üzerine olaylar çıktı. İnönü, "Geçen hafta sözümü geri almıştım, bu defa almayacağım dedi. CHP topluca salonu terketti.

1 Mayıs 1956:6/7 Eylül olaylarında zarar görenlere tazminatları ödenmeye başlandı.

17 Haziran 1956: TBMM'nin manevi şahsiyetine hakaret iddiasıyla **1** yıl hapis cezasıyla **4** ay Bursa'da oturmaya mahkum edilen CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, cezasını tamamlayarak Ankara'ya geldi.

27 Haziran 1956: Toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanunu görüşmelerinde, İnönü: "Aramızdaki farkı bilelim. Biz mutlakıyetten bugüne geldik, siz bugünden mutlakıyete gidiyorsunuz." dedi. Muhalefet topluca salonu terk etti. Tasarı DP'lilerin oylarıyla yasalaştı.

8 Temmuz 1956: Muhalefet Liderleri, İnönü, Karaosmanoğlu ve Bölükbaşı müşterek bir tebliğ yayınladı. - ABD Başkan Yardımcısı Nixon (daha sonra Başkan olacaktır), resmi ziyarette bulunmak üzere Türkiye'ye geldi.

13 Ağustos 1956: Bakanlar Kurulunca, ortaokullarda din dersi okutulmasına karar verildi.

1957

1 Temmuz 1957:30 Haziran 1954 tarihinde ilçe yapılan Kırşehir yeniden il yapıldı.

2 Temmuz 1957: Osman Bölükbaşı tutuklandı.

7 Eylül 1957: DP kurucularından Prof. Fuat Köprülü partisinden istifa etti.

11 Eylül 1957: TBMM'de seçimlerin yenilenmesi kabul edildi.

27 Ekim 1957: Genel Seçimler yapıldı. DP: **419**, CHP: **173**, CMP: **4**, HP: **2**,Bağımsız: **2** Milletvekili kazandı.

1 Kasım 1957: TBMM, **11.** Dönem çalışmalarına başladı. İstanbul Milletvekili Celal Bayar **413** oyla, **3.** defa Cumhurbaşkanlığına seçildi. Kabineyi kurmakla Adnan Menderes görevlendirildi.

4 Aralık 1957: 5.Menderes Kabinesi **133**'e karşı **403** oyla güvenoyu aldı.

28 Kasım1957: Hürriyet Partisi fesih kararı aldı. CHP ile güç birliğine karar verildi.

1958

16 Ocak 1958: İstanbul'da **9** Subay tutuklandı. '9 Subay Olayı' olarak adlandırılır.

19 Ocak 1958: Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin istifa etti.

28 Ocak 1958: Kıbrıs'ta Türklere yönelik şiddet olayları meydana geldi. İngiliz askeri Türklere karşı ilk defa silah kullandı.

- 31 Ocak 1958:** TBMM, Kıbrıs'ta İngiliz askerlerinin Türklere karşı silah kullanması dolayısıyla İngiltere'yi kınadı. . .
- 9 Nisan 1958:** CHP'nin yayın organı olan Ulus Gazetesi 1 ay süre ile kapatıldı.
- 26 Mayıs 1958:** Tutuklu bulunan 9 Subayın mahkemesine başlandı.
- 28 Mayıs 1958:** Basın suçlularının affi tasarısı, DP'lilerin oyu ile reddedildi.
- 7 Haziran 1958:** İstanbul'da Beyazıt Meydanı'nda Büyük Kıbrıs mitingi yapıldı.
- 14 Haziran 1958:** Türk Hükümeti, İngiltere'nin Kıbrıs planını kabul etmedi.
- 14 Temmuz 1958:** Irak Kralı Faysal, Prens Abdülillah ve Başbakan Nuri Sait öldürüldü.
- 15 Temmuz 1958:** ABD, Lübnan'a asker çıkardı.
- 17 Temmuz 1958:** İngiltere, Ürdün'e asker çıkardı.
- 20 Temmuz 1958:** Irak'taki olaylar dolayısıyla kısmi seferberlik hazırlıklarına başlandı.
- 9 Ağustos 1958:** İngiliz Başbakanı McMillan gelişen son olaylar üzerine Türkiye'ye geldi.
- 1 Ekim 1958:** İngiltere'nin hazırladığı ve Türkiye'nin kabul etmiş olduğu, yeni Kıbrıs planı uygulanmaya başlandı. Kıbrıs bunalımı, Türkiye ile Yunanistan arasında daha da yoğunlaşıyor.
- 3 Kasım 1958:** CHP'nin yayın organı Ulus gazetesi 1 ay süre ile tekrar kapatıldı.
- 25 Kasım 1958:** 9 subaydan (9 subay olayı) 8'i beraat etti.

1959

- 5 Şubat 1959:** Türk-Yunan görüşmeleri Zürih'te başladı.
- 17 Şubat 1959:** Başbakan Menderes'i Londra'ya götüren uçak, Gatwick Kasabası yakınlarında düştü. 14 kişinin öldüğü kazada Başbakan Adnan Menderes kurtuldu. Olayın Türkiye'de duyulması üzerine, bir süredir İktidar ile Muhalefet arasında süren gerginlik bir anda yerini ılımlı bir ortama bıraktı. Ancak bu bahar havası sürdürülemedi.
- 19 Şubat 1959:** Kıbrıs konusunda Londra Antlaşması imzalandı. Türkiye, İngiltere, Yunanistan, Kıbrıs Türk ve Rum temsilcileri tarafından imza edildi.
- 4 Mart 1959:** TBMM, Londra Antlaşması'nı, muhalefetin 135 red oyuna karşın 347 oy ile kabul etti.
- 24 Nisan 1959:** İnönü'nün 28 Aralık 1958 tarihinde Ankara İl Kongresinde yaptığı konuşmadan dolayı dokunulmazlığının kaldırılması istenildi.
- 1 Mayıs 1959:** Uşak'ta İsmet İnönü'nün başına taş atıldı. 12 kişi tutuklandı.
- 2 Mayıs 1959:** İzmir'de bir süre önce meydana gelen protesto ve gösterilerin yayınlanması yasaklandı.
- 4 Mayıs 1959:** İstanbul'da meydana gelen olayların yayınlanması yasaklandı. İnönü, İzmir'de basın toplantısı düzenledi: "... Seyahatimin nihayetini çok huzurlu idrak ettim. Basının memleket meselelerine gösterdiği çok feyizli ilginin minnettariyım."
- 7 Mayıs 1959:** Yunanistan Başbakanı Karamanlis, resmi ziyarette bulunmak için Türkiye'ye geldi.
- 20 Temmuz 1959:** TBMM'de sert tartışmalardan sonra ara seçimlerin ertelenmesi kabul edildi.

29 Temmuz 1959: İstanbul'da **3**, Nazilli'de **1** gazeteci hapse mahkum edildi.

27 Eylül 1959: CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek istifa etti.

7 Kasım 1959: Milletvekili Osman Bölükbaşı **10** ay hapse mahkum oldu.

18 Kasım 1959: Yüksek İslam Enstitüsü, İstanbul'da geçici olarak İmam Hatip Okulu'nda öğretime başladı.

6 Aralık 1959: Amerika Başkanı Eisenhower resmi ziyarette bulunmak üzere Türkiye'ye geldi.

16 Aralık 1959: Vatan Gazetesi **1** ay süre ile kapatıldı.

1960

25 Şubat 1960: CHP'den Cemil Sait Barlas, **10** ay hapse mahkum oldu.

26 Şubat 1960: Hükümet, İnönü'nün diğer birkaç milletvekili ile birlikte dokunulmazlığının kaldırılmasını istedi.

7 Mart 1960: Gazeteci Ahmet Emin Yalman, **15** ay **16** günlük mahkumiyetini çekmek üzere cezaevine girdi.

2 Nisan 1960: İnönü'nün Kayseri gezisinde olaylar çıktı.

5 Nisan 1960: CHP Meclis Grubu, yayınladığı bildiriyle, son olaylar üzerinde durarak, yurdun selameti bakımından seçimlerin bir an önce yapılmasını istedi.

7 Nisan 1960: Başbakan Menderes Parti Grubunda konuştu: "Memleket bugün kabili idare olmaktan çıkmıştır. İşler çoktan laçka olmuştur. Adliye işlemez hale gelmiş, idare aciz düşmüştür..."

15 Nisan 1960: Gazeteci Ahmet Emin Yalman, sağlık durumundan ötürü tahliye edildi.

18 Nisan 1960: DP Bursa Milletvekili Mazlum Kayalar ve Denizli Milletvekili Baha Akşit'in, 'CHP'nin yıkıcı, gayri meşru ve kanun dışı faaliyetlerinin memleket sathında cereyan tarzı ve bunların mahiyetlerinin nelerden ibaret olduğunu tahrik, tespit ve memleketin her tarafında yaygın bir halde görülen kanun dışı siyasi faaliyetlerin muhtelif sebeplerine intikal etmek, matbuat meseleleriyle adli ve idari mevzuatın ne suretle tatbik edilmekte olduğunu tetkik

eylemek üzere Meclis tahkikatı açılmasını isteyen önerileri' kabul edildi. Önergenin görüşülmesi esnasında Mecliste sert tartışmalar yaşandı. İnönü "Biz demokratik rejimi kurduk. Bu demokratik rejimi, istikametinden ayırıp baskı rejimi haline getirmek tehlikeli bir şeydir. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam" dedi.

27 Nisan 1960: Tahkikat Encümeni Salahiyet Kanunu, uzun ve çetin tartışmalardan sonra kabul edildi. **12** CHP Milletvekili **3-6** celse çıkarma cezası aldı. CHP Lideri İnönü, **12** celse çıkarma cezasına çarptırıldı. Meclis görüşmelerinin yayınlanması yasaklandı.

28 Nisan 1960: İstanbul ve Ankara'da meydana gelen olaylar üzerine iki şehirde de sıkıyönetim ilan edildi. İstanbul Üniversitesi'nde, DP aleyhinde gösteri yapıldı.

29 Nisan 1960: Ankara ve İstanbul Üniversiteleri bir ay süre ile kapatıldı.

1 Mayıs 1960: İstanbul'da bir günlük, gündüz sokağa çıkma yasağı kondu.

2 Mayıs 1960: NATO Bakanlar Konseyi, İstanbul'da toplandı. Protesto gösterileri yapıldı.

3 Mayıs 1960: Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel, yazılı olarak hükümeti uyararak istedi. (mektup darbeden sonra açıklanmıştır.)

5 Mayıs 1960: Ankara'da Kızılay'da, Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanı ve Başbakanında bulunduğu bir ortamda, gösteriler ve protestolar düzenlendi.

6 Mayıs 1960: Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel görevinden izinli olarak ayrıldı. Gürsel'in en küçük birliklere kadar ulaştırılan telsiz mesajı: "K. K. Komutanlığından izinli olarak ayrılıyorum. Bütün arkadaşlarıma veda ederim. Sizlere son sözlerim şu olacaktır: Her şeye rağmen ordunun ve taşıdığınız üniformanın şerefini daima yüksek tutunuz. Bu sıralarda memlekette esen hırslı politika havasının zararlı tesirlerinden kendinizi korumasını biliniz. Ne pahasına olursa olsun, politikadan katiyen uzak kalınız. Bu sözlerim, şerefli ordunun, kudreti ve memleketin kaderi için hayati ehemmiyete haizdir. Bütün gayretinizi memleket müdafaası için lazım olan kudretinizi artırmağa ve onu en yüksek dereceye çıkarmağa hasrediniz. Sizlere inanıyor, son erden büyük kumandana kadar cümlelerinizi derin saygı ve sevgi hissi ile selamlıyorum."

21 Mayıs 1960: Harp Okulu öğrencileri Ankara'da, iktidar partisi aleyhinde sessiz bir yürüyüş yaptılar.

25 Mayıs 1960: Meclis, 20 Haziran 1960 tarihine kadar tatil edildi. Bugünkü birleşimdeki konuşmaların yayınlanması yasaklandı.

27 Mayıs 1960: **27 MAYIS Darbesi.** Türk Silahlı Kuvvetleri idareyi eline aldı. Meclis feshedildi. Yeni anayasa ve demokratik müesseselerin kurulması hazırlığına başlandı.

28 Mayıs 1960: Cumhurbaşkanı Celal Bayar istifa etti. **1. Milli Birlik Komitesi** Kabinesi açıklandı. Kabinede **3** asker ve **14** sivil yer aldı. Prof. Sıddık Sami Onar Başkanlığı'nda toplanan Profesörler Kurulu '**27 Mayıs**'ın meşru olduğu hakkında rapor verdi.

30 Mayıs 1960: DP İçişleri Bakanı Dr. Namık Gedik, tutuklu bulunduğu Harp Okulu'nda pencereden atlayarak intihar etti.

1 Haziran 1960: İnönü, Ankara'da yaptığı basın toplantısında, 'Ordunun hareketinden haberdar olmadığını' belirtti.

12 Haziran 1960: İhtilali gerçekleştiren üst rütbeli subayların oluşturduğu 'Milli Birlik Komitesi'nin **1** sayılı kanunu ile Anayasa'nın bazı maddeleri kaldırıldı ve bu suretle TBMM feshedildi. TBMM'nin bütün hak ve yetkileri, Geçici Anayasa gereğince Milli Birlik Komitesi'ne devredildi. Milli Birlik Komitesi üyelerinin adları açıklandı.

21 Haziran 1960: Milli Birlik Komitesi, TBMM binasında çalışmalarına başladı.

22 Haziran 1960: Emekli Oramiral Fahri Korutürk, Türkiye'nin Moskova Büyükelçiliğine atandı.

24 Haziran 1960: MBK üyeleri törenle yemin ettiler.

30 Haziran 1960: Geçici Anayasa'nın **6.** Maddesine göre MBK tarafından seçilen **1** Başkan ve **30** üyeden meydana gelen 'Yüksek Soruşturma Kurulu' toplandı.

4 Temmuz 1960: Siyasi partilerin, taşra teşkilatları kapatıldı.

12 Temmuz 1960: Celal Bayar, vatana ihanet suçundan Yüce Divan'a sevk edildi.

24 Temmuz 1960: Basın Ahlak Yasası yürürlüğe girdi.

3 Ağustos 1960: **235** general ve amiral emekliye sevk edildi. Bu olay 'Eminsular' adıyla nılır.

12 Ağustos 1960: MBK'nin kabul ettiği kanunla, MBK'nin çıkardığı kanunların geçici olmadığı kabul edildi. Kanundan geçici kelimesi çıkartıldı.

15 Ağustos 1960: Zürih ve Londra Antlaşmaları'na dayanılarak Kıbrıs Cumhuriyeti kuruldu. Kıbrıs'ın Cumhurbaşkanı Rum, Yardımcısı Türk olacaktı.

16 Ağustos 1960: Antlaşmalar gereğince bir Türk Alayı büyük bir törenle Kıbrıs'a çıktı.

82 yıl sonra ilk defa Türk askeri Kıbrıs'a ayak basıyordu.

25 Ağustos 1960: MBK **10** Bakanı görevinden azletti. **2.** MBK Hükümeti kuruldu.

11 Eylül 1960: MBK üyesi ve Ankara Valisi Gen. İrfan Baştuğ, İstanbul-Ankara yolunda trafik kazasında öldü.

26 Eylül 1960: Celal Bayar, tutuklu bulunduğu Yassıada'da, bel kemeriyle intihara teşebbüs etti.

29 Eylül 1960: Demokrat Parti, mahkeme kararıyla kapatıldı.

7 Ekim 1960: Yüksek Adalet Divanı üyeleri Ankara'dan ayrılarak Heybeliada'ya yerleştiler.

14 Ekim 1960: Yassıada duruşmaları başladı. **587** sanık ve **1063** tanık dinlendi. Divan kararlarına göre **15** kişi ölüm cezasına, **31** kişi müebbet hapis cezasına, **418** kişi çeşitli cezalara çarptırıldı. **123** kişi beraat etti. MBK **15** ölüm cezasından **4**'ünü onayladı. Bayar'ın cezası yaş haddinden dolayı müebbet hapse çevrildi. **3** ölüm cezası infaz edildi. Diğer **12** ölüm cezası ise müebbet hapse çevrildi.

27 Ekim 1960: Üniversite öğretim üyelerinin affına ve yer değiştirilmelerine dair kanun kabul edildi. Sonradan **147**'ler olarak adlandırılacak olan **147** öğretim üyesi (profesör, doçent, asistan) görevlerinden uzaklaştırıldı.

9 Kasım 1960: Emekliye ayrılan subayların, istekleri halinde öğretmenliğe atanabilmelerine dair kanun kabul edildi.

14 Kasım 1960: **14** MBK üyesinin görevlerinden affına dair kanun kabul edildi.

15 Kasım 1960: MBK, 'Dışişleri Bakanlığı Kuruluşu' hakkındaki kanuna ek olarak kabul ettiği kanunla, Dışişleri dış teşkilatında **14** Müşavirlik kurdu ve Komitedeki görevlerinden alınan **14** üye, en az **2** yıl yurda dönmek üzere bu Müşavirliklere atandı. Bu kişiler on dörtler olarak da adlandırılırlar.

4 Aralık 1960: Bir süredir hasta olan Başkan Gürsel'in rahatsızlığı arttı.

14 Aralık 1960: İstanbul Boğazi'nda Yugoslav ve Yunan bandıralı iki tanker çarpıştı. İstanbul, büyük bir tehlike atlattı.

19 Aralık 1960: İskenderun'da Atatürk Anıtı saldırıya uğradı.

30 Aralık 1960: CHP, aralarında İnönü'nünde olduğu **49** 'Kurucu Meclis' üyesini seçti.

1961

3 Ocak 1961 : Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) kuruluş kanunu kabul edildi.

4 Ocak 1961 : Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu kabul edildi. Yeni Kabinenin kurulabilmesi için bütün Bakanlar istifa etti.

5 Ocak 1961 : Cemal Gürsel, **6** yeni Bakan alarak **3.** Kabinesini kurdu.

6 Ocak 1961 : Kurucu Meclis çalışmalarına başladı.

14 Ocak 1961 : Memleketçi Cumhuriyet Partisi kuruldu.

11 Şubat 1961 : Yeni partiler kuruldu. Adalet Partisi, Cumhuriyetçi Mesleki Islahat Partisi

Çalışma Partisi, Memleketçi Parti, Mutedil Liberal Parti, Türkiye İşçi Partisi.

13 Şubat 1961 : Yeni Türkiye Partisi ve Düstur Partisi kuruldu.

6 Mart 1961 : İngiltere Kraliçesi 2. Elizabeth, Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulundu.

1 Nisan 1961 : Siyasi faaliyete izin verildi.

6 Nisan 1961 : Temsilciler Meclisi'nde, subay ve astsubayların oy kullanmaları kabul edildi.

24 Mayıs 1961 : Ankara ve İstanbul'da yürürlükte bulunan sıkıyönetim uzatıldı.

25 Mayıs 1961 : Yeni seçim kanunu kabul edildi.

27 Mayıs 1961 : Yeni Anayasa (**1961** Anayasa'sı olarak adlandırılır), Kurucu Meclis'te 2 red oyuyla karşılık **260** oyla kabul edildi.

9 Temmuz 1961 : Yeni Anayasa halk oyuyla sunuldu. Evet oyu e, hayır oyları **5**'dir. (Katılım oranı u)

10 Temmuz 1961 : Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak 'Din İşleri Genel Müdürlüğü' kuruldu.

21 Temmuz 1961 : Kurucu Meclis seçimlerin **15 Ekim 1961** tarihinde yapılmasına karar verdi.

1 Ağustos 1961 : Yassıada duruşmaları sona erdi.

24 Ağustos 1961 : **15.** CHP Kurultayı Ankara'da toplandı. İnönü: "... Sabah erken kalkan babayiğitlerin Kurultayı basmalarını asla kabul etmiyorum." dedi.

3 Eylül 1961 : Başkan Gürsel'in Başkanlığında toplanan parti başkanları, yapılacak Milletvekili seçimlerinde, **27 Mayıs**'ı zedelememek, 'Eminsular' konusunu deşmemek, DP'yi methetmemek konusunda bir antlaşma imzaladılar.

15 Eylül 1961 : Yassıada Yüksek Adalet Divanı kararları açıklandı. **15** Sanık ölüm cezasına çarptırıldı. Diğer sanıklar çeşitli cezalara çarptırıldılar.

Ölüm cezasına çarptırılanlar:

Celal Bayar

Adnan Menderes

Fatin Rüştü Zorlu

Hasan Polatkan

Refik Koraltan

Agah Erozan

İbrahim Kirazoğlu

Ahmet Hamdi Sancar

Nusret Kirişçioğlu

Bahadır Dülger

Emin Kalafat

Baha Akşit

Osman Kıvrakoğlu

Zeki Erataman

Rüştü Erdelhun

-Yüksek Adalet Divanı'nca verilen ölüm cezalarından, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın ölüm cezaları MBK Tarafından onaylandı. Eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 65 yaşını bitirdiği için cezası müebbet hapse çevrildi, diğer ölüm cezaları ise Milli Birlik Komitesi tarafından müebbet hapse çevrildi.

16 Eylül 1961 : Eski Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Eski Maliye Bakanı Hasan Polatkan hakkında verilen ölüm cezaları İmralı Adası'nda infaz edildi.

17 Eylül 1961 : Eski Başbakan Adnan Menderes hakkında verilen ölüm cezası İmralı Adası'nda infaz edildi.

15 Ekim 1961 : Genel seçimler yapıldı.

Adalet Partisi (AP) : 158 Milletvekili 70 Senatör

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) : 173 " 36 "

Yeni Türkiye Partisi (YTP) : 65 " 28 "

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) : 54 " 16 "

25 Ekim 1961 : Darbeden 17 ay sonra TBMM, Devlet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel tarafından açıldı.

26 Ekim 1961 : Org. Cemal Gürsel, 607 oyun 434'ünü alarak Cumhurbaşkanlığı'na seçildi. Suat Hayri Ürgüplü, Senato Başkanı, Fuat Sirmen TBMM Başkanı seçildiler.

10 Kasım 1961 : CHP Genel Başkanı İsmet İnönü Hükümeti Kurmakla görevlendirildi. Cumhurbaşkanı Gürsel: "... İçinde bulunduğumuz güç şartları çözümleyecek birine görev verdim." dedi.

20 Kasım 1961 : İnönü, CHP-AP Koalisyon Hükümeti'ni kurdu.

2 Aralık 1961 : 8. İnönü Kabinesi, 4 red, 78 çekimser oya karşın 269 oyla güvenoyu aldı.

23 Aralık 1961 : Başbakan İnönü yaptığı konuşmasında: "... Af, Hükümet programına alınmıştır. Bardağı taşıracak bir damla daha koymayacağım. Bu durumda herkesin bana yardım etmesi lazımdır. Bardaklar doldurulmuştur. Taşıramam. Bir damla daha ilave edemem. Huzuru behemehal getireceğiz. Bütün sınıfların huzur içinde yaşaması lazımdır." dedi.

1962

1 Ocak 1962: DP döneminde Bayındırlık ve Milli Eğitim Bakanlıkları görevinde bulunan Tevfik İleri (Doğumu: 1911) öldü. Cenaze töreninde olaylar çıktı.

18 Ocak 1962: 147'lerin Üniversitelere dönmelerine izin verildi. Darbeden sonra Üniversitelerdeki görevlerinden uzaklaştırılmışlardı.

26 Ocak 1962: General Sıtkı Ulay, tabi senatörlükten çekildi.

1 Şubat 1962: Başbakan İnönü konuşma yaptı: "... Açık konuşacağım. Bir yandan yarın, bir ikinci ihtilalin olacağı rüzgarı, bir yandan 27 Mayıs'ın intikamı alınmaya çalışılıyor, havası estiriliyor. Herkes her sabah gazetesini açtığında yeni bir endişe ile karşılaşılıyor. Bu yüzden vatandaşın siniri bozuluyor... Hükümet yanınızdadır, Hükümet kuvvetlidir ve sağlamdır. Türkiye'de hiçbir maceraya yer yoktur ve olmayacaktır."

14 Şubat 1962: Celal Bayar, tedavi için Kayseri Cezaevi'nden Ankara'ya getirildi. 3 gün sonra tekrar Kayseri Cezaevi'ne gönderildi.

18 Şubat 1962: İnönü'nün radyodan Türk Milleti'ne mesajı: "... Türk Silahlı Kuvvetleri'ne tecavüz mahiyetini kaşıyan her davranışın kesin bir azimle karşısındayız... Hiç kimse, hızla gelişmeye muhtaç olan bir milletin kaderi ile oynamaya mezun değildir."

22 Şubat 1962: Ankara'da Harp Okulu Komutanı Albay Talat Aydemir ve arkadaşları, Hükümet darbesine teşebbüs ettiler. Olay hemen bastırıldı. Katılan subaylar emekliye sevk edildi.

23 Şubat 1962: İnönü: "... Milletçe büyük bir badire atlattık... Bugün dünyaya karşı milletiyle, ordusu ile dev kuvvetinde bir Türkiye vardır." dedi.

25 Mart 1962: EOKA'cılar Kıbrıs'ta iki camiye bomba attılar. Kıbrıs'ta, Türklere karşı şiddet olayları hızla tırmanıyor.

22 Nisan 1962: Anayasa Mahkemesi'nin kuruluşu ve yargılama usulleri hakkındaki kanun kabul edildi.

10 Mayıs 1962: Asker kişiler tarafından **22-23 Şubat 1962** olayları dolayısıyla veya daha evvel bu olaylara esas teşkil edebilecek mahiyette işlenen fiil ve hareketler için ceza kovuşturması yapılmaması hakkındaki kanun kabul edildi. Bu kanunla Talat Aydemir ve arkadaşları affedildiler.

22 Mayıs 1962: CHP ile AP arasındaki 'Af' tartışması sertleşti. İnönü, AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'ya, "... Hükümet tebliği muvafakatiniz alınarak yayınlandı. Şimdi bundan haberiniz yokmuş gibi konuşuyorsunuz." dedi.

30 Mayıs 1962: İnönü, AP'nin af ile ilgili tutumu üzerine istifa etti. CHP-AP Koalisyonu çekildi.

2 Haziran 1962: İnönü, yeniden kabineyi kurmakla görevlendirildi. Çok çetin geçen görüşmelerden sonra CHP-YTP-CKMP Koalisyonu kuruldu.

15 Haziran 1962: CKMP'den ayrılan Osman Bölükbaşı, Millet Partisi'ni kurdu. CKMP'den ayrılan **29** Milletvekili ve senatör'de MP'ye katıldı.

25 Haziran 1962: **9.** İnönü Kabinesi (**2.** Koalisyon Hükümeti) **134** red, **4** çekimser oya karşın **259** oyla güvenoyu aldı.

24 Temmuz 1962: Türkiye, Müşterek Pazar'a ortak üye kabul edildi.

26 Ağustos 1962: ABD Başkan Yardımcısı Lindon B. Johnson (daha sonra Başkan seçildi) Türkiye'yi ziyaret etti.

3 Eylül 1962: 'Eminsular' Ankara'da miting yaptılar.

1 Ekim 1962: Müebbet hapis cezasına çarptırılan DP Eski Bolu Milletvekili Reşat Akşemsettinioğlu, hapisten kaçarak Yunanistan'a sığındı.

2 Ekim 1962: Ankara'da nümayişler oldu. Başbakan İnönü meydana gelen olaylar üzerine yaptığı konuşmada: "... Esef verici hadiseler olmuştur. Bunların büyük sorumluluğu hükümete aittir... Fakat bunlar hükümetin icraatları değildir. Görevimizi ifa etmeye mecburuz. Emniyeti temin edeceğimize güveniyoruz. Vatandaşlara ilan ediyorum ki, bu türlü tecavüzlerin hiçbir faydası yoktur. Olaylara hakimim, hiçbir şey olmayacaktır." dedi.

11 Ekim 1962: TBMM'de müşterek beyanname yayınlandı: "... **27 Mayıs** Milli bir devrimdir. Büyük Meclis'in mensupları bizler, bir bütün halinde bu meşru temele yönelecek her tecavüzü birlikte karşılamaya azimli ve kararlıyız."

16 Ekim 1962: İhtilal sonrasında, Anayasa'yı ihlal suçundan Yüksek Adalet Divanı'nca mahkum edilenlerin cezalarının kısmen affı hakkındaki kanun kabul edildi. Kayseri Cezaevi'nde 57 Yassıada mahkumu kaldı.

23 Ekim 1962: ABD, SSCB'nin Küba'yı bir nükleer üs haline getirmesini engellemek için adayı abluka altına aldı. Türkiye'de ve çeşitli Devletler'de protesto gösterileri düzenlendi. Başbakan İnönü: "Buhranı Türkiye'ye sıçratmak için gayretler var..." dedi.

22 Kasım 1962: Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulundu.

2 Aralık 1962: Adalet Partisi'nin 1. Büyük Kongresi yapıldı. Ragıp Gümüşpala yeniden Genel Başkanlığa seçildi.

3 Aralık 1962: Üst rütbeli 11 hava subayı görevinden alındı.

7 Aralık 1962: CHP'de huzursuzluk iyice su yüzüne çıktı. Kasım Gülek, Nihat Erim ve Avni Doğan partiden ihraç edildiler.

14 Aralık 1962: 16. CHP Kurultayı toplandı. İsmet İnönü yeniden Genel Başkan seçildi.

19 Aralık 1962: Milli Güvenlik Kurulu kurulmasına dair kanun kabul edildi.

1963

3 Ocak 1963: Kıbrıs'ta Türk Belediyelerinin lağvedilmeleri üzerine Hükümet, Cumhurbaşkanı Makarios'a sert bir nota verdi.

12 Mart 1963: Adalet Bakanlığı, Celal Bayar'ın sağlık durumu ili ilgili olarak bir bildiri yayınladı.

13 Mart 1963: İnönü: "... Bayar için, Hükümet olarak bir şey düşünmek, yetkimiz dışındadır. Mesele, sıhhi durumu, muayeneye arz edilmiş bir hükümlünün göreceği işlemdir."

19 Mart 1963: İnönü, yaptığı basın toplantısında, bir soru üzerine: "... Hükümet zemin müsait olduğunda siyasi bir af çıkarmakta kararlıdır." dedi.

22 Mart 1963: Celal Bayar, Kayseri Cezaevi'nden geçici olarak tahliye edildi.

24 Mart 1963: 27 Mayıs'a karşı yapılan protesto ve gösterileri protesto etmek için Ankara'da gösteriler düzenlendi.

25 Mart 1963: Ankara, İstanbul ve çeşitli şehirlerde gösteriler yapıldı. 27 Mayıs'a karşı tutum kınanıyor.

27 Mart 1963: Ankara'da Adalet Partisi Genel Merkezi tahrip edildi.

28 Mart 1963: Celal Bayar tekrar tutuklandı.

6 Nisan 1963: Başbakan İnönü konuştu: "... On beş günlük olayların siyasi hayatımıza ne dersler öğrettiğini gelecekte göreceğiz, partilerin derlenme, toplanmaktaki gayretlerinin ciddiyet derecesine bu devrede şahit olacağız."

11 Nisan 1963: 27 Mayıs günü kutlanmak üzere, 'Hürriyet ve Anayasa Bayramı' kabul edildi.

21 Nisan 1963: 'Genç Kemalistler Ordusu' adlı bir örgüte bağlı beş subay tutuklandı.

20 Mayıs 1963: Talat Aydemir, ikinci defa ihtilal teşebbüsünde bulundu. Talat Aydemir ile birlikte 103 kişi tutuklandı.

21 Mayıs 1963: Ankara, İzmir ve İstanbul'da sıkıyönetim ilan edildi. Başbakan İnönü Cumhuriyet Senatosu'nda **20 Mayıs** gecesi olan olaylar hakkında açıklama yaptı: "... Türk Silahlı Kuvvetleri, Anayasa'yı Milletle beraber her türlü tecavüzdten koruyacaktır." dedi.

3 Haziran 1963: Ankara'da **3** mahkeme kuruldu.

7 Haziran 1963: İhtilal sanıklarının, Ankara Mamak Askeri Mahkemesi'nde yargılanmalarına başlandı.

11 Haziran 1963: Kabine'den CKMP'li üç Bakan çekildi.

13 Haziran 1963: **1459** Harp Okulu öğrencisinin duruşması Ankara'da başladı. (İhtilal teşebbüsü ile ilgili olarak.)

28 Haziran 1963: Komünist oldukları gerekçesiyle **12** kişi tutuklandı.

15 Temmuz 1963: Grev ve Lokavt kanunu kabul edildi. Sendikalar kanunu kabul edildi.

17 Temmuz 1963: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) kuruldu.

5 Eylül 1963: **20 Mayıs** ihtilal teşebbüsüne katılanlar için Mamak Askeri Mahkemesi kararını açıkladı. Talat Aydemir ile birlikte **7** kişi ölüm cezasına, **29** kişi ise müebbet hapse mahkum oldu.

11 Eylül 1963: **2** Nolu Sıkıyönetim Mahkemesi'nde Harp Okulu Öğrencilerinin yargılanması tamamlandı. **75** öğrenci çeşitli cezalara çarptırıldı, **1384** öğrenci beraat etti.

11 Ekim 1963: Anayasa Mahkemesi, DP İktidarı zamanında çıkartılan 'CHP'ye ait malların hazineye devrine' ait kanunu iptal etti.

17 Ekim 1963: Sıkıyönetim, Ankara ve İstanbul'da iki ay daha uzatıldı.

31 Ekim 1963: **2.** Talat Aydemir darbe teşebbüsünden dolayı ölüm cezası alanlardan; Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Osman Deniz ve Erol Dinçer'in cezaları onaylandı.

17 Kasım 1963: Mahalli seçimler yapıldı. **42** İlde AP, **23** İlde CHP kazandı.

23 Kasım 1963: ABD Başkanı John F. Kennedy, bir suikast sonucu öldürüldü.

24 Kasım 1963: Başbakan İnönü, Kennedy'nin cenaze töreninde bulunmak için Amerika'ya gitti.

27 Kasım 1963: Başbakan İnönü'nün Amerika'da bulunduğu sırada Yeni Türkiye Partisi, Koalisyondan çekilme kararı aldı.

30 Kasım 1963: Kıbrıs Anayasası'nda değişiklik yapılması için Cumhurbaşkanı Makarios Türk Hükümeti'ne muhtıra verdi.

2 Aralık 1963: Başbakan İnönü yurda döndü. İstifasını Cumhurbaşkanı'na sundu. "... Koalisyonun dağıldığı hakkındaki haberi, Amerika'da herkesle beraber duydum..."

14 Aralık 1963: İnönü Hükümeti kurmakla tekrar görevlendirildi.

21 Aralık 1963: Kıbrıs'ta Türklere yönelik sistemli saldırılar iyice arttı. Her Hükümet bunalımında saldırılar daha da yoğunlaşmaya başlıyor.

23 Aralık 1963: Kıbrıs'ta **3** Türk EOKA'cılar tarafından şehit edildi.

24 Aralık 1963: Türk Jetleri Kıbrıs üzerinde uçtular. Rumlara karşı ilk uyarı yapıldı. Başbakan İnönü, TBMM'de konuştu: "Bugün Türk uçakları Kıbrıs'taki mücadeleye meydanlarına gitmişler, görünmüşler ve ilk ihtarı yapmışlardır. Biz her meselede, iç hayatımızda olduğu gibi dış münasebetlerde de kanun nizamına bağlı olan bir devlet ve milletiz. Kanun nizamı haricinde bir muamele ve tecavüz yapmak isteyenlere karşı

kuvvetlerimiz, irademiz sarsılmaz bir surette tesir gösterecektir."

24 Aralık 1963: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) kanunu kabul edildi.

25 Aralık 1963: İnönü, Bağımsızlar ile birlikte **10.** Kabinesi'ni kurdu.

27 Aralık 1963: Yurdun çeşitli yerlerinde Kıbrıs için mitingler yapıldı.

29 Aralık 1963: İnönü, Kıbrıs'tan getirilen yaralıları hastanede ziyaret etti.

30 Aralık 1963: Kıbrıs buhranı bütün şiddetiyle sürüyor. Gazetecilerin İnönü'ye yönelttikleri; "Çizmenizi ne zaman giyeceksiniz?" sorusuna karşılık İnönü: " Çizmem yok, aklım var!.." dedi.

1964

4 Ocak 1964: İnönü'nün **10.** ve son kabinesi **175'e** karşı **225** oyla güvenoyu aldı. Kabinede **3** Bağımsız Milletvekili bulunuyordu. Ferit Melen, Maliye Bakanlığı; Bülent Ecevit ise Çalışma Bakanlığı görevlerine getirildi.

15 Ocak 1964: Kıbrıs Konferansı Londra'da başladı.

23 Ocak 1964: Kıbrıs'ta Bayraktar Camii tekrar bombalandı. EOKA saldırıları bütün hızıyla devam ediyor.

12 Şubat 1964: Kıbrıs'ta Türklere yönelik kanlı saldırılar oldu.

15 Şubat 1964: Kıbrıs Konferansı'nın başarısız olması üzerine, İngiltere, Birleşmiş Milletlere başvurdu.

21 Şubat 1964: Başbakan İsmet İnönü'ye, Mesut Suna adlı bir kişi tarafından suikast teşebbüsünde bulunuldu.

4 Mart 1964: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 'beşli planı' kabul etti. Kıbrıs'a üç ay için milletlerarası barış kuvveti gönderilmesine karar verildi.

12 Mart 1964: Kıbrıs'a müdahale için garantör devletlere **48** saat süre verdik. İnönü: "... Ültimatım verdim. Bir reaksiyon göstermezse çıkartma yapacağım... Sabrediyoruz."

16 Mart 1964: TBMM, Kıbrıs'a gerektiğinde müdahalede bulunmak için İnönü Hükümetine yetki verdi. Oylamaya katılan **495** üyeden, **4**'ü çekimser, **6**'sı red, **485**'i olumlu oy kullandı.

7 Nisan 1964: Başbakan İnönü, Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'a mektup gönderdi. Türklere yönelik saldırılar devam ediyor.

5 Mayıs 1964: TBMM'de, Kıbrıs politikası üzerine yapılan genel görüşmede İnönü: "... Kıbrıs'taki Türkleri hür yaşatmak şeref görevimizdir... Aksi bir hal çaresine bizi razı etmeye kimsenin gücü yetmeyecektir." dedi.

7 Mayıs 1964: Türk Karasuları **6** deniz miline çıkartıldı.

5 Haziran 1964: Türk Hükümeti'nin Kıbrıs'a müdahale kararı üzerine ABD Başkanı Lindon B. Johnson'ın muhtemel Sovyet müdahalesine ve Amerikan yardımından alınan silahların kullanılmasının kabul edilemeyeceğine dair mektubu: (Bu mektup **13.01.1966** tarihli Senato kararıyla kamuoyuna açıklanmıştır.)

5 Haziran 1964: Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala (Doğumu:**1897**) öldü.

7 Haziran 1964: Senato kısmi seçimleri yapıldı. AP:**31**, CHP:**19**, Bağımsızlar:**1** senatörlük kazandılar.

9 Haziran 1964: Başbakan İnönü, Başkan Johnson'ın mektubunu cevaplandırdı. (Bu mektup, 13.01.1966 tarihli Senato kararıyla kamuoyuna açıklanmıştır.)

19 Haziran 1964: Başkan Johnson'ın davetiyle Amerika'ya hareket etmeden önce Hükümetin Kıbrıs politikası ile ilgili olarak güvenoyu isteyen İnönü, **194** aleyhte ve **2** çekimser oya karşın **200** lehte oy aldı. Ankara ve İstanbul'da sıkıyönetim **1** ay daha uzatıldı.

21 Haziran 1964: Başbakan İnönü, ABD Başkanı Johnson'ın özel uçağı ile Amerika'ya hareket etti.

23 Haziran 1964: Talat Aydemir ve Fethi Gürcan haklarındaki ölüm cezalarının yerine getirilmesine, Osman Deniz ve Erol Dinçer haklarındaki ölüm cezalarının ise yerine getirilmemesine dair kanun kabul edildi.

24 Haziran 1964: İnönü, Washington'dan ayrılırken açıklama yaptı: "Meselenin güçlüklerini saklamak istemiyoruz. Fakat Amerikalılar ile birlikte dün vardığımız netice, bu güçlüklerin hallini kolaylaştıracaktır.... Savaş tehlikesi devam ediyor!.. Enosisi kabul ederiz, şu şartla ki Ada'nın bir kısmı Türkiye'ye bir kısmı Yunanistan'a verilsin."

27 Haziran 1964: Fethi Gürcan idam edildi.

1 Temmuz 1964: İnönü, Amerika dönüşü Fransa'ya da uğrayarak General de Gaulle ile görüştü. Türkiye'nin Kıbrıs politikasını anlattı.

2 Temmuz 1964: İnönü yurda döndü. Basın mensuplarına: "İyi bir netice ile yurda geldim..." dedi.

5 Temmuz 1964: **22 Mayıs** darbe girişiminin başı Albay Talat Aydemir idam edildi.

16 Temmuz 1964: Kıbrıs'ta Rumlar, Girne (St. Hilarion) Kalesini zorlamaya başladılar. Kıbrıs yeniden kana bulandı. Türklere yönelik şiddetli saldırılar yapılıyor.

7 Ağustos 1964: Türk Hava Kuvvetlerine bağlı jetler, Kıbrıs üzerinde ihtar uçuşu yaptı.

8 Ağustos 1964: Kıbrıs'ta Rumlar saldırılarını ve katliamlarını artırınca, jetlerimiz Kıbrıs üzerinde uçmaya ve askeri hedefleri bombalamaya başladı. Bir uçağımız düştü, pilot Yüzbaşı Cengiz Topel şehit oldu.

10 Ağustos 1964: Sovyetler Birliği Başkanı Nikita Kruşçef, Başbakan İnönü'ye mesaj göndererek itidal tavsiye etti.

27 Ağustos 1964: Amerika'nın Kıbrıs konusunda Türkiye'yi sürekli fedakarlığa zorlaması nedeniyle, Ankara'da ilk kez Amerika aleyhtarı gösteri yapıldı.

28 Ağustos 1964: Ankara'da Amerika aleyhtarı ikinci miting yapıldı.

29 Ağustos 1964: Ankara, İstanbul ve İzmir'de Kıbrıs için mitingler yapıldı.

30 Ağustos 1964: Hükümet, mitingler dolayısıyla İzmir Fuarını süresiz kapattı.

7 Eylül 1964: Kıbrıs Erenköy'e helikopter ile yiyecek gönderildi.

30 Eylül 1964: SSCB ile Kıbrıs Cumhuriyeti arasında askeri yardım antlaşması imzalandı.

5 Ekim 1964: Hükümet, Kıbrıs'ta Rumların yarattığı tehlikeli durum dolayısıyla Birleşmiş Milletler'e başvurdu.

30 Ekim 1964: Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, Sovyetlerin gönderdiği uçakla Moskova'ya gitti.

8 Kasım 1964: Celal Bayar **6** ay süre ile serbest bırakıldı.

16 Kasım 1964: Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay, bazı politikacıların konuşmaları üzerine parti liderlerine ikaz mektubu göndererek;

1-Memleketin iki hasım kampa itilmek istenildiğini,

2-Orduyu, halkın karşısında gibi gösterilmeye çalışıldığını,

3-Komutan ve subayların bu durumdan hoşnutsuz bulduklarını, belirterek, bunların kesin olarak önlenmesini istedi.

22 Kasım 1964: Cumhurbaşkanı Gürsel başkanlığında toplanan liderler, rejimin korunması konusunda anlaştılar.

29 Kasım 1964: AP 2. Büyük Kongresinde Süleyman Demirel **1072** (Bilgiç: **552**, Arıburnu: **39**) oy alarak genel başkan seçildi.

3 Aralık 1964: Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın bazı basın sahipleri ve politikacıları suçlayan demeci 'Kim' dergisinde yayınlandı.

9 Aralık 1964: Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in, parti liderleriyle yaptığı toplantı ile ilgili bir bildiri yayınlandı: "... Tarihin hiç bir devrinde, hiç bir ülkede, siyasi partiler, kendilerine vücut veren anayasa rejiminin meşrutiyetinin istismar edilmesine müsaade etmedikleri gibi ve bundan daha vahim olarak, devletin beka ve güven müesseselerinin başında olan ordusuna dil uzatılmasını veya uzatılmış olduğu iddiasını müsamaha veya sükut ile karşılamamışlardır..."

1965

4 Ocak 1965: Sovyetler Birliği Yüksek Şurası Heyeti Başkanı Podgorny başkanlığında bir heyet Türkiye'ye geldi.

10 Ocak 1965: **150** kişilik bir grup, İstanbul'da Türkiye İşçi Partisi (TİP) idarecilerinin toplantılarını bastı.

22 Ocak 1965: Birleşik oy pusulası ile ilgili seçim kanunu kabul edildi.

13 Şubat 1965: **1965** yılı bütçesi **197**'ye karşı **225** oy ile reddedildi. İsmet İnönü istifa etti.

16 Şubat 1965: Kabinayı kurmakla Suat Hayri Ürgüplü görevlendirildi.

4 Mart 1965: Ürgüplü Kabinesi **200** red, **1** çekimser oya karşın **231** oy ile güvenoyu aldı. Süleyman Demirel, Başbakan Yardımcısı olarak Kabineye girdi.

12 Mart 1965: Kozlu'da devam eden grevde, kanlı olaylar yaşandı.

19 Mart 1965: Merzifon'da 'Yeni Çeltik İşletmesi'nde meydana gelen grizu patlamasında **69** işçi öldü.

31 Mart 1965: BM tarafından Kıbrıs'a arabulucu olarak gönderilen Plaza, Türk görüşü ve antlaşmalar aleyhindeki raporunu açıkladı.

8 Nisan 1965: Anayasa'yı ihlal suçundan Yüksek Adalet Divanı'nca mahkum edilenlerin cezalarının kısmen affı hakkındaki kanun kabul edildi. Bu kanunla Yassıada mahkumlarından bazıları affedildiler.

23 Nisan 1965: İngiltere Başbakanı MacMillan Türkiye'ye geldi.

17 Mayıs 1965: SSCB Dışişleri Bakanı Gromiko Türkiye'ye geldi.

1 Haziran 1965: Atina'da Yunanistan ile ikili görüşmeler başladı.

6 Temmuz 1965: Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) kanunu kabul edildi.

13 Temmuz 1965: Siyasi Partiler kanunu kabul edildi.

14 Temmuz 1965: Türk Silahlı Kuvvetleri'nde piramidi korumak için, **40** general ve Amiral emekliye sevk edildi.

9 Ağustos 1965: Başbakan Ürgüplü Sovyetler Birliğine gitti.

17 Ağustos 1965: Ürgüplü, Sovyetler'den döndü. "Planımıza dahil olan bir çok tesislerimizi Rusya'dan sağlayacağız..." dedi.

10 Ekim 1965: Milletvekili seçimleri yapıldı.

AP **240** Milletvekili **79** Senatör

CHP **134** " **48** "

CKMP **11** " **4** "

YTP **19** " **8** "

MP **31** " **2** "

TİP **14** " -

SDP - **1** "

Bağımsız **1** " **40** "

23 Ekim 1965: Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel Kabineyi kurmakla görevlendirildi.

11 Kasım 1965: 1. Demirel Kabinesi, **172** red, **10** çekimser oya karşın **252** oyla güvenoyu aldı.

17 Aralık 1965: Birleşmiş Milletler Siyasi Komisyonu'nda, Makarios'un Kıbrıs hakkındaki tezi, **51** çekimser, **6** red oya karşın **47** lehte oy ile kabul edildi. Türkiye lehinde oy verenler: ABD, Arnavutluk, Pakistan, İran ve Libya. SSCB çekimser oy kullandı. BM'deki delegelerimiz aleyhimizdeki karar üzerine salonu terk ettiler.

Karar:

1-BM Teşkilatı'nın eşit haklara sahip üyesi sıfatıyla Kıbrıs Cumhuriyeti, BM Yasasına göre, hükümler ve bağımsız bir ülkedir ve bu ülkeye yabancı müdahalesi kabul edilemez.

2-Bütün devletler, BM Yasası ve özellikle bu yasanın 2. maddesinin 1. ve 4. paragraflarına uyararak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin hükümlerlik, birlik, bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygı göstermeye ve bu ülkeye herhangi bir müdahalede bulunmaktan imtina göstermeye davet edilir.

3-Güvenlik Konseyi'nin 4 Mart 1964 tarihinde alınan karar gereğince bu ülkede arabuluculuk görevinin devam ettirilmesi tavsiye edilir.

18 Aralık 1965: Türkiye, BM'in Kıbrıs'a müdahalede bulunulmayacağına dair kararını kabul etmeyeceğini, Londra ve Zürih Antlaşmalarının uygulanacağını kesin olarak ilan etti.

19 Aralık 1965: Muhalefet Lideri İnönü, Kıbrıs hakkındaki BM kararını: "... Bu büyük bir siyasi basiretsizliktir..." diye niteledi.

20 Aralık 1965: BM'in Kıbrıs konusundaki kararı üzerine, yurdun çeşitli yerlerinde protesto gösterileri yapıldı. Vatandaşlar Ankara'da Genel Kurmay'ın önünde; "Ordu Kıbrıs'a..." diye bağırdı.

29 Aralık 1965: TBMM'de Kıbrıs hakkında açılan genel görüşme sona erdi. Nihat Erim: "Amerika, komünizmi önleyeceği zannıyla bu **15.000** Yunan askerinin Ada'ya gitmesine,

NATO silahlarının girmesine göz yummuştur. Şubat, Mart ve Haziran 1964'de yapılan üç çıkarma teşebbüsü ciddi teşebbüslerdi ve üç teşebbüsünde karşısına Amerika bütün gücüyle çıkmıştır..." Alparslan Türkeş, eski ve yeni hükümetleri suçlayarak derhal Kıbrıs'a çıkarma yapılmasını istedi. İ. Sabri Çağlayangil: "Geçmişi unutmak ve muhasebeyi, davayı çözümledikten sonra bırakmak gerekir."

30 Aralık 1965: Kıbrıs'taki BM arabulucusu görevinden istifa etti.